
**Библиотека
СТУДИЈЕ И МОНОГРАФИЈЕ**

Издавач
ИНСТИТУТ ЗА САВРЕМЕНУ ИСТОРИЈУ

Главни и одговорни уредник
Проф. др Момчило Павловић

Рецензенти
Проф. др Љубодраг Димић
Проф. др Предраг Ј. Марковић

Лектор и коректор
Бранка Косановић

Ликовно-графички уредник
Младен Ацковић

ISBN 978-86-7403-160-5

Штампање књиге суфинансирало је Министарство просвете
и науке Републике Србије

Др Драгомир Бонџић

МИСАО БЕЗ ПАСОША

**Међународна сарадња Београдског
универзитета 1945–1960**

Београд 2011

Наталији и Николини

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
УВОД	21
Прва глава	
„МИСАО БЕЗ ПАСОША“ – МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА САРАДЊА 1945–1960	
Наслеђе	45
Преко „гвоздене завесе“ 1945–1950	53
Отварање према Западу 1950–1955	84
Запад, Исток и Трећи свет 1955–1960	126
„Мисао без пасоша“ – значај међународне научне сарадње	159
Друга глава	
„МЛАДОСТ БЕЗ ГРАНИЦА“ – МЕЂУНАРОДНА СТУДЕНТСКА САРАДЊА 1945–1960	165
Сарадња и сукоб са земљама „народне демократије“ 1945–1950	166
Нови путеви 50-их година – ка универзалној студентској сарадњи	175
Спровођење међународне студентске сарадње 50-их година	194
Универзална студентска сарадња крајем 50-их година – „људи у пукотинама блокова“ и „на свим меридијанима“	208
Трећа глава	
ТРАНСФЕР ЗНАЊА – СТРАНИ СТУДЕНТИ У БЕОГРАДУ 1945–1960	223
„Пријатељи“ из Источног блока на студијама у Београду 1945–1949	224
Нова искуства – зачеци политике школовања страних студената 1950–1955	231
Трансфер знања и идеологије – политика школовања студената из неразвијених земаља 1956–1960	248
Проблеми у свакодневном и политичком животу	265
На почетку нове деценије – осврт на резултате, нове мере и смернице за будућност	291

Закључак	
САРАДЊА ПРЕКО ГВОЗДЕНЕ ЗАВЕСЕ	303
Conclusion	
COOPERATION ACROSS THE IRON CURTAIN	308
ПРИЛОЗИ	313
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	329
СКРАЋЕНИЦЕ	338
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА	341
РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ ПОЈМОВА	353
БЕЛЕШКА О АУТОРУ	359

ПРЕДГОВОР

Важну карактеристику постојања и развоја институције универзитета чине међународна сарадња, слобода научног истраживања, размена метода и знања, мобилност наставника, студената и идеја, блиска веза са развојем научне мисли и истраживачког и наставног рада у целом свету, без обзира на државне, националне, политичке, идеолошке, професионалне и друге разлике и границе. У својим средњовековним почецима у 13. веку универзитет као корпорација, слободна заједница оних који поучавају и оних који уче, био је интернационалан у погледу: чланова (професора и студената, који су дошли из разних земаља); предмета деловања (науке која не познаје границе); права да се свуда поучава, које су имали носиоци академских звања.¹ Касније, у 14. и 15. веку универзитети постају национални – шпански, немачки, чешки, италијански, француски и други.² Почетком 19. века развија се новохуманистичко-идеалистичка идеја универзитета, утемељена оснивањем Универзитета у Берлину 1810, која постаје узор кроз 19. и 20. век. По тој идеји, универзитет је заснован на целокупности знања, јединству свих наука и истраживању као услову наставног рада. Како је касније Карл Јасперс у том духу писао, универзитет треба да буде слободна заједница истраживача посвећена безусловном трагању за истином, откривању и предавању научних знања која су општеважећа и проверљива, без ограничења и утицаја, заснована на „изворном хтењу за знањем“ и безусловној слободи истраживања и наставе.³

У оквирима хумболтовске идеје универзитета током 19. века текао је и развој високог школства у Србији, у почетку са потпуним ослоном на наставни кадар из иностранства (Аустрије и Угарске, Русије), а од средине века на политици школовања наставног и научног кадра на европским универзитетима. Српски студенти су студирали различите науке у више европских универзитетских центара и потом су преносили у Београд стечена знања и искуства, научне методе и културне

¹ Žak le Gof, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Zagreb 1982, 88.

² *Isto*, 165–168, 174.

³ Видети: Богољуб Шијаковић, Александар Раковић, *Универзитет и српска теологија. Историјски и просветни контекст оснивања Православног богословског факултета у Београду (истраживања, документација, библиографија)*, Београд 2010, 19–21; Karl Jaspers, *Ideja univerziteta*, Beograd 2003, 9–11, 15–36.

утицаје и уграђивали их у оснивање катедара, установа и научних дисциплина на београдској Великој школи и у прерастање Велике школе у Београдски универзитет 1905. године.⁴ У наредним деценијама, наставници Београдског универзитета су даље развијали европске научне традиције и достигнућа кроз оснивање нових установа, развој научних дисциплина и наставног и научног рада, кроз сталан контакт са светским научним токовима и развој међународних веза и сарадње. После Првог светског рата тај развој је подстакла нова генерација универзитетских наставника школованих у иностранству (пре свега у Француској) и плејада Руса белоемиграната, која је неке дисциплине на универзитету основала, а неке уздигла на европски ниво и дала им међународни углед (поменимо само Георгија Острогорског у византологији).

После Другог светског рата Београдски универзитет се нашао у потпуно новим идеолошко-политичким, друштвеним и културним условима, који су, уз све остало, одређивали и интензитет, усмерење и карактер његових научних и студентских веза са иностранством. Долазак Комунистичке партије на власт и почетак изградње новог политичког и друштвено-економског система у Југославији одредили су путеве и темпо даљег развоја ратом опустошеног Београдског универзитета, у оквиру партијске културно-просветне и научне политике. Идеолошко-политичко опредељење и политички интереси владајуће партије су у оквирима међународних односа и хладноратовске ситуације, али и општег научног и технолошког напретка који се одвијао од половине 20. века, усмеравали интензитет, облике и правце међународне сарадње Београдског универзитета као и везе његових наставника и студената са универзитетима и научним установама у страним државама и са међународним просветним, научним и студентским организацијама. Један од подстицаја напретку универзитета, а тиме и науке, културе и друштва и даље је било кружење знања, идеја, научних достигнућа, научника и студената. С друге стране, све је то било усмеравано или спутавано ограничењима, идеолошко-политичким мерилима и критеријумима, изложено притиску и препрекама – како споља, тако и изнутра.

У том контексту могу се јасно издвојити два периода – пре и после сукоба са Информбироом. После завршетка Другог светског рата и на почетку новог идеолошко-политичког сучељавања великих сила, нова југословенска комунистичка власт се отворено сврстала на страну идеолошких истомишљеника и патрона и подржавала је Совјете

⁴ Видети: Љубинка Трговчевић, *Планирана елита. О студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Београд 2003; Арсен Ђуровић, *Модернизација образовања у Краљевини Србији 1905–1914*, Београд 2004, 255–276, 685–705.

у сукобу са капиталистичким земљама. У спољној и унутрашњој политици Југославија је била усмерена ка совјетском једнопартијском државном, друштвено-економском и културно-просветном моделу. У складу с тим, покушавано је да се Београдски универзитет и наставно-научни рад на њему организује и развија саобразно совјетском моделу, а међународна универзитетска, научна и студентска сарадња усмераване су ка Совјетском Савезу и земљама „народне демократије“.

Сукоб са Информбироом 1948. године и на овом пољу представља разделницу. После почетне несигурности, до краја 40-их година југословенска спољна и унутрашња политика су се одвојиле од Совјетског Савеза, а последњих дана 1949. године на III пленуму ЦК КПЈ уобличен је заокрет у културно-просветној политици. Процеси у унутрашњој и спољној политици, друштву, економији и култури који су се развијали од почетка 50-их година донели су, упркос ограничењима, недоследностима и колебањима, извесну либерализацију у Југославији: угледање на Совјетски Савез и сарадња са земљама „народне демократије“ су прекинути и почело је приближавање земљама капиталистичког Запада. Таква политичка и културна атмосфера утицала је и на развој Универзитета и почетком деценије довела је до отварања према свету, јачања сарадње са универзитетима, научним центрима и студентима западних земаља, као и до потпуног прекида сарадње са земљама совјетског блока.

Тежња југословенског државног врха да после сукоба са Информбироом изгради спољну политику независну од оба блока, развој међународне хладноратовске ситуације, варирање односа са великим силама, усмереност на борбу за самосталност малих народа и јачање улоге Уједињених нација, довели су током 50-их година до изградње политике еквидистанце, успостављања првих контаката, а потом и развоја сарадње Југославије са земљама Трећег света, удаљеним земљама Азије и Африке које су се тек ослобађале колонијалних стега. Овакав развој међународних односа утицао је и на место Београдског универзитета и југословенског високог школства у свету, на односе са страним универзитетима и научним установама и организацијама као и на правце и интензитет међународне научне, стручне, културне, туристичке и спортске сарадње наставника и студената. Поред наставка веза са научним центрима и студентима на Западу, уз повремене узлете и кризе и на Истоку, београдски (и југословенски) наставници и студенти су до краја шесте деценије успоставили честе контакте и чврсту сарадњу са универзитетима и студентима разних земаља Азије и Африке. До краја те деценије државни просветни органи су формулисали и почели

да реализују политику школовања студената из ових земаља на југословенским универзитетима, пре свега на Београдском универзитету.

Наведена питања, појаве и процеси из оквира међународне сарадње уочени су током вишегодишњег истраживања историје Београдског универзитета после Другог светског рата, паралелно са питањима организације, структуре, развоја наставног и научног рада, односа са државом и Партијом, друштвеног, економског и културног значаја установе и живота и рада наставника и студената. Осим утицаја међународних односа и хладноратовских криза и сукобљених идеологија на организацију установе, форме и садржаје наставног и научног рада, избор уџбеника и литературе, живот и рад наставника, уочена су три сегмента међународне сарадње Београдског универзитета. Први је међународна сарадња наставника и асистената Београдског универзитета изражена кроз одласке у иностранство на конгресе, конференције, предавања, студијске боравке и специјализацију, чланство у међународним научним организацијама и примање разних почести, као и кроз гостовања професора и научника из иностранства и држање предавања у Београду и Југославији. Други сегмент јесте међународна сарадња београдских студената реализована кроз: учешће у раду међународних студентских организација; билатералне контакте са иностраним националним студентским организацијама; размену посета и делегација; размену студената на пракси преко међународних стручних организација; туристичка путовања и екскурзије, спортске сусрете, културно-уметничку сарадњу; учешће на радним акцијама; размену публикација и међусобно упознавање. И на крају, трећи сегмент је долазак страних студената на студије у Београд и Југославију, њихов број, структура, живот, рад и проблеми у новој средини и формулисање и почетак реализације политике стипендирања страних студената, пре свега оних из земаља Трећег света.

Сви наведени облици сарадње се уклапају у поменуте хронолошке оквире и токове међународних односа југословенске државе у послератном периоду, што је одредило и хронолошке оквире и истраживања рукописа који је из њега проистекао. Као почетка одредница узет је крај Другог светског рата и почетак рада Београдског универзитета у новим условима и самим тим и почетак међународних контаката и сарадње. Структура текста потом прати развој међународних односа Југославије, пре свега последице које је проузроковао сукоб са Информбироом, одвајање од СССР-а и креирање сопствене политике током 50-их година. На крају, за горњу хронолошку границу узета је 1960. година, односно почетак седме деценије, као период до којег је државна

политика међународне научне и универзитетске сарадње била потпуно уобличена и почела да даје прве резултате, пре свега у односима са земљама Трећег света. Та политика је била део спољне политике југословенске државе која је управо у то време, 1961. године, потврђена на Првој конференцији несврстаних земаља у Београду. Такво хронолошко ограничавање поткрепљено је и чињеницом да је управо почетком 60-их година, осим низа промена у организацији и структури универзитета, дошло до промена у организацији и надлежностима државних органа који су, уз саме универзитете, руководили међународном научном и културном сарадњом (Академијски савет ФНРЈ, Савезна комисија за културне везе са иностранством).

У посматраном периоду међународна сарадња Београдског универзитета, као и остали сегменти универзитетског рада били су неодвојиви од међународне универзитетске, научне и студентске сарадње на нивоу целе Југославије. Пре свега, међународни и унутрашњи политички и друштвено-економски контекст био је исти за све југословенске универзитете и научне установе. Основне поставке и усмерење културне, научне и универзитетске политике, па тако и у области међународне сарадње, уобличавани и мењани на нивоу целе земље, у партијском и државном врху. Међународну сарадњу у области науке и просвете организовали су и пратили савезни управни органи (комитети, министарства, савети и секретаријати) и поједина тела и установе организовани на нивоу целе државе (Савезна комисија за културне везе са иностранством, Југословенска национална комисија за УНЕСКО, Академијски савет ФНРЈ, Заједница југословенских универзитета), уз помоћ и сарадњу републичких државних органа и самих универзитета и других научних усанова. Осим као делегати својих универзитета, југословенски професори и научници су одлазили на међународне скупове и студијске боравке и као делегати државних органа и на светској сцени представљали су југословенску науку у целини. Страни научници који су гостовали у Југославији посећивали су све универзитетске центре и у њима држали предавања. Студентска међународна сарадња је такође била организована и координисана на нивоу целе Југославије, преко поменутих државних просветних органа и посебних усанова (Савезна комисија за културне везе са иностранством, Биро за размену студената и омладине Југославије и друге), преко Савеза студената Југославије и међународних струковних и студентских организација. Студентске делегације које су у поменутом периоду путовале по целом свету чинили су студенти свих југословенских универзитета, а студенти из иностранства посећивали су универзитетске и туристичке центре

по целој Југославији и дружили се са свим студентима Југославије. Међународна студентска сарадња је често била уклопљена у међународну омладинску сарадњу, будући да су се страни студенти у Југославији дружили са омладином уопште. И страни стипендисти су студирали на свим југословенским универзитетима, а докторанди из иностранства су често током израде дисертације код ментора на једном универзитету, истраживања вршили у научним центрима у другим републикама.

*

Током истраживања теме није било значајнијег ослоња у литератури. Историографски радови који су се бавили развојем Београдског универзитета, а посебно они чији су аутори писали о спољној политици социјалистичке Југославије и међународним односима после Другог светског рата, нису посвећивали већу пажњу међународној научној и студентској сарадњи. Тему страних студената у Југославији први је крајем 80-их година отворио Бранко Петрановић у чланку о југословенским студентима стипендистима у иностранству и страним студентима на југословенским универзитетима 1945–1948. године.⁵ У исто време, бавећи се совјетским утицајима на послератну културну политику у Србији, Љубодраг Димић је поменуо и бројне примере совјетског научног утицаја на Београдском универзитету.⁶ Готово две деценије касније Мирослав Перишић је у докторској дисертацији и књизи проистеклој из ње детаљно обрадио формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958. године, бавећи се и општим питањем формулисања југословенске културне политике после Другог светског рата и дотичући поједине аспекте сарадње југословенских научних установа са иностранством, па тиме и Београдског универзитета.⁷

Аутори бројних књига и чланака о послератним међународним односима и билатералним односима Југославије са другим земљама

⁵ Бранко Петрановић, *Југословенски студенти-стипендисти у иностранству и страни студенти на југословенским универзитетима 1945–1948. године*, Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988, 969–978.

⁶ Љубодраг Димић, *Sovjetski kulturni uticaj u Srbiji 1945–1950*, ЈИЧ, br. 1–2, Београд, 1987, 156–157; Исти, *Agitprop kultura 1945–1952. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*, Београд 1988, 163–164; *Службени лист ДФЈ*, 40/1945, Београд, 12. јун 1945, 343.

⁷ Мирослав Перишић, *Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, докторска дисертација, Филозофски факултет у Београду, 2006; Исти, *Veliki zaokret 1950: Jugoslavija u traganju za vlastitim putem. Kultura – oslonac, prethodnica i sastavni deo politike*, u: *Pisati istoriju Jugoslavije. Viđenje srpskog faktora*, Београд 2007, 237–282; Исти, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, Београд 2008.

нису посвећивали готово никакву пажњу просветним и научним везама и сарадњи, бавећи се уско дипломатским, политичким, ретко економским питањима или ужим областима културе и уметности (књижевност, уметност, филм). Као изузетке треба навести Петра Драгишића који је у монографији о југословенско-бугарским односима посветио пажњу и сарадњи студената⁸ и Слободана Селинића који је у обимној монографији о југословенско-чехословачким односима 1945–1955. обрдио и размену студената и научника између две земље.⁹ Драган Петровић је пишући о југословенско-француској културној и научној сарадњи 1949–1959. поменуо многе београдске професоре и научнике.¹⁰ И у зборницима о хладноратовским односима ретки су радови о културној сарадњи и утицајима, али појављују се два текста о конкретним питањима утицаја Хладног рата на Београдски универзитет и страних студената у Југославији.¹¹ Крајем прве деценије овог века објављено је још неколико радова о страним студентима у Југославији и о међународној сарадњи појединих факултета.¹²

У бројним споменицама и хроникама појединих факултета, мање или више систематски наводе се резултати међународне научне сарадње, пре свега путовања наставника и асистената на студијске боравке, усавршавање и међународне конгресе и гостовања страних научника на факултету.¹³ И у биографијама београдских научника и универзитетских наставника ван ових споменица дати су подаци о њиховим гостовањима у иностранству, чланству и почастима у међународним на-

⁸ Petar Dragišić, *Jugoslovensko bugarski odnosi 1944–1949*, Beograd 2007, 165–167.

⁹ Slobodan Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, Beograd 2010, 173–176, 184–193.

¹⁰ Dragan Petrović, *Saradnja francuskih naučnih i kulturnih ustanova sa Jugoslovenskim akademijским savetom (JAS) 1949–1958*, Tokovi istorije, br. 3–4, 2004, 53–71; Isti, *Kulturna politika francusko-jugoslovenskih odnosa 1949–1959*, Beograd 2006, 36–78.

¹¹ Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet i hladni rat 1945–1952, Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955*, Beograd 2005, 353–370; Isti, *Stipendisti iz Indije i Burme u Jugoslaviji 1951–1955, Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961*, Zbornik radova, (urednik Slobodan Selinić), Beograd 2008, 558–570.

¹² Милорад Лазић, *Неки проблеми страних студената на југословенским универзитетима шездесетих година XX века, с посебним освртом на афричке студенте*, Годишњак за друштвену историју, бр. 2, 2009, 61–78; Драгомир Бонџић, *Међународна сарадња Богословског факултета у Београду 1945–1960*, Српска теологија у двадесетом веку, том 8, Београд 2010, 70–82; Isti, *Strani studenti u Jugoslaviji 1956–1961*, Istorija 20. veka, br. 2, 2010, 357–381.

¹³ *Сто година Филозофског факултета 1863–1963*, Београд 1963; *Педесет година Пољопривредног факултета 1919/20–1969/70*, Београд 1970; *Тридесет година Природно математичког факултета Универзитета у Београду 1947–1977*, Београд 1980; *Седамдесет година рада Шумарског факултета Универзитета у Београду 1920–1990*, Београд 1990; Snežana Veljković, *Hronika Medicinskog fakulteta u Beogradu, 1920–2010*, Beograd 2010.

учним установама и организацијама.¹⁴ У овој књизи је на разним местима, нарочито у Уводу, коришћена и обимна литература о Београдском универзитету и политичком, спољнополитичком, друштвено-економском и културном развоју Југославије и Србије после Другог светског рата.¹⁵

Архивска грађа о међународној сарадњи Београдског универзитета је обимна, садржајна и разноврсна. На првом месту треба поменути фондове који се чувају у Архиву Југославије. У питању су пре свега фондови савезних државних управних органа задужених за руковођење научним установама и спровођење државне политике у области међународне научне сарадње (Комитет за школство и науку ФНРЈ, Министарство за науку и културу ФНРЈ, Савет за науку и културу ФНРЈ, Савезни секретаријат за просвету и културу ФНРЈ, СИБ). Потом, ту су и обимни, садржајни и добро сачувани фондови Савеза студената Југославије, Савета Академија наука и уметности ФНРЈ, Савезне комисије за културне везе са иностранством и Бироа за размену омладине и студената Југославије, кључни за скоро континуирано праћење међународне научне и студентске сарадње Београдског универзитета и осталих југословенских научних установа и за долазак, живот, рад и проблеме страних студената. Ту су и фондови ЦК СКЈ, ССОЈ, ССРНЈ и други мањи фондови и збирке. Посебно треба поменути фондове Кабинета Маршала Југославије и Кабинета Председника Републике, који су преузети из бившег Архива Јосипа Броза Тита. У свим фондовима налази се обиље грађе о различитим облицима међународне научне и студентске сарадње Београдског универзитета: од појединачних аката и преписке, до елабората, реферата, извештаја, информација, прегледа и анализа. Иако драгоцени и крцати бројним подацима и закључцима, извори су често фрагментарни, непрецизни, једнообразни, непоуздани (више пројекције и планови него резултати), а често се истоветни документи могу наћи у више различитих фондова и архива.

На другом месту је Архив Србије у Железнику где се чува архивска грађа Београдског универзитета до 1963. године која садржи и документацију о међународној сарадњи наставника и студената и контактима са универзитетима, научним установама и научницима у иностранству. Ту су и мањи фондови Медицинске велике школе и Технич-

¹⁴ *Lives and work of the Serbian scientists*, Belgrade 2006; *Живот и дело српских научника*, 1–10, Београд 1996–2006; www.sanu.ac.rs/clanstvo/istclanstvo.aspx; итд.

¹⁵ Видети литературу у: Bondžić Dragomir, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd 2004, 403–412; Исти, *Универзитет у социјализму. Високо школство у Србији 1950–1960*, Београд 2010, 527–536.

ке велике школе, као и фондови републичких управних просветних органа, који су били спона у спровођењу међународне сарадње између савезних органа и самог Универзитета. О форми и садржају ових извора може се рећи исто што и за грађу у Архиву Југославије.

Следећи је Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије у којем се у обиљу дипломатске грађе сређене по годинама и земљама могу наћи и досијеа о међународној културној, научној, просветној сарадњи Југославије са појединим земљама, страним студентима код нас и нашим у иностранству, као и посебна досијеа о међународним научним организацијама и међународним конгресима и конференцијама. У питању је углавном преписка Министарства иностраних послова са дипломатским представништвима у иностранству и научним установама и организацијама у земљи, о позивима и одласку домаћих научника на конгресе и боравке у иностранство и гостовањима страних научника у Југославији. Осим депеша и кратких информација постоје и садржајнији прегледи и извештаји о разним облицима међународне научне сарадње са појединим земљама и организацијама, као и извештаји научника са међународних конгреса и студијских боравака, који су осим универзитетима и Академијском савету слати и Министарству иностраних послова.

У Историјском архиву Београда, у фондовима Универзитетски комитет СКС и Градски комитет СКС, могу се наћи документи у којима се помињу проблеми међународне сарадње Београдског универзитета. У Архиву Српске академије наука и уметности коришћена је заоставштина Александра Белића у којој се налазе бројни документи о међународним контактима и путовањима у иностранство овог истакнутог професора Београдског универзитета.

И објављена историјска грађа је била корисна. То се мање односи на зборнике докумената, пошто је за ову тему значајан само зборник о културној политици Југославије 1945–1952,¹⁶ а знатно више на изворе објављене у време њиховог настајања од стране надлежних установа и органа. У питању су пре свега извештаји Универзитета и високих школа у Београду током 50-их година, који дају детаљне, мада не увек потпуне податке о сарадњи са иностранством, као и неколико објављених извештаја и брошура Универзитетског комитета и Савеза студената.¹⁷

¹⁶ *Културна политика Југославије 1945–1952*, Зборник докумената, 1–2, приредили Бранка Докнић, Милић Ф. Петровић и Иван Хофман, Београд 2009.

¹⁷ *Prvi kongres SSJ, materijali*, Beograd 1952; *Yugoslav students*, Beograd 1954; *Yugoslav students and universities*, Beograd 1959; *IV kongres SSJ*, Sarajevo 1959; *Izveštaj*

Од штампе и периодике највећа је била корист од универзитетске штампе, то јест од листова *Студент* и *Универзитетски весник*, који су пажљиво пратили међународне везе Универзитета, наставника и студената, доносећи повремено, осим вести и информација, и систематске прегледе, извештаје и репортаже о међународној сарадњи Универзитета, размени научника и студената, контактима са студентима у иностранству и животу страних студената у Београду. Повремено се овим питањима бавила и дневна штампа (пре свега *Политика* и *Борба*), као и друштвено-политички часописи (*НИН*, *Комунист*, *Универзитет данас*, *Међународна политика*, *Наше теме*, *Наша стварност* и други). Прописи којима је даван међудржавни и институционални оквир међународној научној и студентској сарадњи објављивани су у службеним гласилима (*Службени лист ФНРЈ*, *Међународни уговори ФНРЈ*).

Као и о послератној историји Универзитета уопште, савременици су у ретким сећањима оставили мало података о међународној научној и студентској сарадњи после рата. Из тих сећања искоришћено је само неколико података, општих утисака и запажања.¹⁸ Остаје за жаљење што универзитетски професори нису објављивали личне утиске са бројних путовања у иностранство 50-их година и што је тешко доћи до необјављених дневничких и мемоарских записа који се евентуално чувају у породичним заоставштинама.¹⁹

*

Обим и садржај изворне грађе, хронолошке одреднице и рашчлањеност теме одредили су садржај и структуру књиге. На почетку су у кратком уводу изнети међународни и унутрашњи политички, друштвени и културно-просветни оквири у којима се развијао Београдски универзитет првих деценију и по после Другог светског рата и дат је кратак преглед развоја ове установе у посматраном периоду. Затим се у три тематске целине хронолошки анализирају три сегмента међународ-

o radu SS Beogradskog univerziteta u školskoj 1960/61. godini, Београд, новембар 1961; *Izveštaj UK SK o radu organizacije SK u školskoj 1959/60. i 1960/61. godini, na XV redovnoj izbornoj konferenciji SKJ Beogradskog univerziteta, umetničke akademije i viših škola*, Београд 15. новембар 1961.

¹⁸ Миодраг Б. Протић, *Нојева барка, поглед с краја века (1900–1965)*. I, Београд 1992; Димитрије Ђорђевић, *Ожиљци и опомене I–III*, Београд 2001; Милутин Миланковић, *Сећања*, Београд 2005.

¹⁹ То је случај са дневником професора Богословског факултета Милоша Ердељана са студијског боравка у Палестини 1956/57. који смо добили на увид захваљујући његовој унуци доц. др Јелени Ердељан, код које се дневник налази. Ови записи показују значај преношења личног доживљаја и утисака са стручног путовања у време Хладног рата, које није било могуће дати у званичним извештајима државним и универзитетским органима.

не сарадње Београдског универзитета од 1945. до 1960. године: међународна сарадња наставника и асистената, међународна размена и сарадња студената и живот и рад страних студената у Београду.

Мисао без пасоша је наслов чланка француског интелектуалца Жана Касуа из 1954. године у којем је сликовито представљена хладноратовска културна и духовна атмосфера средином 50-их година. Сматрали смо да ова синтагма може да приближи читаоцу садржаје, резултате и ограничења међународне научне и студентске сарадње Београдског универзитета и осталих југословенских универзитета крајем 40-их и током 50-их година 20. века. Мада, свакако не може да их потпуно обухвати и објасни. У њој се не садржи само постигнуто стање, већ и тежња, напор, усмерење за слободно кретање научне и студентске мисли преко постављених граница, барикада и „завеса“. Истовремено сведочи о постојању тих граница и успеху да се оне, бар делимично, превазиђу или заобиђу.

О том превазилажењу говоре резултати изнети у књизи. Током 50-их година београдски универзитетски наставници су успевали да допру до највећих научних центара са обе стране „гвоздене завесе“ и у њима упознају најновија достигнућа светске науке и представе сопствене резултате, да би крајем деценије допрли до катедри универзитета тек ослобођених удаљених земаља Азије и Африке да у њима врше својеврстан трансфер знања. Периодично су се на југословенским универзитетима као гости смењивали научници са Истока и са Запада, да би на крају 50-их година били добродошли и једни и други упркос хладноратовских подела. Југословенски студенти су се у том периоду кретали „по свим меридијанима“ Хладним ратом подељене планете у тежњи за „универзалном студентском сарадњом“ и на својим универзитетима, али и на обали Јадрана, Дрини, у Македонији, Бледу, итд. примали у оквиру стручне, културне или туристичке размене и сарадње колеге са „свих меридијана“. На улицама југословенске престонице 50-их година су се први пут појавили млади људи из непознатих земаља азијског и афричког континента, који су упркос тешкоћама у све већем броју долазили да студирају на Београдском универзитету. Овим је реализован не само један политички, економски и културно-просветни пројекат и покушај трансфера знања и идеологије, већ су рушене идеолошко-политичке, али и цивилизацијске границе и баријере.

*

Књига је настала током вишегодишњих истраживања историје Београдског универзитета и високог школства у Србији и Југославији

после Другог светског рата. Делимично је садржана у докторској дисертацији одбрањеној на Филозофском факултету у Београду 18. фебруара 2010, а потом је дорађена и допуњена. Сада, као и током свих година истраживања и писања, дугујемо дубоку захвалност ментору проф. др Љубодрагу Димићу на стручној помоћи и људској подршци и разумевању, као и члановима комисије на одбрани доктората (доценту др Мири Радојевић, доценту др Мирку Филиповићу и др Момчилу Митровићу) за корисне сугестије и примедбе. Захвалност за вишегодишњу сарадњу и подршку изражавамо и колегама и пријатељима из Института за савремену историју, посебно директору проф. др Момчилу Павловићу, као и колегама и пријатељима историчарима из других научних установа и сарадницима и руководиоцима архивских и библиотечких установа у којима је вршено истраживање. Посебну захвалност за настанак књиге изражавамо рецензентима проф. др Љубодрагу Димићу и проф. др Предрагу Ј. Марковићу, лекторки Бранки Косановић, техничком уреднику Младену Ацковићу, дизајнерки корица Зорици Нетај и Јелени Животић која је превела резиме књиге на енглески језик. Задовољство је на крају захвалити се и пријатељима и, пре свега, породици која је пружила снажан ослонац и разумевање током истраживања и писања књиге.

*

Књига је део пројекта *Српско друштво у југословенској држави у 20. веку – Између демократије и диктатуре* (број 177016) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

УВОД

У СЕНЦИ РЕВОЛУЦИЈЕ И ХЛАДНОГ РАТА БЕОГРАДСКИ УНИВЕРЗИТЕТ 1945–1960

Последице Другог светског рата су пресудно утицале и на рад и развој Београдског универзитета, тада једине високошколске установе у Србији, у послератним годинама и деценијама. С једне стране, радило се о материјалној штети и ратним губицима и потресима који ни годинама касније нису могли бити надокнађени и превазиђени. Поред порушених зграда факултета, завода и института, растурених и опљачканих семинара, лабораторија, збирки и библиотека, који су брзо пописани али потом тешко надокнађивани, радило се и о вишегодишњем прекиду наставног и научног рада, људским губицима, пометености наставника и студената у вртлогу светског и грађанског рата и у вртлогу револуције. С друге стране, радило се и о крупним променама које су после рата наступиле у политичком, друштвеном, економском животу Југославије, али и кретањима на светској политичкој сцени и положају Југославије у напетим хладноратовским међународним односима.

Револуционарна смена власти коју је у извршила Комунистичка партија Југославије (КПЈ) и почетак изградње новог државног и друштвено-економског једнопартијског поретка у потпуности су уобличавали изглед и развој свих области политичког, друштвеног, економског, културног, просветног живота у Југославији и Србији, па тако и изглед и рад Београдског универзитета. После доласка КПЈ на власт, ни место у друштву, циљеви и задаци високог школства у новом поретку нису могли остати исти као раније. Структура, улога и задаци Универзитета, живот и рад наставника и студената током првих послератних година били су одређени ставовима и одлукама владајуће партије и њој потчињених државних просветних власти и низом идеолошких, унутрашњо-политичких, спољнополитичких и друштвено-економских фактора.

Комунистичка партија је изграђивала једнопартијски систем, заснован на идеолошким принципима марксизма-лењинизма, великим политичким и социјално-економским променама, репресивним мерама и потпуној превласти у друштвеном, политичком, економском и културном животу. Циљ Партије је био да кроз „диктатуру пролетеријата“, односно своју тоталну власт и обрачун са класним непријатељем, изведе последњу етапу револуције и изгради друштво политичке, социјалне и економске једнакости. Основу нове власти чинила је чврста партијска организација,

потпуна потчињеност државног апарата и унија партијске и државне хијерархије, располагање војском, полицијом и специјалном полицијом (ОЗНА, УДБА), ширење утицаја у друштву преко масовних организација (Народног фронта, Народне омладине, АФЖ-а, Савеза синдиката), планска привреда, државно власништво над средствима за производњу, итд.¹

Партија је посебну пажњу посвећивала формулисању и спровођењу нове културне и просветне политике, руководећи се својим идеолошко-политичким поставкама и циљевима и имајући у виду тешко наслеђе и привредну и културно-просветну заосталост земље. Друштво у којем је преко 40% становништва било неписмено (према попису из 1931. у Југославији је било 44%, а на територији касније НР Србије 46,9% неписмених), у којем је постојао слаб обухват деце основном школом, а ионако лоша мрежа школа уништена током рата, није могло да развија привреду и индустрију и изграђује социјализам. То се није могло ни у друштву у којем су недостајали стручни кадрови за све делатности, а постојећа интелигенција била формирана на „буржоаском“ погледу на свет.²

Зато је за реализацију амбициозних политичких, друштвених, економских и културно-просветних планова и циљева владајуће партије било неопходно материјалним улагањима и идеолошко-политичким радом променити културно-просветне прилике, побољшати материјалне услове, елиминисати или „преваспитати“ стару интелигенцију, а истовремено образовати нове кадрове за све области и формирати „нову социјалистичку интелигенцију“, васпитану на идеологији марксизма-ле-

¹ О успостављању и карактеру нове власти и њеном односу према разним сегментима друштва после рата видети: В. Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Београд 1969; Исти, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, III, Београд 1988, 29–119; Исти, *Srbija u Drugom svetskom ratu*, Београд 1991, 707–735; Исти, *KPJ kao vladajuća snaga u sistemu vlasti 1945–1948*, uvodna studija u „Zapisnici sa sednica Politbiroa СКРЈ (11. jun 1945 – 7. jul 1948)“, priredio В. Petranović, Београд 1995, 3–64; Исти, *Jugoslavija na razmeđu 1945–1950*, Подгорица 1998; D. Bilandžić, *Historija SFRJ, Glavni procesi*, Zagreb 1979, 99–149; М. Mitrović, *Društveno-ekonomske promene i organizacija upravljanja privredom u Srbiji 1944–1952*, Београд 1988; Исти, *Изгубљене илузије. Прилози за друштвену историју Србије 1944–1952*, Београд 1997; К. Čavoški, V. Kštinica, *Stranački pluralizam ili monizam. Posleratna opozicija – obnova i zatiranje*, Београд 1990; М. Obradović, „Narodna demokratija“ u Jugoslaviji 1945–1952, Београд 1995; М. Павловић, *Српско село 1945–1952. Откуп*, Београд 1997; Љ. Димић, *Историја српске државности, III, Србија у Југославију*, Нови Сад 2001; Р. Радић, *Држава и верске заједнице 1945–1970, I–II*, Београд 2002; В. Dimitrijević, *Jugoslovenska armija 1945–1954. Nova ideologija, vojnik i oružje*, Београд 2006; S. Cvetković, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*, Београд 2006; Н. Милићевић, *Југословенска власт и српско грађанство 1944–1950*, Београд 2009; итд.

² V. Milić, *Revolucija i socijalna struktura*, Београд 1978, 35–44; Т. Богавац, *Школство у Србији на путу до реформе, (развој школа 1945–1975)*, Београд 1980, 33–45; *Školstvo u FNRJ 1945–1951*, Београд 1952, 15–16; *Osnovni statistički podaci o razvoju i stanju školstva u FNRJ*, Београд 1957, 3–10; *Jugoslavija 1918–1988, Statistički godišnjak*, Београд 1989, 39, 95.

њинизма и оданости политици партијског и државног врха. У спровођењу такве културне и просветне политике и наметању марксизма-лењинизма главну улогу је имао партијски Агитпроп апарат. Основни циљ је био да се политички, културни, просветни и научни живот концентрише у партијским пропагандним установама и да се на свим нивоима власти обезбеди спровођење „партијске линије“, сруши идеологија „побеђене класе“, учврсте тековине НОБ и револуције и победничка позиција Партије. При том је требало радити на реализацији појединих задатака: превазилажењу културне заосталости, „ликвидацији неписмености“, „демократизацији“ културе, развоју школства, измени образовне структуре становништва, преиспитивању културне традиције, културном подизању радништва и сељаштва, „преваспитавању“ старе и стварању „нове“ интелигенције, обнови установа, реализацији идеолошких поставки марксизма-лењинизма о култури и интелигенцији и успостављању нових идеолошких и револуционарних мерила и традиција у културном стваралаштву.³

Културна, просветна и научна политика нове државе је спровођена кроз систем државних просветних органа, којима су руководили комунисти и који су радили по директивама и под контролом партијског Агитпроп апарата. Просветне и културне установе широм земље биле су подређене републичким и савезним управним просветним органима, који су у првим послератним годинама више пута мењали називе и надлежности, у складу са унутрашњим политичким кретањима и трагањем Партије за најбољим начином руковођења просветом и културом. Јануара 1946, уместо Министарства просвете ДФЈ основан је Комитет за школе и науку ФНРЈ, децембра 1948. Министарство за науку и културу ФНРЈ, а средином 1950. Савет за науку и културу ФНРЈ. На републичком нивоу, априла 1947. из оквира Министарства просвете НР Србије издвојени су послови високог школства и науке и основан је Комитет за научне установе, Универзитет и велике школе НР Србије, почетком 1950. његове надлежности је преузело Министарство за науку и културу НР Србије, које је априла 1951. заменио Савет за просвету, науку и културу.⁴

³ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, III, 120–161; Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura 1945–1952, Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji*, Beograd 1988, 19–225; Isti, *Ideology and Culture in Yugoslavia (1945–1955)*, Zbornik radova sa naučnog skupa Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955 (slučaj Jugoslavije), Beograd 2005, 303–319; *Kulturna politika Jugoslavije 1945–1952*, Zbornik dokumenata, 1–2, приредили Бранка Докнић, Милић Ф. Петровић и Иван Хофман, Београд 2009; итд.

⁴ Ljubiša Brać, *Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943–1978*, Zagreb 1978, 344–346; *Vlade Srbije 1805–2005*, Београд 2005, 417–425, 433–443; *Културна политика Југославије 1945–1952*, 93–102; *Службени лист ФНРЈ*, бр. 13, 12. фебруар 1946; *Исто*, бр. 108, 15. децембар 1948, 1775; *Исто*, бр. 38, 31. мај 1950; *Службени гласник НРС*, бр. 14, 5. април 1947, 123; *Исто*, бр. 3, 30. јануар 1950; *Исто*, бр. 14, 20. април 1951, 203–204.

Државни и партијски апарат је одмах после рата започео реализацију културно-просветне политике уз помоћ читаве структуре партијских и масовних организација на терену: грађене су нове школе, образован наставнички кадар, спровођено масовно описмењавање на аналфабетским течајевима, контролисан упис и похађање школа, креиран нови школски систем и реализована уставна обавеза да школа буде државна, одвојена од цркве, бесплатна, обавезна, од 1945. седмогодишња, а од 1952. осмогодишња, и доступна свима. Посебна пажња је посвећивана стручном школству и дошколовавању радника. Уз прилагођавање новим политичким условима и тековинама револуције, измену наставних планова и програма, уношење идеологије марксизма-лењинизма у садржај наставе, политизацију школе, надзор и руководство партијског агитпроп апарата и притисак на наставно особље и ученике – одвијао се напредак на свим нивоима школства, усмерен на стварање кадрова свих нивоа стручности, измену социјалне и образовне структуре, изградњу „нове социјалистичке интелигенције“. Са истим циљевима радило се и на развоју научно-истраживачког рада, оснивању и јачању научних установа, идеологизацији науке и прилагођавању новим друштвено-политичким условима, итд.⁵

Ипак, тешко наслеђе заосталости није било лако мењати и превазићи. Први послератни попис 1948. године, као и остали статистички подаци које је Партија прикупљала, брижљиво мада не увек поуздано, показују да је упркос напорима и извесним резултатима, у Југославији и даље било неписмено 25,4%, а у НР Србији 26,7% лица старијих од 10 година. Неписменост је била посебно изражена међу старијим становништвом и женама, на селу и у економски и културно најзаосталијим регионима. И поред масовности и резултата, описмењавање на аналфабетским течајевима је показивало много мана и несолидности, пре свега у погледу трајности стеченог знања. Обавезно школовање је и даље било праћено тешкоћама и осипањем ђака, 33,4% деце није похађало школу, тако да су стварани нови извори неписмености, успоравано је мењање образовне структуре становништва и онемогућавано образовање потребног броја стручних кадрова. С друге стране, дошколовавање, скраћивање програма, брзо и недовољно образовање одражавали су се на квалитет знања и његову примену у пракси, погоршавајући неадекватну квалификованост стручне радне снаге. По истом попису, 49,3% становника ФНРЈ, а 39,3% НР Србије било је без школе,

⁵ *Устав ФНРЈ, 31. јануар 1946*, Београд 1946, 17, 18; Т. Богавац, *н. д.*, 46–85; В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, III, 120–158, 275–276; Lj. Dimić, *Agitprop kultura*, 77–153.

а у малом броју школованих само је 0,3% у ФНРЈ и 0,5% у Србији имало високу школску спрему. Од 59.495 лица са факултетом, само 4,6% је дипломирало 1945–1947, при чему је факултетски образован кадар био неравномерно распоређен и неповољно структуриран (највише правника и филозофа, а недовољно лекара и техничара).⁶

После првих година обнове и изградње земље и учвршћивања новог режима, посебан подстицај развоју привреде и економије, али и просвете, науке и културе и превазилажењу заосталости у овим областима, дат је доношењем *Првог петогодишњег плана развоја привреде* 1947. План је нудио услове за бржи развој просвете и науке, али и постављао амбициозне задатке и циљеве у овим делатностима. У савезном и републичком петогодишњем плану од просвете и науке је очекивано да буду потпора и извор кадрова за остварење основних задатака: економског и културног развоја, изласка из привредне и културне заосталости, индустријализације, електрификације, јачања одбрамбене снаге земље, повећања благостања и културног нивоа трудбеника, итд. До краја петогодишњег периода у ФНРЈ и НР Србији требало је „ликвидирати“ неписменост, основним образовањем обухватити све, а седмогодишњим 60% школских обвезника, побољшати квалификациону структуру радника, уложити велика средства у изградњу капацитета и побољшање услова рада, повећати број уписаних ученика и број дипломираних стручњака на свим нивоима школства, водити рачуна о ученичком и студентском стандарду. Београдски универзитет и Српску академију наука требало је реорганизовати, прилагодити извршењу планских задатака и подржати инвестицијама. Планирано је да се у периоду 1947–1951. упише 32.000 студената на факултете и високе школе, повећа ефикасност студирања, реорганизује настава и повеже са практичним радом у привреди, повећа број наставника и асистената, инвестира 1.800 милиона динара за подизање нових и проширење постојећих факултетских зграда, лабораторија и института, домова и мензи, ишкољује најмање 14.350 висококвалификованих стручњака (5.000 годишње).⁷

⁶ *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knjiga V, Stanovništvo po pismenosti, Beograd 1955, XIII–XLV, 2–21; *Isto*, knjiga IV, Stanovništvo po školskoj spremi, Beograd 1952, XII–XXXV, 2–11, 24–43; *Ekonomsko-društvene osnove sistema školstva u FNRJ*, Ekonomski institut NR Srbije, Beograd 1955, 2–20; *Jugoslavija 1918–1988, Statistički godišnjak*, 38–39; V. Milić, *n. d.*, 133–134; Т. Богавец, *н. д.*, 86–94; *Osnovni statistički podaci*, 21; *Školstvo u FNRJ*, 18.

⁷ *Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede FNRJ u godinama 1947–1951*, Beograd 1947, 61–69, 98–101, 137–138; *Службени лист ФНРЈ*, бр. 36, 30. април 1947; *Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede NR Srbije u godinama 1947–1951*, Beograd 1947, 143–147, 152–153, 174–177, 182–184, 200–201; *Службени гласник НРС*, бр. 29, 5. јул 1947, 345–361.

Из захтева и очекивања постављених у Петогодишњем плану најбоље се сагледавају место и улога Београдског универзитета у новом поретку и плановима владајуће Комунистичке партије. Универзитет је после рата посматран као „фабрика кадрова“, у почетку стручњака неопходних у обнови и изградњи земље, а од 1947. у испуњавању задатака Петогодишњег плана. Школовање стручњака је уобичајена функција универзитета, али у условима наслеђеног недостатка стручњака, великих ратних губитака, друштвено-економског и културно-просветног стања земље и амбициозних планова нове власти, том задатку је придаван посебан значај. Било је неопходно да нови стручњаци буду формиран на идеологији марксизма-лењинизма и одани новом политичком поретку и владајућој партији. Од новог „социјалистичког“ Универзитета је очекивано да ствара „нову социјалистичку интелигенцију“, оспособи је за рад и изградњу земље и социјализма. Та практична потреба, са сталним идеолошко-политичким и револуционарним мотивима и ставовима, од почетка је обликовала структуру, организацију, наставно-научни процес, живот и рад наставника и студената Београдског универзитета.

Већ од октобра 1944. органи власти који су били још у оснивању придавали су Београдском универзитету велики политички, економски и културни значај и пажњу. Основали су Комисију за обнову универзитета, укључили се у рад на обнови, евиденцији ратне штете и у напоре за отварање, упис студената и почетак предавања. Београдски универзитет је почео са радом крајем 1945. године са 10.907 студената уписаних на осам факултета: Филозофски, Правни, Технички, Медицински, Пољопривредно-шумарски, Ветеринарски и новоосновани Фармацеутски. Потом се саобразно потребама привреде и друштва структура Универзитета мењала: 1946. основани су рударски и електротехнички одсек Техничког факултета, а у складу са захтевима Петогодишњег плана, 1947. године Економско-комерцијална висока школа прерасла је у Економски факултет и из оквира Филозофског се издвојио Природно-математички факултет, а потом је на Техничком основан низ уско специјализованих одсека и група важних за развој привреде. До широке реорганизације Универзитета ради испуњења Плана дошло је 1948: шест одсека Техничког факултета прерасло је у нове факултете и издвојило се из Универзитета у Техничку велику школу, а Медицински, Фармацеутски и новоосновани Стоматолошки факултет су такође изашли из оквира Универзитета и формирали Медицинску велику школу. Наредне, 1949. године раздвојени су Пољопривредни и Шумарски факултет, а геолошки одсек Рударског факултета је прерастао у Геолошки факултет.

Већ током припрема за почетак рада 1945, на Универзитету су се одразиле и револуционарне промене које су извршене у политичком животу земље и неповерење према „старој“ интелектуалној елити и традицији Универзитета као „буржоаске“ установе. Априла 1945. донета је резолуција Народне скупштине Србије по којој је требало саобразити Универзитет као и остале просветне и научне установе „потребима наше отаџбине на темељу народно-ослободилачке борбе“. Владајућа партија је одмах демонстрирала потпуну превласт на Универзитету (као и у читавом друштву), како кроз рад државних просветних органа, тако и формирањем разгранате партијске организације на факултетима током 1945, са Универзитетским комитетом на врху, и оснивањем масовне студентске организације Народне студентске омладине (НСО) почетком 1946, а потом и Удружења универзитетских наставника. Партијска и студентска организација су имале важну улогу у спровођењу револуционарне правде на Универзитету: уз универзитетске и полицијске органе спроводиле су репресију и „чишћење“ Универзитета од наставника и студената који су се током рата огрешили о револуцију и „националну част“, како ју је схватала владајућа Партија. У мају 1945. са Универзитета је одлуком Суда части уклоњено 37 наставника због држања током окупације, а неколико наставника је у међувремену кажњено одлукама државних и војних судова. Посебна комисија је преиспитивала и поништавала испите и дипломе које су студенти стекли током окупације, а појединцима је и онемогућаван упис на факултет у прву послератну школску годину.

Партија је од почетка тежила да креира нову традицију Универзитета и рад и развој ове установе заснује на новијој, револуционарној прошлости. За владајућу партију од 1945. почињала је нова страница у историји Универзитета и високог школства, ослоњена на студентски револуционарни покрет из међуратног периода и допринос студената борби против фашизма у Другом светском рату. Значај и резултати студентског покрета су преувеличавани, митологизовани и поистовећивани са илегалним деловањем Партије. На тај начин стварана је традиција „црвеног Универзитета“, која је наметана и претпостављана наставној и научној традицији старе, „буржоаске установе“. Нова, „херојска и свијетла традиција“ брзо је уношена у рад Универзитета, у називе домова, мензи и факултетских установа, и на њој су васпитаване нове генерације студената. У склопу раскида са прошлошћу и изградње „социјалистичког универзитета“, у новим условима није било места ни за класичну аутономију на којој је ова установа темељила рад и независност наставе и науке од државних, политичких и партијских утицаја.

Према комунистичком схватању, нова власт је била „народна“, тако да је „буржоаска“ аутономија, која је тобоже омогућавала удаљавање од народа и заштиту интереса буржоазије, била непотребна. Напротив, један од основних задатака који је Партија у новим условима наметала Универзитету био је „приближавање“ народу, потпуна „демократизација“, повезивање са привредом и производњом (што је довођено до апсурда и вулгаризације поистовећивањем рада на Универзитету са радом у руднику или фабрици), повећање броја студената и, нарочито, повећање приступачности универзитетског образовања сиромашнијим слојевима, радницима и сељацима и, тиме, измена социјалне структуре студената и структуре дипломираних стручњака и „нове интелегенције“. Партија је отворено негирала независност, „објективистички“ научни приступ у настави, аполитичност и слободу наставника да предају по својој вољи. Сматрала је то „непријатељством“ према новом поретку, у којем су „прожимање наставе идејношћу“, то јест идеологијом марксизма-лењинизма, утицај партијских и државних органа на планове и програме, на избор и рад наставника, на избор универзитетских и факултетских органа, политички притисак, индоктринација и контрола студената, постављени као уобичајен захтев и норма.

На развој просвете и науке и културну политику у Југославији после рата, па тако и на рад Београдског универзитета, утицали су и међународни односи и спољнополитичка оријентација југословенске државе. По завршетку Другог светског рата у победничкој коалицији, пре свега између СССР и САД, јачале су идеолошко-политичке разлике и сукоби, који су прерастали у трку у наоружавању, пропагандни рат и блоковску поделу света. Атмосфера нетрпељивости, претњи, страха и пропагандне борбе захватала је и Југославију. Агитпроп апарат је стварао слику „напредног“, „социјалистичког“ Истока, предвођеног Совјетским Савезом и „реакционарног“, „империјалистичког“ Запада, на челу са САД, којем је приписивана сва кривица за хладноратовску напетост, наоружавање, кризе и опасност од избијања новог светског рата. КПЈ је у почетку безрезервно била на страни СССР-а, што је довело до примене совјетских модела и искустава у свим областима живота (политици, идеологији, војсци, економији, култури, просвети, науци, уметности) и до искључивог усмеравања међународне сарадње ка Совјетском Савезу и земљама „народне демократије“. Такво опредељење је постојало и у високом школству – у структури, задацима, настави и науци, садржају уџбеника и литературе, међународној сарадњи, животу и политичкој активности наставника и студената, садржајима идеолошко-политичког рада и пропаганди у студентским гласилима.

У таквим условима радио је Београдски универзитет у првим послератним годинама, оптерећен ратним разарањима, која су споро надокнађивана, у недостатку простора и средстава, уз прилична улагања и бригу. Био је под сталном контролом и идеолошко-политичким притиском државних органа и Партије, изложен потпуној потчињености Партији, али и трвењима, сукобима и неповерењу наставника и студената према комунистичкој власти. Циљеви Партије, потребе привреде и совјетски модели утицали су, осим на структуру установе, и на садржај наставних планова и програма, режим студија, живот и рад наставника. Одмах после рата, поред оснивања нових одсека и факултета, започета је реорганизација и увођење планске наставе, измена и „чишћење“ планова и програма од „буржоаских“, „идеалистичких“, „западних“ утицаја и уношење дијалектичког материјализма у наставу кроз садржаје појединих предмета и увођење посебног предмета *Основи марксизма и лењинизма*. Ревидирани су уџбеници и литература и потенцирано је превођење совјетских уџбеника и књига, као и развој сарадње са Совјетским Савезом и земљама „народне демократије“. Трагало се за профилем потребног стручњака, при чему се у почетку под утицајем совјетске праксе инсистирало на уској специјализацији (коју је 1946. покушавао да у универзитетску наставу уведе совјетски стручњак Н. Н. Абрамов), да би се убрзо прешло на изградњу стручњака са општим образовањем.

Од 1947. основ наставно-научног рада и режима студија било је испуњавање задатака Петогодишњег плана. На томе је требало систематски да раде наставници планским држањем наставе, повезивањем са праксом и избацивањем „сувишног“ градива; студенти редовним учењем, полагањем испита и дипломирањем; али и партијске и студентске организације агитацијом и пропагандним притиском. Такве тежње су се одмах суочиле са материјалним стањем, недостатком простора, опреме и наставног особља, са навикама студената и наставника, традицијом установе и појединих дисциплина, отпором снижавању нивоа и „средњошколизацији“ универзитетске наставе. Те и друге околности су и поред жустре пропаганде, притиска и резултата, ометале реализацију амбициозног плана.

Посебан значај у извршавању задатака Универзитета у послератном периоду имало је наставно и помоћно наставно особље. Однос Партије према универзитетским наставницима произилазио је из идеолошког подозрења према буржоаској интелигенцији, с једне, и потребе за стручним наставним и научним кадром за школовање младих стручњака и испуњавање циљева Петогодишњег плана, с друге стране.

Неповерење, надзор, преиспитивање прошлости и идеолошки притисак, отпор појединаца и сукоби стално су постојали, а повремено су примењиване и репресивне методе, политички прогон и уклањање наставника са факултета. Међутим, недостатак наставног особља и велика потреба за њим довела је до прагматичног приступа Партије, идеолошког притиска, покушаја „преваспитавања“ универзитетске елите, убеђивања и придобијања побољшањем материјалног положаја. Улагани су стални напори да се формира нови, млад, марксистички наставни кадар, који је уз велике тешкоће укључиван у наставу, како би временом изменио политички састав факултетских савета, тада неповољан по Партију, заменио старе „реакционарне“ професоре и пресудно утицао на образовање нових генерација „социјалистичких стручњака“. Идеолошки темељ образовања новог наставног кадра требало је да буде дијалектички материјализам, док је за стручно образовање, осим у домаћим капацитетима, ослонац тражен у совјетској науци и критичком преиспитивању достигнућа „буржоаске науке“.

Образовање нове „социјалистичке интелигенције“ и што већег броја стручњака био је основни задатак и сврха Универзитета у новом друштву, што му је и донело назив „фабрика кадрова“. У складу с тим и политиком демократизације високог школства, број студената је у послератном периоду вишеструко порастао, превазилазећи просторне, материјалне и кадровске потенцијале високошколских установа. Стихијни упис је од 1947. замењен планским уписом, по тачно одређеним квотама за сваки факултет и обавезама дипломирања у задатим роковима. Убрзо по доношењу Плана, крајем 1948. године уведено је и ванредно студирање ради повећања броја студената и високообразованих стручњака у постојећим материјалним условима. Пошто је „нова интелигенција“ морала да буде политички одана владајућој партији и идеолошки васпитана на темељима марксизма, од прве послератне школске године упис и живот и рад студената били су под строгом идеолошко-политичком контролом партијске и студентске организације на Универзитету. Истовремено са стручним образовањем, студенти су били изложени сталној идеолошко-политичкој индоктринацији, преиспитивању понашања и ставова, диктирању друштвеног и културног живота, пропагандном притиску, укључивању у политички живот и обнову земље, диференцијацији на присталице новог поретка и „непријатеље“, „остатке буржоазије“, итд. У атмосфери сталне напетости и надзора спровођене су повремене кампање „чишћења“, то јест уклањања политички неподобних студената са факултета. С друге стране, ради придобијања студената и што бржег дипломирања и испуњавања планских

задатака улагана су велика средства у студентски стандард, здравствену заштиту и стипендирање.⁸

Табела 1: Број наставника и студената на Београдском универзитету 1945–1950.⁹

	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51
Наставници	323	–	710	940	1.594	2.258
Студенти	10.907	17.032	25.038	30.099	28.929	27.201

Утицај међународних односа и спољне политике на Београдски универзитет се може видети и у кључној прекретници која је настала 1948. године у политичком и друштвено-економском развоју Југославије, а која је представљала значајну прекретницу и у развоју Универзитета. Сукоб југословенског државног и партијског руководства са Совјетским Савезом и Информбироом 1948. године представљао је догађај после којег, како закључује историчар Хладног рата Џон Гедис, „комунистички свет више никада неће бити исти“, догађај који је унео промене у међународну хладноратовску ситуацију и довео до постепеног заокрета у југословенској спољној политици и погледу на војно-политички и идеолошки расцепљен свет. Промена југословенске спољне политике после сукоба довела је и до постепене промене економске и културне политике и друштвене и културне атмосфере у земљи, као и до измена у високом школству, животу и раду на Универзитету и у усмерењу културне, просветне, научне и студентске сарадње. Тако је постављена граница између периода непосредно после Другог светског рата као времена безрезервног опредељења за совјетски друштвени и културни модел, и периода с краја 40-их, током којег је дошло до постепеног удаљавања од Совјетског Савеза и социјалистичких земаља и формулисања нове културне и просветне политике која је ступила на сцену почетком 50-их година.¹⁰

Сукоб са Совјетским Савезом и Информбироом довео је и до директних последица које су се одмах појавиле на Универзитету. Већ лета

⁸ О ратној штети, обнови, репресији, почетку предавања и првим годинама рада Универзитета видети: Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd 2004 (са списком литературе која се бави тим питањима); Исти, *Универзитет у социјализму. Високо школство у Србији 1950–1960*, Београд 2011, 23–28, 37–44 (Увод).

⁹ D. Bondžić, *Beogradski univerzitet*, 284; *Jugoslavija 1918–1988, Statistički godišnjak*, 365.

¹⁰ Lj. Dimić, *Sovjetski kulturni uticaj u Srbiji 1945–1950*, ЈИС, br. 1–2/1987, 155–173; Исти, *Agitprop kultura*, 162–188, 231–232; В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, III, 195–244; В. Лакер, *Историја Европе 1945–1992*, Београд 1999, 23–44, 124–156; Џ. Л. Гедис, *Хладни рат. Ми данас знамо*, Београд 2003, 27–108, 129–167; D. Bondžić, *Beogradski univerzitet i hladni rat 1945–1952. godine*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955“, Beograd 2005, 353–370; Lj. Petrović, *Kulturni sukob blokova tokom Hladnog rata u jugoslovenskoj prestonici 1945–1955. godine*, Isto, 321–341; итд.

1948. на Универзитету је међу наставницима и студентима почео прогон присталица Резолуције Информбироа, који су наредних година постали главни идеолошки „непријатељи“. У следећој школској години улагани су напори да се из наставе уклоне совјетски утицаји, да се совјетски уџбеници замене домаћим, да се равноправно користи западна литература и језици, да се међународна научна и студентска сарадња, потпуно блокирана на Истоку, усмери у другим правцима и да се измене и ублаже пропагандни обрасци о Истоку и Западу. Иако су совјетски утицаји у настави дуго опстали, брзо се престало са потпуним копирањем совјетских модела.¹¹

После сукоба са Информбироом постепено је дошло до кључних промена у спољнополитичком, друштвено-економском и културно-просветном животу Југославије, које су креиране крајем 40-их и реализоване од почетка 50-их година. Жестока политичко-пропагандна кампања информбирских земаља, економска блокада са Истока и опасност од војне интервенције чинили су ситуацију све напетијом и изискивали су од југословенског руководства брзе спољнополитичке одговоре. Западне земље, пре свега САД, опрезно и са пуно очекивања ставиле су геостратешки интерес испред идеолошке нетрпеливости, прихватиле су прве дипломатске кораке југословенског руководства и одлучиле да га подрже у новонасталој ситуацији. Почетком 50-их година, у време јачања информбирског притиска, али и заоштравања хладноратовског сукоба избијањем Корејског рата, дошло је до зближавања Југославије са Западом и примања војне помоћи која је југословенском руководству омогућавала опстанак и задржавање опасности на границама. Истовремено, са Запада су стизале и испоруке хране и значајна финансијска помоћ у кредитима и зајмовима, која је Југославији била драгоцене за ублажавање последица катастрофалних суша 1950. и 1952. и тешке економске ситуације у земљи. Узвратан добитак, поред извесних промена у југословенској политици и економији, западне земље, посебно САД, виделе су у „одржавању Тита на површини“, спречавању Стаљинове агресије на Југославију, разбијању монолитности социјали-

¹¹ D. Bondžić, *Beogradski univerzitet*, 119–127; Исти, *Извештај УДБ-е о стању на факултетима Београдског универзитета и великих школа 1951. године*, Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе, год. IV, бр. 1–2, 2003, 172–188; Исти, *Beogradski univerzitet i hladni rat 1945–1952*, 364–369; Момчило Митровић, *Резолуција ИБ и студенти Београдског универзитета 1948–1952*, Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас, I, Београд 1989, 245–253.

стичког блока и одвајању Југославије од комунизма и укључивању у северноатлантски војнополитички савез у перспективи.¹²

Унутрашње промене су започете одмах после Резолуције Информбироа, на V конгресу КПЈ јула 1948, а потом настављане у складу са новим спољнополитичким околностима и притисцима Истока и окретањем ка Западу. У области културе, просвете и науке, па и високог школства, промене су зацртане на III пленуму ЦК КПЈ 30–31. децембра 1949. и потврђене на VI конгресу КПЈ/СКЈ 1952. Прокламоване су нове методе рада Партије, изградња „новог социјалистичког човека“ са „широким“ схватањима, процеси децентрализације, дебиروقратизације, деетатизације и демократизације и започета је либерализација у друштвеној и културној атмосфери. Ти процеси су се развијали током деценије уз бројна варирања, застоје, недоумице, противречности, као и уз стално усмеравање из врха Комунистичке партије, односно СКЈ. На унутрашњем плану тражен је „нов пут“ у социјализам, одбачено совјетско наслеђе и формулисан нов начин рада и друштвена улога владајуће партије, која је остала неприкосновена и ослоњена на основне принципе доктрине марксизма-лењинизма. Од 1950. уведена је друштвена својина и развијано је самоуправљање у привреди. Потом, као друштвено управљање проширено је на друштвене делатности и од тада је представљало основну карактеристику југословенског система социјалистичке демократије и „новог пута у социјализам“.¹³

Промене с почетка 50-их година потврђене су *Уставним законом о основама друштвеног и политичког уређења ФНРЈ и савезним органима власти* јануара 1953, (а затим и републичким уставним законима), којим је и из темеља реорганизован државни апарат. Укинута су класична влада и министарства, а функција извршне власти је подељена на политичко-извршну, коју је вршило Савезно извршно веће (СИВ) и извршно-управну, коју су вршили савезни органи управе. Ти органи нису били саставни део СИВ-а, али су се налазили под његовим политич-

¹² О међународном положају и спољној политици Југославије крајем 40-их и почетком 50-их година видети: В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 195–262; D. Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu, Odnosi sa velikim silama 1949–1955*, Zagreb 1988; D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, Beograd 2000, 14–56; L. M. Lis, *Održavanje Tita na površini, Sjedinjene Američke Države, Jugoslavija i hladni rat*, Beograd 2003, 19–262; В. Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO*, Beograd 2003; I. Laković, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951–1958*, Podgorica 2006; D. Bogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, Beograd 1990, 126–203; итд.

¹³ *V kongres KPJ. Izveštaji, referati, odluke*, Beograd 1948; *Sednice CK KPJ 1948–1952*, priredili Branko Petranović, Ranko Križar, Radovan Radonjić, Beograd 1985, 288–318, 483–490; *Борба комуниста Југославије за социјалистичку демократију, VI конгрес КПЈ (СКЈ)*, Beograd 1952; D. Bilandžić, *n. d.*, 168–212; В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 264–309, 318–321; Љ. Димић, *Историја српске државности*, III, 341–344–355; Lj. Dimić, *Agitprop kultura*, 118–119, 241–245.

ким руководством и надзором и непосредно су извршавали закон у појединим областима (државни секретаријати, управе, савети и др.). Уведена је функција Председника републике која је припала Јосипу Брозу Титу, као и дводомна Савезна скупштина са Савезним већем и Већем произвођача. Самоуправљање је потврђено као темељ друштвено-економског политичког система и дата је основа за његово ширење на јавне службе.¹⁴

Уставним законом је настављена децентрализација у области просвете и културе и преношење компетенција са савезних на републичке органе и научне и просветне установе. Циљ тих мера био је да се превазиђе административно и бирократско управљање у овим областима и компетенције савезних органа сведу на нужну меру – координацију, евиденцију, усмеравање у принципијелним питањима и међународне везе. Процес је започет већ оснивањем Савета за науку и културу ФНРЈ 1950. и Савета за просвету, науку и културу НР Србије 1951, који су поред преношења компетенција на ниже органе увели у свој рад и представнике научних и просветних установа, друштава и професионалних организација. Од 1953. компетенције Савета за науку и културу ФНРЈ преузео је *Секретаријат за просвету СИВ-а* (секретар је био Родољуб Чолаковић, а потом Крсте Црвенковски), који је од априла 1956. наставио рад као савезни орган управе – *Секретаријат СИВ-а за просвету и културу*, у чијој надлежности су били савезни послови школства, просвете и културе и међународне везе. У оквиру СИВ-а постојао је и *Одбор за питања просвете* који је проучавао општу културну и просветну политику, учествовао у доношењу закона и прописа и надзирао њихово спровођење, пратио рад установа и износио проблеме пред СИВ.¹⁵

На републичком нивоу током 1953. укинут је Савет за просвету, науку и културу и за извршне и управне послове из надлежности Републике у области науке, културе и просвете основан *Савет за просвету и културу НР Србије*. Савет је био колегијално тело састављено од представника одређених самоуправних установа, стручних и друштвених организација и одређеног броја чланова које је постављало Извршно веће од грађана који су се „истакли својим јавним радом у друштвеним службама из надлежности Савета“ Поред тога, Савет је имао председника и секретара (Мирко Тепавац). Касније су мењани форма,

¹⁴ Lj. Крајчић, *n. d.*, 183–185; В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 299–301; Љ. Димић, *Историја српске државности*, III, 356–361; *Владе Србије 1805–2005*, 426–427; *Уставни закон о основама друштвеног и политичког уређења ФНРЈ и савезним органима власти*, Службени лист ФНРЈ, бр. 3, 14. јануар 1953, 21–32.

¹⁵ Lj. Крајчић, *n. d.*, 185–189, 346–348; *Службени лист*, бр. 3, 14. јануар 1953, 21–33; *Исто*, бр. 21, 20. мај 1953, 199–202; *Исто*, бр. 19, 5. мај 1954, 337–342; *Исто*, бр. 13, 28. март 1956, 195–199.

бројност и компетенције овог органа, а 1956. Савет за просвету и културу је укинут и његове надлежности су преузели новоформирани *Савет за школство* и *Савет за културу* (од 1957. и *Савет за научни рад*) који су добијали све већи значај управо као органи друштвеног управљања. Рад Савета и секретаријата је контролисао и Одбор за просвету и културу у оквиру Извршног већа, који је пратио спровођење одлука и закључака, учествовао у доношењу прописа и проучавао разна питања просвете, културе у науке.¹⁶

На плану децентрализације се најдаље одмакло, док су остали процеси били суочени са застојима и колебањима; Тодор Куљић чак своди процесе „4Д“ на манипулативни антибироократизам владајуће Партије у циљу изједначавања различитих „непријатеља“ и борбе против њих, закључујући да се у пракси све свело на децентрализацију, док о демократизацији није било ни речи јер је Партија неприкосновено држала монопол власти.¹⁷ Током 50-их година промене у политици и друштву текле су уз повремена колебања, отпоре и критике „антисоцијалистичких појава“, страних утицаја, „стихијне демократизације“, итд. Посебно је случај Милована Ђиласа, који је после критичких иступа уклоњен из партијског врха почетком 1954, показао да су све промене у државној и друштвеној организацији почетком 50-их биле површне и недалекосежне и да декларативно залагање партијског руководства за демократизацију система и слободу мишљења није смело да наруши апсолутну власт Партије и прекорачи границе једнопартијске диктатуре и идеолошко-политичких оквира марксизма-лењинизма.¹⁸

Противречности су постојале и у друштвено-економском развоју. После почетног застоја због економске блокаде земље, од 1952. убрзан је развој привреде, пре свега индустрије. Од 1955. ЦК СКЈ је одлучио да се прекине са политиком „стегања каиша“ и посвети пажња повећању животног стандарда становништва. Тада почиње и велика привредна експанзија земље, „привредни бум“ како сматрају неки аутори, убрзан раст индустрије, националног дохотка, стопе привредног раста и других економских показатеља. Од високог школства у целини и Бе-

¹⁶ *Службени гласник*, бр. 5, 21. фебруар 1953, 57–70; *Исто*, бр. 8, 23. март 1953, 101; *Исто*, бр. 9, 28. март 1953, 109; *Исто*, бр. 12. фебруара 1955, 85–88; *Исто*, бр. 21, 12. мај 1956, 347–356; *Исто*, бр. 26, 7. јун 1956, 405–406; *Исто*, бр. 30, 25. јун 1956, 462, 463.

¹⁷ Видети: Todor Kulić, *Birokratija i kadrovska uprava*, Beograd 1989.

¹⁸ АЈ, ЦК СКЈ, 507, II/11, III пленум ЦК СКЈ, 18. јануар 1954; *Борба*, бр. 14, 18. јануар 1954, 1–6; *Исто*, бр. 15, 19. јануар 1954, 1–7; *Политика*, бр. 14717, 18. јануар 1954, 1–8; *Исто*, бр. 14718, 19. јануар 1954, 1–10; В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 335–338; Љ. Димић, *Историја српске државности*, III, 361–362; D. Bilandžić, *n. d.*, 195–205.

оградског универзитета посебно је очекивано да подрже овај развој обезбеђивањем квалитетних високообразованих кадрова, развојем научно-истраживачког рада, праћењем савремених техничких и технолошких достигнућа и повезивањем са привредом. Међутим, и поред економског напретка, развоја самоуправљања и извесних елемената тржишне привреде, држава је и даље усмеравала привредни развој и одлучивала о кључним питањима привреде. Економски раст је пратила и измена социјалне структуре друштва, брзо смањење броја пољопривредног становништва и досељавање великог броја људи са села у град. У првој послератној деценији у Југославији село је напустило 9,2 милиона људи, а у Србији 3,9 милиона. То је донело не само демографски слом села и урбанизацију, већ и својеврстан културни шок, мешање менталитета и навика, урбаног и руралног, појаву „полутана“ – сељака-радника, итд.¹⁹

Основни правци развоја југословенске државе, друштва и привреде потврђени су на VII конгресу СКЈ 1958. (деетатизација, „антидогматизам“, слобода стваралаштва, јачање социјализма и развој самоуправљања). Крајем 50-их година показало се да самоуправљање стагнира, да је привредни систем дестимулативан, нерационалан и неефикасан, да владају расипништво и небрига и да се појављују јасни знаци економске, али и друштвене и политичке кризе. Бивало је све више јасно да СКЈ није у стању да се избори са значајним проблемима и знацима кризе и да реформише ни себе ни друштво.²⁰

Сукоб прокламованих реформи и стварности током 50-их година је посебно био видљив у просвети, култури и науци. Прокламована слобода мишљења у култури није значила плурализам мишљења, већ се морала кретати у оквирима марксизма и партијских ставова. Партија је креирала културну политику и мада се формално одрекла арбитража у стручним питањима, прокламовала „немешање у све и свашта“ и залагала се за „нове форме идеолошког рада“ уместо административних метода, остала је руководећи фактор у просветном, културном и научном, као и уопште у политичком и друштвеном животу. После

¹⁹ V. Milić, *n. d.*, 83–137, 141–206; D. Bilandžić, *n. d.*, 231–234; B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, III, 310–315, 418–431; Љ. Димић, *Историја српске државности*, III, 369; Исти, *Срби и Југославија. Простор – друштво – политика (поглед с краја века)*, Београд 1998, 77–85; Predrag Marković, *Ideologija standarda jugoslovenskog režima 1948–1965*, Tokovi istorije, br. 1–2, 1996, 7–21; *Jugoslavija 1918–1988, statistički godišnjak*, 58–73, 100–105, 200, 248; Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918–1988, tematska zbirka dokumenata*, Београд 1988, 1200, 1213.

²⁰ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 339–343, 345–348; Љ. Димић, *Историја српске државности*, III, 363–366, 369–370; D. Bilandžić, *n. d.*, 221–245; *VII kongres SKJ*, Београд 1958.

прокламација слободе мишљења, често су следила ограничења, захтеви за ангажованошћу, критике, па и цензура и репресија.

Мада су у области културе и уметности најочигледније противречности и ограничења, у тим сферама су и највидљивији резултати либерализације током 50-их година. Партија је почетком и током 50-их година правила компромисе у сфери културе на које у другим делатностима није била спремна и који су имали улогу и значај у новој државној политици: „либерализацијом“ у култури покушавала је да надомести непостојеће политичке слободе, да подржи легитимитет режима, придобије поданике, изгради имиџ посебности југословенске државе и друштва у свету. У југословенској култури тих година било је евидентно удаљавање од соцреализма, догматизма, агитпроповских и совјетских модела; трагање за слободом стваралаштва, тежња за разменом мишљења и васпитавањем „новог социјалистичког човека“; јавне расправе и полемике између различитих схватања уметности; отварање према свету, пре свега Западу и земљама Трећег света, показивање сопствене културне баштине и достигнућа, рушење стереотипа о заосталој балканској земљи и „комунистичкој диктатури“, „совјетском сателиту“, упознавање са кретањима у свету и размена искустава и достигнућа.²¹ Ове појаве су у пуној мери биле присутне и у сфери науке, размени научника, слању студената на школовање у иностранство и стипендирању странаца у земљи, о чему сведочи и међународна сарадња Београдског универзитета 50-их година.

Промене су биле вишесмерне и у спољној политици. Западне земље су прижељкивале да одвајање Југославије од СССР-а и сарадња са Западом почетком 50-их година резултирају потпуним одвајањем од комунизма и потпуним прилажењем НАТО пакту. Међутим, југословенско руководство је желело да искористи зближавање и помоћ са Запада пре свега за опстанак државе и политичког поретка и спречавање совјетске војне интервенције, али и да балансирањем између блокова сачува независност у односу на обе сукобљене стране. Зато је после Стаљинове смрти 1953. искоришћено попуштање у односима са Со-

²¹ *Борба комуниста Југославије за социјалистичку демократију*, 84–85, 283–284; *Трећи конгрес СК Србије*, Комунист, бр. 5–6, 1954, 359–480; *VII kongres SKJ*, 84–87, 388–395, 424; *Четврти конгрес SKS. Politička dokumentacija*, Београд 1959, 40–42, 55–60; В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 321–331, 345–347; Предраг Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948–1965*, Београд 1995 326–486; Isti, *U potrazi za novim putem. Jugoslovenski eksperiment u društvu i kulturi posle 1948*, Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine, Zbornik radova, Београд 1999, 214–221; Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, Београд 2008, 358; Миомир Гаталовић, *Дарована слобода. Партија и култура у Србији 1952–1958*, Београд 2010.

вјетским Савезом за постепено прихватање разговора о помирењу, али са јасним ставом да неће бити повратка у лагер већ да ће се градити политика „еквидистанце“ према блоковима. Мешали су се и прожимали приближавање и примање помоћи са Запада и критика вишестраначке грађанске демократије, помирење и преговарање са Совјетским Савезом и жестока критика стаљинизма и још свежег негативног искуства за Информбироом, потреба за сарадњом са оба блока и тежња да се сачувају независност и неутралност. Таква политика је довела до поновног захлађења односа и оштрог идеолошко-политичког сучељавања крајем 1957. године. Истовремено са приближавањем НАТО-у изграђивани су блиски односи са Турском и Грчком стварањем Балканског пакта 1953/54, а после вишегодишње напетости и неколико криза регулисани су погранични односи са Италијом и кренуло се у решавање тршћанског питања. Још од почетка 50-их година кроз деловање у Организацији уједињених нација и кроз дипломатске, економске и културне контакте са тек ослобођеним, неразвијеним земљама Азије и Африке, трагало се за „трећим путем“ – алтернативном спољном политиком која би се заснивала на независности, суверенитету и равноправности свих земаља, неприступању блоковима, деколонизацији, разоружању, миру и сарадњи у свету. Таква политика је средином деценије водила ка зближавању са азијским земљама, Индијом и Бурмом, а потом и са арапским државама и удаљеним земљама и колонијама у Африци (Египтом, Сиријом, Ираком, Етиопијом, Ганом и др.). Крајем деценије кроз ту сарадњу је уобличавана политика активне мирољубиве коегзистенције, која је резултирала конференцијом у Београду 1961. и стварањем покрета несврстаности.²²

Поред унутрашњих политичких и друштвено-економских кретања и међународне политичке ситуације, на развој Београдског универ-

²² О међународном положају и спољној политици Југославије 50-их година видети: В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, III, 357–361; D. Bekić, *n. d.*; Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, 57–269; Bojan Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO*; Bojan Dimitrijević, Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza 1945–1954*, Beograd 2009; Radojica Luburić, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR 1953–1955*, Podgorica 1999; Ljubodrag Dimić, *Jugoslovensko sovjetski odnosi 1953–1956*, Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine, Beograd 1999, 279–293; Dragan Bogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, 204–237; Исти, *Политичка позадина и стварни домаћи сарадње Тито – Хехру 1954–1964*, Архив, Часопис Архива Србије и Црне Горе, год. VII, бр. 1–2, Београд 2006, 139–150; Исти, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, Beograd 2006; Исти, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanosti*, Istorija 20. veka, br. 2, 2001, 65–73; Ljubodrag Dimić, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955. Prilog za istoriju Hladnog rata*, Tokovi, br. 3–4/2004, 32–53; Vladimir Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok. Stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946–1956*, Beograd 2007; Александар Животић, *Југославија и Суецка криза 1956–1957*, Београд 2008; *Balkanski pakt 1953/1954*, Zbornik radova, Beograd 2008; *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961*, Zbornik radova, Beograd 2008; итд.

зитета и школства уопште у послератним годинама утицао је и светски развој културе, школства и науке, који је започет крајем 40-их година, а касније настављен све интензивније и са све већим друштвено-економским последицама. Тек што је изашло из страхаота светског рата и још увек осећало његове последице, човечанство се суочило са новим сукобима и опасношћу од новог, уништавајућег рата. Међутим, уз привредни опоравак и напредак брзо је уследио снажан развој школства, нарочито високог, које је у свим европским земљама и у свету доживело праву експлозију, изражену у снажном порасту броја студената и отварању нових универзитета. У свету је 1950. године било 6,6 милиона студената, што је представљало 3% популације у доби од 20 до 24 године. Број студената је касније растао. Развој образовања је био праћен и демократизацијом – повећањем приступачности свим ступњевима школе за све друштвене слојеве. Дошло је и до праве револуције научних знања и њихове примене у свим научним областима; улагања у научна истраживања су стално расла; резултати су све више примењивани у пракси, што је и постало мерило њиховог значаја. Научници, којих је било више него у целој претходној историји, стекли су нову друштвену улогу и значај. Посебан напредак су забележиле природне науке (биологија, физика, хемија, медицина) док су друштвене, по значају и резултатима, знатно заостајале. Моћ знања је, поред примене, повећавала и међународну размену, која је постојала упркос идеолошким ограничењима и препрекама. Средином века наука је постајала кључни фактор целокупног прогреса, а самим тим је и образовање, нарочито високо и средње, добило важан положај. Сенку на огромне могућности и наде које су напредак и примена знања стварали, бацало је сазнање о опасностима и претњама насталим из њихове злоупотребе, пре свега у области атомске енергије. Дух научног напретка који се преплитао и борио са хладноратовским поделама и страховима био је присутан и у Југославији, а снажан пораст броја студената и развој југословенског високог образовања представљали су део општег светског процеса.²³

У тим оквирима текао је развој Београдског универзитета током 50-их година. Већ почетком деценије, све веће компетенције су под

²³ *Historija čovečanstva. Kulturni i naučni razvoj*, Caroline F. Ware, KM. Panikar i J. M. Remein, *Dvadeseto stoljeće*, svezak VI, knjiga I, Zagreb 1969, 34–39, itd; knjiga II; knjiga III, 301–366; knjiga IV, 389–400; Мирослав Печујлић, *Будућност која је почела*, Београд 1969, 13–31; Исти, *Универзитет будућности, један прилог реформи високог образовања*, Београд 1980, 2–7; Исти, *Универзитет и друштво – ретроспектива и перспектива*, Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988, 361; В. Лакер, и. д., 334–357; Predrag Marković, *Najava bure: studentski nemiri u svetu i Jugoslaviji od Drugog svetskog rata do početka 60-ih godina*, Tokovi istorije, br. 3–4, 2000, 51–52.

утицајем децентрализације прелазиле са државних органа на Универзитет и факултете. После дугих припрема и расправа 1954, *Опитим законом о универзитетима* на Универзитет и факултете уведено је друштвено управљање. Законом су као органи управе уведени универзитетски и факултетски савети. У њих су осим представника наставничких колектива и студената улазили и представници друштва које су постављали државни органи, а временом и представници територијалних јединица и привредних организација. Тиме је била практично поништена „класична аутономија“ Универзитета, а држава и Партија су добиле могућност да се преко нових органа директно мешају у рад универзитета и факултета. Током друге половине 50-их година принципи друштвеног управљања су разрађивани у законима и статутима и уз доста тешкоћа примењивани на Универзитету и факултетима.²⁴

Током 50-их година мењане су организација и структура Универзитета. Прво је из идеолошких разлога 1952. године од Универзитета одвојен Православни богословски факултет. Потом су Законом из 1954. у оквир Универзитета враћени факултети Медицинске и Техничке велике школе, а републичким законом из 1956. спајањем два факултета формиран је Рударско-геолошки факултет. У међувремену је 1954. започет и процес детрополизације високог школства оснивањем Филозофског и Пољопривредног факултета у Новом Саду, који су били у оквиру Београдског универзитета до 1960. године и оснивања Универзитета у Новом Саду. У оквиру шире реформе високог школства у Београду је 1960. основан Саобраћајни факултет, а Филозофски је подељен на Филозофско-историјски и Филолошки. Настављена је детрополизација и постављени су темељи нових универзитетских центара оснивањем факултета у Нишу и Приштини. Универзитет у Београду током 1962. обухватао је 26 факултета, од чега 18 у Београду, 3 у Нишу и 1 у Бору, 2 у Приштини, 2 у Титограду и 2 одељења у Крагујевцу. Универзитет у Новом Саду је обухватао 7 факултета, а у Србији су постојале и 4 уметничке академије, 2 високе и 51 виша школа.

Током целог послератног периода чињени су напори да се настава и наука и режим студија на Универзитету реформишу и прилагоде новим политичким и економским условима, учине ефикаснијим и ближим потребама привреде и друштва. Под притиском државних и партијских органа стално су вршене ревизије наставних планова и програма појединих факултета и поштрван или либерализован режим студија. Средином 50-их година закључено је да универзитетска наста-

²⁴ Следи приказ развоја Београдског универзитета на основу књиге: Д. Бонцић, *Универзитет у социјализму. Високо школство у Србији 1950–1960*, Београд 2010.

ва није одговарала потребама привреде и друштва, да је била неефикасна у школовању способних висококвалификованих кадрова. На Београдском универзитету средином деценије у предвиђеном року студије је просечно завршавало свега 3–4% уписаних студената, уопште је завршавало само $\frac{1}{4}$ уписаних студената, а студирање је трајало много дуже него што је било предвиђено. И поред великих улагања, капацитети факултета нису били сразмерни броју уписаних студената. Материјалне могућности факултета и систем студија нису омогућавали брзо школовање квалитетног стручног кадра, за којим су потребе расле са развојем привреде, посебно индустрије током друге половине деценије.

Пошто је ситуација била слична на свим југословенским универзитетима, 1957. започета је реформа високог школства, надовезана на реформу општег образовања која је већ била при крају. Основана је савезна комисија за питања универзитета, високих и виших школа, која је у сарадњи са другим државним, просветним, универзитетским и стручним органима анализирала наставу на универзитетима, поставила основне принципе и дала конкретна решења за уобличавање ефикаснијег, друштву и привреди кориснијег високошколског система. Истовремено је крајем 50-их година на Универзитету примењиван низ мера које су отклањале основне недостатке наставе, убрзавале полагање испита, уписивање семестара и завршавање студија. Основна реформска решења су законски уобличена средином 1960. године. Поред оснивања нових факултета и децентрализације, уведен је принцип вишестепене наставе, састављен од три међусобно повезана нивоа школовања (први од две године у рангу више школе, други од још 2–3 године у рангу факултета и трећи од две године усавршавања и припреме за одбрану магистарског рада, као нужног степеника ка одбрани доктората). На свим факултетима је уведено ванредно студирање. Основни циљ реформе је био да се повећа број високошколованих кадрова, подстакне студирање радника и стручњака из праксе и степеновањем наставе усклади стручност кадра са потребама појединих грана привреде и друштвеног живота. Реформом је разбијан традиционални високошколски систем, режим и садржаји наставе обликовани мимо стручних, наставних и научних захтева, већ у складу са привредним и друштвеним потребама, тако да је спровођење реформе на многим београдским факултетима почетком 60-их било праћено негодовањем и отпорима.

Током 50-их година су настављени напори да се и у садржаје универзитетског наставног и научног рада, у уџбенике и литературу, унесу принципи марксизма-лењинизма, упркос прокламацијама политичких форума о уздржавању Партије од мешања у науку и културу.

Иако више није било грубих захвата и оштрог речника као после рата, и даље су критиковани остаци „буржоаске“, „реакционарне“ науке, „идеализам“, „објективизам“, као и „совјетски ревизионизам“ у науци и тежило се да се њиховим уклањањем изгради „социјалистичка“ и „напредна“ наука која служи у „изградњи социјализма“. Поред партијских органа (од 1955. *Комисија за идеолошки рад*) и теоретичара, за идеологизацију науке и наставе су се залагали и поједини истакнути наставници комунисти или блиски СК на Универзитету. И даље су на мети биле и природне и друштвене дисциплине (нарочито историја и то савремена, филозофија, право, економија, психологија и др.), а све време је покушавано да се установи посебан предмет, Основи друштвених наука, заснован на дијалектичком материјализму и намењен темељном друштвеном и идеолошко-политичком образовању студената. Увођење посебног предмета је ишло споро, а сви облици идеологизације су наилазили на тешкоће и сталан отпор наставника, научника и читавих институција.

Београдски универзитет је после рата деловао као део јединственог високошколског система Југославије. Сви услови, циљеви, задаци и процеси су били заједнички и одвијали су се на свим универзитетима у земљи. Београдски универзитет је развијао сарадњу са старим универзитетима у Загребу и Љубљани и дао значајан допринос оснивању и развоју нових универзитета у Сарајеву и Скопљу, а потом и са њима сарађивао. Сарадња југословенских универзитета, заснована на научним и стручним мотивима и интересима, током деценије је све више интензивирана и институционализована. Од спорадичних контаката студената и стручне сарадње наставника, преко одржавања међуфакултетских конференција које су се бавиле стручним питањима и међууниверзитетских конференција, које су средином деценије расправљале о друштвеном управљању, закону о универзитету и другим заједничким проблемима, 1957. дошло се до сталне форме сарадње која се одвијала кроз *Заједницу југословенских универзитета*. Заједница је претресала питања од интереса за све универзитете у земљи, усклађивала њихову делатност, учествовала у спровођењу реформе, мењању планова и програма и нарочито у одржавању међународних веза и сарадње.

Улога наставника и асистената Београдског универзитета у новом систему је и током 50-их година била значајна. Њихов број је стално повећаван, али је и даље због великог пораста броја студената био недовољан. После почетних сукоба са новом влашћу, временом су се Партија и београдска универзитетска интелигенција мирили и прилагођавали, вршена је интеграција „старе интелигенције“ у нови поредак, а

идеолошко неслагање већине наставника са владајућом партијом није доводило до репресивних мера.

Крајем деценије уследила је природна смена генерација: Универзитет и животну сцену су напустили најстарији професори, а на сцену су ступили први асистенти и наставници школовани у послератној Југославији, први представници „нове социјалистичке“ интелигенције, који нису нужно били и представници марксистичке интелигенције. Напротив, у Партији је постојало незадовољство бројем и активношћу марксистички оријентисаних наставника и асистената, а примећивана је и недисциплина међу самим професорима комунистима. Партија је дуго покушавала – и увођењем друштвеног управљања успела – да утиче на избор наставног особља, структуру и рад колектива. Одредбе о избору наставника су због тога произвеле и највеће несугласице, а касније су углавном дезавуисане отпором наставника и радом самих органа.

Формирање високостручних кадрова и „нове социјалистичке интелигенције“ били су све време основни задаци Београдског универзитета. Захваљујући потреби за високообразованим стручњацима, политици демократизације школовања и светском процесу експанзије високог школства, у послератном периоду број студената на Универзитету је порастао са око 11.000 1945/46. на преко 45.000, а са апсолвентима на више до 57.000 током 1960/61. године (у Србији са 20.000 на готово 70.000, а у ФНРЈ са око 40.000 на преко 140.000). Пораст броја је омогућавала либерализација уписа студената која је, уз повремене застоје и ограничења, крајем деценије довела до укидања свих формалних ограничења и омогућавања слободног уписа свих кандидата без обзира на претходну школску спрему, уз полагање пријемног испита. На Универзитету су нарочито међу наставним особљем постојали отпори таквим решењима; недостаци су показивани током самог уписа, а нарочито касније током студија. Демократизација уписа није донела ни значајнију измену социјалне структуре којој је власт тежила, већ је само благо повећала број студената из радничких и сељачких породица у односу на почетак деценије. Полна, национална и републичка структура студената такође није значајније мењана током 50-их година. Крајем деценије прописи о упису су омогућили већу измену структуре по претходној школској спреми (на штету ученика гимназија, а у корист средњих стручних школа). Ширење високошколске мреже смањило је диспропорцију у регионалном пореклу студената Србије и Југославије.

У процесу образовања „нове интелигенције“ велика пажња је посвећивана њеној индоктринацији, односно праћењу и подстицању друштвене ангажованости и наметању идеолошко-политичких погледа

на свет. Основа ове делатности и током 50-их година биле су разгранате мреже партијске организације на Универзитету, са Универзитетским комитетом на врху, и масовне студентске организације – *Савеза студената Југославије*, која је формирана управо почетком деценије. У раду партијске организације на Универзитету наступиле су од почетка 50-их година промене које су биле у складу са друштвено-политичким кретањима. Рад се одвијао кроз партијске организације на факултетима, годинама и групама, а усмеравао га је Универзитетски комитет, спроводећи политику виших партијских органа и тежећи да примењује нове форме рада засноване на „убеђивању“ и „идеолошком васпитавању“ уместо на директивама и наредбама. Основу рада чинили су праћење и анализа живота и рада студената, спровођење различитих активности и притисака међу њима. Репресивне мере, односно уклањање са Универзитета нису више примењиване редовно и кампањски, као до краја 40-их и после обрачуна са присталицама Информбироа. Оне су се сводиле на повремене инциденте, какав је била криза међу студентима због измене система стипендирања 1951. и стање после првих студентских демонстрација у Студентском граду 1954. Кажњавање и „чишћење“ у самој партијској организацији је било знатно чешће, али и на том плану пре свега због недисциплине. Изузетак су поједине политичке кризе, каква је била обрачун са Ђиласом 1954. године, када су идеолошко-политички мотиви били на првом месту. Од почетка 50-их година, друштвено-политички, културно-уметнички, спортски живот и сам идеолошки надзор и усмеравање студената текли су преко удружења Савеза студената. Осим организације свакодневног живота и рада, Савез је имао задатак да спроводи политику Партије, обликује свест студената и утиче на формирање „нове интелигенције“. Партија и Савез студената су уз универзитетске и државне органе водили бригу и о материјалним питањима студената, смештају у домовима, исхрани у мензама, стипендирању и здравственој заштити. Пратили су стање и предлагали надлежним инстанцама решења, помажући у њиховој реализацији.

Табела 2: Број наставног особља, студената, бруцоша, апсолвената и дипломираних студената на Београдском универзитету 1955–1961.²⁵

	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61
Наставници	2.485	2.702	2.823	3.182	3.361	4.277
Студенти	28.726	26.510	30.658	34.904	35.695	45.576
Бруцоши	12.560	8.068	12.502	12.893	13.872	22.801
Апсолвенти	12.047	10.971	9.666	9.473	8.645	12.068
Укупно	40.773	37.481	40.324	44.377	44.340	57.644
Дипломци	3.055	2.913	3.057	3.832	4.503	5.083

²⁵ *Izveštaj o radu Univerziteta u školskoj 1960/61. godini*, Београд 1961, 60–61; *Jugoslavija 1918–1988. Statistički godišnjak*, 366. Број наставног особља се односи на НР Србију.

Прва глава
„МИСАО БЕЗ ПАСОША“
МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА САРАДЊА 1945–1960

Наслеђе

У самим темељима високог школства у Београду и Србији стајала је повезаност са европским универзитетским центрима и развојем и достигнућима европске науке у одређеним периодима. Први наставници Лицеја и Велике школе у Београду били су Срби из Војводине школовани у Аустрији и Угарској, а развој српске науке и високог школства током друге половине 19. века и оснивање Београдског универзитета 1905. били су у великој мери засновани на државној политици стипендирања студената и формирању научне елите на европским универзитетима од 1839. године. Образована у неколико европских центара (у Немачкој, Француској, Швајцарској, Аустрији, Угарској, Русији, мање у Белгији, Италији, Великој Британији и другим земљама), та елита се после завршених студија враћала у земљу и, поред осталог, изграђивала у Београду научне и високошколске установе, развијала српску науку уграђујући у њу искуства, сазнања и методе појединих научних дисциплина усвојене током боравка у иностранству.¹

Школовање интелектуалаца и будућих универзитетских професора на страним универзитетима настављено је и почетком 20. века, за време Првог светског рата и у периоду између два светска рата. Током рата посебан значај је имало школовање српских студената и ђака у Француској, где их је по неким подацима 1916. било 461, а 1918. године 1.200 или чак 3.429. Знатан број српских омладинаца питомаца Министарства просвете Краљевине Србије на Крфу школован је током ратних година и у Швајцарској (од 80 у 1916. до око 300 у 1918),

¹ О школовању интелектуалне елите и универзитетских наставника у 19. и почетком 20. века видети: Љубинка Трговчевић, *Планирана елита. О студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Београд 2003; Иста, *Студије у иностранству прве генерације универзитетских наставника*, Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988, 69–86; Јован Милићевић, *Прва група србијанских студената државних питомаца школованих у иностранству (1839–1842)*, Историјски часопис, IX–X, 1960, 363–373; Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, Београд 2008, 27–32; Milosav Janićijević, *Stvaralačka inteligencija međuratne Jugoslavije*, Beograd 1984, 92–115; итд.

Италији (између 157 и 243), Русији и Великој Британији (314 у 1917. години).² Многи ђаци и студенти који су упућени на школовање у савезничке земље, пре свега Француску, завршавали су током или непосредно после рата средње школе, факултете и стицали докторате, да би се потом вратили у земљу и преузимали постојеће или оснивали нове катедре, институте и семинаре на Београдском универзитету.

У међуратном периоду на Београдском универзитету дипломе страних универзитета (Беча, Граца, Париза, Гренобла, Лиона, Нансија, Монпелјеа, Кембрица, Лондона, Женева, Лозане, Берна, Берлина, Минхена, Фрајбурга, Хајделберга, Прага, Москве, Лењинграда и других универзитетских центара) имало је 59,4% професора, а докторате 74,1%. Дуг је списак еминентних наставника и научника који су на Универзитету између два рата на светски ниво уздигли низ научних дисциплина, а своја знања и вештине стекли у наведеним центрима европске науке. Наставници филозофских и природно-математичких наука највише су стицали докторате у Аустрији и Немачкој, правних наука у Паризу и Женеви, технике углавном у Немачкој, медицине у Бечу, Паризу и Прагу, пољопривреде, шумарства и ветерине у Бечу или Паризу. Старији наставници рођени до 1885. били су оријентисани углавном на немачке и аустријске универзитете, док су они рођени после 1900. највише студирали на француским високим школама (61,5%).³

Школовање наставника и интелектуалаца у иностранству настављено је и у међуратном периоду, како преко стипендија државе, тако и о приватном трошку, али је значајно опадало, пре свега због развоја домаћих факултета.⁴ Према непотпуним истраживањима и спорадичним подацима највише Југословена и Срба школовано је у међуратном периоду у Француској, чији културни је утицај у то време био најјачи, доста у Чехословачкој, Немачкој и Аустрији и нешто мање у Великој Британији. Током 20-их година у Немачкој и Аустрији годишње је било око 40 студената из Краљевине СХС. Крајем међуратног периода у Немачкој је студирало 312, Чехословачкој 193, Француској 146, Италији 98, Енглеској 36 лица. Држава је у Немачку и Аустрију и даље слала као стипендисте највише техничаре, медицинаре и ветеринаре (док су

² М. Перишић, *н. д.*, 33–34. М. Перишић наводи податке из истраживања Ђорђа Станковића и Јелице Рељић.

³ М. Јанићијевић, *н. д.*, 100, 102, 108–113; Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941*, III, Београд 1996, 347.

⁴ М. Перишић, *н. д.*, 34–37; Predrag Marković, *Beograd i Evropa 1918–1941*, Beograd 1991, 194–197; Исти, *Европски утицаји на Београдски универзитет између два светска рата*, Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас, I, Београд 1989, 188–191.

филозофи и правници и даље највише ишли у Француску), али временом је, што преко стипендија, што о приватном трошку, у ове земље одлазило све више студената трговине, пољопривреде, рударства. У међуратном периоду, на универзитетима немачког говорног подручја докторирала су 62 лица са територије целе Краљевине СХС/Југославије. Школовање ђака и студената у Енглеској отпочело је тек за време Првог светског рата, преко фондова који су наставили рад и после рата обезбеђујући средства за школовање и специјализацију југословенских студената и стручњака. У Енглеској је између ратова студирало 75 особа из Југославије, а само шест је докторирало, од чега троје енглески језик и књижевност. Стипендије су давале највише за технику и енглески језик, а временом и за банкарство и рударство што, као и у случају Немачке, стоји у блиској вези са политичким и привредним интересима и потребама одређених земаља у Југославији.⁵

Поред самог студирања, велики значај за наставнике београдских факултета имао је одлазак на стручно усавршавање и студијска путовања у иностранство преко размене научника, стипендија државе, страних влада, појединих организација и фондова (Хумболт, DAAD, Фонд српског посланика у Лондону и други) или привредних предузећа. Током 30-их година око 40 стручњака из београдских научних и културних установа боравило је у Немачкој и Аустрији. На специјализацији или студијском путу у Немачкој и Аустрији током међуратних година били су следећи наставници Београдског универзитета: археолог Никола Вулић 1919; Милутин Миланковић је 1920. и 1922. био у Бечу; зоолог Боривоје Ж. Милојевић 1923. и 1925. при чему је упознао устројство Института за науку о наслеђу у Далему што је искористио за организовање Института за генетику у Београду; правник Милан Жујовић у Немачкој 1933/34. ради припреме за оснивање Института за економска и статистичка истраживања на Правном факултету уз помоћ Рокфелерове фондације; Богвић Кнежевић са Техничког факултета је 1936. преко Хумболтове стипендије био у Минхену и Улму ради израде планова за хидраулични лабораторијум у Београду, који је касније основан; геолог Милан Луковић је боравио у Берлину 1938. ради оснивања Геолошког музеја, хемичар Миливоје Лозанић у Берлину, енолог Вукашин Тоскић у Берлину 1925/26, историчар Ђорђе Радојичић 1930. у Хајделбергу, као и низ медицинара, техничара, теолога и других. У Енглеској су на усавршавању или другим поводом били: англиста Владета Поповић 1924/25. када је докторирао и 1929; филозоф Бранислав

⁵ Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*, Beograd 2005, 162–185, 196–198.

Петронијевић 1925. и 1926. на истраживањима у Лондону; правник Ђорђе Тасић 1936. на упознавању са радом социолошких института; затим геолог Милан Луковић, психолог Борислав Стевановић 1923/24, стручњак за рударство Милован Антуновић Коблишка 1923, Павле и Богдан Поповић, затим низ лекара, студената англистике, итд. Научници из Београда су учествовали и на међународним конгресима, а неке научне установе су биле учлањене у међународне организације са седиштем у овим земљама. Милоје Васић је био у Берлину 1929, на обежавању 100-годишњице Немачког археолошког института и у Лондону 1931. на изложби археолошког материјала из Винче; Бранислав Петронијевић 1930. на VII међународном филозофском конгресу у Оксфорду; Павле Вујевић на XVIII међународном геолошком конгресу у Лондону; Богдан Поповић на Међународном конгресу историје уметности у Лондону јула 1938; итд.⁶

Низ наставника је у исто време одлазио ради специјализације, докторирања и научних конгреса и у друге европске научне центре, пре свега у Француску, затим у Чехословачку (Праг) и Пољску (Краков) и друге земље. У одсуству систематских истраживања веза српских научника са француским и другим научним установама у међуратном периоду, наведимо неколико примера са Филозофског факултета: филозоф Бранислав Петронијевић је био 1935. у Паризу на свечаности поводом 300-годишњице Декартовог дела *Diskours sur la methode*, 1934. на Међународном филозофском конгресу у Прагу и 1936. на III пољском филозофском конгресу; математичар Михајло Петровић Алас, француски ђак, објављивао је радове углавном на француском језику у Паризу; астроном Војислав Мишковић је студирао у Пешти, Бечу и Гетингену, завршио у Марсеју 1919, докторирао у Монпељеу 1924, а потом радио у астрономским опсерваторијама у Марсеју и Ници; физичар Сретен Шљивић је после дипломирања у Београду 1923. био на специјализацији у Француској где је 1926. докторирао у Нансију; физичар Драгољуб Јовановић је као асистент од 1920. до 1928. радио у Институту за испитивање радијума у Паризу где је докторирао 1926, а потом је 1935. дао препоруку свом студенту Павлу Савићу, који је као француски стипендиста до 1939. радио у тој установи са Иреном Жолио Кири на експериментима који су допринели открићу фисије; физиолог Иван Ђаја који је докторирао на Сорбони 1909. написао је бројне радове на француском језику, често је гостовао на француским универзитетима и одликован је орденом Легије части 1928. и другим признањима и

⁶ *Isto*, 185–196, 216–219, 236–250.

наградама у Француској; геолог Коста В. Петковић је осим на бројним конгресима у иностранству 1936. био у Греноблу где се упознао са новим методама рада које је по повратку применио у настави; итд.⁷

Школовање и усавршавање наставника у иностранству значило је у великој мери и припадање одређеном културном кругу и научној школи, одређивало је правце научне сарадње и утицало на организацију наставе, научну методологију и терминологију, избор литературе и уџбеника, усмеравање научног подмлатка, учење страних језика, размену публикација и набавку опреме, преузимање и примену научних резултата. Конкретни учинци и размере одређених страних утицаја могу се посматрати само за поједине наставнике и научне дисциплине понаособ. Међутим, није се радило само о прихватању страног утицаја, већ и о тежњи за ширењем знања, развојем науке, праћењем научног напретка и преузимањем савремених достигнућа ма од куда она долазила. О томе говори и чињеница да су исти наставници посећивали научне центре у разним земљама, све ради прикупљања што више искустава и њихове примене у земљи. Временом су одласци у иностранство све више значили и узајамну и вишесмерну међународну научну сарадњу, размену и упоређивање различитих искустава, међусобно упознавање стручњака за одређену област, презентацију сопствених резултата и достигнућа појединих дисциплина и установа Београдског универзитета.⁸

Велики углед многих наставника није се задржавао у срединама у којима су се школовали, већ је често био присутан у свим академским срединама Европе. Никола Вулић, на пример, студирао је на Великој школи у Београду класичну филологију, историју и археологију и усавршавао се у Минхену 1894–96, али је уживао велики углед у многим земљама, предавао на разним универзитетима, учествовао у раду међународних конгреса и тела и уживао почаси широм Европе. Био је доживотни потпредседник Међународне уније академија, дописни члан Француске академије наука, дописни члан Бечке академије наука, дописни члан Румунске академије наука, редовни члан Берлинског и Бечког археолошког института, редовни члан Археолошког друштва у Софији, почасни доктор Универзитета у Клермон-Ферану, почасни

⁷ *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 161, 500–501, 522, 542, 660, итд.; Павле Савић, *Наука и друштво*, Београд 1979, 15–36, 203–220; *Lives and work of the Serbian scientists*, Belgrade 2006.

⁸ П. Марковић, *Београд и Европа*, 193–194; Исти, *Европски утицаји...* 187–188; R. Gašić, *n. d.*, 191–193; Милић Ф. Петровић, *Међународна сарадња Православног богословског факултета у Београду 1920–1941*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, 2, Зборник радова, Београд 2007, 98–105.

доктор Универзитета у Падови, итд.⁹ Овај пример, један од бројних, сведочи о чврстом ослоњу наставника Београдског универзитета на развој европске науке и месту које су заузели у европској академској заједници у првој половини 20. века. Београдски професори су у том периоду стварали институције, научне дисциплине, оригинална дела, научне школе и подмладак и давали друге резултате који су постали релевантни у европским оквирима.

Одраз међународне сарадње и утицаја европске науке на развој Београдског универзитета у међуратном периоду било је и присуство страних наставника и научника на београдским факултетима, како кроз стални радни однос, тако и кроз повремене посете и предавања. Овде се пре свега ради о великом броју наставника руских белоемиграната који су невољним доласком на југословенске просторе дали огроман допринос југословенској и српској науци и своја знања и искуства уградили у модернизацију наставе на факултетима Београдског универзитета после Првог светског рата. Руски емигранти су практично омогућили оснивање Пољопривредно-шумарског и Богословског факултета 1920. и утемељили знатан број предмета и дисциплина на другим факултетима за које није било домаћих стручњака, пре свега на Техничком факултету. Тиме су емигранти добијали средства за живот и могућност бављења својим професијама, а Универзитет стручне наставнике који су недостајали и које није могао наћи на другој страни као и снажан подстицај целокупном наставном и научном раду. У почетку је на Београдски универзитет изабрано 35 руских професора, да би периоду 1920–1930. на универзитету радило 45 Руса, а по неким подацима 10,2% укупног броја наставног особља. Током 20-их година на високим школама у целој Краљевини радило је око 97 руских научника. Били су стални или хонорарни, а од 1925. многи од њих су примили и југословенско држављанство.¹⁰

⁹ *Сто година Филозофског факултета*, 241–244.

¹⁰ Веселинка Кастратовић-Ристић, *Руски професори на Београдском универзитету 1919–1925*, Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас, II, Београд 1989, 51–56; Ljubodrag Đimić, *Ruska emigracija u kulturnom životu građanske Jugoslavije*, Istorija 20. veka, 1–2, 1990, 20–23; *Белоемиграција у Југославију 1918–1941*, том 1, приредили др Тома Миленковић, др Момчило Павловић, Београд 2006, 200–220; П. Марковић, *Београд и Европа*, 191–193; Исти, *Европски утицаји...* 185–187. – На Богословском факултету су радили Александар П. Доброклонски за историју цркве, Теодор И. Титов за библијску историју, Михаило А. Георгијевски за јеврејски језик, Николај Н. Глубоковски, Викентије Фрадински и др.; на Пољопривредно-шумарском педолог Александар И. Стебут, ентомолог Јулије Н. Вагнер, микробиолог Димитрије Коњев, анатом Јован Марков, Тимофеј Локот за селекцију, итд; на Техничком Павле Н. Ришков за железнице, Јаков М. Хлитчијев за отпорност материјала, Александар И. Косицки за гасне моторе, Георгије Н. Пио-Уљски за турбине и

Број осталих странаца на Универзитету био је мали. Немаца је 1929/30. било три, а 1935/36. десет. Међу њима су били пре свега лектори за стране језике и књижевности на Филозофском факултету који су имали важну улогу у учењу страних језика, изучавању културе и књижевности појединих народа и развоју наставе из ових области. Француски језик је у Београду предаван још од средине 19. века, а Катедра за француски језик и књижевност је званично основана 1896/97. године. Између два рата на Филозофском факултету су радили лектори Французи: Анри Боско, Ив Шатењо, Андре Вајан, Марсела Шемол Вукасовић, Жан Маса, Пол Маса, Жан Бургоен, Жан Гравје, Рене Дефез, Раул Лабри. И немачки је изучаван још на Лицеју средином 19. века, а Катедра за немачки језик и књижевност је почела са радом 1905/06. Између два рата на катедри су радили лектори др Едмунд Шневајс (етнолог), др Алојз Шмаус, др Еберхард Тангл, др Франц Дирлмајер и др Валтер Кунце. До рата су одбрањена и два доктората. Катедра за енглески језик и књижевност је основана 1929, али настава је почела још 1920. и држао је лектор Алек Браун, потом Мери Стенсфилд Поповић, Ајлин Бабингтон Костић и Џејмс Вајлз. Шеф катедре Владета Поповић је докторирао у Енглеској 1925. Број студената и дипломираних знатно је порастао уочи рата. Осталих професора странаца на Београдском универзитету је било још мање. Међу њима треба поменути педагога Артура Либерта који је дошао из Немачке 1933. бежећи од нацизма, затим професоре Медицинског факултета Рихарда Буријана, Арнолда Холстеа, Фердинанда Блумента и Арнолда Мисловицера. Они су на Универзитету оснивали предмете и институте, писали књиге и играли важну културну улогу.¹¹

Поред стално запослених, повремено су у Београд долазили и други стручњаци из разних земаља и разних профила (из Француске, Чехословачке, Бугарске, Немачке, техничари, слависти, медицинари, итд.). Међу њима су били лекари Хајнрих Шур из Беча и Ф. Тенис из Берлина 1938, правник Карл Шмит, професор Универзитета у Берлину

термодинамику, Николај Пушин за електрохемију, Владимир Фармаковски за локомотиве и др; на Филозофском и Правном су на високи ниво подигли поједине дисциплине византолог Георгије Острогорски, палеограф и византолог Владимир Мошин, слависта Стјепан Куљбакин, математичари Антун Д. Билимович и Никола Н. Салтиков, физичар Вјачеслав Жардецки, геолог Владимир Д. Ласкарев, Теодор В. Тарановски за историју словенских права, Александар Соловјев за историју права, Сергије Трегубов и др; допринос медицини су дали интерниста Александар И. Игњатовски, анатом Димитрије Тихомиров, ветерини Александар Собољев и други.

¹¹ *Сто година Филозофског факултета*, 401–419, 431–437, 447–455; R. Gašić, *n. d.*, 159–161, 199–203; П. Марковић, *Београд и Европа*, 193–194; Исти, *Европски утицаји...* 187–188.

1939, Хајнрих фон Србик, председник академије у Бечу 1940, и други. Долазак стручњака из Немачке и Енглеске је, како примећује Ранка Гашић, временом поред научног, стручног и културног, добијао све више пропагандни, привредни, политички и обавештајни значај.¹²

Специфичан вид контакта са светом и међународне сарадње била је материјална помоћ Универзитету из иностранства, која је имала велики значај после ратних разарања у Првом светском рату. Модернизација Универзитета и опремање факултета, института, семинара и библиотека вршени су из репарација, мање новцем, а у већој мери опремом и књигама. Од 1928. до 1930. из Лајпцига је стигло осам вагона књига, којима је опремљена Универзитетска и низ заводских и семинарских библиотека. У исто време, из репарација је набављена опрема за поједине институте и лабораторије. Из средстава Карнегијеве фондације од 1921. до 1924. подигнута је зграда Универзитетске библиотеке која је отворена маја 1926. Материјална средства су обезбеђивана и разним видовима помоћи и донација појединаца и фондација из иностранства, чиме су подстицани развој појединих установа и дисциплина и научна истраживања (Милоје Васић је захваљујући помоћи Чарлса Хајда и Алека Брауна спровео истраживања у Винчи и основао збирку налаза). Универзитет је набављао књиге и опрему у иностранству и сопственим средствима, при чему су велику улогу имали сами наставници користећи своје међународне везе. Вршена је и размена литературе са научним установама у иностранству, највише са Француском и Чехословачком, али и са Немачком, Енглеском и неким установама САД.¹³ Поред осталог, Математички семинар под руководством Михајла Петровића објављивао је од 1932. часопис *Publications mathématiques de l'Université de Belgrade*, у којем су штампани радови на страним језицима, домаћих и страних научника, и који је допирао у најудаљеније крајеве света подижући углед Београдског универзитета. Ботанички завод је од 1928. издавао часопис *Bulletin de l'Institut et du Jardin botaniques de l'Université de Beograd* у којем су на страним језицима објављивани радови домаћих и страних научника и који је размењиван са преко 200 страних научних установа; итд.¹⁴

Сви видови међународне сарадње, веза са иностранством и страних утицаја до Другог светског рата имали су дугорочне последице

¹² R. Gašić, *n. d.*, 205–216.

¹³ П. Марковић, *Београд и Европа*, 187–190; Исти, *Европски утицаји...* 181–185; R. Gašić, *n. d.*, 223–227.

¹⁴ *Сто година Филозофског факултета*, 500, 610–611. О развоју математике и математичком часопису видети: Милутин Миланковић, *Сећања*, Београд 2005, 384–395.

у развоју и раду Београдског универзитета. Школовање наставника у иностранству је оставило неизбрисив траг у формирању научних установа и усмеравању појединих научних дисциплина на факултетима Београдског универзитета. Везе са страним установама и појединцима су биле извор даље сарадње, стицања знања и размене искустава. Добијена и купљена литература и опрема из иностранства остајала је трајна вредност у библиотекама и лабораторијама београдских факултета. На тој дубоко утемељеној традицији, велики број наставника школованих пре рата у иностранству, формираних на различитим страним утицајима и са међународном научном репутацијом у појединим дисциплинама, наставио је универзитетску каријеру и рад после 1945. године. У сасвим новим условима и у почетку смањеним интензитетом, ти наставници су наставили постојеће и стварали нове научне везе са иностранством и учествовали у међународном научном животу. Међу њима су били и припадници прве генерације наставника Београдског универзитета школовани на европским универзитетима крајем 19. века, затим француски ђаци школовани током и после Првог светског рата, руски емигранти, припадници средње и млађе генерације школоване у међуратном периоду, са развијеним међународним везама и вишеструким боравцима у страним научним установама.

Поред наставка традиције, после рата је креирана и спровођена нова политика формирања југословенске интелигенције, па и универзитетског наставног кадра, на европским универзитетима, која је требало да буде део остварења партијског пројекта стварања „нове социјалистичке интелигенције“.¹⁵ И по питању школовања студената у иностранству, а и по питању међународне универзитетске и научне сарадње наставника и асистената Београдског универзитета (које нас овде преваходно интересује), постојала су два различита периода: први од завршетка рата до краја 40-их, а други је започео почетком 50-их година.

Преко „гвоздене завесе“ 1945–1950

Првих година после Другог светског рата власт Комунистичке партије и међународни односи и положај Југославије у њима пресудно су утицали и на сарадњу Београдског и осталих југословенских универзитета и универзитетских професора са иностранством. Спуштање

¹⁵ Питањем школовања српских студената у иностранству после Другог светског рата нећемо се бавити у овој књизи која се тиче међународне сарадње самог Универзитета у Београду. Тај проблем је обрађен у докторској дисертацији Мирослава Перишића: *Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, Филозофски факултет у Београду, 2006; Исти, *Од Стаљина ка Сартру...*

„гвоздене завесе“, јачање идеолошко-политичког сукоба супротстављених великих сила, дојучерашњих савезника и почетак Хладног рата обележили су и односе југословенске науке и научника са светом. Саму организацију те сарадње је диктирало устројство југословенског државног апарата који је био у настајању и често је мењан и прилагођаван околностима и циљевима владајуће партије.

Међународна научна сарадња у том периоду била је централизована у савезним просветним органима (*Министарство просвете ДФЈ* 1945–1946, *Комитет за школе и науку ФНРЈ* 1946–1948, *Министарство за науку и културу ФНРЈ* 1948–1950, *Савет за науку и културу ФНРЈ* 1950–1953) који су имали посебне организационе јединице, одсеке или одељења, за културне и просветне везе са иностранством. Већ од маја 1945. у оквиру Министарства просвете ДФЈ постојао је Одсек за културне везе са иностранством који је имао задатак да води бригу о размени просветних и културних радника, размени студената, приређивању културних манифестација у земљи и иностранству, да води евиденцију о међународним културним састанцима и води бригу о свим питањима културне сарадње са иностранством. Сва страна представништва су била упућена на овај одсек, односно одељење, по свим питањима културне сарадње са Југославијом, а само одељење за културу је требало да успостави везу са југословенским културно-просветним аташеима у иностранству.¹⁶ И Комитет за школе и науку ФНРЈ је имао посебно одељење за везе са иностранством које се, поред слања студената на студије у иностранство, бавило и реализацијом свих културних конвенција између ФНРЈ и других земаља и успостављањем контакта и разменом научних радника. Касније је надлежност за одржавање веза и размене са иностраним државама у погледу школства и науке преузело Министарство, односно Савет за науку и културу ФНРЈ.¹⁷

Важну улогу у спровођењу међународне сарадње Београдског универзитета као и осталих научних и високошколских установа у земљи током послератних година имало је и Министарство иностраних послова ДФЈ/ФНРЈ, односно Државни секретаријат иностраних послова 50-их година. Министарству су преко југословенских дипломатских

¹⁶ Архив Југославије (АЈ), фонд Министарство просвете ДФЈ (МП ДФЈ), 313–1, МП ДФЈ – Министарству иностраних послова ДФЈ, бр. 1173. 14. мај 1945.

¹⁷ *Општа уредба о комитетима владе ФНРЈ*, Службени лист ФНРЈ, бр. 32, 19. април 1946; Указ о образовању Министарства за науку и културу Владе ФНРЈ, Исто, бр. 108, 15. децембар 1948, 1775; Исто, бр. 38, 31. мај 1950. АЈ, фонд Комитет за школе и науку ФНРЈ, 315-1-1; АЈ, фонд Министарство за науку и културу ФНРЈ, 316–129, Општи задаци. Видети: Ljubiša Krač, *Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943–1978*, Beograd 1978, 345–347.

представништава у свету и страних амбасада и представништава у Београду редовно стизала обавештења о одржавању међународних научних скупова, конференција, семинара, свечаних академија и прослава научних јубилеја, која су потом прослеђивана заинтересованим установама. Приликом одлазака југословенских научника у иностранство и долазака странаца у Југославију одвијала се интензивна преписка између појединих научника, научних установа, Министарства иностраних послова, Министарства унутрашњих послова, других државних органа и југословенских дипломатских представништава у свету. Та преписка се водила о најразличитијим питањима: од извештавања о успостављању контакта научника и дипломатских представника и заинтересованости за посету Југославији, покретања иницијативе за путовање, утврђивања циља путовања и програма посете, преко издавања виза и пасоша, обавештавања о начину путовања, месту и времену поласка и доласка, све до извештавања о току посета, научним и политичким резултатима и евентуалним проблемима. Чиновници југословенских дипломатских представништва у страним земљама, (најчешће аташе за културу), имали су задатак да успостављају контакт са страним научницима заинтересованим за посету Југославији, прикупљају и достављају податке о њиховом стручном и научном, али и идеолошко-политичком раду и значају и обављају техничке послове око реализације путовања. Њихова дужност је била и да дочекују, прате и помажу научницима из Југославије током боравка у страниој земљи по најразличитијим питањима живота, сналажења, материјалне подршке, обављања стручних послова и повратка у земљу. Били су узајамно упућени једни на друге мада је, судећи по извештајима и жалбама, та сарадња често изостајала. Дешавало се да се дипломатски представници не ангажују приликом доласка југословенских научника на конгресе или студијске боравке, или да научници не пријављују свој долазак и не успостављају контакт са југословенским представништвом током боравка у иностранству. Било је и случајева да дипломатски представници Југославије представљају Универзитет и друге научне установе на прославама и свечаним академијама у иностранству.¹⁸

Дакле, савезни просветни органи су у сарадњи са Министарством иностраних послова, дипломатским представништвима Југославије и подручним научним установама, организовали, пратили и коор-

¹⁸ Подаци о улози Министарства иностраних послова у међународној научној сарадњи се налазе у Дипломатском архиву Министарства спољних послова Србије (ДАМСП), Политичкој архиви (ПА), по годинама и земљама, у досијесима о култури, школству, науци, студентима, међународној сарадњи, организацијама и конгресима и др.

динирали разне облике међународне научне сарадње (у оквиру културне сарадње уопште) током друге половине 40-их година. Поред слања југословенских студената на студије у иностранство и рада на пријему страних студената у Југославији, ови органи су руководили одобравањем и евиденцијом путовања југословенских универзитетских наставника и научника у иностранство на конгресе, конференције, семинаре, студијске боравке и усавршавање (при чему су од надлежних републичких органа тражили аргументоване предлоге којима се требало доказати да предложени научник има квалификације да представља земљу у иностранству). Одобравали су и организовали долазак страних професора и научника у Југославију, у посете југословенским универзитетима и научним установама, ради држања предавања, сарадње са југословенским научницима, истраживања појединих феномена и прилика у Југославији и усавршавања у струци и научној области којом су се бавили.¹⁹

Сви видови сарадње успостављани су најчешће на нивоу целе државе, тако да је праћен одлазак у иностранство не само наставника Београдског универзитета већ свих југословенских универзитета, сарадника научних установа, чланова академија и научних друштава, представника привредних и друштвених организација. Наставници су путовали у иностранство у различитом својству и преко различитих установа: као наставници факултета и универзитета, чланови академија наука, представници научних установа, института и завода, чланови научних друштава, чланови међународних научних организација (академија или друштава), чланови различитих државних органа и тела, сарадници предузећа. Вођена је евиденција посета страних научника и професора универзитета свим деловима југословенске државе, при чему су те посете и активности најчешће обухватале више универзитетских и научних центара, универзитета и установа. У том смислу, међународна сарадња високошколских установа, наставника и научника из Србије представља неодвојив део међународне сарадње свих југословенских универзитетских центара и југословенске научне заједнице.²⁰

Такав начин сарадње настављен је и 50-их година, с тим што је у том периоду дошло до значајне децентрализације. Као организатори

¹⁹ АЈ, 315-53-125, Комитет за школе и науку – министарствима просвете и Комитету за научне установе, универзитет и велике школе НРС (Комитет НРС), бр. 3192, 8. мај 1947.

²⁰ Видети позиве и одобрења за путовање у иностранство и учешће на међународним конгресима и молбе страних научника за долазак у Југославију у: АЈ, 315-37-91; АЈ, 315-54-126; АЈ, 315-54-129; АЈ, 315-55; АЈ, Председништво владе ФНРЈ, 50-46-101, Међународни скупови; АЈ, 50-114-235, Путовања у иностранство; итд.

и координатори међународних веза појављује се, осим савезних државних просветних органа (и републичких просветних органа и универзитетских органа), низ међууниверзитетских, међуакадемијских и државних тела и установа са важном улогом у овим пословима (*Савет академија* 1948, *Комисија за културне везе са иностранством* 1953, *Заједница југословенских универзитета* 1957, итд.).

Првих послератних година везе Београдског универзитета са иностранством су биле углавном једносмерне и слабе. Усмереност на Совјетски Савез и земље народне демократије била је потпуна у идеолошко-политичком, војном и економском погледу, па тако и на пољу културне, просветне и научне сарадње. Ослонац на совјетски модел довео је до тога да државни органи заснују нову културну, просветну и научну политику на пропагирању и примени совјетских достигнућа и подстицању сарадње и узајамне помоћи са Совјетским Савезом и земљама „народне демократије“. Таква политика је интензивно спроведена првих послератних година преко државних органа, штампе, културних, просветних и научних установа, друштава (Друштво за културну сарадњу Југославија – СССР) и појединаца.²¹

Београдски универзитет је имао веома запажено место у остваривању сарадње са Совјетским Савезом и земљама „народне демократије“ у првим послератним годинама. У раду Друштва за културну сарадњу Југославија – СССР и сличних друштава за сарадњу са осталим земљама под совјетским утицајем деловао је низ професора Универзитета. Они су учествовали у раду управних органа, одржавали везе са совјетским и осталим научним установама и научницима, преносили страна искуства у наставни и научни рад, држали предавања у Руском дому, на Коларчевом народном универзитету и другим местима, објављивали брошуре, писали чланке у часопису Друштва Југославија – СССР и у другим дневним и стручним гласилима, организовали прославе и јубилеје и друго. Тако су примењивали и пропагирани резултате и методе совјетске науке, а често и њену надмоћ над „буржоаском“ науком западних капиталистичких земаља. У тим активностима су учествовали: Александар Белић, председник САН, Стеван Јаковљевић ректор, Павле Савић, потпредседник Друштва Југославија – СССР, затим Синиша Станковић, Радован Лалић, Виктор Новак, Стефан Ђелинео,

²¹ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, I–III, Beograd 1988, III, 162–194; Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*, Beograd 1988, 163–173; Isti, *Sovjetski kulturni uticaj u Srbiji 1945–1950*, ЛС, br. 1–2, 1987, 156–163; Драгомир Бонцић, *Научна сарадња Југославије и Совјетског Савеза 1944–1947*, Ослобођење Београда 1944, Зборник радова, Београд 2010, 357–366.

Милан Богдановић, Петар Јовановић, Иван Ђаја, Светозар Радојчић, Михаило Стевановић, Видо Латковић, Живан Сечански (са Филозофског факултета); Обрен Благојевић, Михаило Вучковић, Михаило Константиновић, Драгаш Денковић, Миливоје Марковић, Мехмед Беговић, Јован Ђорђевић, Радивој Увалић, Борислав Благојевић (са Правног); Ђурђе Бошковић, Бранко Максимовић, Бранислав Којић, Богић Кнежевић (са Техничког); Александар Сабовљев, Јеврем Недељковић, Матија Амброжић, Нико Миљанић (са Медицинског); Младен Јосифовић, Стеван Николић (са Пољопривредно-шумарског факултета) и други.²²

Значајан облик сарадње у овом периоду била је набавка литературе и инструмената и помоћ у животним намирницама од страних универзитетских и научних установа. Разрушеном и опљачканом Београдском универзитету био је драгоцен сваки вид материјалне помоћи. Већ од јануара 1945. из Бугарске су у неколико наврата стигле намирнице на поклон београдским наставницима (шећер, брашно, цигарете и друго). Маја 1945, ректор Софијског универзитета понудио је преко југословенског посланика у Софији Николе Ковачевића на позајмицу инструменте, апарате, књиге и друга помагала неопходна за почетак рада, те је Комисија за обнову универзитета током јула упутила у Софију проф. Сретена Шљивића да испита обим и могућности помоћи.²³ Јуна 1945. и Универзитетска библиотека је успоставила контакт и размену уџбеника и публикација са иностранством, пре свега са Совјетским Савезом. Из СССР-а су у неколико наврата наредних година добијани поклони у књигама преко Друштва за културну сарадњу Југославија – СССР. Нарочито обимне и корисне су биле пошиљке књига из Москве намењене Београдском универзитету, пристигле јануара и новембра 1946. Оријентацију према совјетској литератури показује и податак да је од 155 часописа које је Универзитетска библиотека примила у периоду 1945–1947. чак 121 дошао из Совјетског Савеза.²⁴

²² АЈ, фонд Друштво за културну сарадњу Југославија – СССР, 524-3, Први конгрес Друштва за културну сарадњу Југославија – СССР, новембар 1946; АЈ, 524-8, Извештаји о раду Друштва 1947; АЈ, 524-5; *Југославија – СССР*, бр. 1–44, Београд, 1945–1949; Д. Бонцић, *Научна сарадња Југославије и Совјетског Савеза 1944–1947*, 365–368.

²³ ДАМСП, ПА, 1945, Бугарска, ф. 4, досије 20, сигн. 1083; Исто, сигн. 2378; АС, фонд Београдски универзитет (БУ), Комисија за обнову Универзитета, ф. 1, Записник о пријему намирница, 17. јануар 1945; Исто, ф. 43, Реферат о путу за набавку књига и инструмената из Софије, 16. јул 1945; АЈ, 313-3, МП ДФЈ – Министарству просвете Србије, бр. 1916, 23. јун 1945. – Професор Војислав Мишковић је у пролеће 1945. преко Министарства иностраних послова испитивао могућност добијања помоћи за обнову Универзитета од Рокфелерове и Карнегијеве фондације (ДАМСП, ПА, 1945, Репарације, ф. 28, досије 1, сигн. XVIII/123).

²⁴ АС, фонд Комитет за научне установе, Универзитет велике школе, ф. 28, 31. мај 1947; АЈ, 524- Списак књига послатих на дар Београдском универзитету, Уни-

Првих послератних година литература и инструменти су набављани и на другим странама. Наставници су као делегати појединих факултета или читавог Универзитета користили одлазак у иностранство да набаве или покушају да добију на поклон књиге или инструменте од страних универзитета, библиотека и других установа. При томе се није радило само о одласку у Совјетски Савез и источноевропске земље, већ и у западноевропске и друге земље. Крајем 1946. и почетком 1947. професори Медицинског факултета Ксенофон Шаховић и доцент Радивоје Беровић боравили су у САД ради набавке књига и материјала за Универзитет и посебно Медицински факултет, а у Прагу је била доцент Јулијана Богићевић. Остали факултети нису имали никога у иностранству конкретно ради набавке, али су се трудили да у ту сврху искористе појединце који су у иностранству боравили другим поводом. Тако је Правни факултет хтео да искористи боравак доцента Радомира Живковића у Лондону као делегата Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Савезној комисији за ратне злочине ради набавке литературе; Технички факултет је планирао да искористи одлазак доцента Драгољуба Милосављевића у Швајцарску на лечење ради набавки за факултет; Пољопривредно-шумарски факултет је користио боравак доцента Љубише Илића на специјализацији у Паризу, а Филозофски факултет боравак доцента Крешимира Георгијевића у Варшави на Хесовом процесу.²⁵

Набавке из иностранства су временом добијале државни карактер. Октобра 1947. Комитет за научне установе, универзитет и велике

верзитетска библиотека, бр. 747, 7. новембар 1946; Д. Бонцић, *Научна сарадња Југославије и Совјетског Савеза 1944–1947*, 369–372; *Isti, Beogradski univerzitet 1944–1952*, 79, 176–177.

²⁵ АС, БУ, ф. 125, Ректорат – Министарству просвете Србије, бр. 1377, 13. март 1947; АЈ, 50-65-146. – К. Шаховић и Р. Беровић су доставили детаљан извештај о току и резултатима пута у САД ради набавке књига и материјала преко америчке организације чији је директор Филип Нелбах боравио у Југославији 1946. и уговорио помоћ. Упркос проблемима које су правили домаћини, неразумевању, недовољној суми новца, али и преобимним и непрецизним списковима жељеног материјала, они су успели да током боравка наруче значајну количину књига и часописа америчких издавача, материјала, хемикалија, инструмената и апарата (микроскопи, ваге, центрифуге, термостати, колориметри, два рендгенска апарата, челична плућа, апаратура енцефалографије, велики електрокардиограф, итд.). Иако су Американци материјал наменили само за Медицински факултет, Шаховић и Беровић су се трудили да буду задовољене и потребе других факултета Београдског, али и Загребачког, Љубљанског, Сарајевског и Скопског универзитета. „Сналазили“ су се и „заобилазним путем“ тако што су артикле намењене другим факултетима стављали на списак потреба Медицинског факултета. „Разуме се пред г. Нелбахом и његовом организацијом то иду као спискови Медицинског факултета. Ми смо морали узети овај пут како би обезбедили бар мало хемикалија за друге факултете, јер смо увек имали пред очима целину нашег универзитета.“ (Исто, Медицински факултет – Ректорату, бр. 4735, 8. март 1947).

школе НР Србије планирао је да пошаље „један број стручних лица у Москву, Париз, Лондон и Швајцарску са задатком да нас обавештавају о могућностима набавке материјала и научне литературе за потребе Српске академије наука, Београдског универзитета и других научних установа и омогуће повезивање наших научних установа са установама истих земаља“. Да би боравак ових лица био што ефикаснији, Комитет је преко Ректората затражио да сви факултети, институти и професори доставе податке о свим установама, предузећима и научним радницима у наведенима земљама са којима се познају, били су у контакту или сматрају да је могуће набавити одређену литературу, апарате или материјал.²⁶

Већ од 1945. године постављено је и питање слања наставника на усавршавање у иностранство, пре свега упућивање асистената на аспирантуру у СССР и довођења предавача из иностранства, ради решавања недостатка наставника и уздизања младог наставног кадра. Од Совјетског Савеза је тражена већа помоћ у наставном кадру. У више наврата током 1945. и 1946. по факултетима су прављени спискови катедара на Београдском и осталим универзитетима у Југославији на које је требало довести предаваче из Совјетског Савеза на најмање два семестра. Средином 1946. на Београдском универзитету је затражено 50 предавача за 38 предмета. Ти напори, међутим, нису уродили плодом. И резултати боравка совјетских стручњака у Југославији (професор московског Техничко-грађевинског института Николај Н. Абрамов) ради обликовања самог високошколског система у складу са совјетским моделом (уска специјализација), брзо су критиковани и мењани.²⁷

После рата многи совјетски професори и научници боравили су у Београду и Југославији ради званичних посета, предавања или истраживања. Током 1945. гости су били проф. Медицинског факултета Борис В. Огњев, правник Вадим И. Лисовски, академик Н. С. Державин, а 1946. делегација археолога, етнолога и историчара (Сергеј А. Токаров,

²⁶ АС, БУ, ф. 125, Комитет НРС – Ректорату, бр. 9452, 16. октобар 1947; Исто, Ректорат – деканатима, бр. 7388, 18. октобар 1947.

²⁷ Д. Бонцић, *Научна сарадња Југославије и Совјетског Савеза 1944–1947*, 372–373; *Isti, Beogradski univerzitet 1944–1952*, 228; *Културна политика Југославије 1945–1952*, Зборник докумената, књ. 2, приредили Бранка Докнић, Милић Ф. Петровић, Иван Хофман, Београд 2009, 276, док. бр. 427; ДАМСП, ПА, 1945, СССР, ф. 30, досије 9, сигн. 2732; АЈ, ЦК СКЈ, Идеолошка комисија, 507, VIII, VI/2-b-1, Извештај о просветним проблемима, 31. октобар 1945; АЈ, 313-1-5, Министарство просвете ДФЈ – Министарству просвете НРС, пов. бр. 96, 15. јун 1945; АЈ, 315-10-22, Комитет ФНРЈ – Амбасади у Москви, пов. бр. 300, 20. август 1946; АЈ, 315-55-133, Министарство просвете НРС – Комитету ФНРЈ, бр. 3923, 14. август 1946; АЈ, Министарство за науку и културу, 316-93, Извештај одељења за високе школе 1946; АС, БУ, ф. 4, Извештај о раду Универзитета у Београду 1945/46.

Пјотр Г. Богатирев, Владимир Ј. Равдоникас, Пјотр Н. Третјаков, Артимеј В. Арциковски, Борис А. Рибакон), биолози Сергеј М. Јудинцев и Л. А. Зенкевич и други. Током 1948. из Совјетског Савеза су дошли члан Филозофског института Академије СССР Павле Фјодорович Јудин и економски географ Н. Н. Барански, који је седам дана држао предавања за студенте и наставнике на Универзитету, у Српском географском друштву и Коларчевом народном универзитету, разгледао Београд, Шумадију и Војводину. Гости су били и научници из других земаља „народне демократије“ (Тодор Павлов из Бугарске, Јулиус Долонски, слависта, Арношт Колман, филозоф из Прага и други).²⁸

Већ тих година Београд и Југославија су били у прилици да угосте и научнике са Запада. Маја 1947. дошли су француски научници Жорж Тесије, Андре Шолеј, Марсел Пренан и Анри Бенар; октобра 1947. професор географије на Универзитету у Лилу Пјер Жорж је путовао по целој Југославији; маја 1947. дански археолог Ејнар Дигве, који је постао и почасни доктор Београдског универзитета; те године, професор са Оксфорда А. Ј. П. Тејлор са асистентом Београдског универзитета Светозаром Бркићем обилазио је Југославију итд.²⁹

Мада су наведени западни посетиоци углавном били наклоњени југословенском режиму, а неки и сматрани „дијалектичарима“, приликом позивања научника из капиталистичких земаља већ су се у то време идеолошко-политичким мерилима спорадично придруживали и

²⁸ АС, БУ, ф. 54, Извештај о раду Универзитета 1946/47; АС, БУ, ф. 69, Извештај о раду Универзитета 1947/48; АС, БУ, ф. 125, Ректорат – Комитету НРС, бр. 5875, 12. мај 1948; АС, Министарство просвете НРС (МП НРС), ф. 156, МП НРС – МП ДФЈ, бр. 1183, 14. мај 1945; АЈ, 524-3, Извештај на Првом конгресу Друштва, новембар 1946; АЈ, 524-8, Извештај о раду марта 1947; АЈ, 315-55-134, Сарадња са СССР; АЈ, 315-55-136, Сарадња са ЧССР; ДАМСП, ПА, 1946, СССР, ф. 78, досије 5, сигн. 384; *Политика*, бр. 12428, 15. октобар 1946, 5; *Народни студент*, бр. 2, 23. март 1946, 1, 2, 7; *Исто*, бр. 5, 17. мај 1946, 6, 7; *Исто*, бр. 12, 27. децембар 1946, 1; *Југославија – СССР*, бр. 1, новембар 1945, 44, 47; *Исто*, бр. 5, март 1946, 43, 45–46; *Културна политика Југославије*, 278–280. – Видети: Бранко Петрановић, *Универзитет и идеологија 1945–1949*, Београдски универзитет у предратном периоду, НОР-у и револуцији, II, Зборник радова, Београд 1986, 5–19; Lj. Dimić, *Sovjetski kulturni uticaj*, 169–170; Isti, *Agitprop kultura*, 183; Д. Бондић, *Научна сарадња Југославије и Совјетског Савеза 1944–1947*, 374; Isti, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, 221–222; Isti, *Beogradski univerzitet i Hladni rat 1945–1952*, Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955, Zbornik radova, Beograd 2005, 361–363; Slobodan Selinić, Dušan Bajagić, *Jugoslavija i svet 1945–1950. Hronologija*, Beograd 2010, 60, 122, 175, 184, 213, 216; S. Selinić, *n. d.*, 173–174.

²⁹ ДАМСП, ПА, 1947, Енглеска, ф. 31, досије 4, сигн. 46022; ДАМСП, ПА, 1947, Француска, ф. 36, досије 27, сигн. 418296; ДАМСП, ПА, 1947, Француска, ф. 38, досије 14, сигн. 47801 (исто у: АЈ, 315-55-135); АЈ, 315-55-135, 3. октобар 1948; *Глас*, бр. 583, 17. мај 1947, 5; *Исто*, бр. 592, 27. мај 1947, 4; *Народни студент*, бр. 13, 10. фебруар 1947, 6.

стручна мерила и прагматизам. У обавештењу о доласку француских професора маја 1947. Министарство иностраних послова је уверено да се „у пуној мери схвата важност доласка ових еминентних научника, који долазе у најпријатељскијем расположењу“, и моли да им се обезбеди користан боравак у земљи и изађе у сусрет у сваком погледу. Амбасадор у Паризу Марко Ристић је нешто раније, 14. септембра 1946, обавестио МИП да ће преко Чехословачке у Југославију доћи професор Емил Сикард и молио да му се омогући бесплатно путовање и бављење научним послом по Југославији „без обзира на његову врло сумњиву политичку каријеру“. Ристић је нагласио да Сикарду треба помоћи због његових „неоспорних и стварних услуга“ које је чинио Југославији на научно-информативном пољу и кроз помоћ југословенским студентима и закључио да је „боље обавезати га“.³⁰

У државним просветним органима постојала је јасна свест о потреби да се посете страних научника искористе за јачање научне сарадње, успостављање веза и слање младих научника на усавршавање у иностранство. Тако је председница Комитета за научне установе, Универзитет и велике школе НР Србије Милка Минић 10. септембра 1947. упутила писмо Жоржу Тесијеу, директору Centre national de la recherche scientifique, у којем га је подсетила на разговоре вођене у Београду приликом посете француских професора маја те године и питала за могућности да већ исте године Центар прими изванредан број свршених студената на специјализацију. О томе је саветник југословенске амбасаде у Паризу Сретен Марић водио више разговора са Тесијеом и професором Тироаном, председником Комисије за везе са иностранством поменутог Центра, и добио понуду за слање шест стипендиста на специјализацију. Амбасада је изразила и мишљење да од 40 стипендија колико је француска влада давала за југословенске студенте, 25 треба доделити старим стипендистима, а 15 новим стипендистима-специјалистима. Инсистирало је да се редовни студенти који не испуњавају обавезе и не полажу испите врате у земљу, а на њихова места пошаљу свршени студенти и млади научни радници на једногодишње и двогодишње специјализације. Крајем године је отворено 17 таквих места и очекивана су само имена кандидата и струке које би специјализирали.³¹

И други француски професор који је маја 1947. посетио Југославију, географ и декан Филозофског факултета на Сорбони А. Шолеј,

³⁰ ДАМСП, ПА, 1946, Француска, ф. 27, досије 20, сигн. 10928; АЈ, 315-55-135, бр. 47801.

³¹ ДАМСП, ПА, 1947, Југославија, ф. 60, досије 17, сигн. 420238; Исто, 420874; ДАМСП, ПА, 1947, Југославија, ф. 60, досије 18, сигн. 423444.

већ октобра те године упутио је предлог универзитетске размене путем које би студенти, асистенти и професори стажирали и упознавали научне и наставне методе у одређеној специјалности. За географе је предложио међууниверзитетске годишње екскурзије на којима би студенти и професори одржавали конференцију и потом посећивали одређену област Француске или северне Африке, а поменуо је и размену млађих научних радника који би се усавршавали у одређеној области.³²

Југословенска амбасада у Паризу је 25. фебруара 1948. послала Министарству иностраних послова извештај о резултатима боравка француских научника (и књижевника) у Југославији претходне године, из којег се могу видети и очекивања од научне сарадње. Посета научника-професора имала је према мишљењу амбасаде врло позитиван резултат: „створена је једна група пријатеља који на Универзитету, по свом саставу врло реакционарном и према нама не нарочито расположеном, срдечно заступа интересе наше земље“. Сматрано је да та група са професором Валоном и паром Жолио-Кири чини „језгро наших веза са француским научним круговима“. За професора Тесијеа је речено да се „много залагао да наши омладинци дођу на специјализацију у високе француске научне установе“ и наглашавао да жели да се научне везе између Југославије и Француске продубе. Иако није писао о боравку у Југославији, закључено је да „нам је наклоњен, мада се можда не слаже потпуно са политичким уређењем код нас“ и вероватно сматра „као многи Французи склони грађанском либерализму, да је то одлично за Југославију али није за Француску“. За Пренана се сматрало да „нам је много безусловније одан“, као „стари комуниста и борац“. Ни он није често иступао о Југославији, али је био спреман да се „увек и у свакој прилици до краја заложити за нас“. За Шолеја је истакнуто да „није комуниста већ тип, доста редак, поштеног грађанина-демократе“, који је такође био увек спреман да се заложити за нас и био је „необично од користи баш због свог политичког положаја“. На крају, за П. Жоржа је написано да је млад и активан, да је објавио 2–3 чланка о Југославији, говорио на Сорбони о својим утисцима с пута и завршавао студију о Југославији за Француску енциклопедију и „у свакој прилици дела као пријатељ наше земље“. Са гледишта амбасаде Жорж је као географ који се бавио Југоисточном Европом и Југославијом имао предност „да је не само политички привржени пријатељ Југославије, већ и да је лично својим радом и каријером везан за нашу земљу“. Амбасада је у закључку навела да смо „пријатељство ових људи искористили само донекле,

³² ДАМСП, ПА, 1948, Француска, ф. 47, досије 6, сигн. 4524.

недовољно“ и то захваљујући њеном раду, док се много више могло учинити преко Удружења Француска – Југославија, које је било потпуно неактивно.³³

Истоветност идеолошко-политичког опредељења била је разлог што су наставници и асистенти Београдског универзитета током првих послератних година упућивани на истраживачки рад и у званичне посете пре свега у Совјетски Савез. Од 1944. до 1946. у Москви је ради истраживања у Институту за физичке проблеме Академије наука СССР боравио истакнути физичар Павле Савић; у делегацији Министарства просвете ДФЈ која је јуна 1945. боравила у СССР био је и асистент Александар Сабовљев; на прослави 220 година Академије наука СССР-а јула 1945. као делегати САН били су професори Александар Белић, Синиша Станковић, Јеврем Недељковић и Павле Савић; септембра 1945. педагошком конгресу у Москву присуствовао је проф. Борислав Стевановић; у делегацији Друштва Југославија – СССР априла – маја 1946. у СССР-у био је и ректор Београдског универзитета Стеван Јаковљевић. Они су током боравка упознавали установе и људе, уговарали размену литературе, стручне контакте и друго. По повратку из СССР-а су путем предавања и чланака препричавали виђено и доживљено, пропагирајући совјетску науку и културу, али су, с друге стране, примењивали стечена знања и искуства у оснивању нових катедри и института и организацији наставе и научног рада на факултетима.³⁴

Посебно треба истаћи Александра Белића који је поред учешћа на прослави Академије наука СССР јула 1945, био на састанку слависта у Лењинграду у лето 1946, а јуна 1947. уручена му је диплома почасног професора Московског универзитета. Током ових боравака Белић је држао предавања, разгледао научне установе, разговарао са њиховим руководством, уговарао научну сарадњу, а по повратку у земљу је давао изјаве, објављивао чланке и држао предавања о утисцима, али и искористио детаљне забелешке из Москве за реорганизацију структуре

³³ ДАМСП, ПА, 1948, Француска, ф. 47, досије 6, сигн. 45741. У извештају је било речи и о ефектима посета писца Пола Елијара, Луја Арагона, Елзе Триоле, Марсењака, Пјера Емануела.

³⁴ Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ), фонд Александра Белића (АБ), Ш, 2167г, д, Писмо С. Станковића, 11. август 1945; АЈ, 524-3, Извештај на Првом конгресу Друштва, новембра 1946; АЈ, 313-8-29, Министарство просвете ДФЈ – Министарству иностраних послова, бр. 3866, 8. септембар 1945; АЈ, 315-55-133, Комитет за школе и науку – Амбасади у Москви, бр. 2164, 26. март 1947; ДАМСП, ПА, 1945, Југославија, ф. 20, досије 13, сигн. 3368; *Културна политика Југославије*, 274, док. бр. 423; *Југославија – СССР*, бр. 3, јануар 1946, 47; *Исто*, бр. 7, мај 1946, 40, 45. Видети и: Lj. Dimić, *Sovjetski kulturni uticaj*, 168–169; Isti, *Agitprop kultura*, 181–182; Д. Бондић, *Научна сарадња Југославије и Совјетског Савеза 1944–1947*, 376–380.

и рада Српске академије наука и славистичке групе Филозофског факултета.³⁵

Павле Савић је прво отпутовао априла 1944. у Москву као члан југословенске војне мисије, а потом уз Титову сагласност радио у Институту за физичке проблеме Академије наука СССР са истакнутим руским физичарем Пјотром Л. Капицом и А. Ј. Шаљниковим уз прекиде до 1946. Током боравка се родила и замисао о оснивању Института за физику у Југославији уз помоћ совјетске владе и научника. Савић је по повратку у земљу почео са изградњом *Института за физику у Винчи* који је основан почетком 1948, у време захлађивања односа са Совјетским Савезом, тако да планирана совјетска помоћ није остварена.³⁶

Осим наведених наставника, многи су непосредно после рата били у Совјетском Савезу или у некој источноевропској земљи на дужој или краћој специјализацији. Тако је са Пољопривредно-шумарског факултета Обрен Пејић 1946–48. био на специјализацији у Тимирјазевској академији где је стекао степен кандидата пољопривредних наука; Никола Ружичић у Прагу 1945/46; Богоје Стевић је докторирао на Карловом универзитету у Прагу 1946; Тома Бунушевац је 1946–47. био на једногодишњој специјализацији у СССР из области гајења шума; Наталија Јовановић је као стипендиста владе послата у Кијев на Институт прехранбене индустрије на годину дана; Милутин Симоновић је 1945. упућен у Лењинград на специјализацију за шумска транспортна средства; Ружица Главинић је специјализирала генетику у Лењинграду; геолог Петар М. Стевановић је 1946–1948. спровео палеонтолошка истраживања у Москви где је и докторирао; Драгиша Ивановић је усавршавао теоријску физику у Москви 1946/47; Исидор Савић са Ветеринарског је био на специјализацији у СССР-у 1946–48; Радивој Увалић

³⁵ АСАНУ, АБ, III, 2151, 30 година совјетске науке; 2137, 2138, додела дипломе почасног професора 1947. и говор А. Белића; III, 2158; III, 2170, тезе о сарадњи словенских академија и универзитета; III, 2147, 2159, 2167, 21676, 2172, 2188г, IV 3, 587, 2215, говор на прослави 220 година, изјава делегације и записи о боравку у Москви 1945; III, 2166, 2176, III, 2167г; III, 2165, посета Педагошком институту; III, 2154, Белешке о Академији наука СССР; III, 2177-2180, програми Московског универзитета; III, 2182, 2184, 2186, 21866, белешке о научном раду у СССР, Академији наука и славистичком одељењу; АЈ, 315-55-133, Министарство иностраних послова – Комитету за школе и науку, бр. 412466, 9. јул 1947; *Југославија – СССР*, бр. 20, јун 1947, 39; *Исто*, бр. 21, јул 1947, 39; *Политика*, 16. јун 1947, 7.

³⁶ Архив Јосипа Броза Тита (АЈБТ), КМЈ-II-6-a/2, Писмо Павла Савића о стварању Физичког института у Београду, у прилогу Пројект Института; АЈ, ЦК СКЈ, Идеолошка комисија, 507, VIII, IV/d,-3-73, Павле Савић – Митри Митровић, 16. јун 1946; Milovan Đilas, *Razgovori sa Staljinom*, Београд 1990, 15; Павле Савић, *Наука и друштво*, Београд 1978, 259–283, 306; Слободан В. Рибникар, *Павле Савић (1909–1994)*, Живот и дело српских научника, Београд 1999, 421–423; *Пола века Института „Винча“ (1948–1998)*, Београд 2000, 12–14, 20–21.

са Економског је боравио у СССР-у на курсу планирања народне привреде 1946/47; Јаков Хлитчијев са Техничког факултета боравио је у Чехословачкој; итд.³⁷

Низ наставника је првих послератних година, упркос недостатку новца и идеолошким препрекама, одлазио на научне конгресе и конференције у иностранству, и то већ тада у великој мери на Западу. То показује да везе са западним земљама нису прекидане упркос „гвозденој завеси“ која је већ била спуштена над Европом и усмерености Југославије на совјетски културни модел. Тако је доцент Медицинског факултета Милутин Ђуришић од 18. до 25. новембра 1946. био на конгресу у Паризу поводом успомене на 50-годишњицу смрти Луја Пастера, као једини представник Југославије међу 90 делегата из 25 земаља. Скуп је био праћен свечаним делом и бројним предавањима о микробиологији и Пастеровом научном значају, а присуствовали су истакнути научници Борде, Станлеј, Сен Ђорђи, Флеминг, Фредерик Жолио Кири, Жорж Тесије, Жак Трефу и други. Ђуришић је слободно време искористио за обилазак лабораторија и института, обнављање веза са колегама и набавку литературе за себе и Бактериолошки институт. По повратку је одржао и предавање о конгресу у Српском лекарском друштву. О значају одласка на међународне научне скупове у овом периоду сведочи закључак његовог извештаја у којем се каже да је учешће на скупу било „од неоцењиве вредности за личност која присуствује и за школу којој припада“.³⁸

Током 1947. године и други наставници су одлазили у западне земље. Војину Поповићу, професору Техничког факултета, одобрен је одлазак у Монако на међународну конференцију за радиодифузију; Миливоју Костићу са Медицинског факултета је одобрено да представља Југославију на конгресу Међународног хируршког друштва септембра 1947. у Лондону; Павле Савић је новембра 1947. у Паризу присуствовао комеморацији поводом 10-годишњице смрти физичара Ернеста

³⁷ АЈ, 317-100-148, МНК НРС – МНК ФНРЈ, бр. 1445, 7. фебруар 1950, Преглед научних радника који су били у иностранству до 1950; *Педесет година Пољопривредног факултета 1919/20–1969/70*, Београд 1970, 303–348. *Седамдесет година рада Шумарског факултета Универзитета у Београду 1920–1990*, Београд 1990, 196, 204, 220, 226; *Тридесет година Природно-математичког факултета Универзитета у Београду 1947–1977*, Београд 1980, 410; *Lives and work of the Serbian scientists*, 346. – Професори су током 1946. и 1947. често држали и предавања у земљама „народне демократије“: Радован Лалић и Виктор Новак на Карловом универзитету у Прагу, итд. (АЈ, 315-55-136).

³⁸ АС, БУ, ф. 125, Медицински факултет – Ректорату, 31. децембар 1946, Извештај Милутина Ђуришића са скупа у Паризу, 18–25. новембар 1946. Исте године и Војислав Мишковић је био у Лондону на обележавању годишњице Исака Њутна (АЈ, 317-100-148).

Радерфорда; Богословски факултет је за представника на међународној конференцији теолошких факултета у Женеви о питањима теолошке наставе одредио проф. Душана Глумца; асистент Пољопривредно-шумарског факултета Љубиша Илић је новембра 1946. отпутовао на конгрес француских агронома у Паризу и продужио је боравак и током 1947; Јован Карамата са ПМФ-а боравио је у Француској и Белгији; почетком 1947. факултети су доставили предлоге за гостовање југословенских наставника и асистената у Швајцарској по позиву тамошње владе, а на списку су били Милутин Миланковић, Антун Билимович, Никола Салтиков, Милош Радојчић, Радомир Лукић, Милан Злоковић, Кирило Савић, Миливоје Костић, Ксенофон Шаховић и други.³⁹

Позиви на научне конгресе и конференције су добијани преко дипломатских представништава и Министарства иностраних послова и потом су прослеђивани државним органима, научним друштвима и установама које су предлагале и одлучивале о слању представника. Надлежни органи су одобравали одлазак у иностранство руководећи се стручним али и другим критеријумима, као и мишљењем МИП-а и информацијама о стручном квалитету и евентуалном идеолошко-политичком карактеру скупа добијеним од дипломатских представништава. Тако је на тражење Комитета народног здравља ФНРЈ, који је требало да одлучи о слању делегата на неколико медицинских конгреса током 1947, Министарство иностраних послова дало начелно мишљење да је „у интересу ФНРЈ да југословенски лијечници у личном својству стручњака учествују на таквим међународним медицинским састанцима где им се пружа прилика да афирмирају југословенску науку, а готово, ако постоји у исто време и заинтересованост с наше стране у погледу примене у Југославији извесних резултата појединих специјалних грана медицине које су предмет међународних конгреса“.⁴⁰ Такав начелан став је постојао и за друге научне области и дисциплине. Посебно треба нагласити да је Комитет од Министарства тражио и да се хитно испита да ли ће на ове конгресе ићи представници Совјетског

³⁹ АЈ, 317-100-148, МНК НРС – МНК ФНРЈ, бр. 1445, 7. фебруар 1950, Преглед научних радника који су били у иностранству до 1950; АС, БУ, ф. 125, бр. 1643, 31. март 1947; Исто, Комитет НРС – Ректорату, бр. 97, 21. јул 1947; Исто, Богословски факултет – Ректорату, 4. новембар 1947; Исто, Министарство просвете НРС – Ректорату, бр. 286, 18. јануар 1947; Исто, Ректорат – деканатима, бр. 2410, 25. април 1947; ДАМСП, ПА, 1947, Француска, ф. 36, досије 14, сигн. 42277; П. Савић, *н. д.*, 283. – О међународној сарадњи Богословског факултета крајем 40-их година, посебно о вези са Светским саветом цркава, видети: Драгомир Бонцић, *Међународна сарадња Богословског факултета у Београду 1945–1960*, Српска теологија у двадесетом веку, том 8, Београд 2010, 76–78.

⁴⁰ ДАМСП, ПА, 1947, Међународни конгреси, ф. 77, досије 2, сигн. 45210.

Савеза и осталих словенских земаља „да бисмо ми могли донијети одлуку да ли ћемо наше делегате слати или не“. Питање учешћа совјетских научника и односа совјетских власти према одређеном научном скупу редовно је постављано у посматраном периоду што говори о идеолошкој усмерености државне културне и научне политике и тенденцији везивања за Совјетски Савез.⁴¹ Вођено је рачуна и о учешћу Франкове Шпаније, тако да је Министарство иностраних послова поручило 27. фебруара 1948. југословенском посланству у Берну: „Немојте прихватити улазак у почасни одбор Конгреса за гастроентерологију с обзиром на учешће у одбору Франкове Шпаније“.⁴² Од надлежних органа и појединаца тражено је и мишљење о организатору скупа. Тако је од Јоже Вилфана крајем 1947. добијено мишљење да је Међународно удружење кривичног права „једна углавном позитивна правничка организација, иако у њеном оквиру има јаких тенденција ка форсираној и безрезервној интернационализацији“, али је опет предложио да се испита и став правника СССР према тој организацији.⁴³

Приликом слања делегата о државном трошку вођено је рачуна о важности и квалитету скупа, организатору, учешћу совјетских научника, финансијским могућностима, удаљености дестинације, бројности делегације и улаган је труд да се изаберу представници из свих универзитетских центара, уколико је то било могуће. Тако су за конгрес зубних лекара у Прагу јуна 1947. изабрани др Иво Ћупар из Загреба, проф. др Јоже Рант из Љубљане и др Живорад Граовац из Београда; на конгрес за судску медицину у Бриселу јуна 1947. изабрани су проф. др Анте Премеру из Загреба, др Јулијана Богићевић из Београда и проф. др Андреј Милчински из Љубљане; на интернационални конгрес за микробиологију у Копенхагену јула 1947. упућени су др Дора Филиповић из Загреба, проф. др Александар Ђорђевић из Београда и проф. др Нектополион Чернозубов из Београда. Постојала је и могућност одласка о

⁴¹ Исто; ДАМСП, ПА, 1947, Међународни конгреси, ф. 77, досије 3, сигн. 46806; ДАМСП, ПА, 1948, Међународни конгреси, ф. 107. – Треба поменути и да су земље „народне демократије“ редовно проверавале да ли ће југословенски научници ићи на поједине међународне скупове, да би према томе формирали свој став. Тако су Мађари марта и априла 1948. преко Министарства иностраних послова питали да ли ће ФНРЈ слати делегате на међународни конгрес метеоролога у Париз и на конгрес хирурга у Рим, и оба пута добили позитиван одговор (ДАМСП, ПА, 1948, Међународни конгреси, ф. 107, досије 3, сигн. 47877, 48980).

⁴² ДАМСП, ПА, 1948, Међународни конгреси, ф. 107, досије, сигн. 3, 44927.

⁴³ ДАМСП, ПА, 1947, Међународни конгреси, ф. 77, досије 6, сигн. 77/342. Професор Правног факултета у Београду др Алберт Вајс је на основу сазнања о Међународном друштву за кривично право прикупљених током боравка у Бриселу предлагао да се одреди барем посматрач на наступајућем конгресу ове организације у Женеви (Исто, досије 7, сигн. 413902).

приватном трошку, трошку установе или међународне организације, уз обавезну евиденцију код надлежних органа.⁴⁴

О вези Београдског универзитета са међународном науком у послератном периоду сведоче и разне почасте које су указиване београдским наставницима у иностранству. Поред бројних почасних доктората и професура које су стечене још пре Другог светског рата, сличне почасте су додељиване и у првим послератним годинама, и то на обе стране „гвоздене завесе“. Тако је Александар Белић октобра 1946. постао почасни доктор Карловог универзитета у Прагу, а јуна 1947. почасни професор Московског универзитета.⁴⁵ И ректор Стеван Јаковљевић је 1947. добио почасни докторат Универзитета у Прагу.⁴⁶ С друге стране, географ Боривоје Д. Милојевић је маја 1946. на прослави 700-годишњице Филозофског факултета у Монпељеу примио диплому почасног доктора,⁴⁷ а биолог Боривоје Ж. Милојевић је 24. априла 1947. промовисан за почасног доктора Универзитета у Греноблу. Милојевић је навео да су поред њега почасни докторат добили и историчар и посланик Швајцарске у Паризу Карл Буркхарт, професор геологије у Лозани Морис Лижон и професор економске историје у Лијежу Арзен и закључио да је „та почаст знак нове велике пажње и симпатија које француски научни кругови имају за нашу земљу“.⁴⁸

Важан начин да се подстакне, институционализује и у жељеном правцу усмери научна сарадња био је склапање културних конвенција. Током 1946. и 1947. године дат је подстрек сарадњи са источноевропским земљама склапањем конвенција о културној сарадњи, односно о културним и просветним везама са Пољском, Чехословачком, Бугарском, Румунијом, Албанијом, Мађарском. Тим конвенцијама је, поред осталог, било предвиђено да уговорнице помажу узајамну размену наставника високих школа, просветних радника, студената, научника и

⁴⁴ ДАМСП, ПА, 1947, Међународни конгреси, ф. 77, досије 4, сигн. 47501; Исто, 47908.

⁴⁵ АЈ, 315-55-136, Амбасада Праг – КШН, 20. јул 1946; Исто, КШН, бр. 5445, 16. октобар 1946; S. Selinić, D. Vajagić, *n. d.*, 177, 221. Промоција у Прагу је обављена 25. октобра, а Белић је током боравка одржао четири предавања и разговарао са чешким научним радницима (АЈ, 315-55-136, Амбасада Праг – КШН, 31. октобар 1948; Slobodan Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, Beograd 2010, 173; М. Перишић, *Од Стаљина ка Саптру...*, 262).

⁴⁶ *Lives and work of the Serbian scientists*, 105.

⁴⁷ ДАМСП, ПА, 1946, Француска, ф. 26, досије 7, сигн. 5193; АЈ, 315-55-134, бр. 610, 10. април 1946. Едвард Кардељ је депешом из Париза 8. маја 1946. наредио да се Боривоје Милојевић одмах упути авионом у Монпеље и да поред тога југословенске универзитете на прослави заступају професори Сениша Станковић, Фран Цвитер и Јосип Роглић.

⁴⁸ АС, БУ, ф. 125, Б. Ж. Милојевић – декану ПМФ-а, Београд, 5. мај 1947.

уметника, дакле отворена је и могућност реципрочне размене наставника и научника. Октобра 1947. почеле су са радом секције мешовитих комисија ради реализације конвенција, али овај вид сарадње није могао да буде у пуној мери искоришћен због избијања сукоба са Информбироом и прекида сарадње са СССР-ом и осталим социјалистичким земљама 1948. године.⁴⁹

Сукоб са Совјетским Савезом је постепено али далекосежно изменио смер југословенске међународне културне, просветне и научне сарадње. Још током 1948. одлучено је да се прекине школовање кадрова у Совјетском Савезу и да се што већа пажња посвети развоју високошколских установа у земљи. Исте године је нагло прекинуто слање наставника и асистената на специјализацију, студијске боравке, званичне посете, прославе, указивање почести, научне конгресе и конференције у Совјетски Савез и источноевропске, информбировске земље, из којих више нису ни долазили научници и стручњаци у Београд и друге југословенске универзитетске центре. Реализација конвенција о културној сарадњи, која је тек започета, била је током 1948. потпуно заустављена. Поред наглог прекида сарадње са социјалистичким земљама, постепено су успостављане нове и интензивираније старе везе са земљама Запада (које нису ни прекидане), преиспитивана су и усвајана до тада занемаривана „буржоаска“ научна достигнућа, а напуштани совјетски идеолошки и догматски ставови. Наставници и асистенти су све више упућивани на специјализацију у западноевропске научне центре, Југославија се отварала за госте из западних земаља, а контакти су успостављани и искуства размењивана на све бројнијим међународним скуповима и конгресима на којима су учествовали југословенски наставници и научници.⁵⁰

Упркос ограничењима, идеолошкој суревњивости према капиталистичким државама и раскиду са земљама Информбироа, сарадња

⁴⁹ Конвенција о културној сарадњи између ФНРЈ и Чехословачке, 27. априла 1947, Међународни уговори ФНРЈ, св. 1, 1947; Конвенција о културној сарадњи ФНРЈ и НР Албаније, 9. јула 1947, Исто, св. 2, 1947; Конвенција о културним и просветним везама између ФНРЈ и НР Бугарске, 9. маја 1947, Исто, св. 3, 1947; Конвенција о културној сарадњи између ФНРЈ и Мађарске, 15. октобар 1947, Исто, св. 1, 1948; Конвенција о културној сарадњи између ФНРЈ и Румуније, 26. јун 1947, Исто, св. 2, 1948; АЈ, Президијум Народне скупштине ФНРЈ, 15–16, Културне конвенције; АЈ, 315-16-34, Комитет за школе и науку, бр. 9672, 29. октобар 1947; АЈ, 315-54-128, Сарадња са Бугарском; АЈ, 315-54-130, Сарадња са Мађарском; АЈ, 315-54-131, Сарадња са Пољском; АЈ, 315-55-136, Сарадња са Чехословачком.

⁵⁰ АЈ, ЦК СКЈ, Идеолошка комисија, 507, VIII, II/4-d-(1–27), Записник са саветовања са друговима из Комитета за школе и науку, 2. март 1948; АС, БУ, ф. 54, Записник скупштине универзитетских наставника, 9. јун 1949; D. Bondžić, *Beogradski univerzitet i Hladni rat*, 364–367.

Универзитета и великих школа са иностранством дале је крајем 40-их година значајне резултате. Од 1948. до краја 1950. у иностранству је на специјализацији од шест месеци до годину дана било седам наставника и два асистента (пет са природних и седам са техничких наука); на 15–30 дана ради обиласка високошколских установа или набавке средстава ишло је 27 наставника; по задатку привредних ресора у иностранство је путовало 17 наставника, углавном са Техничке велике школе; на међународним конгресима, конференцијама и скуповима било је 23 наставника. Већина ових путовања у иностранство је имала информативни карактер и водила је упознавању са стањем науке у страним земљама и успостављању веза са научним установама, а планирано је да се ради усавршавања научних кадрова омогући одлазак већег броја асистената и наставника у иностранство на специјализацију, нарочито из техничких и природних наука.⁵¹

Планирано је да се током 1949. са Универзитета и Техничке велике школе на специјализацију упути 44 наставника и асистената, а са института Српске академије 15 научника. Те године са Универзитета и великих школа путовали су у иностранство на конгресе, научне и стручне скупове следећи наставници: Сретен Шљивић, проф. ПМФ-а, био је 15 дана на Интернационалном сајму у Паризу; Јеврем Недељковић са Медицинског факултета био је на састанку Управног одбора интернационалне уније против туберкулозе; Чедомил Плавшић са Медицинског факултета на II светској здравственој скупштини у Риму; Обрен Пејић, доцент Пољопривредног факултета, на Међународном млекарском конгресу у Стокхолму; Вукић Мићовић са ПМФ-а на XV конференцији интернационалне хемијске уније у Амстердаму; Јован Карамата са ПМФ-а на конференцији Швајцарског математичарског друштва у Цириху; Ксенофон Шаховић на седници Међународне уније за изучавање и борбу против рака и на Конгресу мађарских лекара у Будимпешти; доценти Ветеринарског факултета Марко Радојчевић и Симеун Прибићевић на Конгресу ветеринара у Лондону; Миливоје Костић са Медицинског факултета на XIII конгресу међународног хируршког друштва у Њу Орлеансу; Лазар Станојевић, професор Медицинског факултета, на XVII конгресу француског интернистичког друштва; Богић Кнежевић, проф. Грађевинског факултета, на скупу хидрауличара у Греноблу; Стеван Николић на V међународној конференцији за вештачка ђубрива и хемијске производе у Цириху. Поред тога, током 1949. у иностранство су путовали службено: Драгомир Малић, доцент

⁵¹ АС, МНК НРС, ф. 10.

Рударског факултета, у Чехословачку и Западну Немачку ради набавке инструмената и апарата; Живко Владисављевић, доцент Грађевинског факултета, у Швајцарску ради обиласка научних установа; Ђорђе Стефановић и Љубиша Глишић, професори ПМФ-а, Илија Ђуричић професор Ветеринарског факултета, Младен Поповић и Милан Ђорђевић, доценти Машинског факултета, Богић Кнежевић, професор Грађевинског факултета, Иван Бикар и Алојз Куралт, професори Стоматолошког факултета и Сава Симић, лекар Управе клиника и института у Француску, Швајцарску, Западну Немачку, Италију и Енглеску ради набавке инструмената.⁵²

Многи наставници су преко факултета или научних друштава били чланови међународних стручних и научних удружења и националних научних асоцијација, што им је такође омогућавало учешће на скуповима, размену литературе и праћење развоја одређених научних дисциплина у појединим земљама и свету. Према подацима из 1948, Синиша Станковић са ПМФ-а је био члан Међународне асоцијације за лимнологију, Француског зоолошког друштва и Масарикове академије у Прагу; Боривоје Д. Милојевић – члан Француског географског удружења и Америчког географског друштва у Њујорку; математичари Тадија Пејовић, Јован Карамата и Милош Радојчић – чланови Француског математичког друштва; Александар Белић са Филозофског факултета – члан Међународног лингвистичког комитета; Милоје Васић – Бугарског археолошког друштва у Софији, Руског археолошког друштва у Истанбулу, Археолошког института у Берлину, Лондонског антикварског друштва; предавач Пољопривредно-шумарског факултета Душан Станковић – од 1947. члан Америчког друштва за хортикултуру у Охају; Бранислав Станојевић са Медицинског факултета – члан Гастроентеролошког друштва у Прагу; Владимир Вујић – члан Удружења за психијатрију и неурологију у Бечу и Медицинског удружења у Лондону; Воја Стојановић и Александар Телебаковић – чланови Интернационалног хируршког друштва у Бриселу, а Миливоје Костић поред тога и Удружења француских хирурга и Интернационалног хируршког друштва у Паризу; Сава Петковић – члан Интернационалног хируршког друштва у Бриселу и Румунског уролошког друштва; Милош Симић са Ортопедске клинике – Интернационалног међународног

⁵² АС, Комитет НРС, ф. 7, Персонално одељење, Преглед наставника Универзитета и великих школа који су путовали у иностранство 1949. Видети и: ДАМСП, ПА, 1948, Међународни конгреси, ф. 107; ДАМСП, ПА, 1949, Међународни конгреси, ф. 75; АЈ, 315-55-136; АЈ, 317-100-148, МНК НРС – МНК ФНРЈ, бр. 1445, 7. фебруар 1950, Преглед научних радника који су били у иностранству до 1950.

хирушког друштва и Француског ортопедског друштва, а Светислав Стојановић поред ова два и Чешкословачког ортопедског друштва; Ванђел Тасић – дописни члан Друштва за медикалну хидрологију и климатологију у Паризу; Леон Којен – члан Интернационалног хирушког друштва, Интернационалног уролошког друштва и Румунског уролошког друштва; Димитрије Јовчић – члан Париске хирушке академије, почасни члан Француског, Чешког и Бордоовског ортопедског друштва, дописни члан Америчког ортопедског друштва, члан Интернационалног ортопедског друштва, Интернационалног хирушког друштва и Париског анатомског друштва; итд. Поједина југословенска научна друштва и институти су били колективни чланови међународних организација.⁵³

У већини организација се плаћала чланарина, а новац су обезбевали државни органи. Зато је поред података о чланству тражен и износ котизације, али и образложење корисности чланства за науку и државу. Већина наставника је значај чланства образлагала учешћем на скуповима, одржавањем везе са научницима, праћењем науке и добијањем најновије стручне литературе, часописа, публикација са скупова и извештаја о актуелном стању у струци. Професор Димитрије Јовчић са Дечје клинике је у неколико реченица приказао не само значај чланства у међународним стручним удружењима већ уопште значај међународне научне сарадње: „Чланство у овим научним удружењима даје нам могућност да се што боље упознамо са искуством и напретком наше науке. Тако исто омогућује нам да на заједничким конгресима дискутујемо о питањима која су на дневном реду. Пружа нам се тако исто прилика да пред најбољим представницима медицинске науке изнесемо и своја лична искуства која на тај начин подвргавамо критици и наших колега из иностранства. Овакве измене мисли о стеченом искуству могу нам врло корисно послужити за даљи рад и развој у својој струци.“⁵⁴

Од 1948. године долазак научника из источноевропских земаља и СССР-а у Југославију био је потпуно прекинут. Уочи сукоба, у про-

⁵³ АЈ, 315-52-123, Ректорат – Комитету НРС, бр. 5376, 23. април 1948; Исто, Комитет НРС – Комитету за школе и науку ФНРЈ, бр. 2220, 25. мај 1948; АЈ, 315-55-136, Комитет за школе и науку, бр. 5445, 16. октобар 1948; Исто, Комитет за школе и науку – Председништву владе ФНРЈ, бр. 6638, 13. новембар 1948; АС, БУ, ф. 125, Ректорат – факултетима, бр. 4163, 23. март 1948; Исто, Медицински факултет – Ректорату, бр. 10518, 18. мај 1948.

⁵⁴ АС, БУ, ф. 125, Медицински факултет – Ректорату, бр. 10518, 18. мај 1948. Од 1949. године надлежност над учлањивањем појединаца и друштава у међународне стручне организације и удружења преузео је Академијски савет који је у ту сврху добио и одређена девизна средства и који је примао пријаве за обнову старих и за нова чланства (АС, БУ, ф. 125, Комитет НРС – Ректорату, бр. 9255, 7. октобар 1949; Исто, Ректорат – деканатима, 9207, 8. октобар 1949).

леће 1948, југословенски државни органи су се још једном обратили за помоћ Совјетском Савезу у оснивању Геолошког факултета у Београду, као савезне установе која је требало да припрема кадрове за геолошка истраживања. По препоруци Бориса Кидрича од совјетске владе су затражени професори за кључне предмете (за испитивање и истраживање корисних наслага, за геологију угљева и битуминозних стена, за пројектовање и извођење рударско истражних радова, итд.), који би током наредне две године поставили темеље новог факултета. Међутим, даљи развој односа две земље и партије је онемогућио реализацију тих и иначе претераних очекивања и преамбициозних планова.⁵⁵

Научници из капиталистичких западних земаља су постепено и опрезно исказивали све веће интересовање за посете, студијска путовања и држање предавања на југословенским универзитетима Југословенски надлежни органи и амбасаде су све интензивније и плански трагали за западним научницима који би посетили Југославију и поред научног значаја дали и политичку подршку и ослонац земљи у тешким тренуцима после раскида са Информбироом. Током 1948. преко Британског савета упућени су позиви и организован боравак у Југославији В. А. Вустера, професора Универзитета у Кембриџу за минералогiju и педологију и сер Харолда Гилиса, стручњака за пластичну хирургију. Вишемесечна преписка се односила на термине доласка, трошкове пута и смештаја, теме предавања, посете свим универзитетима, обилазак стручних и научних друштава и екскурзије по Југославији. Гилис је боравио у Југославији као гост владе од 24. априла до 10. маја 1948. и за то време одржао предавања и извео операције у Београду, Загребу и Љубљани, а поред смештаја, превоза и превода обезбеђени су му излети на Авалу и у Аранђеловац и пецање рибе и сликање пејзажа на Бохињу и Бледу.⁵⁶

Радило се углавном о научницима који су сматрани „пријатељима“ нове Југославије и политички „напредним“ личностима, често члановима КП. Међутим, управо њихово политичко опредељење после сукоба са Информбироом унело је нов проблем приликом позивања у Југославију. Тако је Министарство иностраних послова после предлога да биолог проф. Џ. Б. С. Халдан дође у Југославију, децембра 1948. затражило од амбасаде у Лондону детаљне информације о његовом односу према Резолуцији Информбироа и Југославији, као и према дискусији између морганиста и лисенкиста у совјетској биологији. Напоменуто

⁵⁵ ДАМСП, ПА, 1948, СССР, ф. 133, досије 10, сигн. 410164.

⁵⁶ ДАМСП, ПА, 1948, Енглеска, ф. 44, досије 8, сигн. 42954, 47021, 47647, 2414, 423974, 49396, 410294; АЈ, 50-64-144; *Наука и природа*, бр. 5, 1948, 56.

је да „уколико је морганиста не долази у обзир као предавач код нас“. У одговору јануара 1949. наглашено је да је Халдан, иако истакнути члан КП Енглеске, имао резервисан став о Резолуцији Информбироа и да је очекивао да приликом посете сазна више о стварном стању, а у научној расправи је јавно стао на страну лисенкиста.⁵⁷ Средином 1949. амбасада је Министарству упутила податке о још неколицини научника и уметника блиских КП Енглеске које је требало позвати у посету Југославији (поред Халдана и Вустера, који је био претходне године, у обзир су долазили биохемичар са Универзитета у Лидсу А. Х. Гордон, предавач руске историје и археологије на Универзитету у Лондону Џон Морис, истраживач атомске енергије И. Д. Бернал, физичар нобеловац професор Универзитета у Манчестеру и аутор књиге *Military and Political Consequences of Atomic Energy* П. М. С. Блекет, сви левичари, али резервисани према оптужбама Информбироа).⁵⁸ Долазак професора Блекета, маја 1949, предлагао је и професор из Загреба Владимир Његован, који је сматрао да би било „од користи за престиж наше земље и наше науке“ кад би позвали и супружнике Жолио Кири (Ирену и Фредерика), „кад већ за сада не можемо да позивамо једног Вавилова, Капицу, Лисенка, и друге“. Ове посете нису остварене, али је на предлог В. Његована и препоруку академика Андрије Штампара крајем августа 1949. у Југославији боравио Исак М. Колтхоф, професор аналитичке хемије са Универзитета Минесота у Минеаполису САД (пореклом из Холандије).⁵⁹

И сада се као сигуран и поуздан пријатељ показао декан Филозофског факултета у Паризу А. Шолеј, који је саветнику југословенске

⁵⁷ ДАМСП, ПА, 1949, Енглеска, ф. 32, досије 6, сигн. 429798, 41767. Овде се може уочити опредељење југословенских државних органа да у расправи која се одвијала међу совјетским научницима подржи лисенкисте који су од 1948. имали и званичну подршку совјетске партије. Опредељење југословенских научника је од почетка било друкчије што се може видети из одлуке Српске академије наука да за дописне чланове изабере професоре морганисте, „формалне генетичаре“ Цицина и Зенкевича, што је југословенска амбасада у Москви у телеграму Министарству 31. марта 1948. оштро критиковала као „пристрасну и неправилну“ одлуку. Сматрано је да су академици, којима је била позната текућа расправа, тиме „поставили у незгодан положај како нашу науку, тако и нашу званичну политику према новостима и великим успесима совјетске науке и праксе“ и да је пре требало да изабере за члана академије Лисенка (ДАМСП, ПА, 1948, СССР, ф. 132, досије 3, сигн. 48796). О расправи у совјетској биологији и одјеку код нас видети: D. Bondžić, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, 212–214.

⁵⁸ ДАМСП, ПА, 1949, Енглеска, ф. 32, досије 6, сигн. 47927. Иако одобрене, ове посете нису реализоване током 1949. Међу уметницима су помињани глумци Лоренс Оливије и Вивијен Ли, диригент Г. Барбироли, писац Ј. Линдзи и други.

⁵⁹ АЈ, фонд Академијски савет ФНРЈ, 55-57-287, Писма В. Његована – Академијском савету ФНРЈ, Загреб, 13. и 14. мај 1949; Исто, О боравку професора И. М. Колтхофа.

амбасаде С. Марићу изјавио да је „Резолуција потпуно неоснована и да је кампања коју поводом ње води француска Партија ружна и штетна пре свега за демократски покрет у Француској“ и нагласио да би радо поново дошао у Југославију, одржао низ предавања и написао неколико чланака. Амбасада је закључила да је Шолеј „наш велики и искрен пријатељ“, да није члан КП Француске али јој је близак и она држи до његовог става и да су му млађи сарадници углавном комунисти. Оцењено је да „би било врло корисно да га позовемо и тако дефинитивно задобијемо сигурног пријатеља чији углед и поштење нико не пориче“. Шолеј је поново боравио у Југославији маја 1949.⁶⁰

Крајем 40-их година универзитетска и научна сарадња са иностранством је постајала све интензивнија и постепено је усмеравана на другу страну „гвоздене завесе“, али истовремено је била и строго контролисана. Сви позиви страним научницима и стручњацима за гостовање у научним установама на територији НР Србије морали су бити упућени преко *Комитета за научне установе, Универзитет и велике школе НР Србије*, који је обавештавао установе о усвојеним предлозима. Маја 1948. изричито је стављено до знања да „ни једна научна и наставна установа НР Србије не може позивати ни примати стране научне раднике или стручњаке без претходне сагласности Комитета НРС“.⁶¹

Одласци наставника и асистената у иностранство морали су такође бити пријављени и евидентирани код државних органа, а таква пракса је задржана и касније. Са међународних конгреса, усавршавања, дужих и краћих боравака, очекивани су детаљни извештаји не само о стручним и научним садржајима већ и о односу домаћина и других делегација према југословенским представницима, о успостављеним контактима, жељама странаца за успостављање сарадње, па и о политичким, економским, културним и идеолошким приликама из земље у коју се путовало. Надлежни државни органи су често критиковали неорга-

⁶⁰ ДАМСП, ПА, 1949, Француска, ф. 37, досије 2, сигн. 423979, 49105. АЈ, 55-57-282, Посета А. Шолеја 1949. – Током 1949. рађено је на доласку у Југославију Жана Ерцела, атомисте и члана КПФ, Пјера Фушеа, професора Сорбоне за експерименталну фонетику и општу лингвистику, физичара Гринберга, који је позиван да ради у Институту за физику са П. Савићем и Робертом Валеном (Холанђанин који је радио на оснивању Института), Росенблума, директора за физичка и нуклеарна истраживања при Националном центру Француске за научна истраживања, географа Ле Лануа из Лиона, Жоржа Луцианија, професора словенских језика и историје у Бордоу, електрохемичара Додероа из Гренобла и других. (ДАМСП, ПА, 1949, Француска, ф. 34, досије 14, сигн. 1665; Исто, досије 16, сигн. 412329; Исто, ф. 36, досије 14; Исто, ф. 37, досије 1, сигн. 44311, 45774, 49101, 412574; Исто, досије 4, 421025).

⁶¹ АС, БУ, ф. 125, Комитет НРС – Ректорату, бр. 374, 11. мај 1948; Исто, Ректорат – деканатима, бр. 6201, 19. мај 1948.

низованост и лошу евиденцију одлазака у иностранство, и то са организационе, идеолошко-политичке, стручно-научне и финансијске стране.⁶²

Контролисана је и сарадња са страним часописима и издавачима, тако да су поједини светски признати научници са Београдског универзитета морали да траже одобрење од надлежних органа за објављивање радова у иностранству, а непридржавање тих правила је оштро критиковано. Тако је византолог Георгије Острогорски тражио одобрење од Министарства за науку и културу ФНРЈ да објави прилог о византијској држави у великој *Светској историји* која је приређивана у Берну. Иван Ђаја је критикован што је објављивао у француским часописима без дозволе надлежних органа, мада је средином 1948. преко Српске академије наука и Комитета НРС тражио и добио дозволу од Комитета за школе и науку ФНРЈ да објави рад у издању Париске академије наука. Под контролом су биле све научне дисциплине, па је Комитет НРС у пролеће 1948. дао сагласност асистенту ПМФ-а Константину Орлову да у зборнику радова Париске академије објави рад „О општем интегралу једначине за спровођење топлоте“, а доценту Медицинског факултета Синиши Тасовцу је одобрено чланство у друштву гинеколога и акушера земаља француског језика и сарадња у часопису удружења уз мишљење „да оригиналне научне радове треба прво објавити у стручним часописима код нас, па тек после у иностранству“.⁶³

И поред идеолошко-политичког усмерења и форсирања сарадње са Совјетским Савезом и земљама „народне демократије“ непосредно после рата, а нарочито крајем 40-их година, наставници Београдског

⁶² Министарство финансија је још 1947. уочило да поједина републичка и савезна министарства, предузећа и установе често шаљу делегације у иностранство ради „појединачних и неважних послова“, да по сличном послу иде више разних делегација и да се набавља разна роба без знања Министарства спољне трговине и расипају залихе девиза. Зато је дато упутство, које је пренето и факултетима, да се набавке из иностранства морају вршити координисано, преко дипломатских и трговинских представништава у иностранству и да се делегације могу слати само у најнеопходнијим случајевима уз сагласност министарстава спољне трговине и финансија (АС, БУ, ф. 125, Ректорат – деканатима, бр. 313, 21, јануар 1947). Министарство иностраних послова је, уочивши низ пропуста, 3. октобра 1949. изричито тражило да буде обавештено од свих републичких и савезних установе о учешћу њихових делегата на конгресима у иностранству и инсистирало да се све делегације обавезно јаве представништву у земљи где бораве. ДАМСП, ПА, 1949, Међународни конгреси, ф. 75, досије 9, сигн. 417168.

⁶³ АС, Комитет НРС, ф. 4, бр. 374, 11. мај 1948; АС, Комитет НРС, ф. 18, Георгије Острогорски – МНК ФНРЈ, 18. јул 1949; Исто, МНК ФНРЈ – Комитету НРС, бр. 15498, 16. август 1949; АС, БУ, ф. 4, Ректорат – деканатима, пов. бр. 169, 8. новембар 1947; АС, БУ, ф. 125, Ректорат – Деканату ПМФ, бр. 4606, април 1948; АЈ, 316-92; АЈ, 315-37-91, Иван Ђаја – САН, 13. април 1948; Исто, САН – Комитету НРС, бр. 1936, 13. април 1948; Исто, КШН – Комитету НРС, бр. 6528, 12. јун 1948; АЈ, 315-55-135, КШН – Комитету НРС, 2035, 21. фебруар 1948.

универзитета одржавали су значајне везе са научним центрима западних земаља.⁶⁴ То потврђују и наведена путовања, контакти и чланства појединих наставника и асистената у научним институцијама Велике Британије, Западне Немачке, Француске, Швајцарске, САД и другим земљама и, у мањој мери, гостовања наставника и научника из тих земаља у Београду и Југославији. Узрок томе се може тражити у наслеђу о којем је било речи, а које није могло бити у кратком периоду прекинуто и поништено, али и у немогућности да се у потпуности диригује научном оријентацијом појединаца, дисциплина и установа и потпуно прекине проток научне мисли и идеја између заинтересованих истраживачких центара и појединаца. „Гвоздена завеса“ која је спуштена после Другог светског рата није потпуно прекинула контакт наставника Београдског универзитета са „буржоаском науком“. Може се рећи да је она 1948. у суштини потпуно уклоњена, а да је „завеса“ која је тада спуштена између Југославије и информбировских земаља била много ефикаснија и непробојнија.

Научни контакти са западноевропским земљама у послератним годинама били су и поред свега испуњени обостраним идеолошко-политичким неповерењем, које се види из кореспонденције надлежних органа, појачане контроле, мањег присуства научника са Запада у Југославији, као и из извештаја појединих наставника из иностранства. То неповерење је постојало и касније, током 50-их година, с тим што је проширено на источноевропске земље и СССР. Као пример се може навести помињани извештај наставника Медицинског факултета К. Шаховића и Р. Беровића из САД 1947. Поред објективних тешкоћа, они су одмах наишли на неразумевање, јер су Американци сматрали да је главни разлог њиховог доласка обилазак медицинских установа у САД, а да је споредни задатак набавка материјала и књига за обнову факултета, да је опрема намењена само за Медицински факултет, да се не може набавити свака врста опреме (потрошни материјал, хемикалије), итд. Из тога су закључили „да постоје тешкоће у самој организацији, у вези са општим политичким ставом према Југославији.“ Посебно им је било „чудновато“ што су из нарудбине искључени Физички и Хемијски институт Медицинског факултета, тобоже због недостатка новца, али су сматрали „да разлоге треба тражити на другој страни“.

⁶⁴ Према непотпуном прегледу републичког Министарства за науку и културу од 1946. до 1949. из Србије је 36 научних радника (од тога 32 са Универзитета) ишло на 46 путовања у иностранство: у СССР и ЧССР било је 12 одласака, сви до 1948, а у западне земље 34 одласка, од чега 7 до 1948. (АЈ, 317-100-148, МНК НРС – МНК ФНРЈ, бр. 1445, 7. фебруар 1950, Преглед научних радника који су били у иностранству до 1950).

Хемикалије (и радијум) и инструменти за ова два института били су искључиво потребни за наставу, али нису успели да их добију. Касније су такође наилазили на бројне тешкоће и неразумевање.⁶⁵

Још бољу слику међусобног неповерења и идеолошких разлика и баријера крајем 40-их година даје искуство са професором Исаком М. Колтхофом, који је боравио у Југославији од 20. до 31. августа 1949. и одржао неколико предавања у седиштима академија наука. У Београду су га дочекали начелник Академијског савета Немања Мацаревић, декан Технолошког факултета ТВШ Панта Тутунџић и В. Ивановић који су му правили друштво у упознавању Београда и околине (Авала и земљорадничка задруга „Херој Јанко Чмелик“ у Старој Пазови), а све време га је пратио инжењер Алфред Јаегер, начелник у Министарству за науку и културу. Колтхоф је у Београду посетио Технолошки факултет, Хемијски завод ПМФ-а, Ректорат Универзитета и друге научне установе. На Технолошком факултету, 30. августа, одржао је на немачком језику предавања „Хемијска кинетика у аналитичкој хемији“ и „Основи полимеризације емулзије“ (оцењена као „изврсна“, „оригинална“, „интересантна“). Према извештају А. Јаегера, у неформалним разговорима Колтхоф је показивао интересовање за стање у Југославији, организацију научног рада и универзитета, живот и рад студената, живот обичних људи, политички живот и изградњу социјализма. Био је „одушевљен што сме да пита све што га интересује и што сме овако отворено да разговара“ и све време је показивао „либералан став и трудио се да расположење Америке према земљама које изграђују социјализам одвоји од личних убеђења“.

У разговору са ректором С. Јаковљевићем покренуто је и питање размене литературе и студената, али је Колтхоф изјавио да „не зна какав би став заузела Влада, јер у Америци влада готово хистеријански страх од комуниста и свега што је у вези са комунистима, па према томе и према Југословенима и земљама које изграђују социјализам“. Проблем је, по његовом мишљењу, лежао у томе што обе стране, капиталисти и комунисти, сматрају да је њихов систем најбољи и ниједна страна не жели да попусти. Подвукао је „да треба уништити зид који постоји између земаља супротних ставова“. Више пута је хвалио напоре Југославије у изградњи и напретку и захваљивао се на срдачном дочеку. Нарочито је био отворен у уводу првог предавања када је рекао да су његови пријатељи „били забринуте што путује иза гвоздене завесе“, али се он уверио да „нема никакве гвоздене завесе“; говорили су

⁶⁵ АС, БУ, ф. 125, Медицински факултет – Ректорату, бр. 4735, 8. март 1947.

му да у Југославији неће моћи да отворено каже своје мишљење, али је он своје мишљење сасвим слободно износио и да ће то пренети пријатељима по повратку. Био је задивљен напретком који се остварује под народном влашћу и маршалом Титом и полетом који је на сваком кораку сретао („видео сам толико нових фабрика, радничких насеља, да ми се замагли пред очима кад се тога сетим“). Са својим демократским пријатељима у Америци и током рата будно је пратио борбу за ослобођење, саосећао је са страдањима земље пошто је и Холандија страдала од фашизма и у Југославији се осећао „као код куће“, истакао је Колтхоф.⁶⁶

После повратка у САД објавио је од 17. до 20. октобра 1949. серију чланака у новинама *The Minneapolis Star* са потпуно друкчијим ставовима. Док је у Београду изјавио да „нема гвоздене завесе“, први чланак носи наслов *Поштовање слободе је `зид` између Истока и Запада*. После описа путовања нагласио је да је водио многе разговоре са обичним људима, бившим партизанима, који су са одушевљењем пришли Комунистичкој партији у изградњи социјализма и који се сада „горко разочаравају“. Званични пратиоци су га наводно „стално гонили да се слободно креће и разговара с ким хоће“ и он је то чинио „иако не под сталном контролом као што су они хтели“. Нагласио је да је био искрен приликом похвала напретку и изградњи земље, али да треба правити разлику између социјалног и политичког поретка. У дугим разговорима са пратиоцима о политици (вероватно се ради о Мацаревићу и Јаегеру) закључио је да се они „гнушају“ капиталистичког система, да их он „вређа“ и да западна демократија „мора да ишчезне“. Приликом сукоба око права комуниста у САД рекао је: „Овде седимо заједно пријатељски; ја сам ваш поштовани гост, али у срцу ми смо непријатељи, иако то нерадо признајем. Осврнувши се на изјаву у предавању да није наишао на „гвоздену завесу“, исправио се: „Нисам био у праву; постоји огроман зид који нас раздваја. Ми поштујемо права, а нарочито слободу појединца. Ви не. Постоји велики јаз између нас, без моста.“ Упозорио је либерале и комунисте да не подлежу пропаганди комунистичких земаља, у којима не би имали право слободног изражавања као у САД. На крају је истакао да није незахвалан домаћинима

⁶⁶ АЈ, 55-57-287, Позив, план боравка и Извештај А. Јаегера о боравку професора И. М. Колтхофа у Југославији, 31. август 1949. Осим Загреба и Љубљане где је држао предавања Колтхоф је посетио и Кумровец, Постојну, Опатију, Ријеку и Блед. Свуда је, као у Београду, био пун речи хвале: поред дивљења природним лепотама, нарочито Јадранског мора, хвалио је и полет и резултате изградње, а изјавио је и да спаваћа кола којима је путовао од Љубљане до Београда „не заостају за најмодернијим колима те врсте у свету уопште“, а хотел „Слон“ у којем је одсео у Љубљани „што се тиче комфора не заостаје за америчким хотелима“.

чију је „расипну гостољубивост тешко описати“, али да је „ипак дисао слободније кад се вратио у своју родну Холандију“.⁶⁷

У другом чланку *Не смемо да заборавимо да Југословени још увек мрзе западне капиталисте* кратко је описао стање религије и цркве у Југославији и дискусије са домаћинима у којима се као научник супротстављао њиховој „атеистичкој догми“ која „надувено“ заступа да је све у природи материјално и да се све може објаснити. У другом делу чланка је описао односе са Русијом који су били затегнути, али ипак није чуо ниједну реч против ње и у канцеларијама је видео заједно слике Тита, Стаљина и Лењина. Југословени граде „чистији вид“ комунизма од Руса, националисти су и боре се за право да сами уређују своје односе са Западом. Током рата Југословени су већином били антикомунисти, али и они подржавају послератни развитак земље. Закључио је да идеолошки конфликт са Русијом не приближава Југославију Западу, „да их уједињује мржња према капитализму“ и да – и ако добије помоћ од Запада – Југославија ће у случају светског сукоба бити уз Русију. Посебну пажњу је посветио изборима који, по њему, нису били ни слободни ни тајни. Гласало се у две кутије, металним куглицама, чији звук се чуо, тако да су се многи бојали да је ставе у антивладину кутију; само бројање гласова није било правилно. У земљи од 14,5 милиона становника има око 450.000 чланова КП, а да неко постане члан Партије, по њему, било је потребно да „учи 16 месеци, као и да га потпуно провери еквивалент нашем ФБИ-у“.

У трећем чланку описао је задругу коју је посетио: личила је на совјетску и у њу су приватни земљорадници терани силом. Описао је живот сељака, расподелу прихода и хране – закључивши да су резултати у напретку једне заостале земље у социјализму били „запањујуће добри“. Влада је добро бринула о „материјалистичким потребама народа“, људи су били без луксуза, али добро ухрањени и добро одевени и омогућени су им годишњи одмори.

И на крају, у четвртом чланку *Нека Југословени науче о Америци*, професор Колтхоф је описао „вишесатне“ идеолошке дискусије („на сасвим интелектуалној и неемоционалној бази“) са домаћинима који су тврдили да ће „рата бити док буде капитализма“, да ће се „комунизам раширити по целом свету“, да је револуција природна појава, да су радници у САД потлачени – чему се он оштро супротстављао. Закључио је да је „несумњиво да је већина народа у комунистичким земљама против свог политичког режима“, што му је боравак у Југославији

⁶⁷ Исто, Оригиниали и превод чланака И. М. Колтхофа.

потврдио. „Овај народ чека своје ослобођење“ и треба му пружити подршку. На крају је написао: „Управо сам се вратио у САД убеђен више но икада у пожељност размене научника, уметника и слично између наше земље и оних иза гвоздене завесе. Нека неки млади Југословени дођу овде и виде својим очима нашу врсту слободе и наш политички систем. Нека неки од ових гостију праве пропаганду за комунизам. Сигурно да наша вера у наш систем није тако слаба да се бојимо такве пропаганде.“ Посведочио је да су таквој размени били наклоњени сви научници у Југославији са којима је разговарао, „и про и анти-комунисти“, као и органи југословенске Владе. Поручио је и онима „који се боје инфилтрирања младих научника из комунистичких земаља“ да греше и да влада САД греша што не одобрава визе студентима иза гвоздене завесе, које треба пустити „да сазнају за благослове нашег вида демократије и наше слободе од страха!“. ⁶⁸

Домаћини су реаговали средином следеће године. Председник Академијског савета Сениша Станковић је 5. маја 1950. послао председнику ЈАЗУ Андрији Штампару оригинале и превод чланака професора Колтхофа који је 11. јула одговорио да их је прочитао и да се из њих види да је Колтхофу, иначе „капацитету светског гласа“, више стало „до властитог публицитета неголи до правилног оцјењивања једне земље, којој је био гост“. Сматрао је да је „најжалосније“ то што је у написима наводио и приватне разговоре, „што центлмен не би могао да уради“. Изјава о челичним куглицама је показала, сматрао је Штампар, „колико је смјешан и да је човјек који без властитог искуства некритички говори о стварима које не разумије“. Штампар је изразио мишљење да Академијски савет треба да одговори професору Колтхофу и да му укаже на „његов ненаучни и пристрасни став“, закључивши да „уопће треба показивати већу опрезност при позивању страних стручњака, јер је у последње доба било доста изненађења“. ⁶⁹

Од 1948. повремено ретки сусрети са научницима Совјетског Савеза и земаља „народне демократије“ били су испуњени суревњивошћу, сукобима и инцидентима. И даље је приликом одласка на научне скупове постављано питање да ли учествују совјетски научници, али сада из потпуно других разлога. Један од првих примера је конгрес

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Исто, Андрија Штампар – Сениши Станковићу, Загреб, 11. јул 1950. У међувремену је Његован 27. фебруара 1950. известио Академијски савет да је професору Колтхофу предложио да на лето опет дође у Југославију и поведе и представника неке друге струке, што је овај прихватио и очекивао званичан позив. Позив, како се и могло очекивати, није уследио, а на писму В. Његована је испод „да“, дописано „не“. Исто, В. Његован – Академијском савету, 27. фебруар 1950.

мађарских лекара, одржан у Будимпешти 4–12. септембра 1948. поводом 100-годишњице Револуције из 1848. Министарство иностраних послова је предлагало Председништву Владе ФНРЈ да се позив на скуп одбије „у згодној форми“.⁷⁰ Ипак, упућени су делегати Ксенофон Шаховић и Александар Ротовић који су 17. септембра поднели извештај Комитету за заштиту народног здравља. Према извештају, атмосфера на скупу је била обележена сукобом Југославије са Информбироом и примећен је низ пропуста и провокација. На скупу нису учествовали представници СССР; у поздравном говору на отварању скупа није поменута југословенска делегација међу земљама „народне демократије“; југословенска застава се није налазила уз заставе земаља „народне демократије“ изнад председничког стола већ на улазу у салу поред америчке заставе, што је сматрано „дискриминацијом“. Председник југословенске делегације је интервенисао, а председник организационог одбора је изјавио да није „учествовао у декорисању сале“ и да није ни приметио распоред застава, док је председник конгреса то правдао тренутним лошим односима са Југославијом. На претњу напуштањем конгреса југословенска застава је током паузе премештена на друго место. Ипак, закључено је да је члановима југословенске делегације указивана пријатељска пажња и изражена је жеља за продубљивањем пријатељских односа између медицинских школа.

Шаховић је председавао делом пленарних седница и поздравио је конгрес, а у уводној речи пре свог предавања поменуо је улогу лекара у антифашистичкој борби уз КПЈ, ЦК КПЈ и маршала Тита, што је пропраћено аплаузом публике, али и довело у „веома тежак положај“ домаћине Мађаре. Изјавио је да Југославија, предвођена ЦК КПЈ и маршалом Титом, даље изграђује социјализам и остаје верна Совјетском Савезу и земљама „народне демократије“. Делегати су имали и дискусију са домаћинима о Резолуцији Информбироа, која је показала да су „Мађари неупућени у нашу стварност“ и у недостатку аргумената они су се позивали на друга Стаљина, на шта им је одговорано да „ми не дозвољавамо да ико буде већи пријатељ друга Стаљина и Совјетског Савеза од Југославије, од КПЈ, њеног ЦК и друга Тита.“⁷¹

То није био ни први ни последњи пут да се југословенски научници на међународним научним скуповима суочавају са последицама спољнополитичке оријентације југословенске државе и да се појављују као њени тумачи и браниоци. Прилика за то је било и током наредне деценије.

⁷⁰ ДАМСП, ПА, 1948, Међународни конгреси, ф. 107, досије 10, сигн. 421835.

⁷¹ ДАМСП, ПА, 1948, Међународни конгреси, ф. 107, досије 11, сигн. 425198.

Отварање према Западу 1950–1955

Заокрет који је учињен у политици и култури после III пленума 1949. у пуној мери се исказао почетком 50-их година на пољу међународне културне сарадње, кроз отварање према свету, успостављање сарадње са великим бројем земаља, представљање научних и уметничких достигнућа у иностранству, напуштање старих догми и идеолошких предрасуда, трагање за новим сазнањима на њиховим извориштима у западним научним центрима и критичко прихватање и примену у домаћим научним установама. Стручност и корист за развој домаће науке су постали пресудна мерила приликом слања научника у иностранство и позивање странаца у земљу (уз позитиван пропагандни утицај и представљање земље, њене традиције и друштвено-економског система у свету). У процесима дебиروقратизације и децентрализације иницијатива за успостављање веза са иностранством преношена је са централних државних органа на просветне републичке органе, али и на установе, научна и стручна друштва и саме научнике и наставнике.⁷² Требало се отрести совјетског наслеђа, надокнадити губитке настале због идеолошких ограничења и изолације, критички приступити проучавању и преузимању тековина савремене науке на Западу. Стога је, упркос великим финансијским тешкоћама, требало послати што више научника на међународне конгресе и скупове, из разних научних области, склопити што више познанстава, обезбедити боравке и специјализације за што више младих наставника и асистента у најрелевантнијим научним центрима и позвати што већи број страних предавача и истраживача на југословенским универзитетима и научним установама. Користи су биле обостране – и за власт која је подстакла промене и определила се за стварање нове слике о себи и југословенској држави и поретку у свету као и за науку и културу којима је „прозор у свет“ био неопходан за постојање и даљи развој.

У контексту нове политичке и културне атмосфере и недостатка наставног кадра на универзитетима у самом партијском врху, у Кадровској комисији и ЦК КПЈ, оцењено је да специјализација стручних кадрова кључно питање, да треба организовати што више специјализација у иностранству и обезбедити да се шаље кадар који има највише услова и који то заслужује. Пошто је још 1948. прекинут ослонац на Совјетски Савез,⁷³ брзо се увидело да се не може ослонити ни на соп-

⁷² Видети: М. Перишић, *Од Стаљина ка Сартру...*, 340–350.

⁷³ Видети: АЈ, ЦК СКЈ, Идеолошка комисија, 507, VIII, II/4-d-(1–27), Записник са саветовања са друговима из Комитета за школе и науку, 2. март 1948.

ствене капацитете и да се мора успоставити што интензивнија веза са светом, а то је значило са западним капиталистичким земљама. На самом III пленуму ЦК КПЈ децембра 1949. истакнуто је да је „стручност наставника на факултетима слаба и због слабе повезаности с достигнућима науке у иностранству“ (Звонко Бркић), те да значајну пажњу треба посветити усавршавању наставника у иностранству, набавци стране литературе и обезбеђивању девиза у те сврхе. Било је потребно донети план специјализације у земљи и иностранству и у иностранство слати „формиране стручњаке, изузетно млађе људе“.⁷⁴

Још свеснији нужности међународне сарадње и усавршавања младог наставног кадра били су сами универзитетски наставници. О везама са иностранством расправљао је 24. јануара 1950. и Савет Београдског универзитета. Професор Сретен Шљивић је у реферату оценио да Београдски универзитет има проблем са наставним кадром јер многи старији одлазе без одговарајуће замене, а поред тога, многи наставници не задовољавају потпуно у „данашњим условима научног рада“. Млађим наставницима треба омогућити да се усавршавају, напредују и „правилно се развијају“ у струци. Истакнуто је да без обзира на све тешкоће треба успоставити везе са страним универзитетима, размењивати програме предавања и факултетске публикације, позивати стране научнике и професоре ради предавања и слати студенте на стране универзитете и друге научне установе на усавршавање и специјализацију, размењивати лекторе са страним универзитетима, подстицати учешће професора на конгресима у иностранству, приређивати међународне конгресе у земљи, ступити у чланство међународних научних установа, прибављати књиге личним везама или разменом, прикупљати податке о сарадњи. Основани су *Организациони одбор за сарадњу са иностранством*, који би ова питања разрадио у сарадњи са властима, и *Одбор за успостављање и одржавање веза домаћих универзитета са универзитетима и научним установама у иностранству* (Сретен Шљивић, Стеван Јаковљевић и Михаило Стевановић).⁷⁵

⁷⁴ АЈ, 507, ЦК СКЈ, П/7 III пленум ЦК КПЈ, 29 – 30. децембар 1949, дискусија Звонка Бркића; АЈ, ЦК СКЈ, Кадровска комисија, 507, XIII, к. 1/5, Записник и закључци са саветовања у Управи за кадрове ЦК СКЈ, 6. децембар 1949; АЈ, ЦК СКЈ, 507, XIII, к. 1/15, План рада Одељења за кадрове за 1950. – Звонко Бркић је на пленуму приметио да слање на специјализацију у иностранство постаје и политички проблем, јер се сматрало да дозвола за одлазак у иностранство често добијају наставници из слабијих установа из других република.

⁷⁵ АС, БУ, ф. 56, Записник седнице Универзитетског савета, 24. јануар 1950. – Професор Филозофског факултета и члан Партије Радован Лалић тражио је на овој седници обнову сарадње са иностранством у интересу науке и признао да „за то треба наћи форме јер смо ми прилично заостали од других у том погледу“. Ректор Стеван

Почетком 50-их година, културни и научни радници из Југославије су могли да путују у иностранство на специјализацију, студијска путовања, предавања преко Министарства за науку и културу ФНРЈ, односно Савета за науку и културу ФНРЈ, али и преко републичких савета, органа и установа, академија и Савета академија, техничке помоћи УН, преко стипендија Британског савета, Фонда српског посланика у Лондону, француске владе и влада других страних земаља, УНЕСКО-а, Карнегијеве и Рокфелерове фондације или приватно. Осим на трошење неробних девизних средстава, којих никад није било довољно, рачунало се на добијање стипендија од страних влада и организација, а посебно на реципрочитетну размену са страним земљама. Савезни Савет за науку и културу је захтевао да буде обавештен о свим одласцима у иностранство, ради евиденције, али и бољег искоришћавања одласка, остваривања контакта са одређеним установама и људима, прибављања информација, итд. Савет је од факултета и научних установа тражио тачан преглед установа, катедри које су могле да приме стране научнике као и преглед наставника и асистената који су долазили у обзир за међународну размену и према њему вршио одабир кандидата за пут у иностранство. Од југословенских амбасада је тражено да на време достављају информације о одржавању научних скупова и конгреса, ради благовременог обавештавања кандидата и организовања учешћа на њима. Министарство, односно Државни секретаријат иностраних послова је и даље имао важну улогу у прослеђивању информација надлежним установама, координацији и контроли међународне сарадње и одобравања и евиденцији одлазака у иностранство и гостовања у земљи.⁷⁶

Јаковљевић је предложио да се повремено организују екипе наставника који би ишли у иностранство и представљали домаћу науку, преко предавања и других манифестација, контактирали са другим наставницима и ширили своје видике и богатали знања.

⁷⁶ АЈ, СИВ, 130-608-1004, Председништво Владе ФНРЈ, пов. бр. 35, 8. април 1952; АЈ, фонд Савет за науку и културу ФНРЈ, 317-86-120, Преглед додељивања и коришћења стипендија за иностранство 1951; АЈ, 317-71, Савет ФНРЈ – републичким саветима, пов. бр. 290, 16. април 1952; АЈ, 317-72, Савет ФНРЈ – републичким саветима, пов. бр. 483, 21. јун 1952; АЈ, 317-72, Савет ФНРЈ – амбасадама, пов. бр. 746, 27. септембар 1952; АС, фонд Техничка велика школа, ф. 30, Савет за науку ФНРЈ – Савету за просвету, пов. бр. 483, 21. јун 1952; АС, БУ, ф. 4, Савет за науку и културу НРС – Ректорату, пов. бр. 172, 10. јун 1951; АС, МНК НРС, ф. 11, Пољопривредни факултет – Ректорату, бр. 15028, 14. јун 1950; Исто, ПМФ – Ректорату, 3. јун 1950; Исто, ф. 16, ЕТФ – Ректорату, бр. 1950, 26. јун 1950; АЈ, 317-86-120, Нека питања планирања специјализације у иностранству и избора делегата за научне конгресе; списак стипендиста Савета; Извештаји о раду одељења за научне и културне везе са иностранством, 1950, 1951, 1952; АЈ, 317-94-139, Савет за науку и културу ФНРЈ – републичким саветима, бр. 6926, 29. јун 1951, Информација о споразуму са Француском о реципрочној размени научника-предавача; ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1950, ф. 66, досије 1, сигн. 4687; итд..

Осим надлежних државних органа (савета) важну улогу у међународној научној сарадњи Југославије, па стога и Србије и Београдског универзитета, имало је неколико државних научних тела основаних крајем 40-их и почетком 50-их година. То је пре свега био *Академијски савет ФНРЈ*, основан маја 1948. ради координације рада југословенских академија наука, покретања заједничких научних пројеката, давања мишљења и предлога о научним питањима, представљања југословенске науке у земљи и иностранству, остварења везе са страним академијама наука и решавања о учествовању научних установа и друштава на међународним скуповима и о саставу званичних делегација на њима. У оснивању и раду Академијског савета учествовали су представници три југословенске академије, а међу њима и истакнути професори Београдског универзитета чланови Српске академије наука (С. Станковић, председник, П. Савић, потпредседник, А. Белић, Војислав Мишковић, Петар Јовановић и други).⁷⁷

Међународна сарадња професора универзитета остваривана је и преко *Југословенске националне комисије за УНЕСКО* која је основана Уредбом Владе ФНРЈ новембра 1950.⁷⁸ Комисија је успостављена као саветодавни орган Савета за науку и културу ФНРЈ за питања културних односа са иностранством, а посебно за рад са УНЕСКО-м. Задатак Комисије је био да се стара о развијању међународне сарадње у просвети, науци и култури одржавањем веза са Секретаријатом УНЕСКО-а, са иностраним националним комисијама за УНЕСКО и са просветним, научним и културним установама и организацијама у иностранству. Комисију су чинили стални и изабрани чланови. Стални су били председник Академијског савета ФНРЈ, председници академија наука, ректори свих универзитета и великих школа, председници уметничких и научних друштава и удружења, председник ЦК НОЈ, председник Савета за заштиту споменика културе ФНРЈ, представник Савета за науку и културу ФНРЈ, представник Министарства иностраних послова ФНРЈ и директор Дирекције за информације ФНРЈ. Изабране чланове (15–25) бирао је пленум између истакнутих просветних, научних и културних

⁷⁷ *Уредба о оснивању и делокругу рада Академијског савета ФНРЈ*, Службени лист ФНРЈ, бр. 47, 5. јун 1948, 627–628; *Уредба о изменама и допунама уредбе о оснивању и делокругу рада Академијског савета ФНРЈ*, Исто, бр. 46, 28. мај 1949, 647; АЈ, 55-1-1, Састанак трију академија, 10–11. јануар 1948, Записник и резолуција.

⁷⁸ Неколико месеци раније, 31. марта 1950, Југославија је преко амбасаде у Лондону приступила завршном акту конференције за оснивање УНЕСКО-а, конвенцији о оснивању УНЕСКО-а и Привременом аранжману о оснивању Привремене комисије за васпитање, науку и културу који су закључени и потписани у Лондону 16. новембра 1945 (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 18, 7. април 1951, 295–296).

радника из свих области. Органи су били пленум (који се састајао два пут годишње), председништво (које је водило текуће послове) и осам радних секција (за друштвене науке, за егзактне и природне науке, за просвету, за књижевност и позориште, за ликовну уметност, за музику, за штампу, радио и филм и за музеје, библиотеке и архиве). Могле су бити формиране и друге секције и ангажовани и стручњаци ван Комисије. Поред тога што су преко Комисије добијали средства УНЕСКО-а за пут у иностранство, неколико професора Београдског универзитета је учествовало и у раду пленума и секција Комисије. Председник Комисије је био Синиша Станковић, а чланови А. Белић, П. Савић, Илија Ђуричић, Радивој Кашанин, Ђорђе Лазаревић, Радивоје Увалић, Борислав Благојевић.⁷⁹

Јула 1951. при Министарству иностраних послова основан је *Уред за међународну техничку помоћ* за спровођење помоћи коју ФНРЈ прима и даје у смислу међународних уговора са ОУН, другим међународним организацијама или државама. Уред је општио са надлештвима, установама и страним стручњацима који су боравили у ФНРЈ на основу техничке помоћи, а преко МИП-а и са одређеним органима у иностранству. Маја 1953. при СИВ-у је организована *Управа за економску и техничку помоћ* која је требало да у сарадњи са другим органима саставља предлог економске и техничке помоћи коју је Југославија добијала и давала другим земљама и поред осталог да организује прихватање и смештај страних стручњака, као и одлазак домаћих стручњака у иностранство на усавршавање. Овај вид сарадње се одвијао претежно са стручњацима из праксе, а мањим делом је обухватао универзитетске наставнике.⁸⁰

Марта 1953, основана је и *Комисија за културне везе са иностранством* чији је задатак био да помаже одржавање и развијање културних веза Југославије са иностранством. Ова Комисија је током 50-их имала значајну улогу у размени студената, уметника, али и стручњака, научника, професора универзитета између Југославије и бројних земаља у свету. Чинили су је председник и секретар које је постављао

⁷⁹ АЈ, 317-91-130, Сарадња са УНЕСКО-м; АЈ, 317-92-131, Први пленум Југословенске националне комисије за УНЕСКО, 31. мај 1951; Исто, Билтен бр. 3, 10. јануар 1952; *Службени лист ФНРЈ*, бр. 65, 22. новембар 1950, 1045–1046; *Политика*, бр. 14453, 13. март 1953, 3; новембар 1951. Уредба је допуњена, а маја 1953. измењена и Комисија конституисана као саветодавни орган СИВ-а за сарадњу са УНЕСКО-м и страним националним комисијама и њене чланове је именовано СИВ (*Исто*, бр. 52, 21. новембар 1951, 609; *Исто*, бр. 19, 6. мај 1953, 184).

⁸⁰ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 38, 18. јул 1951, 435–436; *Исто*, бр. 21, 20. мај 1953, 195; *Међународна политика*, бр. 19, 12. април 1951, 5.

СИВ и чланови који су представљали поједине савезне и републичке државне органе и културне, просветне и научне установе. Поједини професори Београдског универзитета су били и чланови Комисије и учествовали су у њеном раду, а велики број је преко Комисије путовао у иностранство на конгресе, студијске боравке и предавања. Члан првог састава Комисије, као представник Српске академије наука, био је професор Милутин Миланковић (убрзо га је заменио Иво Андрић).⁸¹

Сва наведена тела и органи надлежни за међународну сарадњу, разноврсне могућности успостављања веза и путовања у иностранство, као и нови политички и културни услови почетком 50-их година учинили су да путовања професора и асистената Београдског универзитета и великих школа у иностранство на научне и стручне конгресе и конференције и усавршавање, као и гостовања страних научника и стручњака на факултетима универзитета и великих школа, постану све чешћи. Током 1950. године у иностранству су била 53 наставника и асистента Београдског универзитета. Од тога су 22 наставника учествовала на 20 конгреса и међународних скупова, а било је оних који су у иностранство путовали ради набавке књига и инструмената (тим поводом су проф. Сретен Шљивић и асистент Владо Видовић са ПМФ-а почетком августа 1950. боравили у Бечу).⁸²

Размена и набавка научне литературе је била важан сегмент међународне сарадње, упознавања са развојем савремене науке и представљања резултата домаће науке у свету. Вршили су је појединци преко личних веза, поједине установе, али пре свега Универзитетска библиотека. Библиотека је још од 1945. успоставила размену публикација, а 1949. формирано је посебно одељење са задатком да набавља књиге и часописе из иностранства путем размене и позајмице. Током 1949. размена је вршена са 19 земаља и 43 установе и размењено је 1.196 свезака; 1950. са 22 земље и 80 установа размењено 2.307 свезака; а 1951. са

⁸¹ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 18. март 1953; АЈ, Комисија за културне везе са иностранством, 559–17а, Уредба, Статут, Састав, Резиме реферата секретара на I седници Комисије 31. март 1953. – Положај и улога Комисије су измењени уредбом марта 1960. по којој је Комисија као орган друштвеног управљања предлагала СИВ-у мере за сарадњу у области културе, просвете и науке, склапање конвенција и споразума, утврђивала програм сарадње, помагала културне акције у иностранству, итд. (*Исто*, бр. 12, 23. март 1960, 258). О раду наведених органа и тела и разним облицима међународне сарадње почетком 50-их година (стипендијама страних влада и универзитета, Британског савета и Фонда српског посланика, помоћи националне комисије за УНЕСКО, техничкој помоћи, славистичким семинарима, лекторатима, размени публикација и података, итд.) видети и: М. Перишић, *Од Стаљина ка Сартру...*, 350–358, 379–386, 396–418.

⁸² АС, МНК НРС, ф. 1, Годишњи извештај МНК НРС за 1950. годину; Исто, Извештај С. Шљивића и В. Видовића, 14. август 1950.

31 земљом и 142 установе размењено 5.476 свезака. Највећа размена је обављана са Аустријом и Западном Немачком (Беч, Грац, Минхен, Гетинген), затим са Великом Британијом (Лондон, Кембриџ, Оксфорд), САД (Њујорк, Харвард и др.) и Шведском (Упсала, Лунд, Гетеборг), али и са Финском, Грчком, Холандијом, Италијом, Норвешком, Јапаном, Канадом, Индонезијом и другим земљама. Постојала је и могућност позајмице из више европских библиотека (Беч, Париз, Цирих, Падова, Милано, Упсала, итд.).⁸³

Набавку стране литературе су помагали и државни органи, домаће и међународне научне организације и фондације. Тако је преко Академијског савета током 1951. набављана литература од Британског савета за академије наука, а обезбеђена је и субвенција од 7.500 долара од Рокфелерове фондације за трогодишњу претплату (1951–1954) на 50 америчких часописа из природних наука које су изабрали факултети свих пет југословенских универзитета. Поред нових тражено је и попуњавање старих годишта неких часописа. Спискове жеља београдских факултета средила је 1. маја 1951. комисија коју су чинили професори Љубиша Глишић, Вукић Мићовић и Сретен Шљивић и после мањих кашњења и интервенција од 53 часописа добијено је 38, нису примљени поједини бројеви за 5, а очекиван је пријем још 10 наслова.⁸⁴

Најважнији и најинтензивнији облик сарадње и контакта са међународном науком био је размена људи: одлазак наставника и асистената на међународне скупове и на студијске боравке и специјализацију у иностранство, и долазак страних научника у Југославију и на Београдски универзитет ради држања предавања, упознавања људи и установа и евентуално истраживања. Почетком 50-их планирано је да се одлазак наставника и асистената у иностранство омогући у што већем броју, нарочито из научних области у којима није постојала могућност специјализације у земљи. У наредном периоду број путовања у иностранство ради учешћа на међународним конгресима и усавршавања растао је из године у годину и одвијао се преко факултета и универзитета, научних удружења и више државних установа и органа, који су вршили организовање, контролу и евиденцију путовања.⁸⁵ Наставници

⁸³ *Извештај ректора Београдског универзитета о раду Универзитета у школској 1952/53*, Београд 1953, 48; *Извештај ректора Београдског универзитета о раду Универзитета у школској 1953/54*, Београд 1954, 34; *Универзитетски весник*, бр. 59, 29. децембар 1951, 1; *Исто*, бр. 94, 6. мај 1954, 5; АС, БУ, ф. 2, бр. 1476, 22. јун 1945.

⁸⁴ АЈ, 55-42-189, Набавка часописа преко Рокфелерове фондације 1951; АС, БУ, ф. 125, бр. 446.

⁸⁵ Било је и других предлога за систематско усавршавање млађег наставног кадра и решавање питања недостатка наставника. Доцент ПМФ-а Владо Видовић је

и асистенти су били усмеравани углавном у универзитетске центре на Западу и учествовали су на конгресима организованим у градовима Западне Европе. Да би то илустровали, даћемо детаљан преглед путовања београдских наставника у иностранство на конгресе и студијске боравке и гостовања страних научника у Београду током прве половине 50-их година (уз напомену да преглед није потпун због учешћа више органа у организовању путовања и непостојања јединствене и потпуне евиденције).⁸⁶

Током 1950. године у иностранству су највише били наставници Медицинског факултета: Јулијана Богићевић на Конгресу судске медицине у Каиру, на II међународном конгресу за криминологију у Паризу и конгресу Удружења жена лекара у Филаделфији (САД), Владимир Спужић на Конгресу за алергију у Паризу, Војислав Даниловић на Конгресу за астму у Монт Дореу (Француска), Бранко Шљивић и Марјан Бошковић на Међународном конгресу анатома у Оксфорду, Милан Миловановић на Конгресу за цревне паразите код одраслих и деце у Шател Гијону, Воја Стојановић на III конгресу Француског хируршког друштва у Паризу, Милош Симовић на XXV годишњем састанку Француског ортопедског друштва у Паризу, Никола Максимовић на Конгресу оториноларинголога у Паризу, Милош Младеновић на I међународном конгресу за микрохемију у Грацу, Чедомил Плавшић на I међународном конгресу кардиолога у Паризу, Ксенофон Шаховић на V међународном конгресу за научну и социјалну борбу против рака у Паризу и на VI међународном конгресу радиолога у Лондону, Матија Амброжић на VI међународном конгресу за педијатрију у Цириху, Станоје Стефановић на II конгресу Међународног друштва за хематологију у Кембриџу, Роберт Нојбауер на XII међународној конференцији за борбу против туберкулозе у Копенхагену, Радивоје Беровић и Коста Тодоровић на I конгресу Међународног друштва интерне медицине у Паризу, Иван Станковић на XVI међународном конгресу офтамолога и састанку Међународног друштва за сузбијање слепила у Лондону и конгресу Француског офталмолошког друштва у Паризу. Иван Бикар са

подсетио на предратне покушаје и предложио да се, осим упућивања домаћих специјализаната у иностранство и позивања странаца у кратке посете, страни научници позову да систематски раде на факултетима и институтима, да држе курсеве и обучавају млађи наставни и научни кадар, организују лабораторије, усмеравају рад, што би по њему мање коштало него слање стипендиста на усавршавање у иностранство. Сматрао је да би се тако створила научна конкуренција која би у земљу довела научнике из развијених земаља и допринела развоју домаће науке. Овај вид сарадње током ове деценије није био остварен. (Владо Видовић, *Стање биолошких наука на Универзитету*, Наша стварност, бр. 7–8, 1953, 150–151).

⁸⁶ На конгресима и студијским боровцима у иностранству током прве половине 50-их година који ће бити наведени, осим наставника Београдског универзитета и великих школа учествовали су бројни представници других универзитета и великих школа у земљи (Загреб, Љубљана, Сарајево и Скопље), института Српске академије наука и других академија наука у земљи (Југословенске академије знаности и уметности из Загреба и Словенске академије знаности из Љубљане), самосталних института, државних органа, управа, клиника, болница, привредних предузећа и Југословенске народне армије, као делегати Академијског савета, других установа или о сопственом трошку.

Стоматолошког факултета је био на III француском конгресу стоматолога у Паризу, Симиша Станковић са ПМФ-а на конгресу лимнолога у Гану и Генералној скупштини Међународне уније биолошких наука у Стокхолму, Јован Карамата са ПМФ-а на I међународном конгресу математичара у Кембриџу (САД), Илија Ђуричић са Ветеринарског на Међународном конгресу физиолога у Копенхагену, Младен Јосифовић са Пољопривредног на Конгресу ботаничара у Стокхолму, а Марко Милосављевић на прослави 100 година Метеоролошког друштва у Лондону. Са ТВШ су били: Ђурђе Бошковић на Византолошком конгресу у Бечу, Миливоје Ракић на заседању Међународне конференције за велике електричне мреже у Паризу, Војин Поповић на IX генералној скупштини Међународне уније за радиофонију, итд.⁸⁷

На студијском боравку у иностранству 1950. били су: Мијат Тројановић са Грађевинског факултета у Шведској 20 дана (Стокхолм, Гетеборг), у Француској један месец (Париз) и Швајцарској 12 дана (Цирих), где је обишао градилишта, предузећа, научне установе, школе и стручњаке из области грађевинарства; Александар Костић са Медицинског факултета 16 дана у Лондону на истраживању и изложби медицинске фотографије; Војислав Мишковић са ПМФ-а један месец у Оксфорду, Кембриџу и Гриничу у Енглеској и 16 дана у Паризу; Милутин Радовановић са ПМФ-а један месец у зоолошком одељењу Британског музеја у Лондону; Душан Величковић са Машинског факултета један месец у Лондону и три месеца у Паризу где се за потребе докторске дисертације и научног рада бавио проблемима парних локомотива; Чедомир Симић са Ветеринарског факултета два месеца у Паризу и Алжиру; Душан Витас са Машинског факултета један месец у Дармштату; Татомир Анђелић са ПМФ-а 25 дана у Западној Немачкој и 5 дана у Милану; Иван Бикар са Стоматолошког факултета 3 дана у Стокхолму на семинару ортодонције. Све боравке је одобрио Академијски савет, а предлоге су дали углавном институти Српске академије наука са којима су наведени наставници сарађивали.⁸⁸

И током 1951. на међународним конгресима највише су учествовали наставници Медицинског факултета: на конгресу Немачког друштва за испитивање крвотока у Нојхајму и конгресу Немачког друштва за интерну медицину у Визбадену Лазар Станојевић, на Међународном неуролошком конгресу у Паризу Владимир Вујић, на II међународној конференцији за полиомиелитис у Копенхагену Милорад Милошевић, на I међународном конгресу за алергију у Цириху Владимир Спужић, на Француском конгресу интерне медицине у Бриселу Божидар Ђорђевић, на конгресу Француског хирушког друштва у Паризу Александар Телебаковић, на III конгресу Међународне фармацеутске федерације у Риму Војислав Ристић, на конгресу Међународног друштва за ортопедску хирургију и трауматологију у Стокхолму Димитрије Јовчић, итд. Са ПМФ-а, на 100-годишњици Аустријског државног централног геолошког института у Бечу био је Коста Петковић, а на XVI конференцији и III конгресу за чисту и примењену хемију у Њујорку и Вашингтону Вукић Мићовић. На Међународном конгресу ентомолога у Амстердаму су били Чедомир Симић са Ветеринарског и

⁸⁷ АЈ, 55-58-598, Међународни конгреси 1950; ДАМСП, ПА, 1950, Међународни конгреси, ф. 66, досије 3; АС, БУ, ф. 125, МНК НРС – Ректорату, 19. мај 1950, списак делегата за конгресе 1950.

⁸⁸ АЈ, 55-54-262, Студијски боравци у иностранству током 1950. Професор ПМФ-а географ Боривоје Ж. Милојевић провео је маја 1950. пет дана на интеруниверзитетској екскурзији у Француској, а Петар Стевановић пет месеци у Природњачком музеју у Бечу са екскурзијама по околини (АЈ, 55-55-266, Извештај, Б. Милојевића; АЈ, 317, 92-132, Извештај П. Стевановића).

Светислав Живојиновић са Шумарског, на Конгресу за индустријску медицину у Стокхолму Илија Ђуричић са Ветеринарског, а на II светском конгресу за вештачка ђубрива октобра 1951. био је као потпредседник конгреса професор Пољопривредног факултета Стеван Николић, који је представио и радове асистената Стевана Криштофа и Ђурђа Јеленића. Са Филозофског факултета су били А. Белић на седници Међународног лингвистичког комитета у Паризу, Борислав Стевановић на XIII међународном конгресу за психологију у Стокхолму и Владета Поповић на Годишњој конференцији шекспиролога у Стратфорду на Ејвону. На VIII конгресу византолога у Палерму био је професор Архитектонског факултета Ђурђе Бошковић са рефератом о најновијим истраживањима византијске уметности у Србији и Македонији, а на III састанку Међународног друштва за заваривање у Лондону Милан Радојковић са Техничке велике школе.⁸⁹

На усавршавању су 1951. године били: доцент Драгиша Ивановић, са ПМФ-а у Швајцарској и Енглеској, асистент Радослав Анђус у Паризу и Лондону, асистенти Владо Видовић у Цириху и Звонимир Дамјановић у Лондону (сви са ПМФ-а); Ђорђе Димитријевић, професор ТВШ у САД, Страхинја Ивошевић, асистент Машинског факултета у Минхену, Драгомир Малић, доцент Рударског факултета у САД, Константин Васић, асистент Шумарског у Енглеској, итд. Студијске боравке су обавили Синиша Станковић који је 15 дана обилазио научне установе у Енглеској, Шведској, Данској и Западној Немачкој (у Лондону је изабран за редовног члана *British Freshwater Biological Association*) и Иван Ђаја који је месец дана боравио у Француској ради упознавања са најновијим резултатима физиолошких истраживања и одржао низ предавања у Паризу и Лилу.⁹⁰

Од школске 1952/53. ректори Универзитета и великих школа су објављивали резултате међународне научне сарадње по појединим факултетима који, иако непотпуни, показују интензитет и структуру међународне размене београдских наставника и научника, а тиме и размене знања и искустава српског и југословенског високог школства и науке са светом.

Током 1952/53. на конгресима, конференцијама и другим научним и стручним састанцима и на усавршавању у иностранству учествовало је неколико десетина наставника и асистената из Београда. Са Филозофског факултета, 1952. Александар Белић је био на VII конгресу лингвиста у Лондону; Боривоје Дробњаковић на IV међународном конгресу за антропологију и етнологију у Бечу; Светозар Радојчић на Византолошком конгресу у Солуну, на конгресу историчара у Хагу и на XVII међународном конгресу за историју уметности у Амстердаму; Михаило Динић на Византолошком конгресу у Солуну; Јорђо Тадић на Главној скупштини Међународног комитета за историјске науке у Бриселу; Виктор Новак је маја и јуна 1952. године 21 дан у Лондону и Оксфорду проучавао историјске документе из 11. века који потичу из Далмације, трагао за другом грађом о средњовековној историји југословенских народа и одржао неколико предавања у *School of Slavonic and East European Studies* и на радију BBC; на стручном усавршавању у Француској били су Иван Божић и асистенти Радослав Јосимовић и Јелена Динић-Станојчић и професори средње школе на раду

⁸⁹ АЈ, 55-58-298, Међународни конгреси 1951; АЈ, 317-86-120, Међународни конгреси 1951.

⁹⁰ АЈ, 55-54-262, Студијски боравци у иностранству током 1951; АЈ, 317-86-120; АЈ, 317-95-140; АЈ, 317-98-145; АЈ, 317-99-147; АЈ, 317-100-148; *Универзитетски весник*, бр. 49, 27. април 1951, 4; *Исто*, бр. 51, 31. мај 1951, 4; *Исто*, бр. 58, 15. децембар 1951, 3; *Тридесет година ПМФ-а*, 370–383.

на факултету Драган Недељковић и Пера Половина, а у Енглеској асистент Милош Јовичић; на семинару америчких студија у Салцбургу били су лектор Вида Јанковић и асистент за енглески језик Кордија Милошевић-Кведер. Са ПМФ-а током 1952. Никола Салтиков је по позиву одржао предавање на Сорбони; Драгољуб Марковић је учествовао на IV међународном састанку о теорији вероватноће и статистици; Милош Радојчић је био на Конгресу аустријских математичара у Салцбургу, као делегат САН; Коста Петковић је учествовао на XIX међународном конгресу геолога у Алжиру (са екскурзијама по северној Африци); Боривоје Ж. Милојевић је учествовао на XVII међународном конгресу географа у Вашингтону, где је био на неколико екскурзија и извесно време истраживао у Библиотеци Конгреса САД. Са Правног факултета, Јован Ђорђевић, Радомир Лукић и Лео Гершковић су 1952. учествовали на II конгресу Међународног удружења за политичке науке у Хагу, а Никола Стјепановић и Лео Гершковић су као делегати Академијског савета били на VIII конгресу Међународног института за административне науке у Кноку (Белгији) јуна 1953. Са Пољопривредног факултета проф. Стеван Николић присуствовао је Генералној скупштини Међународног друштва за фосфорна ђубрива у Ници, састанку Међународног комитета за вештачка ђубрива 1953. у Риму и прослави 150-годишњице Јустуса Либига у Дармштату; Јован Белић и Чедомир Обрачевић су били на конгресу ФАО за исхрану стоке; делегати Академијског савета су били Јован Белић на VI међународном зоотехничком конгресу у Копенхагену, а Душан Станковић на XIII међународном конгресу за хортикултуру у Лондону 1952; Гвидо Нонвеје је био на више конференција и састанака у Западној Европи; Душан Станковић је 1952. провео на студијском боравку 20 дана у Западној Немачкој, Енглеској, Француској и Швајцарској где је упознао рад воћарских научних установа и проблеме и методе научног рада; на усавршавању су били доцент Станко Мирић у САД, а асистенти Радмила Милетић у Западној Немачкој и Александар Ђокић у Паризу. Са Економског факултета, проф. Радивој Увалић учествовао је на заседању УНЕСКО-а у Данској, Немачкој и Француској; Љубомир Бајаловић је као делегат државе био на Међународној конференцији за редиговање међународних уговора за размену опреме у Женеви; Михаило Вучковић на заседању Међународног задружног савеза у Француској; Никола Вучо, у Грчкој на научној екскурзији са студентима Филозофског факултета; Радмила Стојановић, на курсу политичке економије у Италији. Са Шумарског факултета на специјализацији у Француској и Швајцарској била су два доцента, а један професор је учествовао на саветовању ФАО у Француској. Са Ветеринарског факултета, Чедомир Симић и Реља Катић су маја 1952. учествовали на заседању XX Интерофиса за сузбијање сточних зараза у Паризу, а маја следеће године Чедомир Симић и Владислав Невенић на XXI седници исте организације; Јован Глигоријевић је имао реферат на Међународном конгресу за ултразвук у Бад-Ишлу у Аустрији; Мирко Шипка је учествовао на стручној конференцији млекарских стручњака у Западној Немачкој, а Реља Катић је био на студијском боравку седам дана у Женеви.⁹¹

⁹¹ *Извештај ректора Београдског универзитета о раду Универзитета у школској 1952/53. години*, 45-48; АЈ, 55-58-298, Извештаји о међународним научним скуповима у 1952. години и учешћу југословенских научника на њима, Академијски савет ФНРЈ, Београд 1953; АЈ, 55-54-65, Студијски боравци у иностранству током 1952, одлуке и извештаји; АС, БУ, ф. 4, пов. бр. 31, 29. мај 1952; АС, БУ, ф. 125, бр. 15242, 25, јул 1952; АЈ, 55-0-19, Конгреси правних наука; ДАМСП, ПА, Међународни скупови, 1952, ф. 54, досије 9, сигн. 45848; ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1953, ф. 56, извештаји са конгреса 1952; *Универзитетски весник*, бр. 69, 7. јун 1952,

Школске 1953/54. ректор Универзитета Вукић Мићовић је извесно време провео у Енглеској и посетио универзитете у Лондону, Кембриџу и Оксфорду и неке друге установе, ради упознавања са њиховом наставном и научном делатношћу. Са Филозофског факултета Александар Белић је у Бечу одржао предавање о реченици и синтакси, Борислав Стевановић је учествовао на XI међународном скупу за психотехнику у Паризу, Марија Стенсфилд Поповић на II међународном конгресу универзитетских професора енглеског језика и књижевности у Паризу, а Светозар Радојчић је почетком 1954. преко Британског савета и УНЕСКА путовао у Енглеску, а потом и Немачку и Холандију и држао предавања из историје уметности. Са ПМФ-а Иван Ђаја је 1954. у Паризу одржао три предавања у Друштву за биолошку хемију, у Кардиолошкој клиници „Брузе“ и Физиолошком заводу Медицинског факултета и једно у Лиону; Вукић Мићовић и Ђорђе Стефановић су у Швајцарској посетили хемијске институте у Цириху и Базелу ради упознавања уређења и организације у вези са подизањем новог Хемијског института у Београду, о чему су разговарали са нобеловцима Леополдом Ружичком, Карером и Рахтштајном и другим тамошњим професорима; проф. Синиша Станковић је августа 1953. као делегат Академијског савета био на XII међународном конгресу за теоријску и примењену лимнологију у Кембриџу, којем је присуствовала и асистент ПМФ-а Смиља Мучибабић која је била на специјализацији у Енглеској; професори Петар Стевановић и Милутин Миланковић су представљали Академијски савет на IV међународном конгресу за квартарну геологију и палеолитик у Риму и Пизи септембра 1953; проф. Сима Милојевић је као делегат Академијског савета учествовао на конференцији за проблеме крша у Франкфурту на Мајни у организацији Међународне географске уније децембра 1953; проф. Марко Милосављевић је провео у Француској 15 дана ради проучавања одбране од града; хонорарни наставник Маријан Чадеж је учествовао на конференцији аеролошке комисије у Торонту и у Немачкој проучавао методе нумеричке прогнозе времена. Више наставника Ветеринарског факултета је у лето 1953. учествовало на XV међународном ветеринарском конгресу у Стокхолму (Божидар Николић као делегат Академијског савета, а Јован Димић, Јован Глигоријевић и Милован Јовановић као представници факултета); доцент Исидор Савић је преко Организације техничке помоћи ОУН провео три месеца у САД ради упознавања клиничких уређаја и фабрика за конзервирање намирница животињског порекла, а са истим циљем асистент Радоје Жакула провео је три месеца у Енглеској; доцент В. Невенић је био у Италији, проф. Владета Симић са три асистента у Западној Немачкој на Међународној конференцији анатома; проф. Мирко Шипка је путовао у неколико наврата на краће време у Немачку, Аустрију и Холандију по разним стручним питањима. Са Шумарског факултета је 1953. на XI конгресу Међународне уније института за шумарску истраживања у Риму и Палерму као представник факултета учествовао доцент Тома Бунушевац, а на IX међународном конгресу генетичара у Белађу (Италија) учествовала је као делегат Академијског савета Ружица Главинић са рефератом о вегетативним хибридама. Са Правног факултета Леон Гершковић и Никола Стјепановић су представљали Академијски савет на IX конгресу међународног института за административне науке у Истанбулу септембра 1953, а Борислав Благојевић на Међународном конгресу за грађански судски поступак октобра 1953. у Бечу; Радивоје Увалић је као као представник Југословенске комисије за УНЕСКО био на II светском конгресу за социологију у Лијежу; Михаило

3; Исто, бр. 84–85, 15. јул 1953, 14; Исто, бр. 87, 26. јануар 1954, 5; Исто, бр. 91, 25. март 1954, 4.

Константиновић је учествовао на IV конгресу Интернационалне уније за упоредно право у Паризу. Са Економског факултета проф. Михаило Вучковић је крајем 1953. био у Швајцарској на седници Комитета за задругарство Међународног бироа рада, а у оквиру размене Британског савета и Југословенске комисије за УНЕСКО током новембра 1954. провео 15 дана у Енглеској, посетио Кембриџ и одржао предавање о задругарству у Институту за економска изучавања привреде Оксфордског универзитета; проф. Драгослав Тодоровић је био у Риму на заседању Савета међународне трговинске коморе; предавач Радмила Стојановић је била у Италији, а асистент Миладин Кораћ у Лондону на стручном усавршавању. Професор Пољопривредног факултета Стеван Николић провео је месец дана у Немачкој и Француској на проучавању проблема вештачког ђубрива.⁹²

На Техничкој великој школи сарадња са иностранством је била још интензивнија. Током 1952/53. са Архитектонског факултета на међународним конгресима у иностранству су били Никола Добровић на XXI међународном конгресу за становање и урбанизам у Лисабону и Станко Клиска на Конгресу међународне федерације болница у Лондону (обојица преко Академије). Са Грађевинског факултета, проф. Јаков Хлитчијев је поднео реферат на VIII Међународном конгресу за теоријску и примењену механику у Истанбулу, где су приказани и радови доцента Милана Ђурића, Б. Богуновића и Драгоша Раденковића, а професори Ђорђе Лазаревић и Миодраг Милосављевић на IV конгресу међународног друштва за мостове и конструкције у Кембриџу. Професор Хлитчијев је по позиву Универзитета у Лозани одржао предавање у Институту примењене математике. Ради студија у иностранству су били инж. Радомир Турајлић у Енглеској две године (преко Британског савета) и инж. Ђ. Голубовић у Француској шест месеци, а доцент М. Марковић је 15 дана провео на студијском путовању по Аустрији, Немачкој и Швајцарској. Са Машинског факултета током те године нико није био у иностранству као делегат факултета, али преко других установа, доцент Милан Трбојевић на конгресу Међународног института за заваривање у Гетеборгу, професори Павле Станковић и Душан Величковић на Међународној конференцији за инструменте и мерења у Стокхолму и Душан Величковић на IV међународном конгресу за индустријско ложење у Паризу, проф. Павле Васић на конгресу Међународног савеза лабораторија за испитивање материјала; инж. В. Шолаја је био на специјализацији из продуктивног машинства у Великој Британији; Младен Поповић на студијском путовању по Енглеској 23 дана ради упознавања са практичним проблемима грађења и испитивања гасних турбина; М. Ђорђевић, С. Марковић, И. Савић и С. Ивошевић боравили су у иностранству у вези са привредним проблемима

⁹² *Извештај ректора Београдског универзитета о раду Универзитета у школској 1953/54*, 35–37; АЈ, 55–58–298, Извештаји о међународним научним скуповима у 1953. години и учешћу југословенских научника на њима, Академијски савет ФНРЈ, Београд 1954; ДАМСП, ПА, УНЕСКО, 1954, ф. 112, досије 4, сигн. 44479; досије 5, сигн. 44452; *Тридесет година ПМФ-а*, 371. О конгресу о квартару у Риму видети у: М. Миланковић, *н. д.*, 491–506. Милан Бартош је августа 1954. био на конгресу за међународно право у Единбургу (*Међународна политика*, бр. 108, 1. октобар 1954, 7–9), а Александар Белић је новембра 1954. одржао два предавања о постанку језика у Минхену, успоставио везу са тамошњим универзитетом, библиотеком и академијом (АЈ, 55–57–294, Извештај А. Белића, 27. новембар 1954; *Политика*, 27. новембар 1954, 5). Јован Ђорђевић је октобра 1953. био на студијском боравку у Енглеској у оквиру размене југословенских и британских професора преко Британског савета и Југословенске комисије за УНЕСКО (ДАМСП, ПА, УНЕСКО, 1953, ф. 111, досије 7, с. 44759).

земље, а инж. М. Борисављевић је посетио Међународну изложбу аутомобила у Немачкој и обишао неколико фабрика аутомобила. Са ЕТФ-а су у иностранству били професори Александар Дамјановић у Холандији, Миливоје Ракић у Женеви као члан Електротехничке комисије УН за електрификацију пољопривреде, проф. Радомир Арсенијевић на III међународном конгресу за електротермију у Паризу 1952, инж. Ђорђевић на студијском путовању у Паризу, Лондону и у Швајцарској, инж. Коловић у Италији, инж. Савић у Италији и Немачкој, Радован Марковић по 15 дана у Енглеској и Француској у циљу упознавања са научним и техничким напретком електротехничких института у иностранству. Са Технолошког факултета инж. Станојевић је био у Институту за органску хемију у ХанOVERу, а инж. Гризо у Институту за камен и земљу у Клаусталу у Немачкој. Са Рударског факултета професори В. Павловић и Д. Михаиловић су присуствовали прослави 100-годишњице Друштва инжињера Белгије, Милован Коблишка је био на студијском путовању по Западној Немачкој, а доцент Драгомир Малић у Енглеској. Са Геолошког факултета, професори Милан Луковић и Бранислав Миловановић су 1952. учествовали на XIX међународном геолошком конгресу у Алжиру, а доцент Никола Најдановић на годишњој скупштини Националне секције Међународног друштва за механику тла и фундације у Аранђеловцу (био један од организатора).⁹³

Школске 1953/54. са Грађевинског факултета проф. Живорад Ђукић је учествовао у раду конгреса Немачког друштва за путеве у Минхену, доцент М. Радојковић на конгресу за заваривање у Италији, хонорарни наставник Вујица Јевђевић на V конгресу Интернационалног удружења за хидротехничка истраживања у Минеаполису. Са Машинског факултета професори Слободан Добросављевић и Душан Станков учествовали су на Конгресу ваздухопловства у Паризу (као представници САН), проф. Душан Величковић на Годишњем скупу Британског друштва за унапређење науке у Ливерпулу (преко Друштва инжињера и техничара); проф. Константин Вороњец је присуствовао прослави годишњице Аеродинамичног института у Паризу. Са ЕТФ-а проф. Миливоје Ракић је учествовао на Конгресу СИГРЕ у Француској, а професори Павле Миљанић, Александар Дамјановић, Радован Марковић и Б. Ђорђевић присуствовали су прослави 60-годишњице Високе школе за електрицитет у Паризу; неколико професора и асистената је учествовало на конгресу Међународне електротехничке комисије који је организован у Опатији. Са Технолошког факултета проф. Панта Тутунџић је учествовао на Конгресу за физичку хемију у Стокхолму (општу и примењену). Са Рударског факултета проф. В. Павловић је присуствовао прослави 100-годишњице Удружења инжињера политехнике у Монсу у Белгији. Са Геолошког факултета проф. Драгутин Просен је учествовао на заседању Међународне комисије за гравиметрију Међународне уније за геодезију и геофизику у Паризу.⁹⁴

⁹³ *Извештај ректора о раду Техничке велике школе у 1952/53. години*, Београд 1953, 22-24; АЈ, 55-58-298, Извештаји о међународним научним скуповима у 1952. години и учешћу југословенских научника на њима, Академијски савет ФНРЈ, Београд 1953; АЈ, 55-54-265, Студијски боравци у иностранству током 1952, одлуке и извештаји; АС, БУ, ф. 4, пов. бр. 31, 29. мај 1952; ДАМСП, ПА, Енглеска, 1952, ф. 23, досије 7, сигн. 4115, досије 8, сигн. 416040; ДАМСП, ПА, Међународни скупови, 1952, ф. 54, досије 9, сигн. 45848.

⁹⁴ *Извештај ректора о раду Техничке велике школе у 1953/54. години*, Београд 1954, 21-22; АЈ, 55-58-298, Извештаји о међународним научним скуповима у 1953. години и учешћу југословенских научника на њима, Академијски савет ФНРЈ, Београд 1954; *Политика*, бр. 14914, 1. септембар 1954, 6.

На усавршавању у иностранству су током 1953/54. боравили следећи наставници Техничке велике школе: са Грађевинског проф. С. Ракочевић посетио је саобраћајну изложбу у Минхену, Живко Владисављевић прегледао радове за наводњавање у околини Беча, Драгош Раденковић је боравио на специјализацији у Енглеској, а Ђ. Голубовић на специјализацији у Паризу. Са Машинског факултета на специјализацији су били доцент Милан Трбојевић као стипендиста Британског савета, асистенти М. Жиловић, И. Колендић, Д. Стојановић и Љ. Радосављевић у Аустрији и Западној Немачкој као стипендисти Савета за науку и културу НР Србије. У оквиру сарадње са привредним предузећима у иностранство су одлазили професори Никола Обрадовић и Душан Величковић, доценти С. Марковић и М. Борисављевић и асистенти М. Крижнар и И. Савић. Професор М. Несторовић био је у Немачкој као гост фабрике „Порше“, асистент С. Ивошевић као гост аустријске фирме за производњу вагона. А. Рудицина је била у Енглеској на специјализацији језика. Са ЕТФ-а шест асистената је било на стручном усавршавању у иностранству: Б. Радојковић у Италији, И. Стојановић у Француској, Д. Рабреновић и И. Волчков у Швајцарској, Б. Митраковић и Х. Куртовић у Западној Немачкој. Доцент Р. Протић био је у Западној Немачкој за потребе привреде. Са Технолошког факултета професори П. Тутунџић, М. Спасић и доцент В. Ивковић провели су у Бечу недељу дана ради проучавања новог поступка за добијање антимагнетног, проф. С. Рашајски је био у Манчестеру као гост предузећа „Империјална хемијска индустрија“, асистент Александар Деспић је био на усавршавању у Лондону као стипендист Британског савета, асистент Марија Тецилазић је са стипендијом УН била на усавршавању у Институту за керамику и ватростални материјал у Севру код Париза, инж. М. Јовановић је као стипендиста УН био на усавршавању у Вирицбургу у Институту за силикатна истраживања „Макс Планк“, асистент Д. Џокић је провео 45 дана на усавршавању у предузећу „Империјална хемијска индустрија“. Са Рударског факултета инж. Надежда Пратнекар је била у Руану да би се упознала са методама гасификације угљева као гост предузећа „Европска дирекција за инсталације и индустријске опреме“.⁹⁵

И наставници Медицинске велике школе су често путовали у иностранство током прве половине 50-их година. Ради успостављања контакта са страним научницима и упознавања са достигнућима и организацијом савремене науке, током 1952/53. на међународним конгресима је било 15 наставника и два асистента са Медицинског факултета, три наставника са Фармацеутског факултета и један наставник са Стоматолошког факултета, а на специјализацији је боравило два наставника и четири асистента са Медицинског, два наставника и један асистент са Фармацеутског и један асистент са Стоматолошког факултета.⁹⁶ Следеће, 1953/54. године на међународни конгресима је учествовало 11 наставника са Медицинског, 4 наставника и 1 асистент са Фармацеутског и 6 наставника са Стоматолошког факултета. Ради специјализације у иностранству је боравило 3 наставника и 11 асистената са Медицинског и 4 асистента са Фармацеутског факултета. Ради упознавања организације рада на новим наставним и научним установама у иностранству је боравило и 3 наставника Медицинског, 1 наставник Фармацеутског и 3 наставника Стоматолошког факултета (о свом трошку).⁹⁷

⁹⁵ *Извештај ректора о раду Техничке велике школе у 1953/54, 22–23.*

⁹⁶ *Годишњи извештај о раду Медицинске велике школе у школској 1952/53, Београд 1953, 39.*

⁹⁷ *Годишњи извештај о раду Медицинске велике школе у школској 1953/54, Београд 1954, 51.*

Преко Академијског савета са МВШ током 1952. Павле Трпицац, Јован Туцаков и Ксенофон Шаховић били су на II међународном конгресу за биохемију у Паризу, Радивоје Живадиновић на Међународном конгресу за аналитичку хемију у Оксфорду, Војин Смодлака на VII међународном конгресу за спортску медицину у Паризу, Александар Ротовић на Међународном конгресу за физичку медицину у Лондону, Љубомир Токовић на XI међународном конгресу зубних лекара у Лондону, Сима Илић на X међународном конгресу дерматолога у Лондону, Живојин Игњачев на I међународном конгресу за хистопатологију нервног система, Божидар Ђорђевић на I европском кардиолошком конгресу у Лондону, Лазар Станојевић на II међународном конгресу за интерну медицину у Лондону, Војислав Стојановић на I међународном конгресу Европског друштва за кардиоваскуларну хирургију у Стразбуру, Јулијана Богићевић на састанку Међународног удружења жена лекара у Вишију.⁹⁸

Током 1953, такође преко Академијског савета, Владимир Спужић је био на II европском конгресу за алергију у Копенхагену; Божидар Ђорђевић на Интернационалној кардиолошкој недељи у Паризу; Боса Милошевић на Заседању француског гинеколошког друштва у Бордоу; Бранко Станојевић на VII међународном конгресу за реуматична обољења у Женеви, Екс ле Бену и Цириху; Јулијана Богићевић на I међународној конференцији за медицинску наставу у Лондону; Илија Ђуричић на Међународном конгресу за физиологију у Монреалу; Живојин Тешић и Милутин Ђуришић на IV интернационалном конгресу за микробиологију у Риму; Слободан Костић и Јован Ристић на V интернационалном неуролошком и неурохируршком конгресу у Лисабону; Митар Митровић на Међународном конгресу интернационалног хируршког друштва и Европском конгресу кардиоваскуларне хирургије у Лисабону; Воја Стојановић и Миливоје Костић на XV међународном хируршком конгресу у Лисабону; Чедомил Плавшић на VII генералном заседању Светског медицинског друштва у Хагу; Ксенофон Шаховић на Састанку за изучавање рака у Копенхагену; Бранислав Гадански на VII међународном радиолошком конгресу у Копенхагену; Ђорђе Пуљо и Бенедикт Бергер на Конгресу аустријских стоматолога у Бад Аусеу; Станоје Стефановић на IV конгресу Европског хематолошког друштва у Амстердаму; Живорад Граовац, Јованка Остојић и Невенка Арсенијевић на XIII Француском стоматолошком конгресу у Паризу; Лазар Станојевић и Радивоје Беровић на XXIX Француском интернистичком конгресу медицине у Паризу. Мимо Академијског савета били су Милош Младеновић, Павле Трпицац, Војислав Ристић и Јован Туцаков на XV конгресу Међународне фармацеутске федерације у Паризу, Сава Петковић на XLVII Француском уролошком конгресу у Паризу, итд.⁹⁹

Од школске 1954/55. велике школе су враћене у оквир Универзитета, тако да је сарадња са иностранством вођена заједнички, уз координацију са државним органима и телима задуженим за културну са-

⁹⁸ АЈ, 55-58-298, Извештаји о међународним научним скуповима у 1952. години и учешћу југословенских научника на њима, Академијски савет ФНРЈ, Београд 1953; АС, БУ, ф. 4, пов. бр. 31, 29. мај 1952; *Наука и природа*, бр. 2, 1952, 145–146.

⁹⁹ АЈ, 55-58-298, Извештаји о међународним научним скуповима у 1953. години и учешћу југословенских научника на њима, Академијски савет ФНРЈ, Београд 1954; ДАМСП, ПА, Југославија, 1953, ф. 45, досије 17, сигн. 410234; ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1953, ф. 56, досије 6, сигн. 415748 (извештаји са конгреса 1953).

радњу. Током 1955. за учешће на међународним скуповима у буџету Универзитета је било одвојено 4.530.000 девизних динара.¹⁰⁰ Та средства нису била довољна за усавршавање кадрова у иностранству и само мањим делом су употребљена за специјализацију, а углавном за путовања на конгресе и краћа студијска путовања. Од 4.530.000 девизних динара 1955. године употребљено је 1.792.539 за учешће на конгресима и научним састанцима, 2.417.805 за специјализацију и усавршавање у иностранству, 329.655 за службена путовања и у друге сврхе. Да би повећао могућности за усавршавање младих кадрова у иностранству Универзитет се залагао да успостави размену на бази реципроцитета са иностраним универзитетима.¹⁰¹

Од 1955. Универзитет је сам делио средства одобрена за одлазак научних радника у иностранство. Универзитетска управа и Универзитетски савет су делили средства по факултетима, па су онда факултетски органи додељивали средства наставницима. При факултетима су постојале и комисије за сарадњу са иностранством. На међународним скуповима те године о трошку Универзитета учествовали су: доцент Правног факултета Борко Николајевић на конгресу за међународно право у Хамбургу, проф. Јанко Таховић на III конгресу криминолога у Лондону, проф. Мехмед Беговић на Међународном састанку по питању радничког образовања у Стразбуру, проф. Радомир Лукић на Међународном конгресу удружења за политичке науке у Стокхолму, доцент Драгослав Јанковић на X међународном конгресу историчара у Риму, а преко Академијског савета проф. Борислав Благојевић на Научном састанку Међународног удружења за правне науке у Истанбулу и проф. Јован Ђорђевић на Међународном конгресу Француског удружења за политичке науке у Паризу и Међународној конференцији посвећеној јавном мњењу у Ници (Ђорђевић је почетком године одржао и предавање на Париском универзитету); проф. Економског факултета Никола Вучо на X међународном конгресу историчара у Риму и проф. Драгослав Тодоровић на Конгресу економиста француског језика у Паризу; са Филозофског факултета асистенти Јованка Максимовић, Војислав Ђурић и Дејан Медаковић на XVIII међународном конгресу историје уметности у Венецији, проф. Фехим Барјактаревић на конгресу оријенталиста у Хамбургу, проф. Георгије Острогорски и асистент Јадран Ферлуга у Истанбулу на X међународном конгресу византолога и професори Ђорђе Радојичић и Милош Ђурић и доцент Иван Божић на X међународном конгресу историчара у Риму (на овом конгресу су преко

¹⁰⁰ *Извештај о раду Универзитета у школској 1954/55. години*, Београд 1955, 15.

¹⁰¹ *Извештај о раду Универзитета у школској 1955/56. години*, Београд 1956, 12.

Академијског савета и републичких органа били и професори Јорјо Тадић и Виктор Новак, сарадници института Српске академије наука Илија Синдик, Јован Ковачевић и Бранко Павићевић, Ђорђе Радојичић и Бранко Врањешевевић из Новог Сада и Велимир Терзић и Виктор Кучан преко ЈНА); професори ПМФ-а Вукић Мићовић и Ђорђе Стефановић на XIV међународном конгресу за чисту и примењену хемију у Цириху, проф. Драгољуб Марковић и доцент Константин Орлов на Конгресу италијанских математичара у Павији, а преко Академијског савета Војислав Мишковић на IX генералном заседању Међународне астрономске уније у Даблину и Павле Вујевић на састанку научног савета Специјалног комитета за међународну геофизичку годину у Бриселу (Иван Ђаја је одржао предавање на Медицинском факултету у Стразбуру); Јован Димић са Ветеринарског факултета на оснивачкој скупштини ветеринара хирурга у Западној Немачкој и на конгресу Друштва ветеринара у Лондону, доцент Јован Глигоријевић на Међународном конгресу за ултразвук у Марсеју, проф. Владета Симић на Интернационалном конгресу анатома у Паризу, а ректор Илија Ђуричић на II конференцији Удружења универзитета у Истанбулу и на Конгресу фармаколога, биохемичара и физиолога у Кијеву; са Шумарског факултета доцент Сениша Станковић на Међународном конгресу за примењену хемију у Цириху и доцент Ружица Главинић на Међународном конгресу хортикултуре у Хагу; професори Пољопривредног факултета Јован Белић и Драгиша Николић на заседању V европске конференције зоотехничара у Енглеској, проф. Марко Милосављевић на Међународном састанку стручњака који се баве пољопривредним проблемима у Холандији, проф. Милан Криштоф на Међународном конгресу пољопривредних економиста у Хелсинкију, проф. Спасоје Булатовић на XIV интернационалном конгресу хортикултуре у Хагу, асистент Миливоје Перишић на II симпозијуму о вирусима воћа Европе у Холандији и асистент Милутин Пантовић на III међународном конгресу биохемије у Бриселу, а преко Академијског савета Душан Станковић на XIV међународном конгресу за хортикултуру у Схевенингену и Јарослав Шеварлић на Међународном конгресу за рационализацију рада у пољопривреди у Хелсинкију; проф. Медицинског факултета Милутин Ђуришић на Конгресу интернационалног савеза микробиолошких друштава у Лиону, проф. Ксенофон Шаховић на Међународном конгресу за Анатомску патологију у Лозани, проф. Станислав Букуров на XVI интернационалном конгресу друштва хирурга у Копенхагену, професор Бранко Шљивић и Марјан Бошковић на интернационалном конгресу анатома у Паризу (преко других установа били су: Сава Пет-

ковић на X конгресу Међународног друштва за урологију у Атини, Иван Станковић на LXII конгресу Француског друштва за офталмологију у Паризу, Божидар Ђорђевић на Међународној кардиолошкој недељи у Паризу, Бранислав Станојевић и Чедомил Плавшић на III европском конгресу за реуматичне болести у Хагу и Схевенингену, Боса Милошевић на Међународном колоквијуму о функцији туба и њеним поремећајима у Паризу, Јулијана Богићевић на пленарној конференцији и конгресу Међународне академије за судску и социјалну медицину у Ђенови, Синиша Тасовац на XVI конгресу Федерације гинеколошких и обстетричких друштава земаља француског језика у Бриселу, а Миливоје Костић, Слободан Костић, Воја Станојевић на XVI конгресу Међународног хируршког друштва у Копенхагену); проф. Стоматолошког факултета Лазар Петровић на конгресу за парадентозу у Италији, а декан Љубомир Ђоковић на XXIX интернационалним дентистичким данима Париза преко Академијског савета; проф. Александар Дамански и асистент Радмила Аврамов Топалов са Фармацеутског факултета на III међународном конгресу биохемије у Бриселу, проф. Милош Младеновић на конгресу микрохемије у Бечу, асистент Бранислава Ендјус Поповић на конгресу ортопедије вилице у Француској, асистент Владимир Арсенијевић и Милош Младеновић на XIV међународном конгресу за чисту и примењену хемију у Цириху, проф. Синиша Ђаја и асистент Милоје Даниловић на XVI Генералном заседању Међународне фармацеутске федерације у Лондону (и Момчило Мокрањац преко Академијског савета), доцент Бранислав Јанковић на V конгресу за хематологију у Западној Немачкој, проф. Стеван Јаковљевић на XIV интернационалном конгресу хортикултуре у Хагу, предавач Жарко Радивојевић на Конгресу хигијене у Паризу; асистенти Машинског факултета Мирко Јосифовић и Јован Чубрило на конгресу инжењера ваздухопловства у Паризу, Коста Илијевић на конгресу и изложби АХЕМА у Франкфурту, а проф. Душан Величковић преко привреде на IV светском конгресу за нафту у Риму; асистент Златко Мамузић на Конгресу италијанских математичара у Павији; проф. Архитектонског факултета Бранислав Којић на састанку Комитета за осветљење у Цириху, проф. Богдан Несторовић, доцент Ратомир Богојевић и асистент Владислав Ивковић на V конгресу Међународне уније архитеката у Хагу, проф. Димитрије Леко VIII интернационалном феријалном састанку професора и студената архитектуре у Ахену, професори Ђурђе Бошковић и Александар Дероко у Истанбулу на X међународном конгресу византолога, а асистент Анка Стојановић на XVIII међународном конгресу историје уметности у Венецији; са Грађевинског

факултета проф. Јаков Хлитчијев на III међународном конгресу инжењера бродоградње у Бриселу, проф. Милан Пећинар на Међународном конгресу за високе бране у Паризу, проф. Милован Коблишка на Међународној рударској изложби у Паризу, проф. Живорад Ђукић на Међународном конгресу стручњака за изградњу путева у Паризу и Међународног удружења за путеве у Истанбулу, професори Богић Кнежевић и Слободан Петровић и доцент Младен Борели на Саветовању о моделима у техници у Венецији и преко Академијског савета на Генералном заседању Међународног друштва за хидрауличка истраживања у Делфту (Холандија), асистент Радомир Турајлић на Семинару за изучавање техничких наука у Лунду; професор Рударског факултета Душан Михајловић на Међународном конгресу нафтолога у Риму, а Ђура Лешић на Међународном конгресу о припремању руда у Гослару у Немачкој (преко привреде); проф. Геолошког факултета Никола Најдановић на конгресу за високе бране у Паризу, а проф. Драгутин Просен на интернационалној унији за геодезију и геофизику у Фиренци; проф. ЕТФ Владислав Јовановић на састанку Комитета за величине, симболе и јединице у Копенхагену; професори Технолошког факултета Александар Леко, Ђорђе Димитријевић и Боривоје Бастић на XIV међународном конгресу за чисту и примењену хемију у Цириху; Милица Продановић управник и Станица Костић и Ирена Стефановић службеници Универзитетске библиотеке и неколико библиотекара факултетских библиотека на Међународном конгресу библиотекара у Бриселу.¹⁰²

На усавршавању су током 1955. били: са Правног факултета доцент Драгослав Јанковић у Паризу, асистенти Михајло Ступар и Владимир Јовановић у Нансију, асистент Михаило Ђурић у Аустрији и Западној Немачкој, а лектор Десанка Ђорђевић у Ливерпулу; проф. Економског факултета Драгослав Тодоровић у Кембриџу, а асистент Александар Перић у Торину; доценти Филозофског факултета Бранко Гавела и Богољуб Станковић и асистент Стојан Суботин у Француској, а Владислава Мацаревић у Ливерпулу; доцент ПМФ-а Павле Радоман у Албанији, а предавачи Добривоје Михајловић у Минхену, Слободан

¹⁰² АЈ, 55-58-298, Међународни конгреси 1955; АС, БУ, ф. 125, Академијски свет – Ректорату, бр. 24. март 1955; ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1955, ф. 39, досије 12; ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1956, ф. 55, досије 14, сигн. 495; *Учешиће наших научника на конгресима у иностранству*, Универзитетски весник, бр. 103, 19. октобар 1955, 6; *Наши на конгресима у иностранству*, Исто, бр. 105, 16. новембар 1955, 6; *Исто*, бр. 108, 11. јануар 1956, 4; *Исто*, бр. 109, 25. јануар 1956, 4. О конгресу историчара у Риму видети: АЈ, 55-59-304; о конгресу византолога у Истамбулу видети: АЈ, 55-59-308; Фрањо Баришић, *Међународни конгрес византолога у Истамбулу*, Универзитетски весник, бр. 103, 19. октобар 1955, 4.

Ристић у Мајнцу и Борислав Милојковић у Минхену; асистент Александар Јанковић са Шумарског факултета у Бечу; са Ветеринарског факултета проф. Урош Братановић у Лондону, доценти Емануел Лапчевић у ХанOVERу и Минхену, Златибор Петровић на Пастеровом институту у Паризу, Милан Јовановић у Француској, Ђорђе Софреновић у ХанOVERу и Минхену, а проф. Урош Братановић у Лондону и Абердину; са Медицинског факултета асистент Томо Штрасер и Божица Окрајинов Ротовић у Стразбуру (где је и докторирала априла 1955), асистент Боривоје Радојчић у Лондону; проф. Стоматолошког факултета Ђорђе Пуљо у Базелу, проф. Бенедикт Бергер у Аустрији, Данској и Западној Немачкој, декан Љубомир Ђоковић у Швајцарској и Француској; Радослав Хорватовић са Фармацеутског факултета у Оксфорду; са ЕТФ-а асистенти Велимир Јовановић у Западној Немачкој, Божидар Радојковић и Милан Тодоровић у Италији, Илија Волчков у Женеви, Предраг Дудуковић у Западној Немачкој, а доцент Бранко Раковић у Лондону; асистент Александар Деспић са Технолошког факултета у Лондону; са Машинског факултета доцент Бранислав Илић и асистент Тодор Пантелић у Паризу, доцент Милан Неђић у Аустрији и Западној Немачкој, проф. Данило Рашковић у Паризу и Стразбуру, а асистент Косара Јојић у Енглеској; проф. Рударског факултета Милорад Петровић у Рурској области у Немачкој, доцент Петар Јовић у Белгији, а проф. Бранко Јокановић и асистент Миливоје Станисављевић у Ахену; асистент Геолошког факултета Милорад Димитријевић у Француској; професори Грађевинског факултета Антони Хумбнер и Властимир Туфегџић у Француској.¹⁰³

Од почетка 50-их година растао је и број гостију из иностранства који су по позиву Савета за науку и културу ФНРЈ или других државних органа, факултета, установа, предузећа или по приватним пословима долазили у Југославију и држали, поред осталог, предавања на београдским факултетима, при чему се радило искључиво о научницима из западноевропских земаља. Сарадња са научницима Совјетског Савеза и земаља народне демократије била је почетком 50-их потпуно заустављена. У Београду је од 28. фебруара до 2. марта 1950. боравио Габријел Сурдиј, професор офталмологије на Универзитету у Нанту,

¹⁰³ *Наши наставници у иностранству*, Универзитетски весник, бр. 105, 16. новембар 1955, 6; ДАМСП, ПА, Француска 1955, ф. 19, досије 17, сигн. 41381, 44889. Током 1954/55. доцент Радослав Анђус са ПМФ-а боравио је по позиву у Лондону где је као привремени сарадник британског Националног института за медицинска истраживања радио у криобиолошкој екипи академика Паркса на усавршавању метода за реанимацију из клиничке смрти у екстремној хипотермији (*Тридесет година ПМФ-а*, 370).

који је одржао предавања и приказао филм о кератоластици представљен претходне године на конгресу окулиста у Паризу. Сурдиј је позван крајем 1949, а МИП је јануара 1950. од амбасаде у Паризу добио обавештење да он „припада политичкој реакцији, али пошто је већ позван амбасада је мишљења да би било незгодно сада тај позив повући“. Током 1950. у Београду је у оквиру годишњег одмора у Југославији гостовао професор Универзитета у Цириху, хемичар нобеловац Леополд Ружичка, од 27. априла до 1. маја, када је посетио ректора Београдског универзитета и одржао предавање на Технолошком факултету, а потом је дошао и у октобру када се укључио и у јавну расправу о организацији научно-истраживачког рада у Југославији. У јесен 1950. у Југославији је боравио и А. А. Ј. ван Егмонт, оториноларинголог из Утрехта, који је у Београду одржао неколико предавања.¹⁰⁴

Током 1951. и 1952. на Београдском универзитету су гостовали и предавали: амерички научник Фриман С. Хаулет о селекцији воћака у САД; Паул Венгер, декан ПМФ-а у Женеви одржао је 1951. на Технолошком факултету два предавања о аналитичкој хемији, а 1952. одржао једномесечни курс из области квалитативне и квантитативне микроанализе; маја 1951. хидробиолог Аугуст Тинеман из Холштајна одржао је три предавања у Београду, на ПМФ-у, Пољопривредном факултету и Коларчевом народном универзитету; на позив Српског лекарског друштва Београд су посетили француски медицински научници професори Роберт Курије и Жак Варанго и одржали више предавања на Медицинском факултету; крајем маја и почетком јуна 1952. на Медицинској великој школи и у Српском лекарском друштву неколико предавања је одржао француски научник и академик А. Лакасањ, директор Пастерове лабораторије Радијум института у Паризу; крајем 1952. у Београду је поново боравио професор Сурдиј, чијим залагањем су у Нанту отворена стална четири места за усавршавање младих лекара стипендиста из Југославије. На МВШ су 1951/52. гостовали и Џон Мајер из Рокфелерове фондације, проф. Комбемал из Лила, проф. Портман из Лиона, др Мак Калум из Лондона и Ф. Ц. Ормерод, проф. Медицинског факултета

¹⁰⁴ АЈ, 55-57-282, Министарство иностраних послова ФНРЈ – Академијском савету, бр. 4296, 12. јануар 1950; Исто, Посета професора Сурдија 1950; АЈ, 55-57-283, АЈ, 55-57-287; АЈ, 55-57-289, Посете страних научника; ДАМСП, ПА, Француска, 1950, ф. 27, досије 8, сигн. 431154, 42369; *Универзитетски весник*, бр. 36–37, 13. новембар 1950, 4. Током године су без успеха прављени планови и за долазак Блекета, физиолога Александра Муралта из Берна, биолога Р. С. Харисона са Универзитета Јејл, Леонарда Голдвотера са Колумбија универзитета, ембриолога Пола Вајса са Универзитета Чикаго, отолога Теренса Картхорна из Лондона, проф. Сорела из Париза и других (ДАМСП, ПА, Енглеска, 1950, ф. 24, досије 10, сигн. 42565; ДАМСП, ПА, Југославија, 1950, ф. 47, досије 12, сигн. 41260).

и управник Института за отологију и ларингологију из Лондона (26–27. маја 1952).¹⁰⁵

Посете страних научника су временом постајале све чешће и све више организоване преко самих факултета, универзитета и великих школа. Током 1952/53. у Београду су боравили др Казим Исмаил Гуркан, ректор Универзитета у Истанбулу, маја 1953; проректор Универзитета у Перуђи, који је као гост у Београду договорио давање три стипендије за београдске студенте; Рене Луи, професор Универзитета у Кану и Анри Пјерон, професор Универзитета у Паризу и председник Интернационалне уније за научну психологију, били су у посети Филозофском факултету, где су одржали по једно предавање; амерички математичар Хајле и француски математичар Фреше посетили су ПМФ; Пољопривредни факултет су посетили представници ФАО Тиес који је предавао о научно-истраживачком раду из воћарства у САД и америчкој пољопривредној служби, М. Кампбел који је говорио о улози ФАО у пољопривреди и конзервацији хране у свету и Валек, директор ФАО за пољопривреду и директор техничке помоћи, а шведски агрометеоролог Примо о агрометеоролошкој служби у Шведској; на Ветеринарском факултету је предавао представник ФАО др Кристијансен из Данске, а половином маја о физиологији преживара и организацији научно-истраживачког рада у пољопривреди одржала је предавање др Дороти Донкан из Института за исхрану домаћих животиња у Абердину; на Шумарском факултету су гостовали професор Велике шумарске школе у Нансију Венет и професор Политехничке школе у Цириху др Ханс Лајбундгут; директор Бечког геолошког друштва др Кипер је био на екскурзији по Југославији у пратњи професора ПМФ-а Петра Стевановића.¹⁰⁶ Током 1953/54. на Филозофском факултету предавања су одржали Лоренс Томпсон са Универзитета у Принстону, Вилијамс де Сола Пинто из Енглеске (12 предавања из енглеске књижевности); на Правном факултету професори Е. Ц. Вејд из Лондона и Жорж Ведел из Париза; представник УН Гунар Мирдал посетио је Економски факултет

¹⁰⁵ АЈ, 55-57-285, Посете страних научника; АЈ, 55-57-291, Медицински факултет – Академијском савету, бр. 826, 19. мај 1952; АЈ, 317-5-14; АЈ, 317-6-7; АЈ, 317-86-120; АЈ, 317-96-141; АЈ, 317-100-148; ДАМСП, ПА, САД, 1951, ф. 78, досије 9, сигн. 44930; ДАМСП, ПА, Француска, 1952, ф. 27, досије 6, сигн. 414501 (предложено је одликовање професора Сурдија; *Годишњи извештај МВШ о раду у току 1951/52. школске године*, Београд 1952, 8; *Универзитетски весник*, бр. 50, 17. мај 1951, 4; *Исто*, бр. 52, 4. јул 1951, 4; *Исто*, бр. 69, 7. јун 1952, 4; *Исто*, бр. 53, 20. септембар 1951, 4; *Исто*, бр. 70, 30. јун 1952, 4; *Исто*, бр. 72, 28. новембар 1952, 6.

¹⁰⁶ *Извештај ректора Београдског универзитета о раду Универзитета у школској 1952/53*, 46. АЈ, 55-57-282, Извештај о посети А. Пиерона 3. јун 1953; *Посета А. Пиерона*, Универзитетски весник, бр. 74, 29. децембар 1952, 4.

ради упознавања организације и рада; на ПМФ-у проф. Четмен из Лондона одржао је предавање из геофизике, а белгијски биолог Браше из биохемије. Крајем школске године професор Ветеринарског факултета у Бечу Ото Иберајтер одржао је на Ветеринарском у Београду два предавања из офталмологије.¹⁰⁷

На ТВШ су поред страних професора и истраживача често боравили и гости из страних предузећа. У пролеће 1952. у Београду је као гост ТВШ и Савеза друштава инжењера и техничара боравио О. А. Сондерс, професор и декан одсека Машинског инжењерства Универзитета у Лондону и одржао неколико предавања. У исто време као гост Савеза друштава инжењера и техничара неколико предавања о организацији научног рада и бетону одржао је директор лабораторије Института за грађевинарство и јавне радове у Паризу Роберт Лермит. На факултетима ТВШ су током 1952/53. по позиву гостовали и одржали предавања Шарл Блан, професор Универзитета и Политехничке школе у Женеви, Гунер Рандерс, физичар из Норвешке, председник холандско-норвешке комисије за нуклеарна истраживања и директор Института за нуклеарна истраживања у Норвешкој, на позив Института у Винчи (о атомској енергији у малим земљама), Г. Мелис, директор фирме „Микс и Генест“ из Немачке (о телефонији); Морис Пе, инжењер Белгијског друштва АЦЕЦ; Ф. Гриб, инжењер немачког друштва „Сименс и Шукерт“; Пол Диманоа, проф. Аеронаутичке високе школе у Паризу; Албер Како, председник Природно-математичког одељења Француске академије наука; др Левијан, инжењер француског друштва „Вакуум-бетон“ у Паризу; Марсел Верон, професор Централне школе у Паризу и други. Бројни страни научници и стручњаци су приликом проласка кроз Београд посећивали и разгледали Школу и њене лабораторије (др Нориндер, директор Института за проучавање атмосферских пражњења у Упсали, инж. Нутала, експерт УН за електрификацију Грчке, инж. Хала, директор енглеског предузећа Aberbare Cables у Лондону и др.).¹⁰⁸

Следеће, 1953/54. године на ТВШ су одржали предавања професор Централне школе у Паризу Жакопсон (о техничкој настави у Фран-

¹⁰⁷ *Извештај ректора Београдског универзитета о раду Универзитета у школској 1953/54*, 34–35. Видети и: *Универзитетски весник*, бр. 90, 11. март 1954, 4; *Исто*, бр. 92, 8. април 1954, 3; *Исто*, бр. 94, 6. мај 1954, 2; *Исто*, бр. 97, 24. јун 1954, 6. Септембра 1953. у Југославији су боравили и држали предавања познати генетичари из САД Милисав Демерец (хрватског порекла) и С. Д. Дарлингтон (*AJ*, 55-57-287; ДАМСП, ПА, Енглеска, 1953, ф. 24, док. 5, 48250).

¹⁰⁸ *Извештај ректора о раду Техничке велике школе у 1952/53*, 26–27; *Посета Роберта Лермита*, *Универзитетски весник*, бр. 66, 19. април 1952, 6; *Посета Гунера Рандерса Југославији*, *Исто*, бр. 74, 29. децембар 1952, 3, 6.

пуској), директор синдикалне коморе француских градитеља машина алатки А. Гаранже, професор Политехничке школе у Паризу А. Леоте, инжењер Високе школе за оптику у Паризу Р. Биран, геолог Ханс Шнајдерхен, архитекта Ернст Нојферт из Дармштата. Професор др Леополд Есканд, редовни члан Француске академије наука и директор Високе школе за електротехнику и хидраулику у Тулузи, посетио је земљу у оквиру културне сарадње са Француском и на Школи одржао једно предавање. Као гост Школе у Београду је недељу дана боравио и одржао три предавања и семинар из теорије еластичности др Д. М. А. Легет из Лондона. На Технолошком факултету је ради унапређења рада групе за силикатну хемију три месеца радио др Феликс Сингер као стручњак техничке помоћи УН, одржао курс из силикатне хемије и обишао неколико предузећа за производњу порцелана и ватросталног материјала.¹⁰⁹

Медицински факултет су 1952/53. године посетили професори Камидј Лиан и Робер Моно из Париза и ректор Универзитета у Истанбулу, са којима су размењена искуства о организацији методама и унапређењу наставе, као и професор Боланд из Лондона, а Фармацеутски факултет професор Шемол из Париза.¹¹⁰ Током 1953/54. на Медицинском факултету су одржали предавања професори Дебре, Хелерштрем, Мале Гиј, Комбемал и Гастон Рамон, а на Фармацеутском професор Фабр из Париза. У овом периоду факултете МВШ су посећивали и други странци, гости државних органа и медицинских установа.¹¹¹

Међународни конгреси и скупови су се током 50-их почели одржавати и у Југославији, у великој мери и захваљујући појединим професорима Београдског универзитета и њиховим везама у иностраним научним круговима. У Београду је маја 1954. одржан X међународни конгрес спортске медицине на којем су учествовали делегати из 21 земље, захваљујући залагању професора Медицинског факултета Војина Смодлаке на претходним скуповима из ове области; током јуна у Дубровнику је одржан Међународни конгрес за таласотерапију. Септембра 1955. у Београду је одржан Међународни скуп слависта из 60 земаља, у великој мери захваљујући угледу и залагању Александра Белића. У Дубровнику је крајем августа и почетком септембра 1956. организо-

¹⁰⁹ *Извештај ректора о раду Техничке велике школе у 1953/54*, 28–29; *Универзитетски весник*, бр. 91, 25. март 1954, 2; *Исто*, бр. 92, 8. април 1954, 3; *Исто*, бр. 94, 6. мај 1954, 2.

¹¹⁰ *Годишњи извештај о раду Медицинске велике школе у школској 1952/53*, 15, 39.

¹¹¹ *Годишњи извештај о раду Медицинске велике школе у школској 1953/54*, 51; *Политика*, бр. 14854, 23. јун 1954, 10; *АЈ*, 55-57-282.

вана XLVII конференција Светског удружења за међународно право, на којој је за председника светског удружења изабран професор Правног факултета и главни правни саветник Министарства иностраних послова ФНРЈ Милан Бартош.¹¹²

Током 50-их година постављало се питање координације сарадње југословенских универзитета са иностраним универзитетима и научним установама и формирање тела које би вршило функције које су на том плану обављали Академијски савет и државни просветни органи. Требало је наћи конкретан начин узајамног обавештавања о учешћу на међународним скуповима, договарати се о јединственом иступању на њима и учланити се и узети учешће у раду *Међународног удружења универзитета* и *Међународног удружења професора и наставника универзитета*.

Међународно удружење универзитета је основано на конференцији у Ници од 3. до 10. децембра 1950. у присуству представника 188 универзитета из 50 земаља, међу којима су били и делегати свих пет универзитета у Југославији. Предлог за такав вид међународне сарадње дат је на трећем заседању УНЕСКО-а у Мексику 1947, а припремна конференција је одржана августа 1948. у Утрехту. На конференцији одржаној 1950. донет је статут, изабрани органи, за председника је изабран ректор париског Универзитета Жан Сарај, а за седиште организације одређен Париз. Циљеви Удружења су били: сарадња универзитета, размена података, наставника и студената, међусобна помоћ, решавање питања еквивалентности диплома, итд. Београдски универзитет је био члан Удружења и плаћао годишњу котизацију од 300 долара.¹¹³ Маја 1954. председник Међународног удружења универзитета Жан Сарај боравио је у Југославији, посетио Београдски универзитет и обећао да ће одржавати везе са југословенским универзитетима и учинити све

¹¹² ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1954, ф. 56, досије 11, сигн. 45281; *Политика*, бр. 14822, 19. мај 1954, 4; *Исто*, 15. септембар 1955, 6; *Исто*, 16. септембар 1955, 7; *Исто*, бр. 15553, 28. август 1956, 5; НИИ, бр. 247, 25. септембар 1955, 8; *Међународни проблеми*, бр. 3, 1956, 190–192; *Међународна политика*, бр. 152–153, 1–15. август 1956, 4–5. Одржавање међународних научних конгреса у Југославији је имало научни, али и политички значај и улогу у афирмисању и подизању угледа државе у свету, па је често покровитељ био председник Републике Јосип Броз Тито (*Међународном конгресу за таласотерапију*, 9. мај 1954, Josip Broz Tito, *Govori i članci*, IX, Zagreb 1959, 151–152; *Међународном конгресу спортске медицине*, 20. мај 1954, Isto, XI, Zagreb 1959, 186–197; АЈБТ, КПР, I-3-6/4, Пријем делегације X међународног конгреса спортске медицине код Тита, 22. мај 1954).

¹¹³ *Универзитетски весник*, бр. 42–43, 24. јануар 1951, 2; АЈ, 545-1, Међууниверзитетска сарадња у ФНРЈ, белешка; ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1954, ф. 54, досије 10, сигн. 411602.

да се југословенским научним радницима створе што веће могућности за одлазак у Француску ради усавршавања.¹¹⁴

За учлањење у Међународно удружење професора и наставника универзитета које је окупљало 48 земаља било је потребно створити јединствено национално удружење, па је новембра 1951. на годишњој скупштини Удружења универзитетских наставника у Београду одржан састанак удружења свих универзитетских центара у земљи, покренуто питање оснивања заједничког тела и предложено оснивање Савета удружења универзитетских наставника и осталих научних радника. Маја 1953. основан је Координациони одбор Удружења универзитетских наставника и осталих научних радника. Те године Илија Ђуричић и Радивој Увалић су као представници Београдског универзитета учествовали у раду VII конгреса Међународног удружења професора и наставника универзитета у Амстердаму. На састанку је дискутовано о научном раду у индустрији и на универзитетима, еквивалентности универзитетских диплома и титула, академским слободама, статусу и платама универзитетских наставника, а основни циљ је био тражење најподеснијег пута за што јаче повезивање универзитетских наставника целог света. Касније је формиран *Савез универзитетских наставника и вануниверзитетских научних радника Југославије* који је учлањен о ову међународну организацију.¹¹⁵

Важан елемент међународне сарадње и током 50-их година било је чланство београдских наставника у међународним организацијама и удружењима. Академијски савет је водио евиденцију појединачног и колективног чланства и обезбеђивао средства за плаћање котизација водећи рачуна о користи коју је свака појединачна грана науке и земља у целини имала од чланства. Рецимо, 1951. уплаћене су укупно 223 котизације (све у земљама Западне Европе и Америке) од чега 182 индивидуалне и потрошено је 253.149 девизних динара; од тога су 82 котизације биле за 58 појединаца из НР Србије и то највише за медицинске науке 24, за техничке 17, природноматематичке 16 и за друштвене 1. Са Медицинског факултета, Чедомил Плавшић је био члан Француског кардиолошког друштва из Париза и Белгијског кардиолошког друштва

¹¹⁴ ДАМСП, ПА, Француска, 1953, ф. 23, досије 13, сигн. 45786; *Жан Сарај у посети Београдском универзитету*, Универзитетски весник, бр. 94, 6. мај 1954, 1; *Политика* бр. 14825, 22. мај 1954, 6; НИИ, бр. 178, 30. мај 1954, 8. Жана Сараја је примио и Јосип Броз: АЈБТ, КПР, I-3-a/27-2, Пријем Жана Сараја код Тита, 19. мај 1954.

¹¹⁵ *Извештај ректора Београдског универзитета о раду Универзитета у школској 1952/53*, 46. *Универзитетски весник*, бр. 58, 15. децембар 1951, 2; *Исто*, бр. 84-85, 15. јул 1953, 11; АЈ, Кабинет Родољуба Чолаковића, 545-1, Међууниверзитетска сарадња у ФНРЈ, белешка; АС, БУ, ф. 125, Ректорат, бр. 39, 9. јануар 1953.

из Брисела; Иван Станковић – Француског офталмолошког друштва из Париза и Међународног друштва против трахома из Лондона; Сава Петковић – Међународног уролошког друштва из Париза; Сениша Тасовац – Друштва за гинекологију и опстретицију из Стразбура; Воја Стојановић и Слободан Костић – Међународног хируршког друштва из Брисела, као и Миливоје Костић који је био и члан Француског хируршког друштва из Париза; итд.

Из техничких наука је Вујици Јевђевићу плаћано чланство у Међународном удружењу за хидрауличка истраживања у Делфту, а Ђорђу Лазаревићу, Мијату Тројановићу, Миодрагу Милосављевићу, Петру Мицићу, Бранку Жежељу и још шесторици инжењера у Међународном удружењу за мостogradњу и нискоградњу у Цириху.

Из природноматематичких наука Сениша Станковић је био члан Америчког еколошког друштва у Њу Џерсију, Међународног лимнолошког удружења из Упсале и Француског еколошког друштва у Паризу; Војислав Мишковић – Астрономског друштва из Париза, Краљевског астрономског друштва из Лондона и Краљевског астрономског друштва из Торонта; Боривоје Д. Милојевић – Удружења француских географа из Париза и Америчког географског друштва из Бродвеја; Душан Станковић – Америчког друштва за напредак науке из Вашингтона и Америчког друштва за хортикултуру из Охаја; Јован Карамата – Математичког друштва из Париза, Француског удружења за напредак науке из Париза, Америчког математичког друштва из Њујорка, Швајцарског математичког друштва из Цириха и Немачког математичког друштва из Тибингена; итд.

Из области друштвених наука једино је плаћано чланство Ђурђа Бошковића у Међународном комитету за историју уметности. Плаћано је колективно чланство Академијског савета у 11 друштава, Савеза инжењера и техничара ФНРЈ у четири, Удружења правника у два (Међународног института за административне науке и Удружења за међународно право), Савеза лекарских друштава ФНРЈ у три (Европског друштва за кардиологију из Брисела, Европске лиге против реуматизма из Копенхагена и Међународне федерације за термализам и климатизам); седам института из Београда у девет међународних удружења (Математичког института у Америчком математичком друштву из Њујорка, Византолошког у Међународном удружењу византолога у Паризу, итд).

Девизна средства Савета су била исцрпљена тако да није ни узимао у разматрање молбе три савезне и шест републичких установа и 94 индивидуалне молбе за нове котизације поднете 1951. и 1952. године;

тек касније постепено је увећавано чланство у међународним организацијама.¹¹⁶

Посебан вид присуства београдских наставника у европској и светској науци током 50-их година биле су разне почасности, чланства у страним академијама и међународним научним форумима, почасни докторати на страним универзитетима, којима се може одмерити углед и значај појединих научника и научних дисциплина у међународним размерама. Тако је 1951. Светислав Стојановић, управник Ортопедске клинике Медицинског факултета, изабран за члана париске Хируршке академије;¹¹⁷ Иван Ђаја је 1952. постао инострани члан Француске националне академије медицинских наука и инострани члан Националног музеја природних наука у Паризу, а 1954. почасни доктор Сорбоне;¹¹⁸ Александар Белић је 1953. изабран за члана Данске академије наука, а почетком 1957. за редовног члана Варшавске академије наука;¹¹⁹ проф. Архитектонског факултета Бранислав Којић је 1954. изабран за југословенског представника у Међународној комисији за осветљење;¹²⁰ Милутин Миланковић је 1955. изабран за члана Академије природних наука у Халеу;¹²¹ Георгије Острогорски је 1956. добио највише признање у византологији, награду Гистава Шламбержеа, као први научник ван Француске; итд.¹²²

Београдски универзитет је током 50-их година такође указивао почасности и давао почасне титуле страним научницима, али и политичарима и званичницима. Тако је јуна 1950. додељен почасни докторат правних наука председнику Прогресивне странке САД Џону Рогију;¹²³ на предлог управе Филозофског факултета 1955. промовисан је за почасног доктора књижевности У Ну, канцелар Универзитета у Рангуну, председник владе Бурманске Уније и књижевник, за „заслуге за учвршћивање и проширење односа искреног пријатељства између народа Југославије и Бурманске Уније“; итд.¹²⁴

¹¹⁶ АЈ, 55-43-192, Чланство у међународним организацијама; АЈ, 55-5-27, Извештај о раду Академијског савета 1952.

¹¹⁷ *Универзитетски весник*, бр. 59, 29. децембар 1951, 4.

¹¹⁸ *Тридесет година ПМФ-а*, 371.

¹¹⁹ *Извештај ректора Београдског универзитета о раду Универзитета у школској 1952/53*, 46; *Политика*, 14. јануар 1957, 5.

¹²⁰ *Универзитетски весник*, бр. 97, 24. јун 1954, 8.

¹²¹ *Lives and work of the Serbian scientists*, 180.

¹²² *Универзитетски весник*, бр. 111, 27. јун 1956, 6; *Политика*, бр. 19. јун 1956, 7.

¹²³ ДАМСП, ПА, 1950, ф. 81, дос. 10, сигн. 46401; АЈБТ, КПР, I-2-а/83, Ц. Роги код Тита, 4. јун 1950.

¹²⁴ *Извештај о раду Универзитета у школској 1954/55*, 46; *Борба*, бр. 134, 7. јун 1955, 5; *Исто*, бр. 136, 9. јун 1955, 1; *Политика*, бр. 15155, 9. јун 1955, 1. Овој по-

Интензитет, садржај, корисност и тешкоће међународне сарадње наставника Београдског универзитета и великих школа и југословенских научника током прве половине 50-их година може се сагледати из прегледа и извештаја Академијског савета и извештаја појединаца који су путовали у иностранство као делегати Савета. У Савету су везе у области науке сматране важним делом културне политике, делом многостране и разноврсне међународне културне сарадње и средством културне пропаганде и подизања угледа земље. Међународној сарадњи у науци као „плоду сарадње свих народа“ стално је растао значај, а жив контакт, „позајмљивање од других народа“, примена страних достигнућа и метода постајали су све неопходнији. Сматрано је да је значај међународних веза био велики у свим дисциплинама, нарочито због чињенице да је после рата истраживачка делатност, посебно у медицини и техници, расла експлозивном брзином, научне публикације постајале тешко прегледне и у ужим научним областима, услед чега је потреба за чешћим састанцима и директном разменом знања била све већа.

Међу 475 учесника које је од 1950. до 1955. делегирао Академијски савет на 300 научних скупова и преко 100 научника које је послао на краће студијске боравке и око 200 којима је плаћао котизације за чланство у међународним организацијама, значајан део су чинили наставници и асистенти из Београда. Нешто мање од половине учесника конгреса чинили су научници из Србије; највише их је било из области медицине, а најмање из пољопривреде и шумарства. Академијски савет је у сарадњи са Југословенском комисијом за УНЕСКО и другим органима од 1949. до 1953. позвао у земљу 16 страних научника, од којих су осморица гостовали и држали предавања на универзитетима, академијама и институтима, упознали научни рад у Београду и Југославији, сазнања пренели у своје земље и у великој мери касније помагали југословенским стипендистима и научницима на специјализацији у иностранству.¹²⁵

части је претходила додела титуле доктора права Рангунског универзитета Јосипу Брозу Титу приликом посете Бурми јануара 1955. (АЈБТ, КПР, I-2/4-2, Говор Председника Тита на Рангунском универзитету 16. јануар 1955; *Политика*, 17. јануар 1955, 1).

¹²⁵ АЈ, 55-5-30, Сумарни извештај о раду Академијског савета од оснивања; АЈ, 55-3-20, Извештај о раду 1950; АЈ, 55-4-24, Извештај о раду 1951; АЈ, 55-5-27, Извештај о раду 1952; АЈ, 55-5-30, Извештај о раду 1953; АЈ, 55-6-34, Извештај о раду 1954; АЈ, 55-6-36, Извештај о раду 1955; АЈ, 55-54-262, Боравци у иностранству; АЈ, 55-58-298, Извештаји о међународним научним скуповима у 1952. и учешћу југословенских научника на њима; Исто, Извештаји о међународним научним скуповима у 1953. години и учешћу југословенских научника на њима; *Сарадња и признања*, Политика, бр. 14580, 9. август 1953, 7.

Једна од обавеза научника који су ишли у иностранство, а која често није поштована, било је подношење извештаја о боравку у иностранству.¹²⁶ Постојао је и упитник за писање детаљних извештаја у којем су тражени подаци о месту и времену одржавања конгреса, организаторима, темама, учесницима, раду, рефератима, дискусијама, стручном квалитету, учешћу и наступима наших научника, односу домаћина и других учесника према југословенској делегацији, интересу за југословенску науку и за долазак у Југославију, квалитету и значају скупа и примењивости његових резултата у науци и привреди Југославије, раду учесника на тој примени и преношењу сазнања колегама у домовини, итд. Извештаји су подношени и деканату и ректорату, а долазили су и до Савета за науку и културу и Министарства иностраних послова.

На основу тих извештаја и других података,¹²⁷ Академијски савет је пратио и оцењивао међународну сарадњу Југославије, одмеравао значај и квалитет југословенске науке у свету. У целини, међународна научна сарадња Југославије је оцењивана као позитивна, као скроман али стваран допринос „општечовечанској култури“. Југословенски научници на међународним скуповима су достојно представљали југословенску науку, њихова научна саопштења су изазивала „живо интересовање“ и „повољно оцењивана“, тако да су бирани у председништва конгреса и научних друштава, уживали разне почасте, позивани да држе предавања и да дају радове за објављивање у страним часописима и зборницима. Међународни скупови су коришћени за договоре о размењивању стручних књига и часописа, набавку инструмената, упознавање нових метода и достигнућа европске и светске науке. Посебно је било значајно јачање старих и ширење нових познанстава са страним стручњацима, договарање о сарадњи, размени мишљења, литературе и радова, доласку у Југославију. На конгресима је одмераван ниво домаће науке, учавани су недостаци, преиспитивана достигнућа, доношена нова знања и искуства, а потом и тражени начини за њихову примену у научно-истраживачком и

¹²⁶ АС, БУ, ф. 125, АС – Ректорату, 14461, 9. јул 1952, интервенција да се шаљу извештаји.

¹²⁷ И југословенска дипломатска представништва су пратила рад појединих скупова, наступе југословенских научника на њима и боравак и рад специјализаната у иностранству. Често су и сама имала изасланика на конгресу, приређивала су пријеме и састанке и извештавала Министарство о току и резултатима скупа или студијског боравка. Тако је амбасада у Паризу 1951. приредила пријем за учеснике Конгреса хирурга и констатовала да је југословенска делегација имала ванредан успех и да су наступи изазвали озбиљно интересовање. ДАМСП, ПА, Француска, 1951, ф. 26, досије 4, сигн. 41003.

наставном раду у београдским факултетима, институтима и лабораторијама.¹²⁸

У извештајима је редовно давана оцена нивоа конгреса и места југословенске науке у односу на тај ниво. Често је показивано да третирање одређених научних питања „ни у чему не заостаје у југословенској науци“ (конгрес дерматолога, конгрес теоријске и примењене механике 1952, итд.), а било је и критичних осврта према којима је ниво конгреса био „испод просека“. Ч. Симић није био „одушевљен“ на конгресу ентомолога у Амстердаму 1951, није „чуо ништа ново“, слушао је реферате чија је „научна висина испод средње вредности“ о питањима „која смо обрадили пре три године“ и закључио да смо „у ентомологији у неким питањима отишли и даље мада оскудевамо у литератури“. В. Станојевић и Б. Ђорђевић су на европском кардиолошком конгресу у Лондону 1952. закључили да је „наша кардиологија на европском нивоу, али да недостају апаратуре и инструменти“. Историчари уметности су на скупу у Амстердаму 1952. оценили да југословенска историја уметности не може да се мери са великим земљама, али „у кругу мањих земаља Југославија заузима видно место“; приметили су и да неки узроци споријег развоја ове гране леже управо у слабом контакту са иностранством. Ђорђе Лазаревић је са конгреса за мостове и конструкције у Кембриџу 1952. извештавао да „на пољу експерименталних техничких дисциплина ми свакако заостајемо јер су наши заводи и институти још недовољно екипирани људством, апаратима и машинама“, али и да се „на попуни те празнине ради“ и да се „практичне реализације на конгресу разликују само по средствима којима су постигнуте“.¹²⁹

¹²⁸ АЈБТ, КПР, II-6-а, Приказ извештаја о међународним научним скуповима у 1952. и учешћу југословенских научника у њима, 8. октобар 1953; *Сарадња и признања*, Политика, бр. 14580, 9. август 1953, 7; АЈ, 55-5-30, Сумарни извештај о раду Академијског савета од оснивања; АЈ, 55-58-298, Извештаји о међународним научним скуповима у 1952. години и учешћу југословенских научника на њима; Исто, Извештаји о међународним научним скуповима у 1953. години и учешћу југословенских научника на њима; Исто, Одашиљање делегата из ФНРЈ на иностране научне конгресе; АЈ, 559-17а, Преглед научне сарадње 1950–1952.

¹²⁹ АЈ, 55-5-30, Сумарни извештај о раду Академијског савета од оснивања; АЈ, 55-3-20, Извештај о раду 1950; АЈ, 55-4-24, Извештај о раду 1951; АЈ, 55-5-27, Извештај о раду 1952; АЈ, 55-5-30, Извештај о раду 1953; АЈ, 55-6-34, Извештај о раду 1954; АЈ, 55-6-36, Извештај о раду 1955; АЈ, 55-58-298, Извештаји о међународним научним скуповима у 1952. години и учешћу југословенских научника на њима; Исто, Извештаји о међународним научним скуповима у 1953. години и учешћу југословенских научника на њима; Исто, Одашиљање делегата из ФНРЈ на иностране научне конгресе; ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1952, ф. 54, досије 8, сигн. 4409, извештаји са скупова; ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1952, ф. 56, досије 6, сигн. 413122, извештаји са скупова; ДАМСП, ПА, Југославија, 1953, ф. 45, досије

Академијски савет је тежио да на конгресе шаље углавном учеснике са рефератима, који су на већини конгреса добро оцењивани, добро репрезентовали југословенску науку и често показивали да југословенска наука не заостаје за светском (1954. на конгресима математичара и медицине рада; С. Станковић на конгресу лимнолога 1954; конгреси микробиолога и ветеринара 1955; В. Спужић и В. Даниловић на конгресу алерголога, на којем је Спужић изабран за потпредседника; излагање М. Миланковића на конгресу за изучавање квартара у Риму 1955. пропраћено је аплаузом; реферат В. Стојановића у Лисабону похваљен, а он позван у Париз да држи предавање и демонстрира операцију о којој је говорио; Иван Станковић на конгресу у Паризу 1955. после којег је демонстрирао операцију глаукома; Г. Острогорски на конгресу византолога; итд.). Ношен је и пригодан материјал, сепарати и литература, тако да су историчари у Риму 1955. осим добрим излагањима посебну пажњу привукли *Библиографијом југословенске историографије 1945–1955*. Многи су бирани у органе конгреса, председавали су појединим сесијама и указиване су им друге почести (Војин Смодлака је био у управи федерације спортске медицине, а 1952. у Паризу му је додељена Златна медаља части за заслуге на пољу ширења спортске медицинске организације; Стеван Николић је био члан Центра за вештачка ђубрива; Станоје Стефановић је председавао на конгресу хематолога; С. Станковић је у Кембриџу поново изабран за потпредседника одбора Интернационалне асоцијације за лимнологију, Душан Станковић је изабран за члана Међународног комитета за хортикултуру; Сими Илићу је понуђено чланство у редакцији међународног дерматолошког часописа; делегати на геолошком конгресу у Алжиру 1952. ушли су у картографску комисију и спречили да геолошку карту Југославије израђују Немци; итд).¹³⁰

Посебна пажња је посвећивана пријему и односу домаћина и осталих учесника према Југословенима. Пријем је био скоро „увек коректан, са много предусретљивости, често срдачан и пријатељски“. Домаћини су углавном позивали југословенске делегате на бројне пријеме и коктеле и залагали се за развој сарадње. Такав пријем је тумачен уобичајеним гостопримством и куртоазношћу, али често и традиционалним везама (са француским геолозима, рецимо) и личним познанствима. Осим предусретљивости у радном и незваничном делу конгреса, посебно је истицана предусретљивост приликом научних екскурзија,

17, сигн. 410234, извештаји са скупова; ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1953, ф. 56, досије 1, сигн. 42786, извештаји са скупова.
¹³⁰ Исто.

посета лабораторијама, институтима, градилиштима, предузећима, фабрикама, које су биле од огромног практичног интереса за југословенске научнике (нафтна поља у Алжиру на конгресу геолога, фабрика антибиотика у Паризу на конгресу биохемије, итд.). Ђорђе Лазаревић каже да се у Кембрицу 1952. „није десило да неки наш делегат жели да посети неко градилиште да му се не изађе у сусрет“. Многи учесници су показивали интересовање за Југославију, политичко стање и развој науке у њој, а често су и изражавали жељу да дођу у посету. Уочавана је и разлика између жеље за научним радом и туристичким боравком у земљи, тако да су историчари уметности после конгреса у Амстердаму саветовали опрез сматрајући да је боље позивати младе на студије и тако бити сигуран долазе они које занима наука „а не туризам и летовање на туђ трошак“. Сусрети на скуповима у иностранству су доводили до уговарања конкретних облика сарадње, размене литературе, контаката људи и установа, размене радова у часописима, гостовања странаца, специјализације младих стручњака, предлога да се будући конгреси одрже у Југославији (предлог В. Смодлаке да се конгрес спортске медицине одржи у Београду; предлог Г. Острогорског и Ђ. Бошковића да се византолошки конгрес одржи у Охриду).¹³¹

У првом плану свих одлазака у иностранство било је упознавање конкретних достигнућа светске науке, метода, организације и покушај њихове примена у земљи. Према већини извештаја, та корист је била значајна и примена могућа у настави и научном истраживању, али и у привреди. То је важило како за делегате на конгресима, тако и за научнике на студијском боравку у иностранству: Душан Станковић је из Енглеске донео садни материјал и упознао се са светски познатим генетичарем С. Дарлингтоном који је изразио жељу да дође у Југославију; Радован Марковић је упознао рад електротехничких института и фабрика у Енглеској, Младен Поповић је стекао искуство у испитивању гасних турбина и успоставио везе на Империјал колеџу у Лондону, итд. Међународни скупови су показивали светске трендове и највећа достигнућа у одређеним дисциплинама и омогућавали југословенским научницима да их упознају и евентуално примене. Омогућавали су и домаћим научницима да прикажу резултате одређене дисциплине у Југославији. Специфични су били конгреси друштвених наука, на којима је југословенским делегатима било примарно да прикажу политичку и друштвену стварност Југославије, улогу Партије, специфичности државног и друштвеног уређења и привредног развоја земље (народне

¹³¹ Исто.

одборе, радничке савете, самоуправљање, планску привреду, задруге, законе и друго), да истакну разлику између југословенског и совјетског система и супротставе се „погрешним сватањима“ и заблудама, како „реакционарним“ са Запада, тако и „ревизионистичким“ из социјалистичких земаља. Међународни научни скупови су јасно показивали нужност познавања страних језика за учешће на њима и бављење науком уопште, а од почетка 50-их година је уочен и примат енглеског језика у науци.¹³² Тако је психолог Борислав Стевановић у извештају са конгреса за психологију у Стокхолму 1951. написао: „У практичном погледу конгрес је показао да данас не треба ићи на конгресе без знања енглеског језика. Ваљда 90% предавања је било на енглеском. Чак и многи немачки и аустријски, понеки белгијски психолози држали су своја предавања на енглеском, да не говоримо о оним народностима чији језици нису званични језици конгреса.“¹³³

У одласку на конгресе у иностранство током 50-их година и у њиховом раду били су неизбежни и идеолошко-политички садржаји. Ту се као главно питање до половине деценије постављало питање Совјетског Савеза и информбировских земаља. У упитнику за извештаје научници су морали да одговоре и на питање о учешћу научника из Совјетског Савеза и информбировских земаља на скупу, њиховом стручном квалитету и доприносу скупу и посебно њиховом односу према југословенској делегацији. На многим скуповима у том периоду научници из тих земаља нису уопште ни учествовали. Када су били присутни, њихов однос према југословенској делегације је био углавном „коректан“, али и „суздржан“. Узајамних контаката до средине деценије углавном није било, а југословенски делегати су заједљиво критиковали квалитет реферата совјетских и источноевропских научника, слабо знање језика и уочавали жељу за остваривањем контакта, која је била сузбијана. У складу са промењеним политичким односима две земље, средином деценије уследиле су и промене на овом пољу. Тако је у извештају Академијског савета о међународним конгресима 1955. наведено: „Могло се запазити да су ове године нарочито делегати из појединих источноевропских земаља, којих је досад било релативно мало на научним конгресима у иностранству и који као да су досад избегавали сусрет са југословенским научницима, показали нарочиту срдачност у контакту са нашим делегатима, приступали им, интересовали се за научни рад у нашој земљи и изражавали жељу и давали предлоге за

¹³² Исто.

¹³³ ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1951, фасц. 55, досије 4, сигн. 47507.

остварење сталних научних веза са Југославијом. Совјетска делегација на Међународном историјском конгресу у Риму, организовала је посебан састанак са југословенским делегатима“.¹³⁴

Однос са делегатима западних капиталистичких земаља је све време био мање или више срдачан, посебно са домаћинима, Французима, Скандинавцима и другим. И у тим општим оквирима често се осећао идеолошки набој и суревњивост. Тако је на конгресу друштва за израду путева у Дизелдорфу 1952. југословенски делегат приметио да се „ипак осећа да и међу стручњацима Западне Немачке постоје две групе, једна демократски настројена и врло пријатељска према нама и друга, код које националсоцијалистички дух још није уништен“.¹³⁵ Последице идеолошког неповерења према Западу у науци овако је описао Борислав Стевановић са конгреса психотехнике у Паризу 1953: „Један од услова за међународне везе је ублажавање, ако не укидање, табуа против `западне науке` који се у неким нашим круговима још увек јако негује, бар у научној области психологије, нарочито примењене психологије. Има већ двадесетак и више година како многе земље користе резултате примењене психологије у свим областима живота (просвета, здравство, привреда) и од тога виде велике користи, док се код нас у неким просветним круговима за разлику од људи у привреди, а нарочито код неких полувзваничних професионалних педагога гледа на то коришћење науке као на нешто декадентно. Ми се још увек тек решавамо хоћемо ли оснивати саветовалишта за професионалну оријентацију и клиничка психолошка саветовалишта за децу и родитеље, док у многим земљама такве установе постоје већ годинама, у неким већ деценијама и дају благородне резултате.“ О узајамном неповерењу сведочи и то да су се делегати западних земаља на истом конгресу чудили што у свом реферату Стевановић слободно презентује истраживање чији резултати коригују податке званичног пописа становништва о неписмености.¹³⁶

Политичке консеквенце на пољу науке имали су и посебни односи југословенске државе са појединим државама. У питању је пре свега била Италија, са којом је од краја рата трајао сукоб око границе, посебно око Трста. Управо су тај сукоб 1952. године искористили југословенски географи тражећи од државе средства за одлазак делегације на географски конгрес у Вашингтону (шест делегата). Они су, поред научних мотива, истицали да је учешће политички важно ради афирма-

¹³⁴ АЈ, 55-6-36, Извештај о раду 1955.

¹³⁵ ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1953, ф. 56, досије 1, сигн. 42786.

¹³⁶ Исто, досије 6, сигн. 415748.

ције и дипломатске одбране земље, посебно што се очекивало да ће италијанска делегација покренути питање Трста и да је неопходно да се тамо нађу домаћи стручњаци да бране југословенски став и иступају против италијанске и других „непријатељски расположених делегација“. Државни органи су схватили значај тог учешћа, али су сматрали да је шест предложених делегата превише и истакли да се пре поласка одабрани делегати јаве „јер ћемо са њима морати пре поласка да договоримо извесне појединости евентуалних политичких ставова“.¹³⁷

У тренутку посебне затегнутости између две земље и велике антијугословенске кампање у септембру 1953. неколико југословенских научника се затекло у Италији. Живојин Тешић је на конгресу микробиолога у Риму записао: „Без обзира на садашњу затегнуту ситуацију што ју је створила италијанска влада према нашој земљи, ми нисмо имали не само никаквих непријатности за цело време боравка у Италији, већ смо наилазили свуда на врло добар пријем. Озбиљни људи и професори уопште не придају никакав значај ономе што дневно пише италијанска штампа о нашој земљи, јер су сами уверени да је то намештено од њихове владе, која нимало није популарна међу интелектуалцима и осталим радницима.“¹³⁸ Крајем августа асистент ПМФ-а Милика Пљакић истицала је са студијског боравка у Хидробиолошком институту на језеру Мађоре да „сви сарадници гаје велике симпатије према нашим народима уопште а велико поштовање имају према нашим научним радницима“.¹³⁹ Нешто другачије је било искуство П. Стевановића и М. Миланковића, којима нису продужене визе и морали су раније да напусте конгрес о квартару у Риму. Стевановић је забележио: „У затегнутој политичкој ситуацији која је тих дана владала између наше земље и Италије организатори конгреса нису показали неку нарочиту вољу да нам се омогући боравак, то јест продужење визе до краја конгреса“.¹⁴⁰

На више конгреса у том периоду, југословенски научници су на различите начине подржали став државе према Франковој Шпанији. Пре свега, радило се о спречавању избора шпанских делегата у органе конгреса и онемогућавању да се шпански градови изаберу за место одржавања следећег скупа. Тако је В. Спужић на конгресу алерголога у Копенхагену маја 1953, као члан тела за питање наредног конгреса, пошто је одлучено да се нови конгрес одржи у Шпанији припретио да у

¹³⁷ Исто, досије 1, сигн. 41544, 45067.

¹³⁸ ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1953, ф. 56, досије 6, сигн. 415748.

¹³⁹ Исто, досије 5, сигн. 412481.

¹⁴⁰ Исто, досије 5, сигн. 415748. Видети и: М. Миланковић, *н. д.*, 491–506.

том случају Југославија неће учествовати, па је одлука промењена и изабрана је Фиренца.¹⁴¹

На међународним конгресима и у међународној научној и универзитетској сарадњи током прве половине 50-их година одражаване су изузетно блиске политичке везе Југославије са Грчком и Турском које су форсиране у том периоду и резултирале склапањем Балканског пакта. После склапања *Уговора о пријатељству и сарадњи између ФНРЈ, Краљевине Грчке и Републике Турске* 28. фебруара 1953, који је предвиђао и развијање техничке и културне сарадње, успостављене су везе између југословенских, грчких и турских универзитета и размена универзитетских наставника. Закључени су посебни споразуми и формирано одређени органи. Већ маја 1953. ректор Истанбулског универзитета Казим Исмаил Гуркан посетио је Београд, а у оквиру програма размене универзитетских професора економије између Грчке, Турске и Југославије професор политичке економије на Солунском универзитету др Димитрије Деливанис одржао је 1955. на Економском факултету у Београду два одлично посећена предавања на француском језику: о монетарној политици неразвијених земаља и о стабилности цена.¹⁴² Планиране су и друге посете универзитетских професора, а на међународним конгресима остваривани су блиски контакти југословенске, грчке и турске делегације и предлагани различити облици сарадње (1952. предлагано је оснивање асоцијације грчких, турских и југословенских геолога; 1953. повремено састанци хематолога и блиска сарадња хирурга; 1954. сарадња у гинекологији, геодезији и гравиметрији, итд.).¹⁴³

Београдски и југословенски научници у извештајима нису износили утиске са путовања, описе земаља и градова у којима су били, људи и култура са којима су се сусретали, што је разумљиво с обзиром на званични карактер извештаја, краткоћу и усмереност на стручни и научни садржај њихових путовања. У том смислу потпуни изузетак чини извештај професора Архитектонског факултета у Београду Николе

¹⁴¹ АЈ, 55-5-30, Извештај о раду 1953; ДАМСП, ПА, Југославија, 1953, ф. 45, досије 17, сигн. 410234, Извештаји о конгресима 1953.

¹⁴² *Уговор о пријатељству и сарадњи између ФНРЈ, Краљевине Грчке и Републике Турске*, 28. фебруара 1953, Међународни уговори, бр. 3, 1953; *Службени лист ФНРЈ*, бр. 15, 1. април 1953, 226; *Универзитетски весник*, бр. 98, 13. април 1955, 5; *Борба*, бр. 71, 26. март 1955, 4; *Политика*, бр. 14494, 29. април 1953, 6; *Исто*, бр. 14502, 10. мај 1953; К. Gurkan, *Utisci iz Jugoslavije*, *Међународна политика*, бр. 91–92, 1. јануар 1954, 16–17. ДАМСП, ПА, Турска, 1953, ф. 96, досије 11, сигн. 42567.

¹⁴³ ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1953, ф. 56, досије 6, сигн. 142786; *Исто*, 1954, ф. 56, досије 5, сигн. 413122; *Исто*, 1955, ф. 39, досије 2, сигн. 41940.

Добровића из Лисабона 1952. године са конгреса за становање и урбанизам.

Добровић је похвалио чистоћу и уређеност улица и хотела у Португалу и приметио да је „саобраћај као у Паризу али не тако бучан“; оштрим оком архитекте је запазио да земља има велико градителско наслеђе, да су „енглески травњаци под овим суптропским поднебљем одржавани са највећом пажњом“, да је грађевинска делатност велика и беспрекорна, „нове стамбене четврти ничу у свим градовима, подижу се и минимални станови за минималну кирију за сиромашне“. Стигао је и да примети да су „Португалци сабрани, озбиљни и радни људи, нема оне јужњачке брбљивости и површности“. Извештај је закључио социјално-политичком примедбом:

„Гледано споља земља даје утисак социјалне и привредне усклађености. Шта је у дубини и које су те силе које невидљиво у тој земљи делују, то за кратко време конгреса нисам могао докучити, као ни социјалне супротности које постоје у сваком класном друштву. Знао сам пре поласка да је земља под диктаторским режимом др Оливеира Салазара. Он је у својој земљи споља неприметљив; није се ни спомињао, као да га нема. Политичких парола нисам нигде запажао. Звучници се нису нигде чули на отвореним градским просторима.“¹⁴⁴

Много ревносније и пажљивије научници су примећивали и записивали недостатке конгреса и студијских путовања и организације међународне научне сарадње и давали предлоге да се проблеми отклоне. И научници и службеници Академијског савета и других државних органа су уочавали да, упркос напорима, сарадња са иностранством и размена стручњака почетком 50-их година није била довољно организована и координисана. Није постојала јединствена евиденција одласка домаћих научника у иностранство нити позивања и гостовања страних научника у земљи. Дешавало се да више установа позове истог стручњака из иностранства, да поједине заинтересоване установе не буду обавештене о доласку одређеног стручњака, да је смештај у хотелу и

¹⁴⁴ ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1953, ф. 56, досије 1, сигн. 42786. Бројни београдски универзитетски професори који су 50-их година путовали у иностранство нису оставили објављене дневнике и путописне белешке о тим путовањима, док је до евентуалних необјављених записа тешко доћи. Један од таквих, до којег смо дошли захваљујући љубазности доц. др Јелене Ердџан са Филозофског факултета у Београду, јесте дневник њеног деде професора Старог завета на Богословском факултету др Милоша Ердџана са студијског боравка у Палестини од октобра 1956. до маја 1957. године. Дневник својим стручним садржајима, али и личним освртима и записима аутора, неизбежно смештеним у хладноратовски контекст, показује значај овакве врсте извора за потпуно сагледавање значаја путовања југословенских професора са обе стране „гвоздене завесе“ током 50-их година.

неадекватан и организација боравка лоша. С друге стране, било је случајева да на конгресе у иностранство више установа пошаље своје делегате, или да истог научника делегира више институција, да се шаље више представника него што је потребно, као и да делегирани стручњаци нису довољно компетентни, итд. Делегати који су на конгресе путовали мимо знања Академијског савета често нису ни имали реферат или је био лошег квалитета, сукобљавали су се са ставовима званичне делегације или сами иступали уместо ње, нису знали стране језике и наносили су штету угледу земље и југословенске науке. Академијски савет је током деценије тежио да централизује упућивање научника на конгресе и боравке у иностранство и у више наврата доносио упутства којима је прецизирана процедура предлагања и избора кандидата за конгресе и усавршавање у иностранству.

Почетком 1952. одлучено је да установе достављају предлоге републичким саветима за науку и културу, а да Академијски савет ФНРЈ бира и даје сагласност за сва лица која званично представљају земљу на конгресима и буде обавештен о одласку појединих лица у својству посматрача. О избору специјализаната на рачун домаћих девизних средстава требало је да одлучују републички савети за науку и културу, а о избору специјализанта на терет страних влада одлучивао је Савет за науку и културу ФНРЈ на предлог републичких савета и појединих установа, уз консултовање са Академијским саветом и другим научним институцијама. Поред стручних квалификација требало је водити рачуна и о познавању језика земље у коју се иде, научним резултатима, о могућностима усавршавања на домаћим универзитетима, али и о републичкој припадности кандидата и међурепубличком кључу. У предлогу за пут на конгрес или специјализацију, требало је дати детаљне податке о сврси боравка, теми и кандидату. Коначно одобрење за пут је давало Председништво Владе ФНРЈ (за конгресе само до 1952), при којем је формирана и посебна саветодавна комисија. Академијски савет је успевао да контролише број и квалитет својих делегата, али одредбе по којима је морао да буде обавештен о одласцима представника привредних предузећа, установа и органа у иностранство нису биле поштоване. Временом је растао број учесника међународних конгреса о чијем одласку није био ни обавештен, а ингеренције Савета по овом питању су смањиване. Према непотпуним подацима мимо Савета на конгресима је било 1950. године – 79 учесника, 1951. – 47, 1952. – 53 на 19 скупова, 1953. – око 150; 1955. – 146 на 28 скупова (само 28 са рефератима). На конгресу за биохемију у Паризу 1952. осим 3 делегата Академијског савета било је још 6, на зоотехничком конгресу у Копен-

хагену 1953. осим 2 још 8 делегата, на ветеринарском конгресу у Стокхолму 1953. још 21 мимо Академијског савета, на конгресу Међународне фармацеутске федерације 1953. у Паризу још 30, а 1955. у Лондону 60, на конгресу историчара 1955. у Риму 35, итд.¹⁴⁵

Уочавани су и други проблеми: позиви на конгресе су каснили, споро су добијане визе и завршаване друге процедуре. Често су визе стизале у последњи час, делегати су уз бројне проблеме у путу, каснили на конгресе, организатори нису били обавештени на време, те је долазило до проблема са смештајем. Сматрано је да се ти проблеми могу отклонити правовременим обавештавањем о одржавању скупа и поједностављивањем процедуре избора и прибављања докумената за пут. С друге стране, специјализанти често нису на време достављали програм истраживања и списак места које би желели да обиђу; често се нису правовремено или се уопште нису јављали дипломатским представништвима, или су, с друге стране, имали превелика очекивања од њих. То је требало избећи одговорнијим односом специјализаната и ближним контактом са амбасадама.¹⁴⁶

Делегати на конгресима су имали бројне предлоге од којих се већина односила на конкретна стручна питања, развој појединих дисциплина, већа улагања, подстицање унутрашњег развоја и међународне сарадње, што блискије везе са појединим земљама и научницима, уплаћивање котизација за чланство у међународним организацијама и одржавање будућих конгреса у Југославији. Ради бољег представљања југословенске науке једни су предлагали да се шаљу старији, искусни научници, док су други сматрали да је потребно више слати младе асистенте ради стицања искуства. Већина је сматрала да је неопходно перфектно владање бар једним страним језиком; предлагане су и припреме делегата пред конгрес, избор шефа делегације, договарање међусобне

¹⁴⁵ АЈ, 317-86-120, Академијски савет – СНК ФНРЈ, бр. 1010, 14. јул 1951; Исто, Академијски савет – СНК ФНРЈ, бр. 280, 5. фебруар 1952; Исто, СНК ФНРЈ – Академијском савету, бр. 2365, 10. фебруар 1952; Исто, бр. 5357, 10. јул 1952; АЈ, Председништво Владе ФНРЈ, 50-45-98, Председништво – Народној банци ФНРЈ, бр. 3752, 27. јул 1951; АЈ, 50-45-100, пов. бр. 326, 19. април 1951; АЈ, 130-608-1004, Председништво Владе ФНРЈ, пов. бр. 35, 8. април 1952; АЈ, 55-5-30, Сумарни извештај о раду Академијског савета од оснивања; АЈ, 55-3-20, Извештај о раду 1950; АЈ, 55-4-24, Извештај о раду 1951; АЈ, 55-5-27, Извештај о раду 1952; АЈ, 55-5-30, Извештај о раду 1953; АЈ, 55-6-34, Извештај о раду 1954; АЈ, 55-6-36, Извештај о раду 1955; АЈ, 55-58-298, Одашиљање делегата из ФНРЈ на иностране научне конгресе АЈБТ, КПР, II-6-а, Приказ извештаја о међународним научним скуповима у 1952. години и учешћу југословенских научника у њима, 8. октобар 1953.

¹⁴⁶ АЈ, 55-58-298, Академијски савет – СНК ФНРЈ, бр. 1010, 14. јул 1951; ДАМСП, ПА, Енглеска, 1950, ф. 23, досије 20; АЈ, 55-5-30, Сумарни извештај о раду Академијског савета од оснивања.

сарадње и наступа, итд. Значајан број примедби и предлога се односио на финансијска питања, како на обезбеђивања већих средстава за дуже боравке, останак после конгреса, учешће на екскурзијама и посетама у оквиру скупа, тако и на обезбеђивање бољег смештаја, давање већих дневница, омогућавање репрезентације, учешћа на банкетима и ручковима, итд.¹⁴⁷ Професор Медицинског факултета Милорад Милошевић забележио је у извештају са конференције о полиомиелитису у Копенхагену 1952: „На крају желео бих да напоменем да је веома незгодно за делегате наше земље што им се за одлазак на овакве састанке додељују врло скромне дневнице које их приморавају да живе готово студентским животом и да избегавају сваки контакт са људима из плашње да не буду изазвани на материјалне издатке који превазилазе њихове могућности па да остану без материјалних средстава“.¹⁴⁸

Претходни преглед, и поред бројних проблема, показује интензитет и правце међународне научне сарадње Београдског универзитета и великих школа до средине 50-их година. Како је деценија одмицала, београдски научници су све више излазили у свет, посећивали конгресе и конференције и усавршавали се у својим струкама. Тематика међународних скупова и области и дисциплине на којима су се наставници и асистенти усавршавали биле су разноврсне: од друштвених и хуманистичких наука, преко природних, биолошких и пољопривредних, до техничких наука; од општих и основних истраживања до уско специјалистичких и практично применљивих дисциплина од изузетног значаја за развој појединих привредних грана у земљи. Њихово главно одређиште биле су Француска, Западна Немачка, Енглеска, Аустрија, Холандија, скандинавске земље, као и научни, културни и привредни центри, као што су Лондон, Оксфорд, Кембриџ, Париз, Беч, Рим, Франкфурт, Лунд, Хаг, Брисел, Стокхолм и други. Поред старих центара на којима су школоване прве генерације српских интелектуалаца и универзитетских професора појавиле су се нове земље и универзитети који су имале да понуде савремена знања и научна достигнућа. Политички пројекти су форсирани сарадњу са турским и грчким научним центрима

¹⁴⁷ АЈ, 55-5-30, Сумарни извештај о раду Академијског савета од оснивања; АЈ, 55-3-20, Извештај о раду 1950; АЈ, 55-4-24, Извештај о раду 1951; АЈ, 55-5-27, Извештај о раду 1952; АЈ, 55-5-30, Извештај о раду 1953; АЈ, 55-6-34, Извештај о раду 1954; АЈ, 55-6-36, Извештај о раду 1955; АЈ, 55-58-298, Одашиљање делегата из ФНРЈ на иностране научне конгресе; АЈБТ, КПР, II-6-а, Приказ извештаја о међународним научним скуповима у 1952. години и учешћу југословенских научника у њима, 8. октобар 1953.

¹⁴⁸ ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1952, ф. 55, досије 2, сигн. 44317.

и научницима. До средине деценије путовања у Источну Европу није било, што одсликава и ниво политичких односа са овим земљама. Исто је важило и за госте из иностранства на београдским факултетима који су средином деценије долазили све чешће, и то управо из поменутих западних земаља, како би директно пренели знања и достигнућа на београдске наставнике и студенте, али и сагледали резултате развоја науке у Београду и Југославији, одмерили достигнућа, а све чешће и сами понели нова сазнања и искуства.

Запад, Исток и Трећи свет 1955–1960

Од половине 50-их година универзитетске везе су такође пратиле развој међународне ситуације и спољнополитичких односа Југославије. Настављен је тренд блиске сарадње са развијеним западним земљама и универзитетским центрима, док су универзитетске везе са Грчком и Турском брзо ослабиле, како су слабили и ефекти Балканског пакта. С друге стране, поновно зближавање и регулисање политичких односа са Совјетским Савезом и земљама Источног блока довело је од средине деценије до поновних научних контаката и развоја сарадње Београдског универзитета са универзитетским центрима и научницима ових земаља. На трећој страни, такође у вези са државном спољном политиком и међународним положајем, дошло је и до првих контаката и развоја сарадње са универзитетима, научним установама и државним органима земаља Трећег света, тј. новоослобођеним и неразвијеним земљама Азије и Африке. У тим односима Београдски и остали југословенски универзитети и њихови наставници имали су сасвим другу улогу.

Још средином деценије успостављају се прве везе са азијским и афричким универзитетима, мада се у почетку радило углавном о студентској сарадњи. Већ у лето 1954. група египатских универзитетских наставника која је била у Аустрији, посетила је на позив Удружења универзитетских наставника и Југославију.¹⁴⁹ У првој половини новембра 1955. на Београдском универзитету боравила су три универзитетска професора из Египта: Ахмед Салем Хасан, проф. Пољопривредног факултета у Каиру, Ибрахим Амин ел Швараба, проф. оријенталних језика и шеик Ибрахим Нага Ел Агијари, доцент арапског језика на Универзитету Ал Асхар у Каиру. Професори су се интересовали за развој југословенске привреде и универзитета и донели су књиге и филмове о

¹⁴⁹ *Борба*, бр. 164, 10. јул 1954, 4.

изградњи Египта. После Београда посетили су Нови Сад, Скопље и Сарајево. Југословенска универзитетска делегација је узвратила посету крајем 1956. године, а чинили су је представници свих универзитетских центара.¹⁵⁰ Размењене су и прве стипендије са Индијом и Бурмом, углавном за студије, али и неколико за специјализацију. Тако су у Индију 1954. отишли асистент Шумарског факултета Радомир Сенић да у Бенгалону припрема докторску дисертацију из области етеричних уља и Мирослав Марковић, предавач на Филозофском факултету да у Шантиникетану припрема докторат и изучава санскрит и кинески језик, а 1956. Јелица Мишовић асистент Технолошког факултета у Београду. Још 1953. први стипендисти су отишли у Бурму, а 1955. и у Кину. До краја деценије сарадња са азијским и афричким земљама се све више развијала, мада пре свега кроз размену студената.¹⁵¹

Од средине 50-их година и Београдски универзитет је низом званичних контаката, слања и примања делегација и појединих наставника развијао живу међународну сарадњу и везе са земљама Трећег света. Јуна 1955. гост Универзитета је био У Хтин Аунг, ректор Рангунског универзитета, залажући се за блиску сарадњу два универзитета и разматрајући могућности нострификавања диплома Бурманаца који студирају у Југославији, израду доктората на нашим факултетима и узајамне размене научних публикација. Исте године ректора је посетио и кинески амбасадор разматрајући могућности узајамне посете наставника и студената, а ради одржавања и побољшавања сарадње Универзитет је посетила и мајка француског амбасадора, као и многи научни радници из иностранства који су боравили у Југославији: професори Варвоглис, Ксантакис и Кенелис са 40 дипломираних студената ПМФ-а на Солунском универзитету; професори географије са Бечког универзитета који су јуна 1955. били на екскурзији у Југославији; итд. Универзитет је био у сталној преписци са Бироом Међународног удружења универзитета, као члан, и припремано је учешће на II конференцији Удружења у Истанбулу септембра 1955. Као и током ранијих година Универзитет је слао делегације на прославе и јубилеје светских универзитета, академија и научних установа. Тако је ректор позван на прославу 100-годишњице Политехнике у Цириху, а декан Медицинског

¹⁵⁰ *Универзитетски весник*, бр. 105, 16. новембар 1955, 3; АС, БУ, ф. 125, Савезна комисија за културне везе са иностранством – Ректорату, бр. 5960, 16. октобар 1956.

¹⁵¹ АЈ, 559-33а, Извештај за 1954. по секторима; АЈ, 559-50а, Годишњи извештај за 1955. по секторима и по земљама; ДАМСП, ПА, Индија, 1954, ф. 33, досије 17, сигн. 411754; ДАМСП, Индија 1955, ф. 24, досије 36, сигн. 4238; М. Перишић, *Од Стаљина ка Сартру...*, 433–436.

факултета је представљао Универзитет на прослави 200-годишњице Московског универзитета и том приликом обновио раније везе са совјетским научним установама. То је био само део обнове културних и научних веза, које су касније варирале у зависности од политичких односа две земље.¹⁵²

Интересовање страних универзитета за сарадњу са Београдом је расло средином деценије како на Западу, тако и у земљама „народне демократије“. Током школске 1955/56. успостављена је веза са више универзитета на бази реципроцитета, што је био најповољнији начин сарадње због недостатка девизних средстава. Вођени су разговори са члановима египатске, чешке, совјетске, индонежанске и кинеске делегације и са француским, енглеским и немачким амбасадорима о сарадњи универзитета и размени наставника, сарадника и студената. Са ректором универзитета у Сантијаго де Чилеу и са деканом Правног факултета Универзитета у Питсбургу разговарано је о размени особља и литературе. Са Универзитетом у Стразбуру је успостављена нарочито присна веза и уговорена размена студената на бази реципроцитета, размена наставног особља и посета ректора. Сарадња је успостављена и са Универзитетом у Грацу и планирана је размена неколико наставника. Са Карловим универзитетом у Прагу је вршена размена научне и стручне литературе, а са Универзитетом у Софији су вођени преговори о размени литературе и наставника. У изгледу је била и размена стипендиста са универзитетима у Кембриџу и Питсбургу као и низом других универзитета. На тај начин су обезбеђивани повољни услови за долазак страних стручњака и одлазак наставника на стране универзитета, ширење резултата научног рада, подизање научног подмлатка и развој студентске сарадње.¹⁵³

Током 1956. Универзитету је био стављено на располагање 6.030.000 девизних динара од чега је било употребљено 1.920.373 динара за учешће на конгресима и научним састанцима, 3.893.509 за усавршавање и специјализацију у иностранству и 216.118 за службена путовања. За буџетску 1957. стављено је на расположење 15.000.000 девизних динара и актом надлежних финансијских органа одређено је да бар 12 милиона треба да буде употребљено за усавршавање и специјализацију у иностранству, а остатак за учешће на конгресима и службена

¹⁵² *Извештај о раду Универзитета у школској 1954/55*, 46–48; ДАМСП, ПА, Бурма, 1955, ф. 9, досије 25, сигн. 49618.

¹⁵³ *Извештај о раду Универзитета у школској 1955/56*, 24–27; АС, БУ, ф. 125, Ректорат, бр. 1425, 27. април 1956; АС, БУ, ф. 126, Конзулат у Стразбуру – ректору, 11. септембар 1957.

путовања. Од укупне своте Универзитет је на факултете расподелио суму од 4.500.000 динара са препоруком да факултети поведу рачуна да половину средстава употребе за специјализацију и усавршавање у иностранству. Универзитет је расписао конкурс за избор кандидата за усавршавање и специјализацију млађих наставника и асистената, како би средства била благовремено искоришћена и додељена за задовољавање најнеопходнијих потреба Универзитета за предмете на којима нема довољно наставника и како би се најталентованијим младим људима омогућило да постигну виши степен стручности радом у иностранству.¹⁵⁴

И 1956/57. године везе са страним научним установама су се одвијале кроз званичне посете и размену наставника, односно једнострано позивање страних научника да држе предавања на београдским факултетима. Универзитет је одржавао и ширио званичне контакте са страним универзитетима, уговарајући и друге облике сарадње. Везе су и даље биле присне са Универзитетом у Стразбуру са којим је размењена посета ректора, размењено по пет асистената и дато више краћих стипендија за боравак наставника и студената из Стразбуру у Београду. У Београду су боравили проф. Отавио Прошутти, декан Универзитета за странце из Перуђе, који је већ неколико година обезбеђивао стипендије за југословенске студенте и Ђан Батиста де Санктис, професор истог Универзитета. Представници Београдског универзитета су учествовали на свечаном отварању обновљеног Универзитета у Кану и прослави 250-годишњице Техничке велике школе у Прагу; успостављен је контакт са Универзитетом у Пекингу чији је ректор послао поклон књиге и позвао на тешњу сарадњу и размену наставника. Договорена је размена посета ректора Универзитета из Варшаве, Слободног универзитета из Брисела, Универзитета у Бечу и планирана је таква сарадња и са другим универзитетима. Размену наставника и једнострано позивање стручњака из иностранства вршили су непосредно сами факултети. Током 1956/57. београдске факултете је посетило и одржало по једно или више предавања укупно 95 наставника страних универзитета и других научних радника. Постојале су велике разлике међу факултетима, те се постављало питање организације и систематичности позивања страних предавача. Поред задовољства интензитетом сарадње, примећени су пропусти код тематике, али и нивоа одржаних предавања, на шта је убудуће требало обратити већу пажњу. Током исте школске године само из средстава Универзитета 79 наставника и асистената учествовало

¹⁵⁴ *Извештај о раду Универзитета у школској 1956/57. години*, Гласник Универзитета у Београду, бр. 4, 1957, 108.

је на међународним конгресима и то у трајању од 571 дана, а 99 лица је провело извесно време у иностранству на усавршавању или специјализацији. Имајући у виду праксу на многим универзитетима и Београдски универзитет је школске 1956/57. увео летње курсеве за стране научнике и студенте и јуна 1957. у Дубровнику организовао међународни семинар „Универзитет данас“ на којем је учествовало 45 професора са 21 универзитета у иностранству и 21 професор и студент из Југославије.¹⁵⁵

Током 1957. београдски факултети су позвали 85 наставника страних универзитета и научних радника који су одржали по једно или више предавања. Само из средстава Универзитета 81 наставник и асистент је учествовао на међународним конгресима (издато 2.667.957 девизних динара), а 138 лица је провело извесно време на усавршавању и специјализацији у иностранству (издато 12.857.521 девизних динара). Из године у годину могућности за одлазак у иностранство бивале су све веће. Одлуком Универзитетске управе и на основу конкурса, 1957. послато је на боравак у иностранство од 2–3 месеца 65 наставника и сарадника Универзитета.¹⁵⁶

И 1958. године је спроведен конкурс за одлазак у иностранство на усавршавање на терет 7 милиона динара које је Извршно веће Србије, поред раније додељених 4,5 милиона неробних девизних средстава, дало Универзитету за слање млађих наставника и асистената на усавршавање у иностранство на 2–4 месеца. Факултети су предложили 2–5 кандидата руководећи се њиховом способношћу и потребама наставе, а затим је Комисија за међународне везе дала Универзитетској управи предлог стипендиста. Комисија је извршила избор сматрајући да треба упутити: кандидате који иду највише по наставним проблемима или ради стицања формалних квалификација за наставнике (завршавање тезе); на првом месту асистенте, а сасвим изузетно наставнике; кандидате који су са предмета где нема довољан број наставника, а важни су у настави, или кандидате који ће у будуће предавати оне предмете који се уводе у новој реорганизованој настави; слати првенствено кандидате који нису били уопште или нису били последњих година у иностранству. Управа је прихватила ставове Комисије, 30. октобра 1958. донела одлуку, а ректор затим и решење о додели стипендија за усавршавање у иностранству 54 наставника и асистента на 2–3 месеца. Највише је

¹⁵⁵ *Извештај о раду Универзитета у школској 1956/57*, 95–96; АС, БУ, ф. 125, Ректор Универзитета – генералном конзулу ФНРЈ у Стразбуру, бр. 5174, 2. октобар 1957; Исто, Ректор – ДСИП, бр. 2651, 31. мај 1957 (о везама са Варшавом); *Политика*, 13. март 1957, 8.

¹⁵⁶ *Извештај о раду Универзитета у школској 1957/58. години*, Београд 1958, 27–29.

било стипендија за Немачку, потом Енглеску и Француску, а за СССР свега три. Стипендија за Француску је износила 165 долара месечно, а за остале земље 150 долара месечно.¹⁵⁷

Истовремено су се одвијали и званични контакти и размена и једнострано позивање наставника. Београдски универзитет су током 1957/58. посетили Хенри Жан, ректор Слободног универзитета у Бриселу и Паул Венгер, ректор Универзитета у Женеви. Са Стразбуром је 1957/58. остварена размена пет асистената и пет наставника, а сарадња је настављена и 1958/59. када су дочекани и ректори универзитета у Бандунгу, Бриселу, Солуну и низ научних радника из иностранства. У оквиру јачања културних веза са Совјетским Савезом и Пољском делегација пољских универзитета је две недеље 1958. боравила у Београду, а представници Београдског универзитета су били у делегацијама југословенских универзитета октобра 1957. у Совјетском Савезу и марта 1958. у Пољској (Варшави, Кракову, Ворославу и Лођу), док је делегација Познањског универзитета октобра 1958. боравила у Београду. Представници Београдског универзитета су 1958/59. учествовали на прослави 170-годишњице Варшавског универзитета, 400-годишњице Женевског универзитета, 100-годишњице Техничке велике школе у Прагу, 400-годишњице Универзитета у Јени, 100-годишњице Техничке велике школе у Торину, као и на прославама низа других универзитета, чиме су развијане и учвршћиване научне везе.¹⁵⁸

Поред осталих тела за међународну сарадњу, Савет Београдског универзитета је крајем децембра 1958. основао и комисију за везе са другим универзитетима у иностранству коју су чинили професори Милан Бартош, Михаило Вучковић, Радивоје Беровић, народни посланик Милојко Друловић и Мухарем Первић, представник Савеза студената у Универзитетском савету.¹⁵⁹ Септембра 1959. Београдски универзитет је организовао и I сесију Међународног универзитетског центра друштвених наука, на којем је десетак универзитетских наставника држало предавања о актуелним проблемима социјалистичке изградње у Југославији, пред 40 слушалаца из 15 земаља. Центар је наставио рад и наредних година.¹⁶⁰

¹⁵⁷ АС, БУ, ф. 127, Секретаријат Универзитета – факултетима, бр. 3797, 2. август 1958; Исто, Решење ректора Београдског универзитета о додели стипендија.

¹⁵⁸ Исто, 27–28; *Izveštaj o radu Univerziteta u školskoj 1958/59. godini*, Beograd 1959, 42; АС, БУ, ф. 126, Ректор – Комисији за културне везе са иностранством, пов. бр. 20, 27, јун 1959; Исто, Универзитет – факултетима, 1689, 29. април 1959.

¹⁵⁹ ДАМСП, ПА, Југославија, 1959, ф. 66, досије 5, сигн. 43188.

¹⁶⁰ АС, БУ, ф. 130, Међународни универзитетски центар за друштвене науке Универзитета у Београду, 1959–1963.

Карактеристике југословенске међународне научне, културне и просветне сарадње, па тако и сарадње Београдског универзитета са иностранством од средине 50-их година биле су одржавање сталних и интензивних веза са земљама Западне Европе, али повезивање са СССР-ом, социјалистичким земљама и земљама Трећег света, и заснивање сарадње и размене на конвенцијама о културној сарадњи са појединим земљама. *Београдском декларацијом* од 2. јуна 1955. било је предвиђено да се унапреди и културна сарадња ФНРЈ и СССР и да се склопи конвенција о културној сарадњи, што је учињено маја 1956.¹⁶¹ Од 1955. до 1957. године Југославија је потписала конвенције о сарадњи у области културе, науке и просвете са Норвешком, Пољском, Румунијом, Бугарском, Белгијом, Чехословачком, Египтом и споразуме о научно-техничкој сарадњи са СССР-ом, Чехословачком, Пољском, Бугарском, Кином, Румунијом, Мађарском и другим земљама.¹⁶² Опште формулације из конвенција и споразума су прецизиране кроз рад мешовитих комисија и кроз планове и програме сарадње у којима је, између осталог, посвећивана пажња и размени универзитетских наставника и научника.¹⁶³

На основу конвенција развијана је универзитетска и научна сарадња са поменутиим земљама, а нарочито брзо и ефикасно са Пољском и СССР-ом. Пошто су током 1956. потписани конвенција и споразум са Пољском, марта 1957. Академијски савет ФНРЈ потписао је са Пољском академијом договор о научној сарадњи који је подразумевао и размену научника, па тако и наставника универзитета. Конвенцијом је била предвиђена размена по пет универзитетских наставника, али укупна размена научника између две земље је била обимнија. Професор Станислав Турски, ректор Варшавског универзитета, октобра 1957. посебно је посетио Београдски универзитет и најавио ширење сарадње и размену наставника и студената ова два универзитета. Пре свега је

¹⁶¹ *Међународни уговори ФНРЈ*, бр. 54, 1956; *Исто*, бр. 64, 1957, 2–4. Већ од 1955. у СССР су ишли научници из Београда: те године је Воја Стојановић био на конгресу совјетских хирурга, Радивоје Давидовић на прослави Октобарске револуције, Илија Ђуричић на конгресу физиолога, итд. (ДАМСП, ПА, СССР, 1955, ф. 65).

¹⁶² *Међународни уговори ФНРЈ*, бр. 95, 1956; *Исто*, бр. 70, 1957; *Исто*, бр. 73, 1957; *Исто*, бр. 75, 1957; *Исто*, бр. 1, 1958; *Исто*, бр. 7, 1958; *Исто*, бр. 24, 1957; *Исто*, бр. 29, 1957; *Исто*, бр. 42, 1957; *Исто*, бр. 63, 1957; *Исто*, бр. 65, 1957; *Исто*, бр. 70, 1957; *Исто*, бр. 70, 1957; *Исто*, бр. 4, 1958. О потписивању уговора са Пољском, Чехословачком, Кином, Белгијом и Бугарском видети: *Политика*, 28. јун 1956, 7; *Исто*, 18. децембар 1956, 4; *Исто*, 30. јануар 1957, 8; *Исто*, 8. јун 1957, 3; *Исто*, 12. септембар 1957, 8; *Исто*, 19. фебруар 1958, 8; АЈ, 130-618-1018; АЈ, 130-619-1021; АЈ, 130-627-1036; АС, БУ, ф. 125, ДСИП – Ректорату, пов. 92529, 16. септембар 1957.

¹⁶³ АЈ, 130-608-1004, ДСИП – СИБ-у, бр. 94019, 10. јануар 1957; АС, БУ, ф. 127, Универзитет – факултетима, бр. 2476, 19. октобар 1960.

требало развити узајамну сарадњу у области изучавања језика, а потом других научних установа. Тако је већ новембра 1957. на Варшавском универзитету основана катедра за српскохрватски језик. Професори Грађевинског факултета Властимир Туфегџић, Милан Ђурић и Драгош Раденковић и асистент Милорад Ивковић учествовали су јуна 1957. на научној седници коју је организовала Краковска политехника. Новембра 1957. у Београд је допутовала још једна пољска универзитетска делегација, средином 1958. неколико пољских научних радника, а октобра 1958. пет професора из Познања. Југословенски наставници су били у Пољској марта 1958, а у Варшави је јуна 1958. потписан и протокол о научној сарадњи између ФНРЈ и Пољске. У Југославији је током 1957. боравило 19 пољских научника и професора универзитета различитих струка, а Пољску је до 1958. посетило 20 научника из Југославије. За 1958. планирана је размена по 20 научника између ФНРЈ и Пољске. Сарадња и размена универзитетских наставника и асистената настављена је и крајем деценије.¹⁶⁴

И сарадња са СССР-ом се брзо развијала. У Москву и друге совјетске научне центре одлазило је све више научника из Југославије и Србије. Октобра 1957. делегација југословенских универзитета боравила је 15 дана у Совјетском Савезу на бази размене са совјетским професорима. Чланови делегације су се упознавали са радом високошколских установа, држали предавања, а у повратку су посетили и румунске универзитете. У шесточлавној делегацији су били и ректор Борислав Благојевић и проф. Коста Тодоровић из Београда. На позив Академије наука СССР Сениша Станковић је новембра 1957. боравио у Москви на свечаној седници Академије за прославу 40 година Октобарске револуције. Почетком 1958. у Москви су три недеље провели Г. Острогорски и Ђ. Бошковић ради успостављања сарадње у области византологије. У делегацији академика која је маја 1958. посетила СССР били су и А. Белић и С. Станковић. Делегација је потом посетила и Пољску академију наука у Варшави, узвративши прошлогоди-

¹⁶⁴ АС, БУ, ф. 125, Ректор – ДСИП-у, бр. 2651, 31. мај 1957; Исто, Извештај декану Грађевинског факултета о боравку у Кракову, 1. јул 1957; АС, БУ, ф. 126, ДСИП – Универзитету, бр. 91074, 1. април 1957; Исто, бр. 4384, 27. октобар 1959, АС, БУ, ф. 127, Академијски савет – Ректорату, бр. 2306, 2. март 1959; ДАМСП, ПА, Пољска, 1957, ф. 73, досије 16, сигн. 419199, 27393, досије 18, сигн. 412186; АЈ, 130-627-1036; АЈ, ССРНЈ, 142-43-152, 26. октобар 1958, Информација о слању стипендиста у Пољску; *Извештај о раду Универзитета у школској 1957/58*, 27–28; *Izveštaj o radu Univerziteta u školskoj 1958/59*, 42; *Међународни уговори ФНРЈ*, бр. 4, 1958; *Политика*, 2. март 1957, 8; *Исто*, 4. септембар 1957, 8; *Исто*, 10. октобар 1957, 7; *Исто*, 12. новембар 1957, 4; *Исто*, 19. новембар 1957, 8; *Исто*, бр. 16038, 5. јануар 1958, 9; *Исто*, 20. фебруар 1958, 7; *Исто*, 14. август 1958, 8; *Исто*, 27. октобар 1958, 7.

шњу посету.¹⁶⁵ Управо ова посета показује колико су међународни научни односу зависили од политичке атмосфере. Пошто се посета одвијала у тренутку поновног захлађења односа Југославије са Источним блоком и антијугословенске кампање у социјалистичким земљама, пријем у Москви је био „хладан“. Није ни помињано да се ради о посети по позиву, није помињана реч сарадња; штампа није забележила њихов долазак, а то је учинила *Правда* кратком белешком, тек после Белићеве интервенције. Наглашавано је, међутим, да су предавања С. Станковића и А. Белића ипак одржана у пуним салама и у присуству угледних совјетских стручњака.¹⁶⁶

И сарадња са земљама Трећег света је подстицана потписивањем културних конвенција и споразума о сарадњи на државном нивоу. Осим са Египтом, крајем деценије конвенције и споразуми су потписани са Чилеом, Уједињеном Арапском Републиком, Ираком, Суданом, Јеменом, Цејлоном и другим земљама, што је показивало даље јачање политичке и културне сарадње са земљама Трећег света.¹⁶⁷ Културна, научна и универзитетска сарадња са овим земљама текла је у више различитих форми. Фебруара 1957. делегација југословенских универзитета, у којој је Београдски универзитет представљао проф. Правног факултета Јован Ђорђевић, узвратила је посету универзитетима у Египту. Нова делегација југословенских универзитета, у којој је био и професор из Београда Ђурђе Бошковић, посетила је Каиро новембра 1959. Задржала се у Уједињеној Арапској Републици две недеље, где је Бошковић остао неко време, а професори Фердо Чулиновић из Загреба и Аликафлић из Сарајева су продужили у Судан где су се упознали са високошколским системом и држали предавања у Картуму.¹⁶⁸

Управо је са Суданом у то време успостављена посебно значајна међууниверзитетска сарадња. Картумски универзитет је од 1956. слао

¹⁶⁵ ДАМСП, ПА, СССР, 1956, ф. 92, досије 14, сигн. 410618; ДАМСП, ПА, СССР, 1957, ф. 99, досије 14, сигн. 424269, 411509, 413503, 421653, 426216; ДАМСП, ПА, СССР, 1958, ф. 120, досије 5, сигн. 410901, 410908, 412003, 412238, 412878; АЈ, 130-629-1039; АЈ, 142-42-143, Сарадња са СССР-ом 1959; АС, БУ, ф. 127, Академијски савет – Универзитету, бр. 534. 11. мај 1959; *Извештај о раду Универзитета у школској 1957/58*, 28; *Политика*, 14. септембар 1957, 8; *Исто*, 23. октобар 1957, 8; *Исто*, 8. новембар 1957, 8; *Исто*, бр. 16043, 10. јануар 1958, 8.

¹⁶⁶ ДАМСП, ПА, СССР, 1958, ф. 120, досије 5, сигн. 410901, 410908, 412003, 412238, 412878.

¹⁶⁷ *Међународни уговори ФНРЈ*, бр. 4, 1959; *Исто*, бр. 5, 1959; *Исто*, бр. 6, 1959; *Исто*, 16. фебруар 1960; *Исто*, 9. март 1960; *Исто*, 4. јун 1960; АЈ, 130-638-1057, сарадња са Египтом.

¹⁶⁸ АЈ, 130-638-1057, СИБ – Београдском универзитету, бр. 32436, 8. фебруар 1957; ДАМСП, ПА, Судан, ф. 124, досије 16, сигн. 124/402; ДАМСП, ПА, УАР, 1959, ф. 133, досије 2, сигн. 427492, 423494.

обавештење о слободним местима и мада интересовање није било одговарајуће на конкурс се 1959. јавило и примљено је неколико универзитетских наставника међу којима и Слободан Ристић са ПМФ-а у Београду за физичку хемију, Милош Радојчић са истог факултета за математику (остао до 1964) и доцент Ветеринарског факултета Добринка Ђорђевић. Новембра 1959. из Картума су тражени наставници за 22 упражњена места за физиологију, патологију, бактериологију, политичке науке, историју, економију, трговачко право, физику, зоологију, хемију, геологију, хортикултуру, пољопривредну ботанику, итд. Поред конкурса, два професора су ангажована директно по споразуму о сарадњи, а ургентно је тражен и професор физике. Представници Картумског универзитета су нудили добре материјалне услове, а осим стручних квалификација тражили су и знање језика, које су крајем деценије почели и да контролишу, пошто нису били задовољни познавањем језика професора Радојчића. Мада је упозоравано на „политички значај акције“, одзив је био слаб, па је тражен начин да се сарадња ефикасније реализује.¹⁶⁹

Средином 1957. преко Комисије за културне везе са иностранством и југословенске амбасаде у Сирији успостављена је веза са Универзитетом у Дамаску, са којег је упућен позив за размену делегација и наставника и предлог да се професори југословенских универзитета ангажују као предавачи.¹⁷⁰ И југословенска амбасада у Ираку је 1959. од Универзитета у Багдаду, који је имао велику потребу за стручним и наставним кадром из иностранства, добила понуду да југословенски професори са знањем енглеског језика дођу ради држања наставе. Ово питање је уз размену универзитетских делегација било истакнуто и у ирачком предлогу конвенције о културној сарадњи, а нарочито је постојало интересовање за математику, физику и хемију на ПМФ-у.¹⁷¹

Током друге половине 50-их година настављени су разноврсни облици научне сарадње са иностранством: преко Савезног секретаријата

¹⁶⁹ АС, БУ, ф. 125, Савезна комисија за културне везе са иностранством – Ректорату, 5682, 29. септембар 1956; Исто, бр. 5828, 16. октобар 1956; АС, БУ, ф. 126, ЗЈУ – ректору, 233, 10. април 1958; АС, БУ, ф. 127, Универзитет – декану ПМФ, бр. 1163, 26. март 1959; ДАМСП, ПА, Судан, 1959, ф. 124, досије 15, сигн. 426158; досије 18, сигн. 47740, 481175, 411880, 432430, 433138; АЈ, Савет за образовање и културу, 319–74, Забелешка о преговорима са Суданском културном делегацијом у СИВ-у, 19. јун 1959; Исто, Конкурси Картумског универзитета, 10. март 1960; *Тридесет година ПМФ-а*, 462–463.

¹⁷⁰ АС, БУ, ф. 125, Универзитет – Филозофском факултету, бр. 2652, 11. јун 1957; ДАМСП, ПА, Сирија, 1957, ф. 95, досије 1, сигн. 47438.

¹⁷¹ ДАМСП, ПА, Ирак, 1959, ф. 45, досије 18, 411133; досије 15, сигн. 45/273; Исто, досије 16, сигн. 309, 110.

за просвету и културу, Академијског савета, појединих академија, универзитета, научних друштава, УНЕСКА, Комисије за културну сарадњу са иностранством, државних органа, предузећа, итд. Евиденцију је водио Секретаријат СИВ-а за информације по месецима и земљама, за одласке и доласке и за све врсте међународних веза.¹⁷² Академијски савет је и даље слао званичне представнике на међународне скупове, међу којима су често били и наставници Београдског универзитета, а имао је утицај и на одређивање научних радника које је требало размењивати са појединим земљама на основу културних конвенција. Процедура је била као и ранијих година: образложени предлози су добијани од појединих установа, а Савет је временом смањивао број делегата (око 50), све одласке само на најзначајније конгресе и прекинуо је са одобравањем за одлазак на конгресе у ваневропским земљама због превеликих трошкова. Савет је и даље сматрао да је слање научника у иностранство недовољно организовано, несразмерно значају и економским могућностима; навођено је да је 1957. на 21 конгресу било 220 делегата мимо знања Академијског савета; тражене су од СИВ-а веће компетенције и инсистирано на целовитом и координисаном наступу свих делегата из Југославије на одређеном скупу. Утицај Савета, међутим, временом је слабио и компетенције су прелазиле на друге органе при Савезном извршном већу.¹⁷³

Крајем деценије уследиле су измене у организацији и надлежностима Академијског савета. Законом о организацији научног рада из јула 1957. предвиђено је оснивање Савезног савета за научни рад који се, поред осталог, старао о представљању научних установа и научних радника на међународним скуповима и међународним научним друштвима и организацијама, указивао помоћ за учешће југословенских научника на важнијим скуповима у иностранству и давао мишљење о развоју научних веза са иностранством, о сарадњи са иностраним научним установама и организацијама, о учешћу наших научних радника

¹⁷² АЈ, 130-608-1004, Секретаријат за информације, стр. пов. бр. 5, 24. октобар 1957, Забелешка о међународним везама установа, стручних и друштвених организација. Тако су марта 1958. забележена укупно 72 контакта, од чега 11 научних размена (6 долазака и 5 одлазака). Евидентирани су и међудржавни односи, односи политичких и друштвених организација, размена културних и просветних радника, посете новинара и јавних радника и спортске везе. (Исто, Секретаријат за информације – СИВ-у, бр. 04-634, 14. април 1958, Преглед међународних веза за март 1958).

¹⁷³ АЈ, 55-58-298, Академијски савет, 22. октобар 1955; Исто, бр. 3205, 22. новембар 1956; Исто, Академијски савет – СИВ-у, 1616, 12. април 1956; Исто, 15. мај 1956; Исто, Академијски савет – СИВ-у, бр. 516, 3. март 1958; АЈ, 55-7-39, Извештај за 1956; АЈ, 55-7-42, Извештај о раду 1957; АЈ, 55-8-45, Извештај за 1958; *Политика*, 30. јануар 1956, 6; Исто, бр. 21. септембар 1956, 7. Исто, 14. мај 1958, 8.

у научним подухватима међународног значаја, као и о њиховим научним и стручним радовима и услугама ван Југославије. Свака научна установа и научна организација била је дужна да извести Савезни савет о учешћу својих чланова на научним скуповима у иностранству, што је било важно и за научнике који су непосредно позивани за учешће на скуповима.¹⁷⁴ У складу с тим, децембра 1959. укинут је Академијски савет, престао је са радом од 1. јануара 1960, а академије су добиле могућност да га реорганизују и формирају као самосталну установу. То је и учињено на састанку 30. јануара 1960. када је основан *Савет академија наука* који више није имао надлежности у вези са разменом научних радника са иностранством, које су, поред осталог, припале *Савезном савету за научни рад*.¹⁷⁵

Током друге половине 50-их година активности на размени научника настављала је и Југословенска национална комисија за УНЕСКО. Комисија је преко Британског савета организовала размену младих југословенских и британских универзитетских наставника, тако што су сваке године два наставника са два југословенска универзитета одлазила на боравак до 20 дана на британске универзитета, а британски научници су гостовали у Југославији. Предлоге кандидата су давали сами факултети, а коначан избор су у договору са универзитетима вршили Комисија и Савет. Средином деценије гости Београдског универзитета су били В. де Сола Пинто, проф. енглеске књижевности у Нотингему и Ричард Век, професор у Кембриџу специјалиста за проблеме унутрашњих напона код конструкција, који су држали циклусе предавања на одговарајућим катедрама, а 1958. дошао је Алардис Никол, професор енглеске књижевности у Бирмингему. Истовремено, Милоје Милојевић, асистент Грађевинског факултета у Београду током 1957. провео је 20 дана у Лондону. Преко Комисије путовало је 1958. укупно 30 универзитетских наставника из Југославије у иностранство.¹⁷⁶

¹⁷⁴ *Закон о организацији научног рада*, Службени лист ФНРЈ, бр. 34, 14. август 1957, 646; *Политика*, 23. октобар 1957, 8.

¹⁷⁵ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 52, 30. децембар 1959, 1.259. АЈ, 55-1-7, Државни секретаријат за финансије, бр. 2295, 25. јануар 1960, решење о формирању ликвидационе комисије Академијског савета; АЈ, 55-1-8, Академијски савет, бр. 55, 25. јануар 1960; Исто, Записник са I седнице Савета академија наука 30. јануара 1960; ДАМСП, ПА, Југославија 1961, ф. 54, досије 2, сигн. 44948. Савет академија је задржао послове усклађивања рада академија, покретања заједничких научних послова и представљања академија наука у земљи и иностранству.

¹⁷⁶ АС, БУ, ф. 126, Универзитет – факултетима, бр. 61, 7. јануар 1957; Исто, Југословенска национална комисија за УНЕСКО – Ректорату, 8. јануар 1958; Исто, Универзитет – факултетима, 81, 24. јануар 1958; *Политика*, 18. септембар 1958, 8.

Стране владе и организације су и даље додељивале стипендије научним и просветним радницима. Француска влада је 1957/58. обезбедила југословенским научницима 20 стипендија за усавршавање француског језика на летњем семинару у Греноблу, 15 стипендија за специјализацију од осам месеци и 5 од два месеца. И Данска и Шведска су обезбедиле стипендије, а у Чехословачку, Пољску и СССР 13 стипендиста је путовало на бази реципроцитета. Британски савет је обезбедио 50 стипендија за различите сврхе, а стипендије је давао и Фонд српског посланика у Лондону, владе Белгије и Холандије, итд.¹⁷⁷

Крајем деценије могућности за одлазак научника у иностранство увећане су успостављањем сарадње са америчким фондацијама. Почетком 1958. године остварен је контакт са Фордовом фондацијом, чији је представник Валдемар Нилсен долазио у Југославију и разговарао са представницима државе и универзитета о давању стипендија и избору кандидата. Крајем те године основана је Комисија (председник је био ректор Борислав Благојевић) која је у сарадњи са фондацијом вршила избор стипендиста. Међу 16 стипендиста који су изабрани за усавршавање на америчким универзитетима школске 1960/61. били су Никола Вучо и Радмила Стојановић са Економског, Стеван Врачар и Мирослав Печујлић са Правног и Милош Јовичић и Миладин Животић са Филозофског факултета.¹⁷⁸ Почетни разговори о размени професора и студената и специјализацији у САД у свим струкама вођени су 1958. године са представницима организације International Education Exchange 1958. и са представницима Фулбрајтове фондације од априла 1959.¹⁷⁹

Од 1957. године у организацију и праћење међународне универзитетске сарадње укључила се и *Заједница југословенских универзитета* (ЗЈУ) која је образована ради претресања питања од заједничког интереса за све универзитете у Југославији и обезбеђења њихове сталне сарадње у циљу усклађивања делатности. Међу задацима Заједнице било је усклађивање представљања универзитета у иностранству и успостављање везе са иностраним универзитетима и међународним организацијама универзитета. Заједница је већ 1957. године почела активности на том пољу и посебно се ангажовала у сарадњи са универзитетима

¹⁷⁷ *Политика*, бр. 15775, 11. април 1957, 5; *Исто*, 14. август 1958, 8.

¹⁷⁸ ДАМСП, ПА, САД, 1958, ф. 113, досије 6, сигн. 43955, 41609, 41609, 47741, 413347, 421942, 424484; ДАМСП, ПА, САД, 1960, ф. 122, досије 1, сигн. 49885, 419832.

¹⁷⁹ ДАМСП, ПА, САД, 1958, ф. 113, досије 4, сигн. 430064; ДАМСП, ПА, САД, 1959, досије 3, сигн. 410285; АС, БУ, ф. 127, Универзитет – Комисији за културне везе са иностранством, бр. 1110, 14. март 1959.

Пољске и СССР-а. Октобра 1957. делегација ректора југословенских универзитета и универзитетских професора посетила је Совјетски Савез, у децембру је делегација пољских универзитета и високих школа била гост Заједнице, да би маја 1958. делегација југословенских универзитета узвратила посету Пољској. Председништво Заједнице је расправљало и о укључивању југословенских универзитета у коришћење разних помоћи из иностранства (техничке помоћи, УНЕСКО-а, итд.), координацији при позивању страних научних радника у Југославију и о програму културне сарадње са појединим земљама. Априла 1958. расправљано је о реализацији конвенције о културној сарадњи са СССР-ом по којој је требало да 10 југословенских наставника гостује у Совјетском Савезу по 15 дана и исто толико совјетских наставника у Југославији. Било је речи о финансирању размене и избору кандидата, при чему је критиковано што су Совјети за размену изабрали мало познате научнике и стручњаке.¹⁸⁰

Заједница југословенских универзитета се одмах по оснивању 1957. прикључила Београдском универзитету и Савезу студената у организацији међународног семинара „Универзитет данас“ у Дубровнику, на којем је учествовао из године у годину све већи број професора и студената из целог света. На семинару 1957. било је 49 страних и 22 домаћа учесника, од чега 12 страних и 9 домаћих професора и 37 страних и 13 домаћих студената. Присуствовали су професори, академици, научни радници и студентски руководиоци из 22 земље, међу њима и оних које су биле блоковски супротстављене и међу којима готово и није било културних и просветних веза и сарадње (било је учесника из САД, СССР, Западне Немачке, Француске, Италије, Чехословачке, Бугарске, Румуније, Норвешке, Данске, Кине, Бурме, Непала, итд.). Председништво ЗЈУ је, свесно потенцијала које је скуп имао на пољу међународне сарадње и заједничког иступања југословенских универзитета, априла 1958. одлучило да преузме организацију семинара, уз помоћ ССЈ и Националне комисије за УНЕСКО и наставило је да организује семинар као међународну трибину за слободну размену мишљења о универзитетским и друштвеним питањима. Јула 1958. на семинару је учествовало преко 100 професора и студената из 20 политички, економски и културно различитих земаља; 1959. године 63 професора из 12 држава и 48 студената из 20 држава; 1960. било

¹⁸⁰ *Међуниверзитетска сарадња*, *Југословенски преглед*, септембар 1958, 361–362; АЈ, 55-57-296; АЈ, ССЈ, 145-87-381, Заједница југословенских универзитета – Савезу студената Југославије, бр. 254, 4. април 1958; Исто, Стенографске белешке седнице председништва Заједнице, 18. април 1958.

је 78 професора и 82 студента из 37 земаља, са свих континената, сем Аустралије.¹⁸¹

У оквиру Заједнице формирана је 18. децембра 1957. *Комисија за везе са иностранством*, која је имала задатак да сарађује са Комисијом за културне везе са иностранством, Одељењем за везе са иностранством Секретаријата СИВ-а за просвету и Комисијом за техничку помоћ, ради заступања интереса универзитета у међународној размени. Тражено је да се већа средства из техничке помоћи додељују универзитетима и преко комисије је половином 1958. спровођен конкурс за стипендије УНЕСКО-а за 1959. и за коришћење средстава из америчке техничке помоћи. Средства техничке помоћи УНЕСКО-а до 1957. давана су за основне и средње школе, а потом и за универзитете. Почетком 1958. упућено је 20 наставника у европске земље ради упознавања са организацијом наставе, а средства за 1959. дата су за специјализацију наставника у иностранству од шест до девет месеци. Од факултета је очекивано да предложи теме и кандидате за стипендије, као и дужину и место боравка, а комисија је требало да донесе одлуку са осталим органима, у складу са потребама, могућностима специјализације у земљи и квалитетом кандидата. Из средстава америчке техничке помоћи давана је и опрема осим стипендија, тако да је комисија тражила предлоге универзитетских установа за доделу опреме, као и експерата за упознавање опреме. Комисија је радила и на размени делегација са Пољском и СССР-ом и размени публикација са страним универзитетима.¹⁸²

Заједница југословенских универзитета је преко Комисије за везе са иностранством крајем деценије учествовала у реализацији одређених одредаба појединих конвенција за културну сарадњу са страним земљама. Бавила се и реализацијом конкурса појединих страних универзитета, да се „ова важна ствар не би стихијски одвијала“ и да би се по том питању водила „одређена југословенска политика“. Сматрано је да треба бирати најбоље кандидате и пропагирати одлазак, али и унапред упознати услове на појединим универзитетима. Заједница је тежила да се при Комисији за културне везе са иностранством, која је имала кључну улогу у размени, оформи тело које би водило политику распо-

¹⁸¹ АЈ, 145-89-393, 9. јул 1957; АС, БУ, ф. 99, Информација о семинару у Дубровнику, 10–20. јул 1957; Милош Белјић, *Међународни susret u Dubrovniku „Univerzitet danas“*, *Комунист*, br. 15, 9. avgust 1957, 7; *Univerzitet danas*, Naše teme, br. 4–5, 1957, 572–573; Тихомир Вуловић, *Међународни seminar „Univerzitet danas“*, *Univerzitet danas*, br. 1–2, 1960, 29–33; *Informacija o međunarodnom seminaru „Univerzitet danas“*, Isto, br. 7–10, 1960, 259–274.

¹⁸² АЈ, 145-88-384, Записник са седнице комисије Заједнице југословенских универзитета за везе са иностранством, 17. мај 1958.

деле средстава у складу са потребама појединих установа, у овом случају универзитета, тако да је по уредби из 1960. у оквиру Комисије формиран *Одбор за питања универзитета* у којем је и Заједница југословенских универзитета имала представнике. Требало се изборити за више стипендија техничке помоћи за људе са универзитета, за одређивање квота и критеријума за добијање стипендија. Инсистирало се да се специјализанти шаљу у иностранство тек кад се исцрпе могућности у земљи; да факултети предложе најбоље кандидате и да се не дешава да неко „на специјализацији учи језик“ или да се „проводи као на екскурзији“. Сматрано је да се размена професора углавном одвијала стихијски, по личним контактима, и да то треба променити. Зато је тражено да универзитети и Заједница добију важно место у одлучивању о међународној размени, да се Заједници ставе на располагање средства и шире компетенције за међународну сарадњу и да јој се омогући да води „активну политику размене“. Требало је разјаснити и питање пријављивања путовања СИП-у и Секретаријату за финансије, за које је сматрано да додатно компликује а често и спречава одласке у иностранство. Будући да је за углед Југославије велики значај имало то ко ће и како представљати земљу у иностранству, инсистирало је на ставу да то није „ствар појединца већ заједничка југословенска ствар“.¹⁸³

Тако се крајем 50-их почетком 60-их година Заједница југословенских универзитета појавила као још један орган преко којег је текла интензивна међународна сарадња југословенских универзитета, па тако и Београдског универзитета. Преко Заједнице и њене Комисије за везе са иностранством одређиване су теме за стипендије за техничку помоћ, предложани кандидати за конгресе у иностранству и за реализацију високошколске размене у оквиру конвенција о културној сарадњи са појединим земљама, бирани чланови делегација које су успостављале званичну сарадњу са страним универзитетима, вршена расподела материјалне помоћи од универзитета и организација из иностранства (у новцу, књигама, апаратима) међу југословенским универзитетима и одржаване везе са међународним и националним организацијама универзитета. Заједница је имала задатак да добијене стипендије и матери-

¹⁸³ АЈ, 145-88-384, Записник седнице комисије Заједнице југословенских универзитета за везе са иностранством, 10. мај 1960. – Тежња Заједнице југословенских универзитета и државних органа да претпоставе размену наставника међу југословенским универзитетима размени са иностранством и да се наставници шаљу на специјализацију у иностранство тек пошто се исцрпе могућности у земљи, није давала резултате и крајем 50-их година универзитетски наставници су много чешће путовали у иностранство него у суседне републике (Момчило Марић, *Putujemo u inostranstvo da bismo se upoznali*, Младост, br. 175, 17. фебруар 1960, 3).

јална средства равномерно распореди по југословенским универзитетима, према пристиглим предлозима. Тако је Технолошки факултет 1959. добио 50.000 долара из техничке помоћи, Павле Димитријевић са Правног факултета у Београду је 1960. путовао по Европи ради проучавања администрације, доцент Мирослав Пантић из Београда држао је школске 1959/60. у оквиру интензивне сарадње са Пољском први курс из циклуса предавања о Историји југословенске књижевности о дубровачкој и приморској књижевности. Група младих научника је била средином 1960. у Пољској, а узвратна посета се очекивала током 1961. године. Едхем Чамо, председник ЗЈУ, био је септембра 1960. у Мексику на Трећој конференцији Међународног удружења универзитета, а Зоран Пјанић, помоћник председника, учествовао је на Другом састанку комитета ОЕЦ за високу наставу и истраживачки рад децембра 1960. у Паризу. Заједница је 1960. на тражење Комисије за културне везе са иностранством предложила наставнике са свих универзитета за предавања о организацији високог школства и стручних предавања у Ираку и Судану, али у ужи избор није ушао ниједан наставник из Београда. Заједница је одржавала везу са Удружењем универзитета у Паризу, Западнонемачком ректорском конференцијом, Универзитетском фондацијом у Бриселу, Европским удружењем универзитета у Стразбуру, Универзитетским центром у Нансију, Институтом за социјалне студије у Хагу, итд.¹⁸⁴

Међународна научна сарадња наставника Београдског универзитета 50-их година је имала и друге видове. Југословенски научници, а међу њима и српски, давали су допринос и у повременим међународним научним истраживањима и акцијама, као што је организовање Међународне геофизичке године 1957/58. Професор Београдског универзитета Павле Вујевић био је председник Националног комитета за Међународну геофизичку годину.¹⁸⁵ Југословенска и српска научна друштва и целокупна научна заједница организовали су манифестације које су привлачиле и научнике из иностранства. Током јула 1956. одржана је прослава 100-годишњице рођења Николе Тесле, на којој је су познати светски научници одржали низ предавања (Нилс Бор, Ј. Г. Толстов, А. С. Алексејев, Артур Флеминг, Анри Гитон, Жорж Дарне, Теодор Бедefeld, Харалд Милер, Фредерик Далгрин и други).¹⁸⁶

¹⁸⁴ АЈ, 145-87-380, Извештај о раду ЗЈУ између III и IV пленума, 27. фебруар 1960 – 10. март 1961; АС, БУ, ф. 126, Универзитет – декану ФФ, пов. 43, 12. октобар 1959.

¹⁸⁵ *Политика*, бр. 16252, 27. август 1958, 5.

¹⁸⁶ *Политика*, 10. јул 1956, 4; *Исто*, 11. јул 1956, 4; *Исто*, 13. јул 1956, 5; *Tesla*, br. 25–26, 1956, 9–23; АЈ, 142-74-252, Извештај о раду Југословенског друштва

Током 50-их година одвијала се жива сарадња на пољу коришћења нуклеарне енергије у којој су учествовали и наставници Београдског универзитета и сарадници Института у Винчи, а нарочито проф. Павле Савић, који је на челу југословенских делегација више пута путовао у иностранство. Потписано је и неколико споразума о сарадњи на пољу нуклеарних истраживања (са СССР-ом, Пољском, Француском), а сарађивало се и са међународним организацијама у овој области (Европска организација за нуклеарна истраживања – ЦЕРН). Ова сарадња се одвијала углавном преко Савезне комисије за нуклеарну енергију, али органи СИВ-а су такође давали дозволе и вршили надзор.¹⁸⁷

Посебан вид међународне сарадње био је отварање лектората за српско-хрватски језик на универзитетима у иностранству и лектората за стране језике на Београдском универзитету. Током друге половине деценије развијао се рад југословенских лектората на више страних универзитета. Почетком деценије постојала су само два лектората, 1953. године – 6, 1955. – 7, 1957. – 12, а 1958. – 13. Као лектори српско-хрватског језика радили су и наставници и асистенти Београдског универзитета: Радослав Јосимовић у Бордоу до 1956, (потом Асим Пецо), Иван Божић на Сорбони, Влада Драшковић у Паризу, Драган Недељковић у Стразбуру, Богдан Терзић у Варшави, Марко Папић у Клермон-Ферану, Драгослава Бојић у Гетингену. Истовремено, на катедрама за стране језике Филозофског факултета у Београду радио је низ лектора из иностранства, а њихов број се упркос разним тешкоћама повећавао крајем деценије.¹⁸⁸ Као лектор за пољски језик од 1957. до 1960. на основу размене са Пољском радио је Станислав Кашињски; за чешки Владимир Матејчек (1947–1948); за француски су радиле

Никола Тесла 1955–56; АЈ, Друштво Никола Тесла 660–12, Комисија за културне везе са иностранством – Друштво Никола Тесла, бр. 6838, 13. децембар 1956; Исто, Списак предавача поводом прославе 100-годишњице рођења Николе Тесле.

¹⁸⁷ *Међународни уговори*, бр. 2, 1958, 38–39; АЈ, 130-615-1013, решење СИВ-а бр. 1050, 30. септембар 1954; АЈ, 130-627-1036, ДСИП – СИВ-у, бр. 91224, 20. март 1957; АЈ, 130-629-1039, Сарадња са СССР-ом; АЈ, 130-650-1076, Сарадња у области атомске енергије; АЈ, Савезна комисија за нуклеарну енергију, 177-436, Сарадња са Пољском у коришћењу нуклеарне енергије у мирнодопске сврхе; АЈ, 177-437, Сарадња са СССР-ом у коришћењу нуклеарне енергије у мирнодопске сврхе. Југословенски научници су упутили 28 реферата на II конференцију о мирнодопској употреби нуклеарне енергије у Женеви септембра 1958. (*Политика*, бр. 16180, 4. јун 1958, 5; *Исто*, бр. 16266, 12. септембар 1958, 3).

¹⁸⁸ М. Перишић, *Од Стаљина ка Сартру...*, 381–386; *Политика*, 26. фебруар 1957, 7; ДАМСП, ПА; Енглеска, 1954, ф. Досије 14, сигн. 46010; ДАМСП, ПА, Француска, 1955, ф. 19, досије 11, сигн. 43040; ДАМСП, ПА, Пољска, 1957, ф. 73, досије 16, сигн. 42689, 27393; Исто, досије 18, сигн. 415718, 423784.

Францускиње удате у Београду: Камиј Морон-Јовановић (1947–1962) и Жана Миловановић (1954–1961), као и Французи који су долазили на одређено време: Гистав Жирардо 1953/54, Франсис Шастање (1956–1961); за италијански језик Ђеорђина Валентино-Милошевић (1951–1956), Ерио Франки (1953–1956); за немачки језик Ханс Ото Брекер, Дитер Неде, Дитер Штефан, Дитер Милер, Ирене Фордервинклер и Дитер Вебер; за енглески језик Џон Дан и наставници Британског савета S. W. Allen, I. Jago, G. Barron и H. Norminton. Улогу лектора у Београду су често вршили службеници Британског савета. Најтеже је било на катедри за оријенталне језике где је, после више покушаја током деценије да се на бази реципроцитета обезбеде лектори за арапски и турски језик у земљама са којима је сарадња била у успону (Турска, Египат), први лектор Камал ал Бухи ангажован тек 1959. године.¹⁸⁹

Најинтензивнији облик међународне сарадње Београдског универзитета и у овом периоду били су одласци наставника у иностранство ради учешћа на конгресима, специјализације или предавања и краћи боравци страних научника на београдским факултетима ради предавања и упознавања са стањем науке. Овај облик сарадње се одвијао преко факултета, универзитета и осталих тела и органа и био је највише усмерен ка западноевропским универзитетима и научним центрима, што се може видети и из навођења неких путовања и активности београдских професора у овом периоду. Током 1956. године у иностранству су држали предавања Георгије Острогорски из византологије у Лондону, Единбургу и Базелу, Војислав Авакумовић из математичке анализе у Гетингену, Тибингену и Штутгарту, Ђурђе Бошковић из Византијске уметности у Равени. Године 1957. Острогорски је гостовао у Вашингтону, Прагу и Бечу, Авакумовић у Будимпешти, Гетингену и Хамбургу, Милутин Гарашанин у Марбургу, Минстеру и Тибингену. Током 1956. на међународним конгресима и саветовањима су учествовали Јаков Хлитчијев, Константин Вороњец и Милан Вречко у Бриселу, Радивоје Кашанин и Јован Карамата у Москви, Татомир Анђелић у Штутгарту, Никола Салтиков, Војислав Авакумовић у Бечу, Коста Тодоровић у Лиону, Илија Ђуричић у Бриселу, Сениша Станковић у Хелсинкију, итд. Те године су, поред осталих, на студијским боравцима преко Академијског савета били

¹⁸⁹ *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 391, 422, 425, 436–438, 456, 459, 482; ДАСМП, ПА, Египат, 1954, ф. 18, досије 27, сигн. 45887; ДАСМП, ПА, Турска 1954, ф. 97, досије 14, сигн. 47095; ДАСМП, ПА, УАР, 1958, ф. 133, досије 10, сигн. 420971.

професори академици Јорџо Тадић у Италији и Александар Дероко на Светој Гори. Југословенски научници су се заинтересовали и за одласке на конгресе у Франкову Шпанију: поред осталих, Борислав Благојевић је изабран да иде на I међународни конгрес за упоредно право у Барселони септембра 1956, а Академијски савет се питао „с обзиром да до сада нисмо упућивали представнике на конгресе у Шпанију да ли постоји нека сметња да наши научници иду“ и како да се обезбеде визе. Током 1957. сарадња је била интензивнија (1956. – 15 конгреса и 4 студијска боравка, а 1957. – 31 конгрес и 11 студијских боравака). Ј. Хлитчијев, Татомир Анђелић и Р. Стојановић су били у Хамбургу, Чедомир Симић у Ремсу, Слободан Добросављевић у Цириху, Никола Зрнић у Хамбургу, А. Белић у Москви, Г. Острогорски у Прагу, Синиша Станковић у Грацу, Јарослав Шеварлић у Лењинграду, Илија Ђуричић у Хелсинкију, Коста Тодоровић у Женеви, Тома Бунушевац у Минхену, Ђорђе Лазаревић у Лондону, Младен Јосифовић у Паризу, Милутин Радовановић у Грацу, итд. Наставници-академици су објављивали у иностраним часописима, а дела Милутина Миланковића (*Астрономска теорија климатских промена*) и Георгија Острогорског (*Историја Византијског царства*) објављена су на немачком, односно француском језику. У страним научним часописима су објављивали математичари В. Авакумовић, Тадија Пејовић и В. Вучковић, лингвиста А. Белић, археолог Милутин Гарашанин, етнолог Боривоје Дробњаковић, византолог Г. Острогорски и други, на немачком, француском, енглеском, шпанском, италијанском, руском, у европским земљама, Јапану и другде.¹⁹⁰

Током 1958. Г. Острогорски је учествовао на Међународном конгресу за византологију у Минхену, Војислав Арновљевић на састанку Међународног друштва кардиолога у Бриселу, Јован Ђорђевић је предводио југословенску делегацију на IV конгресу Међународног удружења за политичке науке у Риму, проф. Милош Вучковић са Економског и Јован Ковачевић са Филозофског факултета су путовали у Пољску, а Светислав Живојиновић са Шумарског и Слободан Радосављевић са Технолошког факултета у СССР, Михаило Поповић, Михаило Марковић и Драган Јеремић са Београдског универзитета су учествовали на XII међународном конгресу филозофа у Венецији и Падо-

¹⁹⁰ АЈ-55-7-39, Извештај за 1956; АЈ, 55-7-42, Извештај о раду 1957; АЈ, 55-43-191, САН – Академијском савету, пов. бр. 47/57, 18. јануар 1958; ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1956, ф. 55, досије 16, сигн. 44292; ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1957, ф. 65, досије 14, сигн. 47595; *Политика*, 23. јануар 1956, 6; *Исто*, 8. март 1957, 8; *Исто* бр. 15539, 14. август 1956, 7; *Исто*, бр. 15540, 15. август 1956, 7; *Универзитетски весник*, бр. 111, 27. јун 1956, 6.

ви и други.¹⁹¹ Иван Бикар и Ђорђе Пуљо са Стоматолошког факултета су били на студијском боравку у Западној Немачкој и Швајцарској, посетили су удружење стоматолога у Килу и институт у Хамбургу где су се упознали са радом у области протетике и виличне ортопедије; Славомир Милосављевић са Ветеринарског факултета је провео три месеца на усавршавању у Холандији на основу размене Београдског универзитета и Утрехта, радећи као асистент Зоотехничког института, упознао програм наставе и посећивао околне фарме и установе; Реља Новаковић са Филозофског је истраживао у Бечу; Јадран Ферлуга са Филозофског факултета је био на XI међународном конгресу византолога у Минхену; Михаило Ђурић са Правног на Међународни филозофски конгрес у Венецији; асистент са Архитектонског Слободан Ненадовић провео је два месеца у Грчкој и Турској ради упознавања византијске архитектуре; Славољуб Харисијадис са Медицинског је био на Међународном конгресу са електронску микроскопију у Берлину; Божидар Жижић са ПМФ-а у Лењинграду; архитекта Бранко Максимовић је био на Међународном саветовању урбаниста по питању реконструкције градова са историјским наслеђем у Варшави; Михаило Ковачевић са Економског је био на студијском боравку у Француској и Западној Немачкој где се усавршавао у области анализе биланса и књиговодству (закључио је „да не претерујем ако кажем да наша наука из ове области не заостаје много ни за немачком а поготово не за француском науком“). Олга Бугарски са Медицинског у Пастеровом институту у Паризу; Никола Обрадовић је провео месец дана у Швајцарској и Западној Немачкој где је посетио заводе, институте, лабораторије који се баве проблемима механике флуида и струјних машина, а у Женеви и најбољу фирму за производњу водних турбина; Вељко Кораћ са Филозофског је од јануара до априла у Паризу истраживао историју филозофије, радио у библиотекама, водио живе дискусије са предусретљивим колегама, упознао Сартра, Марсела Лакроа, А. Лефевра, Ј. Вала и друге. Сава Петковић је на XI конгресу Интернационалног уролошког друштва у Стокхолму наишао на добар пријем домаћина и пријатељски став других делегација, али не и делегација из источноевропских земаља,

¹⁹¹ АЈ, 55-8-45, Извештај за 1958; АЈ, 55-43-191, САН – Академијском савету, пов. бр. 47/57, 18. јануар 1958; *Политика*, бр. 16261, 6. септембар 1958, 8; *Исто*, бр. 16269, 15. септембар 1958, 7; *Исто*, бр. 16265, 10. септембар 1958, 5; *Исто*, бр. 16278, 26. септембар 1958, 8; *Исто*, бр. 16280, 28. септембар 1958, 8. О југословенско-француској научној сарадњи преко Академијског савета 1949–1958. видети у: Dragan Petrović, *Saradnja francuskih naučnih i kulturnih ustanova sa Jugoslovenskim akademijским savetom (JAS) 1949–1958*, Tokovi istorije, br. 3–4, 2004, 53–71; Isti, *Kulturna politika francusko-jugoslovenskih odnosa 1949–1959*, Beograd 2006, 36–78.

пошто је управо тада дошло до заоштравања односа са Југославијом. Став Чехословака и Пољака је био „упадљиво хладан“, али професор Пител из Москве се понашао коректно и позвао је Петковића да сарађује у часопису *Урологија*. Владислав Ивковић са Архитектонског факултета је провео шест месеци у Француској и Италији где је обилаго новоподигнуте објекте и објекте у изградњи, радио на пројектовању и изградњи пристанишне зграде париског аеродрома „Орли“ и имао увид у документацију свих већих аеродрома у свету. Тај рад му је био од великог значаја пошто је био један од пројектаната пристанишне зграде новог београдског аеродрома у Сурчину; важно му је било и што је обишао и аеродром у Ници који је био „по капацитету сличан београдском аеродрому“.

Наставници су све више посећивали и фабрике на Западу. Живорад Стојановић, асистент Машинског факултета, провео је три месеца у Швајцарској код фирме Gebruder Sulzer Winterhur где се упознавао са методама лабораторијског испитивања струјних машина и савремених апарата. Петар Јовић са РГФ-а посетио је рударску изложбу у Есену где је видео најновије типове електричних машина које се примењују у рударству; Бранко Јокановић са истог факултета је такође био у Западној Немачкој, где је упознао савремени рудник у Дуизбургу, видео „оно што се не може видети у нашим рудницима“, на велику личну и наставну корист. Географи Милорад Васовић, Б. Милојевић и В. Ђурић су били на научногеографској екскурзији кроз Провансу, Јужне Алпе и Провансалско приморје са студентима и професорима факултета у Ексан Провансу, са којим је београдска катедра имала добру сарадњу већ 30 година.

Све чешће су биле и стручне екскурзије студената које су по Европи водили асистенти и професори. Тако је асистент Анка Стојановић водила 19 студената архитектуре на екскурзији по Италији где су обишли значајније историјске споменике и музеје.¹⁹² Одласци наставника у иностранство ради усавршавања, учешћа на скуповима и предавања су настављени све интензивније и на самом крају деценије, усмерени и на Исток и на Запад (знатно више на Запад), и на што већу стручну, научну и наставну, али и привредну и друштвену корист.

¹⁹² АС, БУ, ф. 126, Извештаји о боравку у иностранству 1958. Наставници, асистенти, постдипломци и студенти Пољопривредног факултета су од 1956. ишли на стручне екскурзије у Италију, Немачку, Аустрију, Холандију, Белгију, Швајцарску, где су обилагали институте, пољопривредна добра и погоне, али и културно-историјске знаменитости (*Педесет година Пољопривредног факултета 1919/20–1969/70*, Београд 1970, 105–107).

Страни научници су током друге половине деценије све чешће на различите начине долазили у Југославију и Београд, ради држања предавања, истраживања и успостављања веза и сарадње са југословенским научницима. Поред поменутих, средином 1956. познати француски економисти Емил Жан са Правног факултета у Паризу и Франсоа Перу са Колеж де Франс одржали су на Економском факултету предавања о актуелним проблемима економске теорије и праксе; новембра 1956. Енрико Бомпиани математичар из Рима је одржао три предавања у Београду; октобра 1957. у Београду је на позив Југословенског удружења за филозофију и социологију боравио француски социолог, професор на Сорбони Жорж Гурвич и одржао три предавања; марта 1958. гост Београдског универзитета био је ректор Универзитета у Бриселу Жан Ксавије; итд.¹⁹³

Септембра 1959. Југославију и Београд су посетили као гости Академијског савета и академија наука председник Пољске академије наука Тадеуш Котарбински и директор Микробиолошког института Рутгер универзитета из Њу Брунсвика у САД, проналазач стрептомицина и носилац Нобелове награде за 1952. Селман А. Ваксман. Котарбински је држао предавања и са супругом посетио Дубровник, Боку и Цетиње. Ваксман је држао предавања о антибиотицима у Београду и Загребу, посетио фабрике за антибиотике „Галенику“ и „Пливу“, микробиолошке установе у Београду, а туристички и Авалу, Оплепац, Дубровник и Сплит. Поред тежње да се кроз предавања и разговоре што више искористи боравак угледних научника, током читавог периода била је очигледна и жеља да се прикажу природне лепоте земље, удољи туристичким жељама гостију и покаже максимална гостољубивост и предусретљивост. Томе су служили и поклони, тако да је Академијски савет Ваксману поклатио кожную актен ташну, лутку у народној ношњи, дрвену фрулу, кожом обложену чутурицу и два албума за слике, и интервенисао је да поклони буду ослобођени царине. Ваксмана је званично примио и Јосип Броз Тито.¹⁹⁴

Поред сталног успона међународне сарадње, и даље су уочавани недостаци и пропусти већ у самој организацији и одсуству координације бројних тела задужених за ову област. Још средином деценије државни органи су покушавали да установе поступак за позивање стра-

¹⁹³ *Универзитетски весник*, бр. 111, 27. јун 1956, 6; *Политика*, 4. октобар 1957, 8; *Исто*, 3. април 1958, 8; АЈ, 55-57-284, Гостовања страних научника у ФНРЈ.

¹⁹⁴ АЈ, 55-57-286; АЈ, 55-57-287; ДАМСП, ПА, Југославија, 1959, ф. 66, досије 5, сигн. 422460; ДАМСП, ПА, Пољска, 1959, ф. 90, досије 14, сигн. 420089; АЈБТ, КПР, I-3-а/107-88, Селман Абрахам Ваксман код Тита, септембар 1959.

них држављана у земљу, како би се осигурала координација и сагласност надлежних органа и „неопходна контрола да је позивање у складу са политичким и другим интересима наше земље“. Предвиђено је да се не може позивати страни научник на семинар, скуп, предавање или стипендију, нити прихватити понуда за гостовање, без сагласности надлежног органа. У случају универзитета, академија наука и института, то је био Академијски савет ФНРЈ, а у одређеним случајевима Комисија за културне везе са иностранством и Комисија за техничку помоћ ФНРЈ. Даваоци сагласности су морали да се консултују са надлежним органима ДСИП-а и Државног секретаријата за унутрашње послове, а планирано је да евиденцију гостовања води Секретаријат за информације.¹⁹⁵

Крајем деценије је примећено да се универзитети и друге установе не придржавају упутстава и не обавештавају Државни секретаријат за иностране послове и Државни секретаријат за унутрашње послове о позваним гостима из иностранства, што су морали да учине још пре упућивања позива. То је онемогућавало контакте представништава у иностранству са страним гостима и доводило је до нежељених компликација. Зато је ДСИП преко Секретаријата за просвету и културу новембра 1960. опоменуо Универзитет у Београду и друге установе да морају благовремено обавештавати надлежне органе о позивању странаца у земљу.¹⁹⁶

Крајем деценије ДСИП је поново приметио неправилности у одласку у иностранство југословенских грађана, које су стране владе, амбасаде и институције директно позивале да посете њихову земљу. Често југословенски стручњаци и професори нису ни обавештавали о свом путовању Министарство које је за то сазнавало од представништава у иностранству. Сматрано је да се тако ствара пометња у сарадњи са иностранством и онемогућава „оцена политичког опортунитета прихватања таквих позива“. Стога је децембра 1959. строго наложено да о сваком позиву из иностранства републички државни органи управе (савети, секретаријати, итд.), установе, Универзитет обавесте Извршно веће које је требало да преко СИВ-а прибави мишљење ДСИП-а о прихватању тог позива, на основу којег ће надлежни органи доносити одлуку о томе да ли ће

¹⁹⁵ АЈ, 130-608-1004, ДСИП, 94549, 29. децембар 1955; Исто, ДСИП, бр. 9170/11, 18. мај 1956, Пројекат упутства о позивању страних научника, стручњака и других иностраних држављана од стране органа, установа, друштвених и привредних организација.

¹⁹⁶ АС, БУ, ф. 127, Секретаријат за просвету и културу – Секретаријату Универзитета у Београду, бр. 2167, 7. новембар 1960.

позив бити прихваћен.¹⁹⁷ На основу тога, Београдски универзитет је известио републичко Извршно веће да је током прве половине 1960. позвао ректора Универзитета у Риму Уга Папија и да је ректор Благојевић позван на прославу 325 година Универзитета у Будимпешти, на прославу 300 година Краљевског друштва у Лондону, на прославу 400 година универзитета у Лилу и у узвратну посету ректору Слободног универзитета у Бриселу који је 1959. боравио у Београду.¹⁹⁸

Било је и покушаја да се међународна научна сарадња организационо и финансијски уреди посебним републичким прописима. Расподелом неробних девизних средстава 1960. године било је предвиђено да 40% буде искоришћено за одласке на конгресе и научне састанке, а 60% за слање млађег наставног особља на научно и стручно усавршавање и специјализацију у иностранство. Већина факултета се тога и придржавала. Републичко извршно веће је јула 1959. донело одлуку о начину коришћења средстава за службена путовања у иностранство, учешћа на међународним конгресима и другим састанцима, размену стручњака са иностраним органима и установама и специјализације и усавршавања у иностранству. Одређено је да републички органи и установе за ове сврхе до краја 1959. користе буџетом одобрена средства на основу програма који је одобравао Одбор за буџет и службеничка питања, а у изузетним случајевима Савет за просвету или културу, Савет за научни рад или други савет за подређене установе, Председништво Српске академије наука за Академију, Универзитетски савет за Универзитет и факултете. Одредбе су поновљене јула 1960, а додато је да ће се на међународне конгресе и конференције у првом реду упућивати лица која имају реферате, кореферате или активно учествују у њиховом раду.¹⁹⁹

Пораст међународне сарадње био је праћен и незадовољством њеним обимом, али и садржајем и пропустима, који су повремено критиковани. Илија Зоњић је у извештају о студијском боравку у Великој Британији у пролеће 1958. истицао да је „рок од 3–4 месеца, као што сам ја био, кратак чак и за људе који потпуно владају енглеским језиком и познају методе рада, јер нема довољно времена да се уради извештај истраживачки посао“ и поручио да „млађе истраживачке раднике не би требало слати на оволико кратак рок, јер неће имати никакве

¹⁹⁷ АС, БУ, ф. 126, ИВ НРС, пов. бр. 101, 30. децембар 1959.

¹⁹⁸ АС, БУ, ф. 127, Универзитет у Београду – ИВ НРС, пов. Бр. 3, 7. март 1960; ДАМСП, ПА, Југославија, 1960, ф. 63, досије 3, сигн. 46525.

¹⁹⁹ *Службени гласник НРС*, бр. 28, 3. јул 1959, 454; *Исто*, бр. 30, 23. јул 1960, 544.

користи у научном смислу“.²⁰⁰ И док је Зоњић био задовољан новчаним средствима која је добио од Универзитета и истицао да су била довољна за „релативно добар живот у Енглеској као и за куповину књига и обилазак важнијих места од научног и историјског значаја“, научници су се најчешће жалили на износ новца коју су добијали и финансијске тешкоће које су имали у иностранству. Доцент Ветеринарског факултета Славомир Милосављевић, који је био 1958. на размени у Утрехту, поред похвала овом виду сарадње два факултета упутио је и замерке на висину плате која је била недовољна (300 гулдена у Холандији и 20.000 динара у Београду) и тражио повишење на 400 гулдена и 40.000 динара како би размена била потпуно корисна. И Иван Бикар и Ђорђе Пуљо су са пута по Западној Немачкој и Швајцарској 1958. поручили да би „управа факултета требала да осигура много већа финансијска средства за ову ствар јер то је најболнија тачка оваквих иначе корисних путовања“.²⁰¹

Посебно је био оштар проф. Мијат Тројановић са Грађевинског факултета у свом извештају о студијском боравку у Француској и Италији средином 1960. Пошто је закључио да му је путовање било „врло интересно, информативно и поучно у сваком погледу“ и да му је „све што је видео, чуо и продискутовао од велике користи и за предавања и за писање књига“, констатовао је да је „заиста неопростива грешка што се универзитетским професорима не пружа чешће могућност дужих студијских боравака у иностранству, с мање тешкоћа и мање сопствених издатака и жртава и преко граница њихових нормално врло оскудних материјалних могућности“. Затим је запитао: „Зар сам, на пример, заиста ја морао финансирати свој студијски боравак допуном од 122.000 динара за куповину одобрених 100.000 француских франака преко изразито недовољне суме од 50.000 девизних динара колико ми је доделила Факултетска управа Грађевинског факултета из својих средстава, и поред спремности Ректората да ми ту суму исплати као оправдану, ако се само за то нађе административна могућност! Зар је заиста немогућно наћи ту административну могућност исправним, нескривеним поступком? Зар се може оправдати одсуство смелости једног професора Универзитета у иностранству да одседне у пристојнијем хотелу или да иде на ручак и вечеру у бољи ресторан? Или, само да чека да се њему чине услуге и излази у сваком погледу у сусрет, јер ни на једну љубазност није у стању да одговори љубазношћу својим оскудним

²⁰⁰ АС, БУ, ф. 126, Извештај Илије Зоњића о студијском боравку у иностранству, 14. мај 1958.

²⁰¹ АС, БУ, Ф. 126, Извештаји из иностранства 1958.

средствима, осим, природно, речима.“ Закључио је речима да је „заиста крајње време да се чешћи студијски боравци професора Универзитета у иностранству схвате не као нека бенефиција, већ као обавеза која проистиче из њихове редовне професионалне дужности“.²⁰²

Посебно тежак проблем који су уочавали сви органи који су се бавили међународном научном сарадњом још од почетка 50-их година, била је лоша евиденција и слаба координација размене наставника и научника са иностранством. Крајем деценије ни у једном ректорату ни су постојали потпуни и сређени подаци о међународној размени наставника, што је већ на том нивоу онемогућавало контролу и вођење доследне политике размене са иностранством. Постојање више органа, видова и могућности размене је додатно компликовало ситуацију, као и убрзан развој размене, нарочито успостављање сарадње са социјалистичким земљама крајем деценије. Сматрано је да све облике и врсте међународне сарадње не треба централизовати, али да је потребно имати потпун увид у обим и квалитет, водити евиденцију преко статистичке службе или посебног одбора при Заједници и координирати универзитетску сарадњу, нарочито са социјалистичким земљама. На основу тога је требало уједначавати размену са појединим земљама, координирати размену појединих универзитета и факултета и борити се за добијање и бољу расподелу материјалних средстава која су често била недовољна и пресудна за размену. Евиденција је могла да покаже слику политичке оријентације земље, у којој је већ примећивана велика несразмера када су у питању посете из појединих земаља и путовања у одређене земље. Та слика је могла да упути савезне органе да уједначе сарадњу са појединим земљама. Евиденција је могла да помогне и да се избегну замерке на тематику и квалитет појединих предавања и страних предавача. Такође, било би решено и питање координације и правременог обавештавања свих заинтересованих установа у земљи о доласку страног научника на један од универзитета, чиме би се омогућавало да га и оне приме.

У намери да реши тај проблем Заједница југословенских универзитета је од 1957. прикупљала податке о одласку југословенских професора у иностранство, на конгресе, саветовања, одржавање предавања, специјализације, усавршавања, студијске боравке, и о боравку страних наставника у Југославији. Тражено је од универзитета и факултета да попуне формуларе о сарадњи и да преко Заједнице достављају резултате Секретаријату за просвету и одбору за питања универ-

²⁰² АС, БУ, ф. 126, Извештај Мијата Тројановића о студијском боравку, 21. јул 1960.

зитета Комисије за културне везе са иностранством. Требало је дати и преглед аранжмана и споразума са страним универзитетима о међусобним посетама руководиоца, наставног особља, студената и доктораната. Тражено је и да се од 1958. на два-три месеца попуњавају формулари о посетама и достављају државним органима, како би ови евентуално реаговали у складу са државном културном политиком.²⁰³

Према извештајима које су факултети доставили Универзитету, а Универзитет Заједници, током 1957. године са Архитектонског факултета у иностранство су путовала 22 лица, а нико није гостовао; са Грађевинског је путовало 55, гостовала су 4 странца; са ЕТФ-а 10 путовало, 1 гостовао; са РГФ-а 14 путовало, 14 гостовало; са Технолошког 20 путовало; са Машинског 37 путовало; са Медицинског 93 путовало, 23 гостовало; са Фармацеутског 28 путовало, 1 гостовао; са Стоматолошког 30 путовало, 8 гостовало; са Ветеринарског 9 путовало, 4 гостовало; са Пољопривредног 11 путовало; са Шумарског 12 путовало; са ПМФ-а 36 путовало; са Економског 26 путовало, 4 гостовало; са Правног 9 путовало, 8 гостовало; са Филозофског 26 путовало, 4 гостовало; са Филозофског у Новом Саду је путовало 3, а са Пољопривредног факултета у Новом Саду 8 лица. Укупно је путовало у иностранство 449 лица, а на београдским факултетима су гостовала 72 стручњака из иностранства.²⁰⁴

Добијени подаци за 1957. статистички су сређени и, иако непотпуни, дају прегледну слику међународне научне сарадње југословенских универзитета и самог Београдског универзитета, по интензитету, врсти и правцу. Према тим подацима, током 1957. од 3.456 професора, доцента и асистента са југословенских универзитета, 951 (27,5%) био је у иностранству у укупном трајању од 147 година 5 месеци и 14 дана. Истовремено, од 1.336 наставника и асистента Београдског универзитета њих 471 је боравило у иностранству, (34,5%), у укупној дужини од 67 година 5 месеци и 24 дана. На конгресима је било 200, на специјализацији 112, а на студијским путовањима 178 лица.²⁰⁵

²⁰³ АЈ, фонд Секретаријат за образовање и културу, 318-153, Нека питања рада универзитета у вези контакта са иностранством, 1957; АЈ, 145-88-384, Записник седнице комисије ЗЈУ за везе са иностранством, 10. мај 1960; АС, БУ, ф. 127, Универзитет – факултетима, бр. 138, 12. јануар 1959; Исто, ЗЈУ – Ректорату БУ, 219, 16. септембар 1959.

²⁰⁴ АС, БУ, ф. 126, Универзитет – факултетима, бр. 50, 15. јануар 1958; Исто, Извештаји факултета о међународној сарадњи 1957.

²⁰⁵ АЈ, 145-88-384, Преглед броја наставног особља југословенских универзитета који су током 1957. боравили у иностранству.

Табела 1: Преглед броја наставног особља југословенских универзитета који су 1957. боравили у иностранству²⁰⁶

	Укупно	Били у иностранству	%	Конгреси	Специјализације	Студијска путовања
Београд	1.336	471	34,5	200	112	178
Загреб	978	219	22,4	76	47	98
Љубљана	449	96	21,3	41	27	43
Скопље	258	64	24,8	12	42	10
Сарајево	435	101	23	39	26	37
Укупно	3.456	951	27,5	368	254	366

На основу добијених података за све универзитете дат је и преглед сарадње по страним земљама. Највише путовања је било у Француску и Западну Немачку: када је у питању Београд 133 у Француску, а 121 у Немачку, а цела Југославија 239 у Немачку и 227 у Француску.²⁰⁷

Табела 2: Преглед земаља у којима је особље југословенских универзитета боравило 1957. године²⁰⁸

	Београд	Загреб	Љубљана	Сарајево	Скопље	Укупно
Аустрија	46	25	18	17	3	109
Албанија	1	–	–	–	–	1
Белгија	22	12	1	5	2	42
Бугарска	12	2	–	2	1	17
Грчка	13	3	4	1	2	23
Данска	11	5	2	2	1	21
Енглеска	48	19	13	4	6	90
Италија	63	25	11	9	4	82
З. Немачка	121	40	34	30	14	239
И. Немачка	5	2	4	–	–	11
Пољска	23	5	6	5	–	39
Румунија	4	1	1	–	–	6
САД	13	7	2	2	3	23
СССР	10	4	5	–	1	24
Француска	133	36	15	23	20	227
Финска	1	3	–	1	–	5
Холандија	15	7	2	2	1	27

²⁰⁶ Исто.

²⁰⁷ АЈ, 145-88-384, Преглед земаља у којима је особље југословенских универзитета било 1957.

²⁰⁸ АЈ, 145-88-384, Преглед земаља у којима је особље југословенских универзитета било 1957. Збир путовања по земљама је већи од укупног броја наставника који су били у иностранству јер су поједини наставници били у више земаља.

ЧССР	26	36	6	6	3	77
Шведска	19	9	2	–	1	31
Швајцарска	26	16	6	9	2	59
Шпанија	2	2	–	–	–	4
Мађарска	2	2	1	–	–	5
Турска	1	1	–	–	1	3
Норвешка	3	–	2	–	–	5
Остало	2	–	2	–	–	4

Ректорат Београдског универзитета је изнео и сређене податке о путовању наставног особља у иностранство током 1959. године. Од укупно 1.908 лица из редова наставног особља њих 580 је боравило у иностранству (30,3%) и тамо провело 32.367 дана што је износило просечно 16,9 дана по појединцу. У иностранству је 1959. било 152 лица са Медицинског, 57 са Машинског, 39 са Фармацеутског, 34 са Рударско-геолошког, 33 са ПМФ-а, 31 са Ветеринарског, 31 са Грађевинског, 25 са Пољопривредног, 23 са Правног, 22 са Технолошког, 20 са Архитектонског, 20 са Филозофског, 19 са Шумарског, 18 са Филозофског у Новом Саду, 18 са Економског, 17 са ЕТФ-а, 11 са Стоматолошког и 10 са Пољопривредног факултета у Новом Саду. И овај пут је примећена „извесна неравномерност у погледу држава у које наше наставно особље одлази“, тако да је препоручивано да факултетски органи поведу више рачуна о томе „јер извесна једностраност у избору држава може да има штетних последица. Највећи део средстава за боравак у иностранству није био обезбеђен из универзитетских средстава, а често боравак није ни имао везе са наставним радом лица које је боравило у иностранству, што указује на постојање више органа који су упућивали научнике у иностранство, као и на све чешће боравке у привредне сврхе преко разних предузећа.“²⁰⁹

Табела 3: Број наставника и асистената Београдског универзитета који су били у иностранству током 1959.²¹⁰

Број особља	Били у иностранству	Средства Универзитета	Друга средства	УКУПНО	Дана по лицу	Дана по
-------------	---------------------	-----------------------	----------------	--------	--------------	---------

²⁰⁹ *Izveštaj o radu Univerziteta u školskoj 1959/60. godini*, Beograd 1960, 30.

²¹⁰ *Исто*, 38.

760	Наставници
1.148	Асистенти
1.908	Укупно
352	Наставници
228	Асистенти
580	Укупно
292	Лица
10.16 ³	Дана
288	Лица
22.20 ⁴	Дана
580	Лица
32.36 ⁷	Дана
55,8	
16,9	

Сређивање података о међународној сарадњи указало је на нове проблеме. Добијени подаци о међународној сарадњи током 1957. анализирани су на састанку Председништва Заједнице југословенских универзитета 18. априла 1958, изражено је задовољство њеним обимом, али уочена је и несразмера у усмерености путовања у иностранство и расправљало се о томе што се много више пажње поклањало сарадњи са Западом а запостављала сарадња са Истоком и СССР-ом. Професор Младен Ивековић је закључио да је четвртина наставника боравила у иностранству, што је било „више него код спортиста“. Критиковао је несразмерну расподелу путовања по земљама, која је из прегледа била очигледна. Одласци у Немачку, Аустрију и Француску чинили су 49% свих путовања, док су везе са појединим земљама које су сматране значајним, нарочито источноевропским, биле потпуно запостављене. Ивековић је тражио да се смањи одлазак у неке земље, питајући се „зашто да у Немачку и Аустрију иде преко 300 људи, а у Совјетски Савез само мали број“. Председавајући Борислав Благојевић је истакао да по стотину људи иде на више месеци на Запад и троши велика средства, а да готово нико не иде на Исток. Требало је искористити прилику и упутити људе на Исток, што су налагали и „државни интереси“. Благојевић је закључио да је „корисно да се наши људи шетају по Западу, али треба да се шетају и по источним земљама“. И професор Лаврич из Љубљане је говорио о „политичком моменту“ и важности посета Совјетском Савезу. Анализирани су и трошкови у СССР-у: на располагању је било 900 рубаља, стан и храна су износили 3 долара дневно, наставници су добијали посебну собу у студентском дому, са купатилом, стан и храна су износили 400 рубаља; дневни трошкови су били 1,2 долара, док је на Западу плаћано 6 долара по дану. Највећи трошак у СССР-у било је путовање. Да би се боравци што ефикасније искористили, предлагано је да већи универзитети дају по два а мањи по једног кандидата, као и да се смањи број људи тако

да би мање наставника боравило дуже времена и имало више користи од путовања.²¹¹

На састанку је постављано и питање чланства Заједнице и појединих универзитета у међународним организацијама универзитета и универзитетских наставника, којих је било више. Наглашавано је да је и то политичко питање, да треба консултовати и Секретаријат иностраних послова, да су у неким чланице само западне земље, те је постављено питање реакције Источног блока на учешће Југославије у таквим организацијама. Преовладало је, међутим, мишљење да свуда треба ићи, да се „види шта се ради“ и да се поставља и питање учлањења источних земаља. Чак је било и предлога да се чланство у таквим организацијама, за које се сматрало да иначе „ништа не раде“, искористи да се да подстицај за рад, сарадњу, комуницирање, итд. На том послу је требало да сарађују Заједница и Комисија за културне везе са иностранством.²¹²

Интензивирање међународне научне сарадње, приближавање Западу и све чешћа путовања југословенских научника у иностранство и долазак страних стручњака у земљу током друге половине 50-их година нису потпуно избрисале атмосферу неповерења и предострожности државних органа према одласцима научника преко границе. То неповерење су подстицали и повремени инциденти, случајеви недозвољених контаката и дискусија са учесницима међународних конгреса и страним предавачима, као и дуже задржавање на студијским боравцима и у неколико случајева останак у иностранству. Почетком деценије, одлазак математичара Јована Карамате на Универзитет у Женеви и ботаничара Павла Черњавског у Софију 1951. није произвео никакве реакције.²¹³ Средином деценије неколико наставника и асистената искључено је са београдских факултета, због прекорачивања рока боравка на усавршавању у иностранству, под сумњом да су иза таквих поступака стајале идеолошко-политичке побуде. То је био случај са професором Стоматолошког факултета Али-Алојзем Куралтом коме је 1. новембра 1955. престала служба на факултету јер

²¹¹ АЈ, 145-87-381, Заједница југословенских универзитета – Савезу студената Југославије, бр. 254, 4. април 1958; Исто, Стенографске белешке седнице председништва Заједнице, 18. април 1958.

²¹² АЈ, 145-87-381, Стенографске белешке седнице председништва Заједнице југословенских универзитета, 18. април 1958; *Међуниверзитетска сарадња*, 361–362.

²¹³ *Тридесет година ПМФ-а*, 461; *Седамдесет пет година рада Шумарског факултета Универзитета у Београду 1920–1995*, Београд 1995, 78; *Lives and work of the Serbian scientists*, 57–58, 117–120.

се самовољно задржао у иностранству уместо до 20. септембра 1953. до 1. марта 1955. и тиме се „тешко огрешио о наставничку дужност“.²¹⁴ Да се није радило у усамљеном случају говори и то да се и партијска организација на Универзитету позабавила тим проблемом. На састанку у Универзитетском комитету о раду факултетских савета маја 1957. наставница Фармацеутског факултета Анђа Стефановић је истакла као велики проблем што неки асистенти оду у иностранство где имају родбину па продуже боравак и остану 5–6 месеци, па и годину дана („у недоглед“), радећи докторат. Комунисти су одлучно иступили против тога и захтевали да чим неко продужи боравак добије отказ, што је и учињено у неколико случајева током школске 1956/57.²¹⁵ Реакцију државних органа је произвео и случај Мирослава Марковића, асистента на катедри за класичну филологију Филозофског факултета, који је 1954. добио стипендију за изучавање санскрита у Индији, коју је убрзо напустио, без знања и одобрења надлежних органа, прешао у Каракас и потом направио каријеру професора класичних језика у Јужној и Северној Америци.²¹⁶

Питање останка југословенских научника у иностранству је посебно заострено крајем деценије када су неки наставници остали у САД. Редовни професор руске литературе Кирил Тарановски био је на једногодишњем плаћеном одсуству ради усавршавања у Лос Анђелесу од 1. септембра 1958, али је средином лета 1959. известио декана Филозофског факултета да подноси отказ на службу на Универзитету од 1. октобра, што је мотивисао личним и породичним разлозима, а поред тога и околношћу да му је Калифорнијски универзитет поверио да организује Институт за српско-хрватски језик и југословенску литературу. Универзитетски савет је „уважио отказ професора Тарановског јер он има на то право по закону, али његов поступак не сматра правилним у друштвеним односима“.²¹⁷ Исте године се појавио и проблем са професором Р. Бојанићем који је током лета директно из Бомбаја дошао на годину дана на Станфорд универзитет да предаје математику и убрзо затражио визу и

²¹⁴ АС, БУ, ф. 55, Седница Универзитетског савета, 24. октобар 1955; Исто, Стоматолошки факултет – Универзитету, бр. 4021, 27. јун 1955; Исто, Одлука Универзитетског савета, бр. 3543, 24. октобар 1955; Универзитетски весник, бр. 104, 2. новембар 1955, 2.

²¹⁵ ИАБ, УК, ф. 50, Састанак у УК по питању рада факултетских савета, 31. мај 1957.

²¹⁶ Димитрије Ђорђевић, *Ожљиви и опомене*, III, Београд 2001, 16; Драгомир Бончић, *Универзитет у социјализму. Високо школство у Србији 1950–1960*, Београд 2010, 332, 334.

²¹⁷ ДАМСП, ПА, САД, 1959, ф. 114, досије 7, сигн. 426148.

за супругу.²¹⁸ После још сличних случајева државни органи су озбиљно схватили ову појаву, тако да је Служба за правне послове и међународне уговоре ДСИП-а изнела мишљење са којим се сагласио државни подсекретар за иностране послове Срђа Прица да би са САД требало закључити уговор по коме би САД забрањивале останак нашим стручњацима по завршеном школовању или специјализацији.²¹⁹

„Мисао без пасоша“ – значај међународне научне сарадње

По непрецизној евиденцији Комисије за културне везе са иностранством од 1953. до 1963. у иностранству је боравило око 17.000 стручњака и научних радника из Југославије ради специјализације, израде докторских дисертација, усавршавања и студијског боравка.²²⁰ Овај податак, иако се не односи само на Београдски универзитет и не даје прецизну слику међународне сарадње, сведочи о интензитету међународних научних веза Југославије током 50-их година, којој су значајан допринос дали и Београдски универзитет и научници из Србије. Интензитет научне и универзитетске сарадње са иностранством је стално растао од 1945, а нарочито током 50-их година, у складу са развојем југословенске спољне, унутрашње и културне политике. Југославија се временом све више отвара према свету: за време сукоба са Информбироом и притиска Совјетског Савеза према Западу, током друге половине 50-их поново према Совјетском Савезу и источноевропским социјалистичким земљама, а све више и према новим политичким и културним просторима Азије и Африке, земљама Трећег света. Културно отварање и сарадња су пратили политичке потезе државног врха и развој међународних догађаја, а потом предњачили и чинили најсадржајнији облик односа са појединим страним земљама. И без прецизне евиденције, очигледно је да је са Београдског универзитета на различите начине из године у годину све већи број наставника и асистената одлазио у иностранство, ради учешћа на конгресима, специјализације, студијског боравка, држања предавања, а истовремено, на београдским факултетима је гостовало и држало предавања све више научника и наставника из иностранства.

²¹⁸ Исто, сигн. 421697.

²¹⁹ ДАМСП, ПА, САД, 1960, ф. 122, досије 1, сигн. 46968.

²²⁰ М. Перишић, *Од Стаљина ка Сартру...*, 353.

Током 50-их година југословенски и београдски наставници представљали су „амбасадоре науке“, али на изванредан начин и саме државе. Они су одлазили на различите стране света, у политички, идеолошки, економски и културно различите и често супротстављене земље, и у средине различитог научног нивоа: од старих европских научних центара и изворишта научне мисли, на којима су формиран и први професори Београдског универзитета, преко моћних привредних и индустријских центара Европе, преко огромних научно-истраживачких центара Совјетског Савеза, до престоница неразвијених земаља Азије и Африке, тек ослобођених од колонијалног ропства. Исто тако, и гости предавачи и истраживачи су долазили у Београд и друге универзитетске центре из различитих земаља, нудили и преносили нова сазнања и резултате и упознавали достигнућа југословенске науке.

Развој научне сарадње Југославије и Београдског универзитета током 50-их година текао је уз мноштво проблема. То су пре свега биле материјалне тешкоће, пошто девизна динарска средства, иако стално повећавана, никада нису била довољна за планиран и остварен обим сарадње београдских и других факултета. Постојање више надлежних органа и децентрализација подстицали су размену, али одсуство координације и евиденције изазивало је проблеме који до краја деценије нису били решени. На крају, у условима једнопартијске државе, упркос либерализацији и културним слободама током 50-их година, одлазак у иностранство је представљао изузетно осетљив чин, који је стално био под контролом државних и партијских органа и ограничаван и успораван бројним административним формалностима. Путници су били под строгим присмотром и сумњом, а случајеви недисциплине, „негативних појава“, „небудности“ и идеолошко-политичких грешака током боравка у иностранству и у односима са страним гостима оштро су критиковани и кажњавани. Сумња је падала и на стране научнике, који су и поред гостопримства и научне компетентности често посматрани кроз идеолошко-политичку призму, што су и сами подстицали својим понашањем и ставовима.

Упркос томе, међународна културна и научна сарадња је до краја 50-их година стално развијана и подстицана, и у самом партијском врху посматрана као важан сегмент нове културне политике и део изградње „социјалистичке демократије“ у Југославији. Идеолошка комисија ЦК СКЈ је јуна 1957. оценила да је Југославија имала велике успехе у области међународних научних веза, научној сарадњи и размени, по којој је „била позната у свету“. Југословенска наука је део светске науке и развија се у најтешњој сарадњи са науком других земаља, како

је закључено.²²¹ У реферату на VII конгресу СКЈ 1958. године, Јосип Броз Тито је са „задовољством“ истакао да је за последњих неколико година Југославија смелије пошла путем развоја научног и културног живота о чему је најбоље сведочио развој културних и научних установа, достигнућа у појединим гранама науке и уметности и „многобројне везе са многим другим земљама“.²²² Такво самопоуздање и перцепцију југословенских власти подржавали су ставови у иностранству о „новом путу социјалистичке Југославије“ и подршка дела страних интелектуалаца, посебно социјалиста, код којих је Југославија током 50-их година, „будила наду у остварење хуманог демократског социјализма“.²²³

Интензитет и разноврсност научне универзитетске сарадње Београдског и осталих универзитета током 50-их година имали су вишеструки значај, пре свега научни и културни, затим економски, а у условима Хладног рата и идеолошко-политички. Наставници су на међународним конгресима, катедрама страних универзитета, у страним институтима и предузећима, на страницама међународних часописа успешно представљали резултате и достигнућа југословенске науке. Отуда су доносили у земљу нова знања, савремене научне методе, технолошке и техничке поступке и достигнућа и примењивали их на Београдском универзитету, у настави на факултетима и у научним установама. Значај научне сарадње са светом је био огроман у време снажног научно-технолошког напретка после Другог светског рата, у којима развој науке практично није био могућ без живог контакта са светским научним кретањима и открићима и њиховом применом.

Према речима Синише Станковића, професора Београдског универзитета и председника Академијског савета ФНРЈ, савремена наука је била „плод сарадње свих народа, заједничко дело читавог човечанства“; у научном стваралаштву „народи позајмљују и враћају у исти мах“, тако да се ни југословенска наука није могла развијати без „позајмица“ и сарадње са наукама других земаља „како у области методике и технике истраживачке делатности, тако и у области нових праваца истраживања, организационих форми научног рада и примене научних резултата“. Упознавање са светским научним достигнућима било је неопходно не само за унапређење југословенског и српског високог школства и науке, већ и за укупан напредак привреде, индустрије и

²²¹ АЈ, ЦК СКЈ, VIII, II/2, б-96, (к-5), Стенографске белешке са састанка Идеолошке комисије ЦК СКЈ, 28. јун 1957.

²²² VII kongres SKJ, Beograd 1958, 84.

²²³ М. Перишић, *Од Стаљина ка Сартру...*, 358.

пољопривреде и ликвидацију привредне и културне заосталости земље. Међународном сарадњом југословенска наука је давала и свој допринос светској култури, „општој ризници знања“. Ма колико скроман по обиму, тај допринос је био „стваран и позитиван“ и увећавао је углед и културни престиж земље у свету.

Међународни научни конгреси су били места где се тај допринос могао показати и допунити са научним резултатима других народа и земаља; чланство у међународним организацијама, академијама, почасни докторати, гостовања и предавања места где се допринос потврђивао; а размена наставника, слање на усавршавање и специјализацију начини да се увећа и пренесе на младе наставне и научне кадрове.²²⁴

Југословенска културна и научна сарадња током 50-их година имала је посебан идеолошко-политички значај – значај светског феномена у условима хладноратовског сукоба и нетрпељивости, блоковске поделе света и одсуства културне сарадње услед идеолошко-политичких разлика. Ту хладноратовску атмосферу средином 50-их сликовито је описао 1954. француски писац Жан Касу у тексту *Ми-сао без пасоша*:

„Нека свако остане код своје куће: изгледа да су само у овом простом правилу САД и Совјетски Савез најзад успели да дођу до споразума. Ништа није опасније од путника са интелектуалним пртљагом. Чим се они приближе границе се затварају. Одбијање виза и детаљна полицијска саслушавања спречавају ма ког математичара да уђе у Америку, да се не би бавио тамо антиамеричком делатношћу. Што се тиче Совјетског Савеза и његових сателита, добро је познато да они већ одавно сматрају да је интелектуална делатност у њиховим земљама намењена једино за унутрашњу употребу. Остали свет је корумпиран и треба се бојати заразе. Физика која се у том свету изучава и музика која се у њему гаји носе у себи клице греха и разарања. Ми можемо да живимо само у затвореном свету. Свака размена и сваки контакт су забрањени. Духовна постигнућа се не смеју ширити; она се морају потрошити на лицу места. / То су чудне концепције које ће временом изазвати тровање и имати страшне последице. Истина, то је само један аспект савременог света који познаје и друге опасности, које му прете непосредније и одлучније. Све се своди на затварање у себе и припремање агресије, али би се бар могло оставити мало места за дисање, један мали вентил за интелектуално изражавање. То што државе мисле само да се супротстављају једна другој и да господаре једна другом, тако је увек откад су људи ратници и дипломате: али они су бар могли да се на извесним подручјима састану у миру и да науче да се међусобно упознају. Поред сукоба између царстава и других заплета постојало је некад и оно што се звало духовна дружба. Та дружба није сметала ратницима, него

²²⁴ Видети: Siniša Stanković, *Naučne veze Jugoslavije sa inostranstvom*, Међународна политика, br. 164, 1. februar 1957, 12.

је бар успевала да сачува нечег људског и да обезбеди човеку извесно достојанство и известан континуитет“.²²⁵

Касу је затим хвалио Југославију која је као социјалистичка земаља учествовала у позоришним и сликарским збивањима у Паризу и на Западу, однела „победу духа“ и освојила право да учествује „у кретању ремек дела универзалне мисли и уметности“. Чињеницу да изнемаћује појава да „има још земаља у којима дела духа могу путовати без пасоша“ сматрао је једном „од најчудноватијих последица чудовишности нашег времена“. Закључио је:

„Доиста, ретко се кад у историји човечанства могло видети да се националне културе тако лако мире да учауривањем у саме себе, са сужанством и деградацијом, на шта их осуђују политички системи данашњице. И то толико да све ове размене и додири изгледају необични, чудновати и нови“.²²⁶

У тим условима Југославија је заиста представљала изузетак и на пољу међународне културне и научне сарадње и сарадње универзитета, мада је до средине 50-их била потпуно затворена према Совјетском Савезу и источноевропским земаљама, а током друге половине 50-их година је дошло до делимичног отопљавања и мањих културних размена између социјалистичких и капиталистичких земаља.²²⁷ У сваком случају, чињеница да су југословенски научници 50-их година, нарочито током друге половине деценије, путовали и у капиталистичке и социјалистичке земље, да су југословенски универзитети сарађивали и размењивали делегације са универзитетима и на Истоку и на Западу, да су дочекивали предаваче и окупљали учеснике семинара из земаља са различитим политичким уређењем и из супротстављених војно-политичких блокова, (семинар „Универзитет данас“ у Дубровнику), представљала је значајну појаву у међународним културним односима у јеру Хладног рата.

Од почетка деценије, ношена дипломатском тежњом за новим спољнополитичким путем, јачала је културна и научна сарадња са земаљама Трећег света. Успостављени су први контакти са универзитетима удаљених и неразвијених земаља Азије и Африке, који су крајем деценије прерастали у интензивне везе и сарадњу. Та сарадња није била само последица и „пратилац“ спољнополитичке оријентације и

²²⁵ Жан Касу, *Мисао без пасоша*, Политика, бр. 14874, 16. јул 1954, 7; Isto, *Међународна политика*, бр. 103, 16. јул 1954, 9.

²²⁶ *Isto*.

²²⁷ Волтер Лакер, *Историја Европе 1945–1992*, Београд 1999, 343.

дипломатских интереса већ је добијала и културно-просветни значај и давала југословенској науци шансу да од пасивног примаоца и скромног учесника у европском и светском научном животу и напретку постане активан преносилац научних достигнућа из развијених земаља оба блока у неразвијене, тек ослобођене од колонијалног јарма, земље Трећег света. Југословенска наука је тако постајала учесник и конкурент у изградњи њихове науке, просвете, здравства, привреде и државног система. То је била могућност која је наслеђена почетком и откривена крајем 50-их година, а све више коришћена наредних деценија. Осим слања наставника и научника, стручњака, инжењера и привредника, израз те улоге је нарочито био пријем и стипендирање студената из земаља Азије и Африке на југословенским универзитетима, пре свега у Београду.

Друга глава

„МЛАДОСТ БЕЗ ГРАНИЦА“ – МЕЂУНАРОДНА СТУДЕНТСКА САРАДЊА 1945–1960

Међународна политичка, стручна и туристичка сарадња студената Београдског универзитета постојала је у извесној мери и у периоду пре Другог светског рата. Нарочито су током 30-их година београдски студенти под утицајем КПЈ и СКОЈ-а развили сарадњу са међународним студентским мировним покретом, засновану на антифашизму и борби за мир у свету. У тим оквирима представници студената Београдског универзитета су учествовали на Међународној омладинској конференцији за мир у Бриселу 1936, на XIII конгресу Међународне универзитетске федерације за Друштво народа у Софији 1936. и на I светском омладинском конгресу за мир у Женеви 1936, када су учлањени у Светску студентску заједницу за мир, слободу и културу са седиштем у Паризу. Током 1937. били су на Међународном конгресу студената социјалиста и комуниста, прослави Међународног омладинског дана и Међународној студентској конференцији у Паризу. Наредне, 1938. на II светском омладинском конгресу у Њујорку, а 1939. на прослави 150 година Француске револуције и III конгресу светске студентске заједнице мир, слободу и културу у Паризу, итд. У раду ових скупова и тела се највише истицао Иво Лола Рибар, а поред њега и студенти Милован Матић, Ђуро Нинчић, Богдан Пешић и други. Представници студената Београдског универзитета су учествовали и на низу регионалних конференција и развијали су билатералну сарадњу са студентима Чехословачке, Румуније, Бугарске, Грчке и других земаља. Током 1938. разменили су посете са студентима Прага, Брна и Братиславе, а 1939. са бугарским студентима; писмима су контактирали и пружали подршку студентима Чехословачке, Пољске, Шпаније, САД, Кине и других земаља. Низом активности су ширене идеје светског омладинског покрета, нападани фашизам и политика фашистичких земаља, а око 40 студената Београдског универзитета учествовало је у републиканској војсци у Шпанском грађанском рату.¹

¹ Видети више у: Miroljub Vasić, *Međunarodna saradnja studenata Beogradskog univerziteta uoči Drugog svetskog rata*, Zbornik radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom univerzitetu, Beograd 1970, 175–222; Исти, *Сму-*

У међуратном периоду је организована и стручна и феријална међународна размена студената Београдског универзитета. И на овом пољу размена је интензивирана 30-их година, а крајем те деценије највише је била развијена са Чехословачком, Пољском и Немачком. Идеја о размени студената на феријалној пракси између Југославије и Немачке покренута је 1930, а реализована је од 1934. Стручне екскурзије су одржаване и раније тако да су 30-их година Немачку посетили студенти географије, технолошког одсека, Удружење југословенских медицинара, итд. У Немачку су на летњу праксу ишли београдских студенти германистике, медицине, ветерине и пољопривреде, а мањи број немачких студената славистике, права, источноевропске историје и националне економије долазио је у Југославију. Организоване су и екскурзије у Аустрију и у много мањој мери у Енглеску (1939. Удружење студената енглеског језика и књижевности).²

Много интензивнија, организованија и институционализована сарадња студената Београдског универзитета са међународним и националним студентским организацијама у области размене, летовања, културе, спорта, решавања омладинских и студентских питања остварена је после Другог светског рата.

Сарадња и сукоб са земљама „народне демократије“ 1945–1950

Међународна сарадња студената из Београда и Србије развијала се после Другог светског рата у оквиру међународне сарадње југословенских студената и омладине, па се ван тог контекста и не може посматрати. Сарадња се одвијала преко масовне омладинске и студентске организације, Народне омладине Југославије (НОЈ), Народне студентске омладине (НСО) и касније Савеза студената Југославије (ССЈ), у ствари под руководством и контролом Комунистичке партије. Од оснивања НСО јануара 1946. у структури те организације постојао је *Одбор за међународну сарадњу* који је, уз одговарајуће органе омладинске организације, руководио везама београдских студената са студентима у иностранству. Јула 1946, на конференцији представника универзитета

денти Београдског универзитета у међународном омладинском покрету (1935–1941), Београдски универзитет у предратном периоду, НОР-у и револуцији, Зборник радова, Београд 1983, 103–115; Ђорђе Станковић, *Револуционарни студентски покрет и фашизам 1922–1941*, Студенти и Универзитет 1914–1954, Београд 2000, 83–94.

² Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*, Beograd 2005, 220–222.

у Београду, Загребу и Љубљани основан је и *Међууниверзитетски студентски одбор*, који је радио у оквиру Секретаријата Централног већа НОЈ и имао задатак да развија сарадњу међу НСО појединих универзитета у земљи и да представља НСО Југославије, а самим тим и НСО Београдског универзитета, пред студентским организацијама других земаља.³

Студентска сарадња је интензитетом, правцима и облицима пратила хладноратовску ситуацију у свету и спољнополитичку оријентацију југословенске државе. Облици сарадње су били разноврсни и остваривани су кроз узајамне контакте са међународним и националним студентским и омладинским организацијама, размену информација, публикација и делегација; учешће на међународним скуповима, конгресима и семинарима; стручну размену и обављање праксе преко разних стручних организација; културну, уметничку и спортску сарадњу и размену; путовања, екскурзије и летовања; учешће на међународним радним акцијама.

Односи у свету и спољнополитичка оријентација Југославије условили су постојање два периода у послератном развоју међународне студентске сарадње, чију границу представља прелаз из 40-их у 50-е године. Од краја рата 1945. до сукоба са Информбироом 1948. године међународне билатералне везе београдских студената биле су усмерене ка студентским организацијама земаља „народне демократије“ и заснивале су се на антифашизму, идеолошкој конфронтацији са капиталистичким земљама Запада, „братским“ словенским односима, балканској сарадњи, борби за мир, слободу, демократију и др. Већ на првом скупу београдских студената после рата, јуна 1945, као један од задатака тада основаног Акционог одбора истакнуто је повезивање са „напредним студентским покретима у иностранству, нарочито са студентима братског Совјетског Савеза“.⁴ Приликом оснивања НСО јануара 1946. као програмско опредељење такође је постављен развој сарадње са студентима словенских земаља и Албаније, а на томе је инсистирано и наредних година.⁵

Најинтензивније билатералне везе су остварене са националним студентским и омладинским организацијама Албаније, Бугарске, Чехо-

³ *Zapisnici i izveštaji UK KPS, 1945–1948*, priredili Momčilo Mitrović i Đorđe Stanković, Beograd 1985, 15 (Predgovor); *Борба*, бр. 18, 21. јануар 1946, 7; *Народни студент*, бр. 8, 26. јул 1946, 1.

⁴ *Rezolucija sa prve konferencije studenata Beogradskog univerziteta, 14. jun 1945, Zapisnici i izveštaji UK KPS 1945–1948*, 24; *Политика*, бр. 12008, 17. јун 1945, 3; *Борба*, бр. 145, 17. јун 1945.

⁵ *Zapisnici i izveštaji UK KPS 1945–1948*, 15; *Борба*, бр. 18, 21. јануар 1946, 7.

словачке и Совјетског Савеза, у мањој мери Мађарске, Румуније и Пољске. Овај вид сарадње са неким земљама „народне демократије“ био је регулисан и културним конвенцијама које су склопљене током 1947.⁶ Односи са студентима западних земаља и њиховим организацијама су били ређи, неразвијенији и мање срдачни. Западни студенти су критиковани због „идеализма“, неактивности у борби са „капиталистима“, „буржоазијом“, „реакцијом“ и подршке непријатељској политици својих земаља према Совјетском Савезу и „напредном покрету“ у свету. Поједине омладинске и студентске организације западних земаља са којима је успостављен контакт и сарадња сматране су „напредним“ и „демократским“, за разлику од њихове „буржоазије“ и државног руководствова. Сарадња је обухватала узајамне посете, стручну сарадњу, размену студената, публикација и информација, материјалну помоћ, спортска такмичења, културне манифестације и учешће на омладинским радним акцијама. Од 1945. до 1948. у Београду је боравило 119 омладинских делегација из 30 земаља, а 89 делегација југословенске омладине било је у 32 земље. Посете су сваке године размењиване са земљама „народне демократије“, често и са делегацијама Енглеске, Француске, Италије, Белгије, Аустрије, скандинавских земаља, Канаде, а успостављени су и први контакти са Индијом, Индонезијом, Бурмом, Кином, Египтом, Јужном Африком, САД, земљама Латинске Америке и другим.⁷

Радне акције су у послератном периоду представљале посебан вид омладинске сарадње, упознавања и пружања помоћи у обнови и изградњи. На изградњи пруге Брчко–Бановићи 1946. учествовала је омладина из 22 земље, између осталих и посебна група од 35 студената из САД, Енглеске, Индије, Индонезије, Ирака, Француске, Канаде, Белгије, Холандије, Италије, Финске. У изградњи пруге Шамац–Сарајево

⁶ Конвенције су закључене са Чехословачком, Албанијом, Бугарском, Румунијом и Мађарском. *Међународни уговори ФНРЈ*, бр. 1, 1947, 2–8; *Исто*, бр. 2, 1947, 12–20; *Исто*, бр. 3, 1947, 24–28; *Исто*, бр. 1, 1948, 2–6; *Исто*, бр. 2, 1948, 10–14; Архив Југославије (АЈ), фонд Президијум Владе ФНРЈ, 15–16, Културне конвенције 1947. О стручним и туристичким екскурзијама чехословачких студената у Југославији видети: Slobodan Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, Beograd 2010, 184–191.

⁷ Besa Bakali-Hadžić, *NOJ (USAOJ) i međunarodni omladinski pokret (1945–1948)*, Istorija XX veka, Zbornik radova XIII, Beograd 1975, 323–336; Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet i hladni rat (1945–1952)*, Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955, slučaj Jugoslavije, Zbornik radova, Beograd 2005, 356–357, 362–363; *Zapisnici i izveštaji UK KPS 1945–1948*, 85; *SKOJ u NOJ*, Информативни приручник о Југославији, новембар – децембар 1948, 93–94; *Народни студент*, бр. 1. 26. фебруар 1946, 5; *Исто*, бр. 6, 6. јун 1946, 2; *Студенти САД после рата*, *Исто*, бр. 8, 26. јул 1946, 6; *Студентски покрет у Великој Британији*, *Исто*; итд.

1947. учествовала је омладина из 39 земаља, међу којима и две студентске бригаде. Највише омладинаца дошло је на ове акције из земаља „народне демократије“, али било их је и из Енглеске, Данске, Француске, Италије, па и из далеких земаља Азије и Африке. Током 1946. и 1947. југословенски омладинци, међу њима и студенти, учествовали су на акцијама у Албанији, Бугарској, Чехословачкој и Пољској.⁸

После рата је организована и институционализована и међународна омладинска и студентска сарадња, којој су допринос дали и омладинци и студенти Југославије. Октобра и новембра 1945. у Лондону је одржана Светска омладинска конференција и 10. новембра основана је *Светска федерација демократске омладине* (СФДО) која је обухватила омладинске и студентске организације из 63 земље и у чијем су организовању и органима (Веће, Извршни комитет) учествовали и Југословени. Циљеви СФДО су били борба за мир, слободу, демократију, ликвидирање остатака фашизма, антиколонијализам, развијање омладинске сарадње и пријатељства, борба за јединство демократске омладине света и побољшавање положаја и права омладине у свим земљама чланицама. На састанцима СФДО су у оквиру делегације НОЈ учествовали и студенти, а међу њима и председник НСО Београдског универзитета Вјера Ковачевић. СФДО је организовао преписку, обавештавање, размену материјала и гостовања делегација, расправљао о актуелним питањима (Грчка, Шпанија, Трст и др.), организовао Светску омладинску недељу, Светски омладински фестивал у Прагу 1947, итд. На фестивалу је учествовала и делегација ФНРЈ, сваке године у марту у Југославији је разним манифестацијама и приредбама обележавана Светска омладинска недеља, одржавани су митинзи подршке народу и „напредној“ омладини Грчке, републиканској омладини Шпаније, итд. Југословенска омладина је још пре оснивања СФДО покренула и омладинску сарадњу балканских земаља засновану на антифашизму, добросуседским односима, „братству“, пријатељству и сарадњи балканских земаља. Јула 1945. у Београду је одржан Балкански конгрес антифашистичке омладине на којем су учествовали делегати Југославије, Бугарске, Румуније, Албаније и Грчке. На конгресу је основано Веће балканске омладине преко којег су се (у оквиру СФДО) у наредном периоду одвијале различите форме економске, културне и спортске сарадње, размена

⁸ Besa Bakali Hadžić, *Uzajamna pomoć omladine Jugoslavije i demokratske omladine sveta u izgradnji svojih zemalja (1946–1947)*, Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova, 5, Beograd 1968, 435–465.

делегација и штампе, координирање заједничких акција, организовање летовања.⁹

После Светске омладинске конференције у Лондону је 17. новембра 1945 (у знак сећања на 17. новембар 1939. када су немачки окупатори стрељали групу студената Универзитета у Прагу) одржана и Прва светска студентска конференција, на којој је основан Припремни комитет за формирање међународне студентске организације. На конгресу је учествовала и делегација југословенских студената, односно омладине. Према извештају Вукашина Мићуновића Централном одбору УСАОЈ (Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије, који је 1946. преименован у НОЈ – Народну омладину Југославије), поред оснивања Припремног комитета, основне теме конференције су биле антифашизам и „борба против јачања реакције“ после рата. Мићуновић је оценио да учешће југословенске делегације на скупу у Прагу, као и на претходном омладинском скупу у Лондону, није било добро припремљено и предложио је да се убудуће за такве прилике делегати боље припреме, да се води рачуна о знању језика и изабере руководиолац делегације.¹⁰ Маршал Југославије Јосип Броз Тито је на молбу чехословачког посланства у Београду послао конференцији свечану посланицу у којој се осврнуо на херојску борбу студентске омладине против фашизма током рата и за изградњу, мир и демократију и „добро целог човечанства“ после рата.¹¹

Међународни савез студената (МСС, или IUS – International Union of Students) основан је августа 1946. на Првом светском конгресу

⁹ В. Bakali-Hadžić, *NOJ (USAOJ) i međunarodni omladinski pokret (1945–1948)*, 356–376; Momčilo Mitrović, *Međubalkanska saradnja omladine posle Drugog svetskog rata*, Balkan posle Drugog svetskog rata, Zbornik radova, Beograd 1996, 166–173; Marija Obradović, *Prvi kongres antifašističke omladine Balkana, juli 1945 godine*, Časopis za suvremenu povijest, 3, 1986, 81–98; Miloš Nikolić, *O posleratnom razvitku međunarodnih omladinskih i studentskih organizacija*, Naše teme, br. 1, 1957, 73–79; Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије (ДАМСП), Политичка архива (ПА), Међународне конференције, 1946, ф. 52а, досије 4, сигн. 7889, досије 9, сигн. 402; АЈ, Ауторски радови, 516, АР, 116, Народна омладина Југославије; АЈ, ЦК СКЈ, Међународна комисија, 507, IX, 116-II/2–5, Рад Већа омладине балканских земаља; АЈ, ССОЈ, 114-27, Пленум УСАОЈ 5–8. септембар 1946; АЈ, 114-55, Састанци секретаријата ЦВ НОЈ 1945–1948; АЈ, 114-216, Рад одељења за везе са иностранством 1947–1948; АЈ, 114-228, Рад Већа Балканске омладине; *Светска омладинска недеља*, Народни студент, бр. 2, 23. март 1946, 1; *Исто*, бр. 7, 24. март 1948, 8; *Културно-уметничке приредбе у оквиру светске омладинске недеље на нашем универзитету*, Исто, бр. 22, 4. април 1947, 6; *Светски омладински фестивал*, Исто, бр. 31, 1. септембар 1947, 7; итд.

¹⁰ АЈ, 114, ф. 55, Записник састанка Секретаријата Централног одбора УСАОЈ, 6. децембар 1945.

¹¹ ДАМСП, ПА, ЧССР, 1945, ф. 6, досије 24, сигн. 5796.

студената у Прагу у присуству делегата 38 земаља. На конгресу је донет Устав по којем је МСС био аутономан ванредни члан СФДО и имао своје представнике у руководећим органима СФДО; изабрано је Веће и Извршни комитет. Главни задаци МСС били су борба за „праведан трајан мир у свету“, за „искорењавање фашизма“, за „демократију“ и једнакост, ослобођење колонијалних и полуколонијалних земаља, против „империјализма“, свих облика дискриминације и расизма, за развој међународне сарадње и пријатељства међу студентима, за интересе и бољи живот студената и решавање њихових проблема. МСС се бавио питањима сарадње, спорта, путовања, размене, штампе, економско-здравственим питањима, проблемима земаља Далеког истока, демократизацијом немачких универзитета, проблемима студената Грчке и Шпаније; учествовао је у организацији Светског омладинског фестивала у Прагу јула 1947. и других омладинских и студентских манифестација. У стварању МСС активно су учествовали југословенски студенти који су имали 15 делегата и представнике у руководећим органима. Представници Београдског универзитета у југословенској делегацији на конгресу били су Вјера Ковачевић, Рајко Томовић, Жарко Цветковић, Тома Димитровски, Владета Петрић и Лазар Живуљ (сви чланови КПЈ и активисти НОЈ-а). Рајко Томовић је изабран за члана Извршног комитета МСС. Југословенски представници су до 1948. учествовали на свим састанцима Већа и Извршног комитета и у разним акцијама МСС и били чланови званичних делегација МСС-а (Рајко Томовић у Индији и Индонезији 1947). Београдски и југословенски студенти су од 1946. разним манифестацијама, приредбама, свечаним академијама, обележавали 17. новембар, који је на Првом конгресу студената проглашен за Међународни студентски дан и симбол студентског отпора фашизму, као и друге пригодне датуме и годишњице. Лист *Народни студент* је из броја у број пратио рад МСС, рад страних студентских организација, живот и рад студената у иностранству, пре свега у Совјетском Савезу и земљама „народне демократије“, као и борбу грчких и шпанских студената и студената азијских и афричких земаља за слободу (Египат, Кина, Индија, Индонезија и др.).¹²

¹² АЈ, ССЈ, 145-31-89, Кратак историјат односа ССЈ са МСС; АЈ, 114-226, Материјали МСС; М. Nikolić, *n. d.*, 75; АЈ, ЦК СКЈ, Међународна комисија, 507, IX, 116-III/1-5, материјали МСС; В. Bakali-Nadžić, *NOJ (USA OJ) i međunarodni omladinski pokret (1945–1948)*, 376–384; *Борба*, бр. 303, 13. децембар 1945, 5; *Рад Припремног комитета у Прагу*, Народни студент, бр. 1, 26. фебруар 1946, 5; *Исто*, бр. 3, 12. април 1946, 7; *Исто*, бр. 4, 29. април 1946, 7; *Исто*, бр. 5, 17. мај 1946, 4; *Светски студентски конгрес у Прагу*, *Исто*, бр. 8, 26. јул 1946, 1, 2, 3, 6; *Светски студентски конгрес у Прагу 1946*, *Исто*, бр. 1, 11. октобар 1946, 2, 7; *Зашто је ИСУ члан СФДО*, *Исто*, бр.

Иако се МСС декларативно залагао за „јединство“ студената света, у условима јачања хладноратовских подела и трвења тај циљ није било могуће остварити и блоковска поларизација је брзо и пресудно утицала на развој међународне студентске организације. Од почетка је било земаља које су сматрале да МСС треба да буде аполитична организација која се бави искључиво стручним питањима студената и оставља по страни актуелна идеолошко-политичка, друштвена и међународна питања и проблеме појединих земаља (САД, Енглеска, Италија, Француска, Канада и др.). Међутим, у раду МСС су запостављана управо стручна и студентска питања и форсирани идеолошко-политички проблеми и пропаганда, што је изазвало кризу организације и нарушило њено јединство. Представници неких земаља протестовали су 1948. због догађаја на чехословачким универзитетима после доласка комуниста на власт и напустили су МСС (САД, Шведска, Норвешка, Данска, Француска). Ставове и рад је усмеравала делегација Совјетског Савеза, а чланство се убрзо свело на представнике земаља „народне демократије“ и поједине комунистичке студентске организације. Исти ток догађаја се одвијао и у СФДО. Крајем 40-их година се показало да у блоковски подељеном свету међународне омладинске и студентске организације не могу да одрже јединство и окупе све националне организације, што су сведочили и напори земаља које су напустиле МСС и СФДО да на новим принципима заснују међународну сарадњу и створе нове организације, које не би обухватале представнике „совјетског блока“ и у потпуности би репрезентовале хладноратовску подељеност, ривалитет и искључивост.¹³

2, 18. октобар 1946, 7; *Устав ИСУ*, Исто, бр. 3, 25. октобар 1946, 7; *Међународни студентски дан*, Исто, бр. 6, 15. новембар 1946, 1; *Свечана прослава Међународног студентског дана*, Исто, бр. 7, 22. новембар 1946, 1; *17. новембар – Међународни дан студената*, Исто, бр. 37, 14. новембар 1947, 2; *Седамнаести новембар – Међународни студентски дан*, Борба, бр. 275, 17. новембар 1946, 5; *Исто*, 276, 18. новембар 1946, 5; *Исто*, бр. 17–18, 9. март 1947, 10; итд.

¹³ М. Nikolić, *n. d.*, 74–75; В. Bakali-Hadžić, *NOJ (USAOJ) i međunarodni omladinski pokret (1945–1948)*, 382–383. Поред СФДО и МСС после рата је деловала и Светска омладинска скупштина (WAY, основана 1948. као ривал СФДО), низ организација које су окупљале омладину и студенте на основу политичке или професионалне припадности (Међународни савез социјалистичке омладине, Међународна организација либералне омладине, Удружење младих хришћана, Међународна организација муслиманске омладине, Рах Романа, акциони покрети који су се борили за одређену идеју (Међународни покрет младих задругара, Млади федералисти, Међународни студентски покрет за Уједињене нације и др.), организације које су се бавиле ужом граном делатности (Светска универзитетска служба – WUS, Међународна федерација за омладински туризам, Међународна федерација универзитетског спорта и др.) и неколико организација које су се бавиле стручном праксом и разменом студената. (М. Nikolić, *n. d.*, 73–79).

Сукоб са Информбироом 1948. године пресудно је утицао и на развој међународне сарадње југословенских омладинаца и студената. Већ током припреме Резолуције Информбироа прекинута је балканска омладинска сарадња, а потом су уследили постепена изолација, запостављање и малтретирање југословенских представника у међународним организацијама које је контролисао Совјетски Савез. Састанци и публикације тих организација су коришћени за пропагандну хајку против југословенског руководства, да би почетком 1950. Југославија била искључена из СФДО и МСС. Прекинут је и сваки облик сарадње на билатералном нивоу са студентима источноевропских земаља, отказане су посете делегација и долазак омладинских бригада, обустављена размена штампе и публикација. Срдачни односи и „братство“ омладине и студената Југославије и СССР-а и земаља „народне демократије“ замењени су оштрим пропагандним сукобом и међусобним оптужбама, који су пратили сукоб на међудржавном и међупартијском нивоу.¹⁴

Док су током 1948. и прве половине 1949. југословенска омладинска и студентска организација биле суздржане, крајем 1949. и почетком 50-их година ступиле су у отворени сукоб и пропагандни обрачун са политиком Совјетског Савеза и Информбироа у међународном студентском и омладинском покрету и према Југославији уопште. Прекинути су сви облици сарадње са социјалистичким земљама, а истовремено је трагано за новим путевима и правцима сарадње. Постали су све чешћи контакти са западноевропском омладином и студентима (из Италије, Енглеске, Норвешке, Холандије, Француске, Аустрије, Белгије и др.), који су долазили у посете и екскурзије у Југославију. Крајем 40-их и почетком 50-их година југословенски делегати су посећивали националне савезе студената неких западних земаља (Енглеске, Француске), присуствовали њиховим конгресима, упознавали их са „суштином“

¹⁴ В. Вакли-Надџић, *НОЈ (УСАОЈ) и међународни омладински покрет (1945–1948)*, 383–384; АЈ, 145-31-89, Кратак историјат односа ССЈ са МСС; АЈ, 114-226, Материјали МСС; ДАМСП, ПА, Међународни конгреси, 1950, ф. 66, досије 11, сигн. 1561, 1619, досије 12, сигн. 2580 (материјали са конгреса МСС); *МСС и НСО Југославије*, Народни студент, бр. 29, 17. новембар 1948, 1; *Састанак ИК МСС, Исто*, бр. 1, 9. фебруар 1949, 7; *Исто*, бр. 19, 12. септембар 1949, 4; *Претварање Савета МСС у оружје Информбироа, Исто*, бр. 20, 26. септембар 1949, 4; *Исто*, бр. 24, 24. октобар 1949, 4; *Против информбировских разбијача Међународног демократског омладинског покрета, Исто*, бр. 25, 31. октобар 1949, 1; *Југословенски студенти поносно дочекују прославу међународне студентске недеље, Исто*, бр. 26, 7. новембар 1949, 1; *Писмо ЦК НОЈ секретаријату МСС, Исто*, бр. 27, 17. новембар 1949, 2; *Борба против информбировских метода и политике СФДО, Исто*, бр. 3, 30. јануар 1950, 2; *Поводом искључења из СФДО и МСС, Исто*, бр. 4, 13. фебруар 1950, 1; *Протестно писмо ИК МСС, Исто*, бр. 5, 20. фебруар 1950, 1; *Политика, Исто*, бр. 13480, 20. фебруар 1950, 1; *Борба*, бр. 275, 18. новембар 1950, 3.

сукоба са Информбироом, заједнички расправљали о недостацима у раду МСС-а и СФДО и сарадњи и договарали се о размени делегација. Владо Шестан и Рајко Томовић су као делегати НОЈ-а децембра 1949. били у Великој Британији, обишли студентске уније, говорили о омладинском и студентском покрету у Југославији и односу са Информбироом и тражили подршку од њих. Припремана је посета делегације француске националне студентске организације и студената муслимана из Француске Југославији.¹⁵

Узајамно неповерење Југославије и Запада је ипак опстајало. Централно веће НОЈ је 1949. одбило позив упућен преко International student service да учествује на летњем семинару за стране студенте на Институту за технологију у Масачусетсу (САД), сматрајући да се „семинар више организује из политичких побуда ради утицаја на учеснике, него ради научне сарадње студената разних земаља“. С друге стране, југословенски државни органи су уложили протест што студенти које су они предложили за одлазак на семинар нису добили визе и посебно што им је конзул приликом разговора постављао питања која не спадају у његову надлежност („где сте били током окупације“, „да ли је НСО комунистичка организација“, „да ли се бавите политиком“, итд.).¹⁶ Већ следеће године није било проблема око одласка у САД, али овај пут су организатори семинара инсистирали на знању енглеског језика, напоменувши да „прошле године кандидати ништа нису знали енглески, а ректорат им издао потврде о знању језика“, те су морали да дају службеника амбасаде да им решава основна питања смештаја и исхране.¹⁷

У приближавању омладини и студентима западних земаља биле су ангажоване и југословенске дипломате. Они су пратили рад и резултате омладинских делегација, ставове омладине и студената у појединим земљама и њихово учешће у раду МСС, организовали посете студената Југославији и пратили њихов ток и резултате. Тако је југословенски представник у Риму Младен Ивековић априла 1950. јавио Министарству иностраних послова о доласку групе од 38 италијанских

¹⁵ ДАМСП, ПА, Енглеска 1949, ф. 30, досије 7, сигн. 1227, 1228; Исто, ф. 32, досије 13, сигн. 1293; ДАМСП, ПА, Енглеска, 1950, ф. 23, досије 20, сигн. 417465; Исто, ф. 24, досије 11, сигн. 46884; ДАМСП, ПА, Француска, 1950, ф. 27, досије 8, досије 11, досије 26; ДАМСП, ПА, Омладинске организације, 1950, ф. 68, досије 8.

¹⁶ ДАМСП, ПА, САД, 1949, ф. 98, досије 30, сигн. 417054, 4073, 49066.

¹⁷ ДАМСП, ПА, САД, 1950, ф. 84, досије 17, сигн. 4367, 42209, 422342. Поред осталих, ове године је на семинар примљен и студентски и омладински активиста Рајко Томовић, а амбасада ФНРЈ је инсистирала да он учествује и идуће године јер се „добро упознао са људима и приликама“ (Исто, сигн. 411030, 422375).

студената на фестивал Народне омладине Србије, тражио да та посета буде „пропагандно искоришћена“ и после неколико дана интервенисао што штампа и радио не пишу довољно о томе.¹⁸

О посетама и сарадњи са омладином и студентима са Запада студентска штампа је редовно писала, паралелно са оштром критиком Совјетског Савеза, источноевропских земаља и стања у међународном студентском покрету. Пропагандни модел је потпуно измењен. Док је 1946. у *Народном студенту* објављен 41 текст о сарадњи са источноевропским земљама и свега 3 са западним, 1950. било је свега 9 углавном критичких текстова о источним земљама и међународним организацијама, а 16 о сарадњи са западноевропским студентима и омладином. У складу са променом политичке, друштвене и културне атмосфере у земљи, постепено је представљан други лик западноевропских земаља, њиховог политичког, друштвеног, културног и научног живота и наслеђа. Упоредо с тим све интензивније је представљан живот и рад студената и омладине удаљених колонијалних земаља и њихова борба за слободу, успостављани су контакти, подстицано узајамно упознавање и сарадња и тако утиран пут новим међународним студентским везама током 50-их година.¹⁹

Нови путеви 50-их година – ка универзалној студентској сарадњи

Почетком 50-их година са западноевропским организацијама интензивирана је преписка и размена пропагандног материјала, студентске штампе и публикација, узајамне званичне посете, летовања, екскурзије и учешће на радним акцијама и инсистирало је да читав рад на „сектору“ међународне студентске стручне и политичке сарадње буде још живљи. Сарадња је остваривана преко одељења за међународне везе НОЈ-а, а универзитети и велике школе могли су успостављати и

¹⁸ ДАМСП, ПА, Италија, 1950, ф. 35, досије 8, сигн. 48329, 48330.

¹⁹ D. Bondžić, *Beogradski univerzitet i hladni rat*, 365–369; M. Nikolić, *n. d.*, 77–78; *Zapisnici i izveštaji UK KPS 1948–1952*, priredili Momčilo Mitrović i Đorđe Stanković, Beograd 1987, 13–21, 24–26 (predgovor); Ђорђе Станковић, *Народна студентска омладина 1948–1952*, Студенти и Универзитет 1914–1954, 199–213, 217–221; *Студенти из колонијалних земаља посетили Југославију*, Народни студент, бр. 13, 17. април 1950, 4; *Конгрес националне уније студената Француске*, Исто, бр. 14, 24. април 1950, 4; *Италијански студенти у посети Југославији*, Исто; *Поводом доласка иностраних омладинаца у Југославију*, Исто, бр. 20, 5. јун 1950, 4; *Прави лик нове Југославије*, Исто, бр. 25, 16. октобар 1950, 4 (текст у париском листу); *Интервју са председником Савеза студената Аустрије*, Исто, бр. 16, 9. мај 1951, 1; *Национална унија студената Француске*, Исто, бр. 17, 16. мај 1951, 1; итд.

директне везе, уз консултовање ЦК НОЈ-а. Руководство је сматрало да треба раскринкавати „дискриминаторске поступке“ МСС као „информбировске агентуре“, јачати пропаганду у иностранству, прикупити податке о свим националним организацијама, нарочито колонијалним и ступати у везе са њима, избегавати контакте са „компромитованим“ западним организацијама и примати све делегације и појединце који су вољни да посете земљу.²⁰

Југославија је током 1950. и 1951. са иностранством изменила укупно 3.659 студената: Југославију је посетио 3.381 студент, а у иностранство је путовало 278 домаћих студената, међу којима су били и многи студенти из Београда. Током лета 1950. омладинци и студенти из Западне Европе су учествовали на радним акцијама у Београду и Загребу, југословенски студенти су припремани за акције у Немачкој, Италији, Енглеској и Француској. На радним акцијама у Југославији током 1951. учествовало је 699 страних омладинаца, од чега су 90% били студенти из Француске, Енглеске, Белгије, Аустрије, Италије, Немачке, Скандинавије и САД. Делегације југословенских студената су 1951. путовале у Индију, Швајцарску и Француску. За стране студенте су организована туристичка путовања, семинари, летовање на Јадрану и Бохињу, кајакашка турнеја на Дрини и др. Са Французима је током лета 1951. извршена размена студената на бази реципроцитета (26 југословенских студената је провело лето у радним логорима у Кану, Бордоу и Руану и у посети Паризу, а исто толико Француза је крстарило обалом Јадрана и боравило у Дубровнику).²¹

Југословенски студенти су септембра 1951. учествовали на конференцији студентских представника у Халду (Данска), на којој је расправљано о размени студената. Према тада изнетим подацима у Југославији је претходне године на радним акцијама учествовало 2.500 страних студената из 15 земаља, а у иностранство су послата 283 сту-

²⁰ АЈ, фонд Министарство науке и културе ФНРЈ, 316-62, Извештај са састанка у ЦК НОЈ по питању веза са иностранством, 19. мај 1950; АЈ, 114-58, Записник са саветовања по питању рада са иностранством у ЦК НОЈ, 4. новембар 1950;

²¹ АЈ, 145-1-1, Оснивање ССЈ; АЈ, 114-56, Записници са састанака бироа ЦК НОЈ, 16. март 1950, 29. новембар 1950, 28. децембар 1950; 25. септембар 1951; 20. октобар 1951; ДАМСП, ПА, Француска, 1951, ф. 26, досије 12, сигн. 41048, 41048, 45171; Историјски архив Београда (ИАБ), фонд Градски комитет (ГК), ф. 516, Записник са састанка комисије по питању рада партијске организације на универзитетима, 2. јануар 1952; *Народни студент*, бр. 18, 23. мај 1951, 1. Августа 1951. студентска удружења западнонемачких универзитета разматрала су питање размене студената са Југославијом, према којој су била негативно расположена удружења у којима је преовладала „католичка реакција“, а позитивно она са социјалистичким вођством, с тим што су сви као препреку постављали питање немачких заробљеника у Југославији (ДАМСП, ПА, Немачка, 1951, ф. 61, досије 15, сигн. 412619, 412619, 411794).

дента на праксу, научне екскурзије или радне акције. Најуспешнија размена је вршена са студентским организацијама у Енглеској, Француској, САД, скандинавским земљама, Аустријом и Западном Немачком. Планирано је да се за стране студенте организују летовалишта у Дубровнику и на Рабу, радни логори на Приморју и низ семинара, екскурзија и научних турнеја.²²

Југословенска студентска омладина се почетком деценије укључила и у преобликовање међународног студентског покрета које се одвијало у складу са међународном политичком ситуацијом, блоковском поделом света и расцепом у самом студентском покрету. Представници националних организација које су напустиле МСС састали су се 1950. на иницијативу шведских студената на припремној конференцији у Стокхолму и покренули дискусију о оснивању нове међународне студентске организације и постављању међународног студентског покрета на нове основе. Јануара 1952. у Единбургу је одржана међународна студентска конференција којој је присуствовао 21 национални савез студената: поред европских земаља учествовале су САД, Бразил, Канада и Јужна Африка, а као посматрачи Индонезија, Малаја и Хонг Конг. Југословени су на првом састанку у Стокхолму били посматрачи, а у Единбургу су узели активно учешће и дали низ предлога и сугестија. На конференцији су постављени темељи међународне студентске сарадње преко међународних студентских конференција и Координационог секретаријата националних унија студената (COSEC), који је образован не као директивно тело, већ ради координације практичних активности и повезивања националних организација.²³

Сарадња се током 50-их година одвијала преко међународних студентских конференција, што није било замишљено као сарадња у оквиру једне организације већ као „отворени међународни скуп студентских руководиоца“, на коме се могу изнети различита схватања о студентским проблемима, разменити искуства и постићи договор о практичној сарадњи за коју су поједине организације заинтересоване. COSEC је замишљен као административно техничко тело за спровођење конкретних одлука међународних конференција, без икаквих других права. Одлуке конференције нису биле обавезне за присутне организације. У тако замишљен систем сарадње свака организација би ула-

²² *Народни студент*, бр. 21, 19. октобар 1951, 2; *Исто*, бр. 27, 28. новембар 1951, 5.

²³ *Единбуршки састанак и нови облик међународне студентске сарадње*, *Народни студент*, бр. 1, 27. фебруар 1952, 6; М. Nikolić, *n. d.*, 77–78; Ђ. Станковић, *n. d.*, 212–213; ДАМСП, Међународне организације 1952, ф. 56, досије 8, сигн. 4441.

зила са својим ставовима и потребама, тражећи заједничке тачке са другима, учествујући у активностима са којима се слаже, а ограђујући се од оних са којима није сагласна. Конференције су успеле да окупе готово све репрезентативне студентске организације у свету, изузев СССР-а и земаља „народне демократије“. Нов вид сарадње је настао као отпор централизму у политичкој обојености МСС, заснивао се на демократији и равноправности, али убрзо се и он уклопио у хладноратовске блоковске сукобе и одражавао ривалство и борбу за престиж са МСС и СФДО.²⁴

Почетком 50-их година одвијала се и реформа студентске организације у Југославији која је дала нови оквир међународној сарадњи. На оснивачкој скупштини ССЈ 28. априла 1951. образован је сектор за међународне везе који је објавио: „ССЈ преузима везе које је до сада са иностраним студентским организацијама имао ЦК НОЈ. Сви досадашњи аранжмани остају и даље пуноважни са тим да се у будуће директно обраћате Савезу по студентским питањима.“ Оснивачка скупштина је донела Резолуцију о међународној сарадњи студената у којој су похваљени резултати студентске организације постигнути у претходном периоду у оквиру Народне омладине у сарадњи са „демократским студентима“ света; критиковано је „прихватање и слепо провођење информбировске политике“ у МСС и констатовано да рад ове организације не одражава циљеве југословенских и осталих „демократских“ студената и да представља „инструмент совјетске спољне политике“. Скупштина је закључила да треба развити постојеће везе, прихватити сарадњу са свим организацијама на равноправној основи, на „очувању праведног мира у свету, јединства и демократског образовања студената“. Стога је требало ступити у директан контакт са националним организацијама ради размене културних, стручних и радних група, измене информација, делегација, заједничких конференција и семинара и одржавања веза са организацијама које помажу студенте (WUS и др.).²⁵

Такви ставови су поновљени и у Резолуцији о међународним везама ССЈ на I конгресу ССЈ 11. марта 1952. у Загребу. Истакнуто је да је ССЈ од оснивачке скупштине испунио циљеве, „проширио и продубио“ пријатељске везе са иностраним студентским организацијама на бази равноправности и узајамног поштовања. Прихваћене су нове форме међународне сарадње, усвојене препоруке конференције у Единбургу и

²⁴ М. Nikolić, *n. d.*, 77–78; Ђ. Станковић, *n. d.*, 212–213.

²⁵ АЈ, 145-1-1, Записник Оснивачке скупштине ССЈ, 28. април 1951; Резолуција о међународној сарадњи студената, Исто, бр. 17, 16. мај 1951, 1.

наложено Централном одбору ССЈ да сарађује са COSEC-ом, учествује на међународним студентским скуповима и да се бори за равноправност и против дискриминације. Још једном је упућена критика МСС-у као „оруђу Коминформа“ и његовој дискриминаторској политици. Препоручено је да се успостави што ужи контакт са свим „напредним студентским организацијама, а нарочито са онима у ваневропским земљама“ којима је требало предложити конкретан план сарадње. Са страним студентима је требало одржавати и проширивати практичне везе „путем размене стручних, радних, научних, културних, спортских и других група, те стипендија и семинара“, а преко државних органа обезбеђивати материјалне олакшице за гостујуће студенте. Одобрена је стручна сарадња студената преко међународних организација за размену и стручну праксу; изражена је захвалност и подстакнута даља сарадња са Међународном студентском помоћи (WUS) и УНЕСКО-м. Централни одбор ССЈ је требало да редовно информира удружења о међународним везама ССЈ, о раду страних студентских организација и да редовно издаје публикације и Информативни билтен на страним језицима. И универзитетски одбори Савеза студената су могли да сарађују са универзитетским организацијама у иностранству, на постављеним принципима и уз сагласност ЦО ССЈ.²⁶

На тим организационим и политичким основама Југославија је током 1952. консолидовала студентску сарадњу са готово свим европским земљама, имала је и редовне везе са САД, Канадом и Бразилом, док су везе биле „скоро никакве“ са низом организација у Азији, Африци и Латинској Америци. Планирано је да се успоставе чвршће везе са Индонезијом, Индијом, Египтом, Ираном и другим земљама, преписком, разменом делегација, контактима на међународним семинарима и конференцијама националних организација, итд.²⁷

Велики број страних студената је 1952. године био на летовању у Југославији, а ССЈ је спремио специјалан програм боравка и путовања:

²⁶ АЈ, 145-1-2, Први конгрес ССЈ, Загреб, март 1952; *Prvi kongres SSJ, materijali*, Београд 1952, 68–70. На конгрес су биле позване и бројне делегације страних студената (ДАМСП, ПА, Југославија 1952, ф. 45, досије 20, сигн. 43158).

²⁷ АЈ, 114-56, Записник са састанка бироа ЦК НОЈ, 2. јун 1952; АЈ, ЦК СКЈ, Међународна комисија, 507, IX, 145-VIII/1, Извештај о везама са иностранством ССЈ и НОЈ, 1952. Током 1952. СС је на захтев студената оријенталистике из Београда прибавио адресе египатских студентских организација ради успостављања веза; први контакт је остварио студент Техничке велике школе Предраг Анастасијевић, враћајући се са семинара у Индији; средином 1952. ССЈ је предложио да се организује посебан састанак у Министарству иностраних послова по питању сарадње са египатским студентима (ДАМСП, ПА, Југославија, 1952, ф. 45, досије 20, 43939, 47942).

јадранска обала, Алпи, спуштање кајаком низ Дрину, обиласци античких грађевина у Македонији и Далмацији, средњовековних манастира у Србији и Македонији и богумилских споменика у Босни. Страни студенти – туристи су прихватани у универзитетским центрима и градовима на Јадрану. Кроз београдски прихватни центар, који је био најслабије посећен, прошло је преко 300 студената (највише Француза, Американаца, Аустријанаца, Турака, Данаца, Немаца и других). Београд су посетиле и делегације из Швајцарске, Немачке, Аустрије, које су обишле фабрике, задруге, летовалишта, затим групе студената из САД, Турске и других земаља. Током године на основу стручне размене у иностранству је било 85 студената из Београда (45 у Немачкој, 7 у Аустрији, 3 у Енглеској, 9 у Француској, по два у Швајцарској, Шведској и Данској, један у Холандији). Београдски студенти су били и на радним акцијама у Финској и Швајцарској. У Љубљани је у јулу одржан семинар о најактуелнијим питањима социјалистичке изградње у ФНРЈ, а септембра 1952. југословенски студенти су учествовали на конференцији о студентској штампи и економским и социјалним потребама студената у Паризу.²⁸ Спортска студентска сарадња, која је од 1948. потпуно прекинута са источноевропским земљама, успостављена је на Западу утакмицом југословенске и француске студентске репрезентације априла 1952. у Београду (2 : 0).²⁹

Студенти појединих универзитета су успостављали и директне везе са иностранством. Тако је Универзитетски одбор СС Београдског универзитета преко међународног одбора током 1952. сарађивао са 36 организација у 17 земаља (Финска, САД, Данска, Норвешка, Шведска, Швајцарска, Енглеска, Израел, Јапан, Грчка, Турска, Белгија, Индија, Италија, Француска, Аустрија и Западна Немачка), не рачунајући организације са којима је одржавао везу ЦО ССЈ. Издато је шест бројева *Информативног билтена* на енглеском језику у 300 примерака и послато у 44 земље широм света; листови и публикације су примани из 15 земаља, а у многе земље је слат пропагандни материјал о ФНРЈ и ССЈ. Током 1952. у Београду је било 419 омладинаца и студената из 16 земаља света, преко стручне праксе, научних екскурзија, семинара, делегација, радних акција, конференција, а 159 београдских студената је боравило у 13 страних земаља (претходне, 1951. године у иностранству је боравило 47 студената Београдског универзитета). Југословенска

²⁸ *Народни студент*, бр. 17, 8. октобар 1952, 3; *Исто*, бр. 13, 21. мај 1952, 8; *Исто*, бр. 16, 1. октобар 1952, 7; *Исто*, бр. 20, 29. октобар 1952, 3; ДАМСП, ПА, Енглеска, 1952, ф. 23, досије 7, 42941, 42942, досије 8, 414976.

²⁹ *Исто*, бр. 8, 126. април 1952, 5.

влада је давала стипендије страним студентима и у Београду је већ било девет странаца (три из Бурме, један из Западне Немачке, један из Енглеске, четири из САД). Долазили су и студенти из Рима, Берлина, Граца, Белгије, скандинавских земаља, са Паризом су размењивани студенти историје, са Аустријом студенти медицине, итд. Београдским студентима су стигли позиви са семинара у Аустрији, курсеве у Швајцарској и Финској, за спортски фестивал у Јерусалиму, итд. Организоване су и секције на Техничкој и Медицинској великој школи ради интензивирања међународне сарадње. Студенти који су били у иностранству држали су предавања по повратку и писали репортаже, приказивани су филмови о страним земљама и на друге начине упознаване стране земље и народи.³⁰

Како је студентска сарадња постајала интензивнија, све више су истицани њени резултати и значај за студенте и за земљу у целини. Осим „ширења видика“ и пријатељства, стручног уздицања, упознавања других народа, система, култура и обичаја, у првом плану је био идеолошко-политички значај студентске размене. Развој међународне сарадње је посматран као „борба за истину о својој земљи“, страни гости су дочекивани са огромном жељом да се прикажу достигнућа и резултати „социјалистичке изградње нове Југославије“, а домаћи студенти су упућивани у иностранство са циљем да шире круг пријатеља нове Југославије и преносе „истину“ о њој. Паралелно са развојем веза на једној страни, и даље је критикована информбировска политика МСС према Југославији и хегемонистичке тежње руководства ове организације. Критикована је „конференција јединства“ коју је септембра 1952. МСС организовао у Букурешту у намери да окупи „одметнуте“ организације. Ширење сарадње са западним и осталим, посебно колонијалним, земљама посматрано је као одбрана од „клеветничке кампање“ земаља Информбироа и одговор на „дискриминацију“ у МСС-у, и представљало је само једну од манифестација спољнополитичке оријентације југословенског државног и партијског руководства почетком 50-их година.³¹

Значај долазака страних студената за пропагандну употребу био је велики. Студентска штампа је редовно преносила утиске страних студената из Југославије са радних акција, праксе и летовања, подвла-

³⁰ *Ове године Београд је посетило 419 страних студената*, Народни студент, бр. 29, 31. децембар 1952, 2; *Исто*, бр. 8. 16. април 1952, 6; *Исто*, бр. 10, 1. мај 1952, 1, 2; *Борба*, бр. 35, 11. фебруар 1952, 2.

³¹ *„Сјај“ и беда МСС*, *Исто*, бр. 8. 16. април 1952, 6; *Исто*, бр. 28, 24. децембар 1952, 2.

чила похвале и „дивљење“ у којима је видела продор „истине“ о земљи у свет. У *Народном студенту* је објављено писмо француског студента који је био на пракси у Борском руднику, у којем је изнео утиске о гостопримству, природним лепотама и „социјалној структури“ Југославије.³² Једном виду међународне студентске сарадње – учешћу странаца на радним акцијама – посветио је пажњу и сам Јосип Броз Тито на VI конгресу КПЈ 1952, што говори о очекивањима која су од те сарадње постојала у државном врху. Говорећи о учешћу страних омладинаца на радним акцијама Тито је истакао значај упознавања са омладином ван земље која је „инспирисана радним еланом наше омладине, дошла и лично на те радне акције и постала сама наш пријатељ, а последице, у својим земљама, и пропагатор пријатељства према новој Југославији“.³³

Принципи међународне сарадње југословенских студената који су постављени почетком 50-их година стално су потврђивани током деценије у врху студентске организације и повремено усклађивани са спољном политиком земље, кретањем ситуације у свету и међународном студентском покрету. Политика ССЈ је 50-их година била заснована на универзалној узајамној сарадњи са свим „напредним“ студентским организацијама у свету, на темељу равноправности и међусобног поштовања и уважавања расних, идеолошких, политичких разлика и трагања за заједничким ставовима у циљевима. Заједнички циљеви свих студената света, према Југословенима, требало је да буду: борба за мир и разоружање, прекид блоковских подела и нетрпељивости, борба за слободу колонијалних и полуколонијалних земаља и нарочито за задовољавање специфичних потреба и решавање материјалних и других проблема самих студената. На II конгресу ССЈ марта 1954. у Скопљу и на III конгресу октобра 1956. у Београду у посебним резолуцијама о међународним везама потврђени су општи ставови и постављене смернице за даљи рад. Те принципе и смернице је требало примењивати у билатералним односима и у раду међународних политичких и стручних организација.³⁴

³² *Пракса једног француског студента*, Исто, бр. 23, 19. новембар 1952, 2.

³³ *Борба комуниста Југославије за социјалистичку демократију*, VI конгрес КПЈ/СКЈ, Београд 1952, 95.

³⁴ АЈ, 145-1-3, Резолуција о међународним везама ССЈ на II конгресу; АЈ, 145-1-4, Закључци III конгреса ССЈ о међународним везама, октобар 1956; *Наша овогодишња међународна сарадња*, Студент, бр. 9, 29. април 1953, 2; Исто, бр. 7, 17. март 1954, 2; *Резолуција о међународним везама ССЈ*, Исто, бр. 7, 17. март 1954, 10; *Yugoslav students*, Београд 1954, 53–54; *Међународна сарадња ССЈ*, Исто, бр. 11, 4. октобар 1956, 7; Исто, бр. 12, 15. октобар 1956, 2.

Веома брзо, међутим, закључено је да политика ССЈ не одговара стању у међународним студентским организацијама, МСС-у и COSEC-у, у којима је примећивана тежња за централизмом и монополизмом великих држава и низ појава супротних циљевима југословенских студената на међународном плану. Крајем 1953, секретар за међународне везе ЦК НОЈ Јакша Бучевић оценио је да „поред свих камуфлирања аполитичким фразама сви међународни састанци имају једну јасно изражену политичку ноту“. После почетне вере у „аполитичност“ и децентрализованост COSEC-а, односно међународних студентских конференција, све више су и у овој организацији примећиване појаве које су раније критиковане у МСС-у: заснивање рада на блоковској подељености, борба за превласт, искључивост према земљама различите идеолошко-политичке припадности, занемаривање борбе колонијалних земаља за слободу и проблема неразвијених земаља и покушај стварања чврсте, монополизване организације и јачања надлежности COSEC-а (који је добио седиште у Лајдену, у Холандији). ССЈ је посебно уочио „негативне тенденције“ на конференцијама у Истанбулу јануара 1954, у Бирмингему јула 1955. и на Цејлону 1956. (критика „тоталитаризма“ и „комунизма“, дискриминација неразвијених земаља, доношење одлука без учешћа свих чланица и др.). Потом је све више критиковао COSEC, ограђивао се од појединих одлука, инсистирао на равноправности, сузбијању монопола и превазилажењу „блоковских концепција“, ненаметању сопствених идеолошко-политичких ставова другима, развијању директне и конкретне практичне сарадње са националним унијама Европе и политичком зближавању са ваневропским студентским покретима.³⁵

Удаљавање од COSEC-а средином деценије може се посматрати и у контексту поновног успостављања контакта са МСС-ом, нормализације односа са Совјетским Савезом и источноевропским земљама и формулисања политике еквиливанце на државном нивоу. Од 1953.

³⁵ АЈ, 114-227, О раду COSEC-а, 1953; Исто, Наш став у вези функција COSEC-а, односа COSEC-а и МСК и равноправности у сарадњи свих учесника МСК, 1956; АЈ, 145-1-3, Извештај о раду ССЈ од I до II конгреса и реферат Мике Трипала „О главним наредним задацима ССЈ“; АЈ, 145-1-4, Извештај о раду ССЈ у периоду од II до III конгреса и реферат Милојка Друловића, „О актуелним проблемима и задацима ССЈ“, октобар 1956; Милојко Друловић, *Алтернативе у међународној студентској сарадњи*, Борба, бр. 192, 14. август, 1955, 5; *Саветовање о међународној активности*, Исто, бр. 22, 18. новембар 1953, 2; Исто, бр. 24, 2. децембар 1953, 2; Исто, бр. 25, 9. децембар 1953, 2; Исто, бр. 28, 30 децембар 1953, 1, 2; Исто, бр. 1, 6. јануар 1954, 3; Исто, бр. 4, 24. фебруар 1954, 1, 2; Исто, бр. 6, 10. март 1954, 1, 2; Исто, бр. 16, 1. јун 1955, 1, 2; Исто, бр. 27, 17. децембар 1955, 1, 2; Исто, бр. 1, 14. јануар 1956, 1; Исто, бр. 4, 27. март 1956, 5; Исто, бр. 12, 15. октобар 1956, 2; Исто, бр. 16, 19. новембар 1956, 2

престала је „клеветничка кампања“ МСС-а против југословенских студената. ССЈ је позван на конгрес МСС-а у Варшави лета 1953, додуше свега 20 дана раније, тако да је позив одбијен и сматран провокацијом. Подаци о току конгреса су добијени из разговора са канадским студентима, а ставови конгреса су касније оштро критиковани. Следеће године одбијен је и позив на летње спортске игре у Будимпешти и за седницу савета МСС-а у Москви 1954, али односи су се очигледно мењали на боље. Упркос неповерењу, лошем наслеђу и отпору према превласти СССР-а и блоковској политици МСС-а, односи су се полако поправљали, успостављена је преписка и размена материјала, а ускоро и размена студената на билатералној основи са источноевропским земљама. Милојко Друловић, председник ЦО ССЈ, средином деценије критиковао је понашање обе супротстављене студентске организације, које су делиле студентски свет по блоковској линији, шириле своју пропаганду, нарушавале равноправност малих земаља, оптуживале једна другу а прећуткивале сопствене „грехе“ (што је посебно дошло до изражаја после догађаја у Мађарској и Египту крајем 1956. када је свака организација критиковала само понашање друге стране).³⁶

За то време, одвијала се све живља билатерална сарадња са бројним студентским организацијама у свету, чији је интензитет и правац зависео од објективних околности (географска удаљеност, финансије, итд.), међународних односа и спољнополитичке оријентације земље. У складу са принципима сарадње и смером државне политике, током прве половине деценије инсистирало је на везама са ваневропским, неразвијеним, колонијалним и полуколонијалним земљама, нарочито

³⁶ АЈ, ССЈ, 145-31-89, Кратак историјат односа ССЈ са МСС; АЈ, 114-226, Материјали МСС – о позиву на спортске игре, 23. април 1954; АЈ, 145-1-3, Извештај о раду ССЈ од I до II конгреса и реферат Мике Трипала „О главним наредним задацима ССЈ“; АЈ, 145-1-4, Извештај о раду ССЈ у периоду од II до III конгреса и реферат Милојка Друловића, „О актуелним проблемима и задацима ССЈ“, октобар 1956; АЈ, 145-22-58, Информација о одјеку догађаја у Мађарској у студентским организацијама у свету, 10. октобар 1956; АЈ, 114-37, Записник са састанка Председништва ЦК НОЈ, 10. децембар 1953; АЈ, ЦК СКЈ, Међународна комисија, 507, IX, 116-III/10, Одговор на позив на конгрес МСС, 18. август 1953; ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1953, ф. 57, досије 12, сигн. 412559; ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1954, ф. 57, досије 8, сигн. 45212; ДАМСП, ПА, СССР, 1954, ф. 88, досије 9, сигн. 49746; ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1955, ф. 40, досије 4, сигн. 410389; ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1956, ф. 57, досије 9, сигн. 44908, 423970; *Политика*, бр. 14573, 1. август, 1953, 3; *Исто*, бр. 14588, 19. август 1953, 4; *Исто*, бр. 14866, 7. јул 1954, 3; *Борба*, бр. 193, 1. август 1953, 1; *Исто*, бр. 214, 5. септембар 1954, 4; *Народни студент*, бр. 16, 7. октобар 1953, 1; *Исто*, бр. 17, 14. октобар 1953, 2; *Исто*, бр. 18, 21. октобар 1953, 4; *Исто*, бр. 20, 20. октобар 1954, 1, 3; *Над одром студентског јединства*, Исто, бр. 17, 8. октобар 1955, 1, 2; *Исто*, бр. 26, 10. децембар 1955, 2; *Исто*, бр. 8, 27. април 1956, 2–3; М. Nikolić, *n. d.*, 77–78.

са Индијом, Индонезијом и Бурмом. То је, међутим, било умногоне отежано географском удаљеношћу ових земаља и сводило се на преписку, планирање посета, успостављање контакта преко дипломатских службеника, размену публикација и мањег броја студената.³⁷

Од 1952. до 1954, у време интензивне међудржавне сарадње Југославије са Грчком и Турском и стварања Балканског пакта, посебно је форсирана студентска сарадња са овим земљама. Први контакт су успоставили студенти Филозофског факултета у Београду децембра 1952, за време петнаестодневне екскурзије у Грчку. Са њима је био и представник ССЈ који је договорио размену три студента, гостовање КУД „Бранко Крсмановић“, размену публикација и штампе, долазак на летовање у ФНРЈ, итд.³⁸ Већ у пролеће 1953, после потписивања Анкарског уговора, везе су интензивирани. Турски студенти су марта 1953. посетили Београд; грчка и турска студентска делегација су биле на V конгресу НОЈ, после којег им је приређен банкет, организована екскурзија и разговарано о конкретним облицима сарадње, размени информација и студената, културној и спортској активности. Крајем марта КУД „Бранко Крсмановић“ је отпутовао на турнеју у Израел и Турску, а студентска штампа је доносила све чешће информације о грчким и турским универзитетима и студентима. Договорено је да се сваке године заједнички организује туристичка „балканска турнеја“ за стране студенте, која би полазила из Љубљане и за 21 дан проводила студенте кроз све три земље. Маја 1953. делегација ССЈ је боравила у Турској и уговорила размену студената и учешће југословенских студената у радним логорима у Турској. Већ у јуну делегација је у Грчкој разговарала о могућностима сарадње, а турска делегација је крајем године посетила Југославију.³⁹

Од 27. фебруара до 5. марта 1954. у Анкари је у част Балканског пакта одржан Балкански фестивал, који је представљао врхунац сарадње трију земаља у посматраном периоду: током фестивала 97 студената

³⁷ АЈ, 145-1-3, Извештај о раду ССЈ од I до II конгреса; ДАМСП, ПА, Бурма, 1954, ф. 13, досије 9, сигн. 41280, 48637, 412396.

³⁸ *Народни студент*, бр. 26, 10. децембар 1952, 2; *Исто*, бр. 29, 31. децембар 1952, 1.

³⁹ АЈ, 114-5, Извештаји и саопштење о боравку делегација Грчке и Турске на V конгресу НОЈ, март 1953; ДАМСП, ПА, Грчка 1953, ф. Досије 10, 45667; *Међународни уговори ФНРЈ*, бр. 7, 1954; *Народни студент*, бр. 2, 4. март 1953, 1; *Исто*, бр. 3, 11. март 1953, 1; *Исто*, бр. 5, 25. март 1953, 2; *Исто*, бр. 6, 1. април 1953, 1; *Исто*, бр. 12, 13. мај 1953, 2; *Исто*, бр. 13, 20. мај 1953, 1; *Исто*, бр. 15, 3. јун 1953, 1; *Исто*, бр. 27, 23. децембар 1953, 1; *Политика*, бр. 14467, 8. март 1953, 3; *Исто*, бр. 14506, 15. мај 1953, 4; *Југословенско грчка сарадња*, *Исто*, бр. 14512, 21. мај 1953, 7; *Исто*, бр. 14693, 19. децембар 1953, 4; *Борба*, бр. 317, 24. децембар 1953, 2; *Исто*, бр. 82, 7. април 1954, 2.

из Југославије, 89 из Турске и 77 из Грчке су кроз изложбе, концерте, фолклор, балет и спортска такмичења, изражавали блиске политичке односе својих држава.⁴⁰ Планирано је да се годишњим састанцима студентских представника земаља Балканског пакта њихова сарадња устали и унапреди, па чак и институционализује оснивањем балканског студентског секретаријата или сталне конференције. Међутим, губљењем значаја самог пакта и сарадња грчких, турских и југословенских студената се свела на уобичајене билатералне везе, размену публикација и информација, туристичку и стручну размену студената.⁴¹

Резултати међународне сарадње југословенских и београдских студената, који су периодично анализирани на конгресима ССЈ, пленумима и састанцима органа ССЈ, на годишњим скупштинама универзитетске организације СС Београда и у студентској штампи, показивали су стални пораст интензитета и узајамности и велику разноврсност облика и географског и политичког усмерења. Средином 50-их година југословенски студенти су сваке године учествовали на међународним студентским конференцијама, на студентским конференцијама за путовања (1953. у Сплиту), конференцијама представника студентске штампе, конференцијама стручних организација, на више националних конгреса студената (Италије, Турске, Туниса, Марока, Индије и Француске), на бројним стручним семинарима. Током 1953. представници ССЈ су били на конгресу студената психолога у Келну, конгресу студената архитектуре Француске, семинарима у Хамбургу и Лунду, Минстеру, итд. Успостављени су контакти са Израелом, Уругвајем и Јапаном. Највише студената је одлазило у Западну Немачку и Аустрију, поред Грчке и Турске, а преписка и размена штампе и публикација су биле успостављене са око 30 земаља. У земљи је било око 2.500 страних студената, углавном на пракси и летовању. Одвијала се и жива културна и спортска сарадња: КУД „Бранко Крсмановић“ је гостовао у Немачкој, Израелу и Грчкој, фудбалска студентска репрезентација Југославије је играла са Француском, Немачком, Саром, Луксембургом, Шпанијом, Јапаном и Бечом, а југословенски студенти су на Трећој студентској олимпијади у Дортмунду освојили четири златне (ватерполисти, фудбалери и атлетичари), четири сребрне и две бронзане медаље (атлетичари).⁴²

⁴⁰ АЈ, 145-1-3, Извештај о раду ССЈ од I до II конгреса; *Студент*, бр. 1, 6. јануар 1954, 1, 2; *Исто*, бр. 6, 10. март 1954, 1, 3; *Исто*, бр. 10, 7. април 1954, 9; *Исто*, бр. 13, 28. април 1954, 7; *Политика*, бр. 14754, 1. март 1954, 5; *Исто*, бр. 14774, 24. март 1954, 6.

⁴¹ *Студент*, бр. 6, 16. март 1955, 1, 2; *Политика*, бр. 14844, 11. јун 1954, 5; ДАМСП, ПА, Балкански савез, 1955, ф. 53, досије 1, сигн. 4213.

⁴² АЈ, 145-1-3, Извештај о раду ССЈ од I до II конгреса; АЈ, 145-31-89, Међународна активност ССЈ, 1953/54; АЈ, 114-37, Записник са састанка Председништва

На II конгресу ССЈ марта 1954. изнето је да је сарадња успостављена са око 50 националних студентских организација, истакнута је плодна сарадња са Грчком и Турском, азијским земљама и са студентима социјалистима из разних земаља. Почетком 1954. Југославију су посетили и студенти из Латинске Америке, организована је радна акција на Новом Винодолу и низ других манифестација.⁴³

На скупштини УО СС Београдског универзитета децембра 1954. међународне везе београдских студената су оцењене као „спој успеха и слабости“. Током 1953/54. школске године 839 београдских студената било је у 17 страних земаља, углавном на стручној пракси и научним екскурзијама. Највише су путовали студенти Филозофског (183), Економског (125) и Медицинског факултета (88), итд. Сарадњом је руководила Комисија за међународне везе УО (председник Милош Бељић), а примена одлуке ЦО ССЈ да удружења не могу организовати међународну сарадњу без одобрења УО унела је „ред и систем“ и отежала путовања у иностранство која нису имала „довољно оправдања“. Београдски студенти су разменили делегације са Западним Берлином и Монпелјеом и успоставили директне контакте са националним организацијама Индије, Бурме и Индонезије. Развијала се и спортска и културна сарадња. Веслачи из Београда су се 1954. такмичили у Дуизбургу и Гронингену, а хор „Бранко Крсмановић“ је гостовао на смотри у Минхену. Оцењено је да су те везе на „линији политике ССЈ“, а захтевано је више систематичности, анализирање резултата, уједначавање критеријума за путовања (стручно-научне екскурзије, стручну праксу и туристичка путовања), решавање питања финансирања путовања, повезивање са страним универзитетима и факултетима, координисање рада на нивоу Југославије, побољшање „спољне пропаганде“ и интензивирање дописивања, размене билтена, чланака и публикација, наспрам самих путовања.⁴⁴

ЦК НОЈ, 10. децембар 1953; *Наша овогодишња међународна сарадња*, Студент, бр. 9, 29. април 1953, 2; *Исто*, бр. 11, 6. мај 1953, 2; *Исто*, бр. 12, 13. мај 1953, 2; *Исто*, бр. 14, 27. мај 1953, 1; *Исто*, бр. 16, 7. октобар 1953, 6; *Исто*, бр. 17, 14. октобар 1953, 2; *Исто*, бр. 18, 21. октобар 1953, 2; *Међународна активност ССЈ*, *Исто*, бр. 21, 11. новембар 1953, 2; *Политика*, бр. 14630, 7. октобар 1953, 3; *Yugoslav students*, Beograd 1954, 53–54.

⁴³ АЈ, 145-1-3, Извештај о раду ССЈ од I до II конгреса; *Исто*, Резолуција о међународним везама ССЈ на I конгресу; *Резолуција о међународним везама ССЈ*, Студент, бр. 7, 17. март 1954, 10; *Политика*, бр. 14841, 8. јун 1954, 4.

⁴⁴ АЈ, 145-9-16, Пленум ЦО ССЈ, 23 – 24. новембар 1954; АЈ, 145-45-126, Материјали уз годишњи извештај СС, 2. новембар 1954; АЈ, 145-81-363, Материјали са IV годишње скупштине СС Београдског универзитета, децембар 1954; *Међународне везе спој успеха и слабости*, Студент, бр. 25, 15. децембар 1954, 6; *Исто*, бр. 19, 27. октобар 1954, 8; *Политика*, 26. новембар 1954, 6. *Исто*, бр. 14820, 17. јун 1954, 5.

Током 1955. ССЈ је појачао сарадњу са националним организацијама ван Европе (Бурмом, Индијом, Јапаном, јужноамеричким земљама), али и са студентима Италије, Француске, Шведске, Финске и Западне Немачке. У складу са државном политиком, поново су успостављени писмени контакти са источноевропским земљама и Совјетским Савезом, размењен је материјал, изражена спремност за развој сарадње, преговарано о спортским сусретима и размени студената, а представници ССЈ су као чланови делегације НОЈ посетили Пољску. Поред низа семинара и конференција у иностранству, ССЈ је у Љубљани организовао први међународни семинар о културној студентској сарадњи (девет земаља), а на Јахорини светско првенство студената у смучању (девет земаља). Београдски студенти су опет организовали стручни семинар за медицинаре, прихватили стране студенте који су летовали у Југославији, учествовали у размени студената за стручну праксу, организовали низ научних и стручних екскурзија у иностранство (11 током 1953/54, а 17 у 1954/55), дописивали се са универзитетима у 32 земље, слали билтен и размењивали друге материјале са великим бројем страних универзитета. Универзитетски одбор Београда је сарађивао са студентским организацијама из Италије, Мексика, Канаде, САД, Енглеске, Израела, Луксембурга, Шведске и Туниса. Контакти са Сиријом, Египтом и Либаном нису били успешни, а са Бурмом и Индијом сарадња је била слабија од жељене. Најјаче су биле везе са студентима у Падови, Кембриџу, Лунду, Џорџији, Тунису, Западном Берлину, са којима су редовно размењиване посете, а студенти појединих факултета су остварили контакт са колегама у Бриселу, Паризу, Нансију, Истанбулу. Током 1955. у иностранству је био 1.121 студент Београдског универзитета (1951. године – 155, 1952/53. – 362, 1953/54. – 839), највише на екскурзијама (564), а остали на стручној пракси (221), преко спортске (131) и културне сарадње (128).⁴⁵

Према подацима са III конгреса октобра 1956, ССЈ је одржавао везе „на бази равноправности“ са 63 националне студентске организа-

⁴⁵ АЈ, 145-9-16, Пленум ЦО ССЈ, 15 – 16. новембар 1955. и реферат Милоша Николића, „Међународна сарадња студената и ССЈ“; АЈ, 145-31-89, Међународна активност ССЈ, 1955; АЈ, 145-44-121, О међународном семинару о културној сарадњи у Љубљани; АЈ, 145-58-255, Кратка информација о друштвено-политичким активностима СС Београдског универзитета, 1955; АЈ, 145-81-363, Материјали са V годишње скупштине СС Београдског универзитета, новембар 1955; АЈ, 114-37, Белешке са састанка Председништва ЦК НОЈ, 26. новембра 1955, о међународним везама НОЈ и ССЈ; *Студент*, бр. 2, 12. јануар 1955, 2; *Програм међународне активности*, Исто, бр. 3, 23. фебруар 1955, 2; *Исто*, бр. 9, 6. априла 1955, 2; М. Николић, *Новим путевима у међународној студентској сарадњи*, Исто, бр. 24–25, 26. новембар 1955, 2; *Разговор са Љубишићем Ракићем председником УО СС БУ*, Исто, бр. 28, 31. децембар 1955, 2.

ције и 9 међународних студентских организација и стицао све већи углед у свету. Самом конгресу су присуствовали представници 17 националних унија, а девет унија је послало телеграме. Између II и III конгреса, од 1954. до 1956. године, 7.038 југословенских студената је било у 31 земљи, а у Југославији су гостовала 8.172 студента из 55 земаља. У земљи су боравиле бројне делегације са Запада, Истока, Азије, Африке и Америке, организоване су многе манифестације, представници ССЈ су били на 36 важнијих конференција и конгреса у иностранству и развијане су везе са земљама Источне Европе. Октобра 1956. у Београду су боравиле делегације омладине и студената СССР-а, Пољске, Румуније, Кине, Алжира и других земаља, а покренута је размена са совјетским и пољским студентима. Међутим, затегнутост у међународним студентским односима која је до тада попуштала, поново је ојачала због догађаја у Мађарској и око Суеца.⁴⁶

Студентске и омладинске везе су помињане и у споразумима о културној сарадњи које је Југославија 1956. потписала са СССР-ом, Пољском, Румунијом и Бугарском и 1957. са Чехословачком. Тиме је отворан пут развоју студентске сарадње са овим земљама, која је убрзо поново отежано погоршавањем политичких односа и новим идеолошким сукобом.⁴⁷

Универзитетски одбор Београдског универзитета је током 1956. имао разне форме сарадње са 40 земаља, нарочито интензивне са универзитетима у Стокхолму, Лунду и Бону и са студентима социјалистима Берлина, Минхена, Беча, Хамбурга и Париза. Београдски студенти су били на 10 међународних конференција и конгреса, на 3 национална студентска конгреса, у 10 омладинских и студентских делегација ФНРЈ, на 19 међународних културних приредби и на бројним семинарима. Укупно је у иностранству било 840 студената Београдског универзитета у 25 земаља (312 на екскурзијама, 207 на стручној пракси), док је 1.050 студената из 45 земаља посетило Београд. Број путника у

⁴⁶ АЈ, 145-1-4, Извештај о раду ССЈ у периоду од II до III конгреса и реферат Милојка Друловића, „О актуелним проблемима и задацима ССЈ“, октобар 1956; АЈ, 114-37, Записник са састанка Председништва ЦК НОЈ, 26. новембар 1956, Међународне везе НОЈ и ССЈ; АЈ, ССРНЈ 142-43-152, Извештај о међународној активности НОЈ и ССЈ 1956; ДАМСП, ПА, Кина, 1956, ф. 48, досије 12, сигн. 47933, 412544; Архив Јосипа Броза Тита (АЈБТ), Кабинет Председника Републике (КПР), П-3-д-2, Информација о III конгресу ССЈ, 8. октобар 1956; *Студент*, бр. 5, 6. април 1956, 1; *Исто*, бр. 5, 6. април 1956, 2; *Исто*, бр. 7, 20. април 1956, 2; *Међународна сарадња ССЈ*, Исто, бр. 11, 4. октобар 1956, 7; *Исто*, бр. 12, 15. октобар 1956, 2; *Исто*, бр. 12, 15. октобар 1956, 2; *Исто*, бр. 13, 29. октобар 1956, 1, 2.
⁴⁷ *Међународни уговори ФНРЈ*, св. 64, 1957; *Исто*, св. 70, 1957; *Исто*, св. 73, 1957; *Исто*, бр. 75, 1957; *Исто*, бр. 1, 1958.

иностранство је био знатно мањи него претходне године, јер је УО СС постао рестриктивнији у одобравању екскурзија које нису добро организоване. Универзитет је јула 1956. у Дубровнику организовао семинар о активној мирољубивој коегзистенцији на којем је било 75 студената из 17 земаља (Пољске, Чехословачке, Бугарске, Кине, Аустрије, Велике Британије, Немачке, Норвешке, САД, Италије, Тогоа, Бурме и других), а у Београду семинар студената медицине и генералну скупштину међународног удружења за праксу студената медицине. Преписка се одвијала са бројним организацијама, а информативни билтен је послат у 60 земаља.⁴⁸

Интензивирани међународне студентске везе током 50-их година нису биле лишене слабости и „неправилности“ које су уочене још почетком деценије. Врло брзо је критикована појава да се превише инсистира на одласку у иностранство, а запостављају се други облици сарадње (преписка, размена публикација, итд.). Поједини студенти су „пошто пото“ желели да оду у иностранство, што је по мишљењу Партије и ССЈ било повезано са другим „негативним појавама“, „малограђанштином“ и утицајем стране пропаганде. Опредељење да се на стручну праксу у иностранство треба ићи само у случају да у земљи не постоје услови за усавршавање углавном није поштовано. Финансирање и набавка девиза су представљали значајан проблем у реализацији међународне размене. Истицан је значај познавања страних језика и припреме за одлазак у иностранство и критикована појава да студенти без припреме и знања језика одлазе на размену. Лоша припрема и површност су били разлози што нека путовања и планиране акције нису реализоване.⁴⁹

Интензивирањем сарадње средином деценије и мане су постајале уочљивије. Често су обична туристичка путовања заклањана научним мотивима, ради лакшег добијања одобрења и средстава. Појединци и групе су неорганизовано, преко приватних веза, одлазили на „научне“ и „дивље“ екскурзије у иностранство, само да би „прешли границу“, а потом тамо спавали по парковима и стварали неприлике дипломатским представништвима ФНРЈ. За поједина чисто туристичка путовања узимана су велика државна средства, уз симболично учешће самих студената. На радне акције се одлазило без критеријума, ради учења

⁴⁸ АЈ, 145-81-363, Материјали са VI годишње скупштине СС Београдског универзитета, 23–24. новембар 1956; *Међународна активност СС Београдског универзитета 1956*, Студент, бр. 17, 26. новембар 1956, 2.

⁴⁹ *Народни студент*, бр. 8. 16. април 1952, 6; *Исто*, бр. 10, 1. мај 1952, 1, 2; *Исто*, бр. 29, 31. децембар 1952, 2.

језика или зарађивања девиза. У таквим условима није постижан готово никакав ефекат. На стручно усавршавање се путовало у земље које су у одређеним струкама биле испод нивоа ФНРЈ (медицинари у Турску). Примећивана је појава „културне и спортске грандоманије“, одласка без критеријума на културне манифестације и спортска такмичења и позивање страних студената без одговарајућих услова. Међу студентима, „па чак и комунистима“, било је и оних који су одлазак у иностранство користили као „шверцерске туре“ за преношење новца и „разних забрањених ствари“. Организације СК и СС су тражиле разграничавање научних екскурзија од „туристичких шетњи“, анализу корисности и примену строгих критеријума за одобравање и давање средстава за научне и стручне одласке у иностранство. Тражено је да чланови делегација и остали студенти у иностранству одржавају контакт са амбасадом ФНРЈ, а по повратку доставе извештај Секретаријату за иностране послове. Критиковани су и услови које су југословенски студенти имали на радним акцијама и на стручној пракси у иностранству, нарочито у Немачкој и Енглеској; сматрано је да се често радило о „безочној експлоатацији“. Известан број страних студената долазио је у земљу са „проблематичним и непријатељским намерама“, а њима је „ишао на руку“ „сервилан“ однос домаћих студената и „полтронски поступци наших колонијалаца“.⁵⁰

Добру слику о проблемима које је стварао одлазак студената у иностранство даје извештај југословенске амбасаде у Лондону из децембра 1954. Амбасада је разликовала студенте који у Енглеску долазе организовано у оквиру разних делегација на конгресе и у посете, и оне који стижу приватно, на рад или учење језика. Међу њима су били студенти који су долазили на радне акције, стипендисти, студенти на стручној пракси и студенткиње које су на приватној основи долазиле као гувернанте и кућне помоћнице у енглеске породице. Из свих југословенских универзитетских центара, како је запажено, годишње су долазиле по две групе студената на радне акције које је организовала Национална унија студената Енглеске (на пољопривредне радове, брање воћа и поврћа, у перионице и слична предузећа). Радило се о тешким физичким пословима, које су радили искључиво странци и који су били

⁵⁰ ИАБ, УК, ф. 41, Записник са IX конференције УК 13 – 14. новембар 1954; АЈ, 145-1-3, II конгрес ССЈ 1954; АЈ, 114–219, пов. бр. 4106, Забелешка о састанку у ДСИП-у 3. фебруара 1955, по питању одласка наших студената у иностранство; *Саветовање о међународној активности*, Народни студент, бр. 22, 18. новембар 1953, 2; *Извучимо поуке*, Исто, бр. 19, 27. октобар 1954, 1, 7; *Саветовање о међународним везама*, Исто, бр. 22, 17. новембар 1954, 2; *Мање трошити друштвена средства*, Исто, бр. 23, 24. новембар 1954, 2; *Исто*, бр. 6, 16. март 1955, 2.

слабо плаћени, једва за покривање основних трошкова. Студенти нису могли ни да науче енглески језик, пошто су углавном контактирали са странцима. Стога је амбасада постављала питање да ли је уопште потребно да студенти долазе на ове акције. Боравак стипендиста је био организован и користан, али проблем је стварала висина стипендија и још чешће њихово кашњење, тако да је амбасада често морала да даје позајмице студентима. Амбасада се трудила и да одржава контакт са студентима који су долазили на стручну праксу на два-три месеца у фабрике у унутрашњости, па је тражила да јој се они одмах по доласку јаве.⁵¹

Посебну групу која је по оцени амбасаде била најпроблематичнија, чинили су студенти који су долазили у Енглеску на приватној основи, у посету рођацима или познаницима, студенткиње које су долазиле као кућне помоћнице, итд. Студенткиње-кућне помоћнице су највише пристизале из Загреба и приморских градова, најчешће преко агенција или преко девојака које су већ радиле и проналазиле им посао. Таквих студенткиња је било и из Београда, а како је наглашавала амбасада, било је и чланица СКЈ које су се повезивале са партијском организацијом у амбасади. Сматрано је да су им услови за рад били добри, а уколико и не би одговарали, лако су проналазиле другу породицу, пошто је била велика потражња за том врстом посла. Студенткиње из свих градова су се углавном познавале и одржавале контакт. Биле су под великим утицајем породица у којима раде, много већим него што евентуално саме делују „информативно или пропагандно о нашој земљи“. Многе студенткиње су долазиле из „авантуристичких побуда“ или из „жеље да по сваку цену дођу у иностранство“, а било је и оних са „врло slabим моралним квалитетима“. Дешавало се да студенти врше теже преступе и крађе, а велики проблем је представљало што су долазили без материјалних средстава па су „подлегали врло често и тежим политичким и моралним искушењима“ и нису бирали средства да дођу до зараде. Било је случајева, како је наведено, да ВВС плаћа појединим студентима да дају изјаве о својим утисцима о боравку и начину живота у Британији, које су биле „најпогодније за британску пропагандну активност према Југославији“. Често су студенти остајали без новца и обраћали су се амбасади да им обезбеди средства за повратак у земљу. Мањи број студената је долазио у посете родбини и пријатељима, али наглашено је да треба повести рачуна „ко су они који из земље на овај начин долазе, као и код кога долазе у Енглеску“. У Енглеску

⁵¹ ДАМСП, ПА, Енглеска, 1955, ф. 16, досије 18, сигн. 4106.

долази и „известан број студената који иду ауто-стопом кроз Европу“, поменуто је на крају.⁵²

На основу тих запажања амбасада је сматрала да у земљи „сваки појединачни случај студента који долази у иностранство треба размотрити и по позитивној одлуци припремити таквог човека за боравак у иностранству и предочити му његове обавезе према својој земљи“. Обавеза да се Комисији за културне везе са иностранством или другом органу поднесе извештај о боравку у иностранству схватана је као формалност и није поштована. Сматрано је да конзуларним одељењима у иностранству треба обезбедити извесну суму новца за помоћ студентима који су остајали без средстава за повратак у земљу.⁵³

О проблемима које је изнела амбасада у Лондону расправљано је у Државном секретаријату иностраних послова 3. фебруара 1955, на састанку којем су присуствовали Гојко Божовић, Момчило Ђупић и Коста Вукотић из Секретаријата иностраних послова, Милан Обрадовић из Секретаријата унутрашњих послова, Перо Ивачић из Бироа за међународну размену омладине и студената и Милош Николић из ССЈ. На састанку је закључено да ССЈ треба да обавештава реферату за Велику Британију у Секретаријату о сваком путу у ту земљу, да делегације ССЈ пре поласка дођу на консултације а потом да буду у „најтешњем контакту“ са амбасадом и да по повратку поднесу извештај о резултатима и запажањима Секретаријату и амбасади. На радним акцијама „нису постигнути никакви резултати у погледу учења језика, што је био један од главних мотива за одлазак на ове акције“, али је успостављен шири контакт са омладинцима из других земаља. ССЈ је убудуће, како је закључено, требало да заостри критеријум за прихватање позива на радне акције и да шаље студенте само уколико постоје материјалне погодности и могућности да се усаврши језик. Државни секретаријат за унутрашње послове је, према договору, требало да издаје путна документа само студентима које имају писмену сагласност Централног одбора ССЈ за одлазак на радну акцију. Констатовано је да је из Београда на рад у Енглеску отишло свега 4–5 студенткиња, чланица СКЈ, и то преко ССЈ, али да је из Загреба отишло преко 50 студенткиња и то по разним везама мимо ССЈ. Како би се „избегле досадашње штетне последице и одласци студенткиња које злоупотребавају оваква путовања“, закључено је да се убудуће за овакве одласке „до краја“ заостри критеријум одабирања студенткиња и породица у које одлазе; да Државни секретаријат за унутрашње послове издаје

⁵² Исто.

⁵³ Исто.

путна документа само студенткињама које имају писмену препоруку Универзитетског одбора ССЈ; да ССЈ благовремено обавештава Секретаријат иностраних послова и амбасаду о одласку ових лица и да њих обавеже да се одмах по доласку обратe амбасади. За стипендисте Фонда српског посланика је констатовано да су деканати појединих факултета често предлагали „неподобне стипендисте“ против воље СС, о чему су партијске и студентске организација на универзитетима директно обавестиле Секретаријат иностраних послова, наводећи случајеве „неподобних стипендиста“ („Стефановић из богате трговачке породице, а за мишљење су питани само професори“; „једна од београдских стипендиста из 1952. се по повратку удала за Американца и отпутовала из земље“, итд.). Закључено је да се преко Секретаријата иностраних послова и Комисије за културне везе са иностранством обезбеди да се убудуће одлука о кандидатима доноси уз мишљење ЦО ССЈ.⁵⁴

Према доступним подацима однос домаћих и страних студената и у земљи и у иностранству углавном је био коректан, ако не увек срдан и пријатељски, како међусобно тако и према људима и околини. Ретки су били инциденти, као што је случај немачког студента Дитера Дикерса који је као туриста августа 1953. у Љубљани пљубао на споменик палих бораца НОБ-а и зато кажњен искључењем са Правног факултета Универзитета у Келну 3. децембра 1953, о чему је немачка амбасада у Београду обавестила Секретаријат иностраних послова ФНРЈ.⁵⁵

Спровођење међународне студентске сарадње 50-их година

Развој различитих видова међународне сарадње југословенских и београдских студената довео је током 50-их година до оснивања више установа и организација, самосталних, или при ССЈ, НОЈ, државним и универзитетским органима и међународним организацијама, које су руководиле разним облицима сарадње и размене студената. Радило се о органима и организацијама за стручну и туристичку размену студената, као и о клубовима за подстицање упознавања југословенских студената са страним земљама и студентима.

Од почетка 50-их година међународна стручна студентска сарадња се одвијала преко низа струковних организација задужених за

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Архив Србије (АС), фонд Техничка велика школа (ТВШ), ф. 30, ДСИП – ТВШ, пов. бр. 92545, 17. јун 1954.

међународну сарадњу и организовање стручне праксе студената појединих факултета у иностранству. Југословенски студенти су 1952. на конференцији у Холандији примљени у Међународно удружење за размену студената за техничку праксу (IAESTE – International Association for the Exchange of Students for technical Experience), које је основано 1948. да би удовољило растућој потреби за практичним техничким обучавањем студената у разноврсним условима и организовало техничку праксу за студенте ван њихове земље за време ферија и на бази реципроцитета. Удружење је на почетку окупљало наставнике и студенте ПМФ-а, пољопривредних, шумарских и свих техничких факултета и представнике привреде, а размена је организована на бази добровољне сарадње земаља чланица. IAESTE је имала статус консултативне организације Економско-социјалног савета ОУН и УНЕСКО, од којих је примала и финансијску помоћ. Током двомесечне праксе студент је добијао плату од предузећа у којем је радио. Размењивани су углавном добри студенти старијих година и апсолвенти, а одређивали су их факултетски одбори Савеза студената уз сагласност Савезне управе за унапређење производње. Марта 1952. у Загребу је формиран југословенски одбор IAESTE и од тада је размена преко ове организације била све интензивнија.⁵⁶

Југословенски студенти су у почетку ишли у Аустрију, Немачку, Француску, Енглеску, Шведску, Холандију и Израел, а због путних трошкова избегаване су удаљеније земље. У Југославију је 1952. дошло 100 студената из Немачке, Аустрије, Израела, Енглеске, Француске, Холандије, Финске, Шведске, Норвешке и Данске, који су радили у 52 предузећа у Србији, Хрватској и Словенији (Индустрија мотора Раковица, „Иво Лола Рибар“ у Железнику, „Раде Кончар“ у Загребу, „Лито-строј“ у Љубљани, рудницима Бор и Трепча и др.). Током 1953. послато је 200 студената у иностранство и примљено 140 странаца у југословенска предузећа, а 1955. размењено је око 300 студената од чега 110 са Београдског универзитета.⁵⁷

⁵⁶ АЈ, 145-35-96, IAESTE; АЈ, 142-72-236, IAESTE 1958–1960; *Међународна размена студената технике у овој години*, Народни студент, бр. 3, 12. март 1952, 3; Исто, бр. 5, 26. март 1952, 6; *Политика*, бр. 14459, 20. март 1953, 6. Контакт НОЈ са IAESTE преко Министарства иностраних послова ФНРЈ је остварен током 1950, и покренуто је питање сарадње, али Савет за науку и културу ФНРЈ заузео је средином године негативан став о томе (ДАМСП, ПА, Југославија, 1950, ф. 51, досије 10, 47457, 412916). После оснивања Одбора IAESTE 1952. Савет је препоручио Ректорату Београдског универзитета и деканатима да помогну рад Одбора „јер ова активност доприноси изградњи висококвалификованих кадрова“ (АС, фонд Београдски универзитет (БУ), ф. 125, Савет за науку и културу ФНРЈ – Ректорату, бр. 3395, 6. мај 1952).

⁵⁷ *Студент*, бр. 4, 18. март 1953, 1; *Исто*, бр. 6, 16. март 1955, 2; Исто, бр. 8, 30. март 1955, 2. Страни студенти који су обављали праксу у Београду били су смештени у студентском дому (углавном у „Лоли“ и „Вери“). Током лета 1957. било

Почетком 1952. и Удружење студената Економског факултета у Београду добило је писмо од Међународног удружења студената економских и комерцијалних наука (AISEC – Association International des Etudiants en Sciences Economiques et Commerciales) у којем је понуђена сарадња. AISEC је био савез студентских удружења високих економских школа који је обухватао Аустрију, Белгију, Данску, Финску, Француску, Немачку, Холандију, Италију, Норвешку Шпанију, Шведску и Швајцарску и сарађивао са школама у Великој Британији и Грчкој. Организација је основана пре рата, а обновила је рад 1946, у почетку у Прагу, а потом је због Хладног рата и кризе у међународном студентском покрету, 1949. премештена је у Шведску. Сарадња се састојала у размени практиканата, организовању националних и међународних научних путовања, размени научних материјала и информација. Заинтересовани студенти су подносили молбе националној организацији, која је преко централе добијала места у појединим државама. Пракса је трајала два месеца и плата је била 15 фунти. Током 1949. размењено је 89 студената, 1950. – 169, а 1951. – њих 400. Југословенски економски факултети су у почетку одржавали само писмену везу, 1953. на конгресу у Нирнбергу примљени су у AISEC, априла 1953. у Београду је основан Југословенски национални одбор од представника свих факултета, државних органа и привреде и од тада је остваривана интензивна размена студената и други облици сарадње. Током 1954. размењено је 70 студената и организована је екскурзија у Беч и Грчку, а 1955. у иностранство је послато 80 студената, од чега 30 из Београда. Средином деценије највеће интересовање је било за Немачку и Италију, а форсирана је и сарадња са Грчком, Турском и Енглеском.⁵⁸

Јула 1953. у међународну стручну сарадњу су се укључили и југословенски и београдски студенти медицине преко Међународне федерације удружења студената медицине (IFMSA – International Federation of Medical Students Associations), која је на иницијативу скандинавских земаља основана 1951. са задатком да организује стручну праксу и усавршавање медицинара, да омогући упознавање тековина науке и праксе других земаља и да се бави проблемима здравља студената. Организација је почела рад са 8 земаља чланица, а 1954. било их је 21 углавном из Западне Европе. Југословенски комитет је основан јула

их је 22, а 1958. тражено је 20 места (АС, БУ, ф. 126, бр. 2903, 13. јун 1957; Исто, бр. 2223, 25. јун 1958).

⁵⁸ АЈ, 145-36-97, AISEC; *Народни студент*, бр. 7, 9. април 1952, 6; Исто, бр. 9, 29. април 1953, 2; Исто, бр. 3, 17. фебруар 1954, 2 Исто, бр. 14, 4. мај 1954; Исто, бр. 10, 13. април 1955, 1; Исто, бр. 8, 30. март 1955, 2.

1953. у Загребу, а југословенски студенти медицине су примљени у чланство IFMSA на генералној скупштини у Цириху 1953. Од лета 1953. у Београду је сваке године организован стручни семинар за студенте медицине, у оквиру којег су држали предавања професори Медицинског факултета, организоване су екскурзије и излети, посете фабрикама; већ 1954. послато је преко 200 студената пете године и апсолвентата на бази реципроцитета на двомесечну праксу у више европских земаља; августа 1956. у Београду је одржан конгрес IFMSA, а од тада је развијана сарадња са низом земаља и успостављани контакти са источноевропским државама.⁵⁹

Августа 1953. на конгресу у Лајдену и студенти фармацеутских факултета у Југославији су примљени у Међународно студентско удружење фармацеута (IPSF – International Pharmaceutical Student's Federation). Удружење је основано 1951. са циљем да штити интересе студената и да их подстиче и помаже у међународној сарадњи. На конгресу је било присутно 25 земаља, предлог за пријем Југославије дала је делегација Аустрије, а против су били само делегати домаћина Холандије.⁶⁰

После извесних међународних контаката на конгресима и конференцијама, југословенски студенти ветерине су јула 1954. на конгресу у Паризу приступили Међународном удружењу студената ветерине (IVSU – International Veterinary Student's Union). Удружење је основано 1952. и старало се о међународној стручној сарадњи, упознавању, размени и пракси студената ветерине. Југословенски студенти су одмах ступили у разговоре са 18 земаља чланица удружења, остварили живу размену, нарочито са Западном Немачком и Француском, а јула 1958. конгрес удружења је одржан у Загребу.⁶¹

Све до 1957. размена студената стоматологије није вршена преко међународне струковне организације IADS – International Association of Dentist Students. На конгресу у Ослу августа 1957, на предлог југословенске делегације, одлучено је да се убудуће у оквиру ове организације врши размена студената стоматолога, по истим принципима као размена других студената.⁶² До 1959. студенти југословенских пољопривредних факултета су одлазили у иностранство на праксу преко

⁵⁹ AJ, 145-37-98, IFMSA; *Народни студент*, бр. 8, 15. април 1953, 2; Исто, бр. 10, 7. април 1954; Исто, бр. 11, 14. април 1954, 2; Исто, бр. 6, 13. април 1956, 2; Исто, бр. 5, 6. април 1956, 2; Исто, бр. 7, 20. април 1956, 2; Исто, бр. 11, 4. октобар 1956, 3; Snežana Veljković, *Hronika Medicinskog fakulteta u Beogradu 1920–2010*, Beograd 2010, 460.

⁶⁰ AJ, 145-38-100, IPSF.

⁶¹ AJ, 145-38-99, IVSU.

⁶² AJ, 145-37-98, IADS.

међународног удружења IAESTE. Априла 1959. представници свих факултета у земљи основали су на конференцији у Загребу Удружење студената агрономије Југославије. Исте године делегати Југославије су присуствовали конференцији Међународног удружења студената агрономије (IAAS – International Association of Agronomy Students) у Ослу, где су примљени у чланство и од тада су остваривали међународну размену и одлазак на праксу преко ове организације.⁶³

Размена студената на стручној пракси преко наведених организација временом је бивала све интензивнија, давала све боље резултате и сматрана значајним видом оспособљавања и опште праксе студената. Као што је речено, Југославија је од 1952. до 1954. учлањена у пет међународних организација за размену студената (потом још две) и формирала је националне комитете и пододборе на универзитетима. На праксу су упућивани студенти старијих година и апсолвенти, са добрим успехом, знањем језика и „моралним квалитетима“. Избор је вршен на конкурс, био је обавезан испит из страног језика, а узимана је у обзир и препорука удружења СС. Практикантима су били обезбеђени смештај и храна и требало је да добију стручан посао и плату, а услови су варирали од земље до земље. Подршка је добијана од државних и привредних органа, а крајем деценије и од Комисије за културне везе са иностранством. Почетком 1957. формиран је и координациони одбор за стручну праксу студената у иностранству, на нивоу Београдског универзитета и при ЦО ССЈ, који је требало да брине о размени у целини.⁶⁴

Осим западноевропских земаља чланице наведених организација су биле и скандинавске земље, САД, Канада, Израел, Грчка, Турска, Индија, да би крајем 50-их и почетком 60-их примане земље Источне Европе, Азије и Африке. Најинтензивнија је била размена студената технике, а студенти су највише одлазили у земље Западне Европе, пре свега Западну Немачку (1959/60. око 40%), Аустрију и Француску, Шведску и др. Крајем деценије размена је остварена и са источноевропским земљама које су се прикључивале међународним струковним организацијама, нарочито са Пољском. На праксу су највише одлазили

⁶³ АЈ, 145-38-101, IAAS.

⁶⁴ АЈ, 145-13-22, Стручна пракса југословенских студената у иностранству, материјал са саветовања о међународним везама ССЈ, 17. март 1960; АЈ, 145-34-95, Стручна пракса студената у иностранству 1951–1960; ДАМСП, ПА, Међународне организације, 1957, ф. 66, досије 14, сигн. 412706; *Студент*, бр. 18, 10. децембар 1956, 2; *Исто*, бр. 2, 15. фебруар 1957, 2; *Исто*, бр. 4, 4. март 1957, 2; *Исто*, бр. 5, 11. март 1957, 2; *Исто*, бр. 6, 18. март 1957, 2; *Исто*, бр. 15, 10. јун 1957, 2; *Исто*, бр. 2, 18. фебруар 1958, 2; *Исто*, бр. 24, 23. децембар 1958, 2; *Међународна размена студената на стручној пракси*, *Jugoslovenski pregled*, 1958, 461–462.

техничари и медицинари (1959/60. око 77,5%). Из Београда је 1955. на стручној пракси у 16 страних земаља било 207 студената: 114 техничара, 69 медицинара, 16 ветеринара, 12 економиста и 6 фармацеута; 1957/58. – 115 техничара, 90 медицинара, 6 фармацеута и 12 ветеринара; 1958/59. – 106 техничара, 62 медицинара, 7 фармацеута и 12 ветеринара; 1959/60. – 127 техничара, 66 медицинара, 29 економиста, 7 фармацеута, 11 ветеринара и 7 агронома (календарске 1960, на пракси је био 131 техничар, 63 медицинара, 17 економиста, 7 фармацеута, 26 стоматолога, 14 ветеринара и 5 агронома). Из Новог Сада је тек 1959/60. на пракси било 4 техничара и 4 агронома.⁶⁵

Према подацима које су Ректорату почетком 1960. доставили деканати неких факултета о обављању стручне праксе студената током 1958/59, са Ветеринарског факултета је у иностранство ишло 13 студената: 2 у Западну Немачку, а 11 у Пољску, на по месец дана. Са Технолошког факултета студенти су били просечно по два месеца у Немачкој, Пољској и Шведској. Осам студената РГФ-а боравило је у Енглеској, Западној Немачкој и Француској, по два и по месеца. Са ЕТФ-а 24 студента су била у Енглеској, Западној Немачкој, Белгији, Пољској и Финској, на по 2–3 месеца. Са Грађевинског факултета 9 студената је боравило било у иностранству: у Пољској 3, Немачкој 3, Холандији, Финској и Шведској по 1, просечно по 30 дана. Са Машинског факултета у разним земљама Европе било је 30 студената на по два месеца. Поред тога, 84 студента пете године Машинског факултета су 1–12. новембра 1958. били на стручној екскурзији у Италији где су посетили фабрику „Фиат“ у Торину, салон аутомобила и индустријску школу при „Фиату“, под вођством наставника Милана Ђорђевића и Добривоја Јовановића. У периоду од 25. априла 1958. до 5. маја 1959. године 123 студента четврте године посетило је у Италији фабрику „Фиат“, Железару „Корниљано“ у Ђенови и сајам у Милану, са наставницима Миланом Трбојевићем, Миланом Антићем и Миланом Весовићем. ПМФ је на праксу упутио 3 студента: 2 у Пољску и 1 у Аустрију, по два месеца. Студенте за одлазак у иностранство бирала је факултетска комисија за стручну праксу у сарадњи са факултетским одбором Савеза студената, а критеријум је био број положених испита и активност у СС. У оквиру припрема давале су им опште инструкције, вршене су консултације са професорима и организован курс страног језика који су потом морали да полагају.⁶⁶ И одбори појединих организација су имали своје критери-

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ АС, БУ, ф. 126, Извештаји факултета о стручној пракси 1957/58, јануар 1960.

јуме. Према статуту IAESTE биран је студент последње године или апсолвент са добрим успехом и мало преосталих испита, који је већ обавио праксу у земљи и на испиту покаже да добро зна један страни језик, а „по моралном ставу и друштвеном раду треба да буде такав да обећава да ће достојно репрезентовати нашу земљу и наш СС где буде радио“.⁶⁷

Табела 1: Преглед одласка југословенских студената на стручну праксу у иностранство по школским годинама⁶⁸

1951/2	1952/3	1953/4	1954/5	1955/6	1956/7	1957/8	1958/9	1959/60
182	343	450	476	576	694	690	615	838

И овај вид сарадње је од почетка показивао слабости и наилазио на критике, стручне и политичке природе. Избор кандидата, како је сматрано, није најбоље решавао: у почетку су студенти за одлазак у иностранство „одређивани скоро конспиративно у уским круговима око комитета“ или су „у комитетима прављени спискови, па се онда о тим списковима мање више формално дискутовало на састанцима“. Са неких факултета су одлазили само чланови СКЈ и руководиоци, од којих многи нису били стручни или нису знали језик. У *Студенту* су критиковане такве појаве, али и чињеница да се о њима „дискутовало по кулоарима“, а нису изношене на састанке партијских и омладинских организација. Сматрано је да је добро што је прекинута „завера ћутања“, а од конкурса и испита из језика очекиван је демократичнији начин избора путника за иностранство.⁶⁹

Испоставило се да ни то није помогло. Постале су све чешће критике квалитета практиканата, али и њиховог понашања у иностранству. Многи су одлазили на праксу из чисто лукративних побуда („бизнисмени“, „печалбари“), са намером да се проведу, зараде нешто новца, купе што више робе и задрже се дуже него што је требало. Често су одлазиле „незналице“, нарочито студенти који нису добро знали страни језик. Постало је јасно да је боље слати мање оних који добро знају језик него много студената који „муцају“ и „срамоте нас“. Сматрано је да практикантима нису обезбеђивани добри услови живота и рада у иностранству и да су били далеко испод услова који су нуђени страним

⁶⁷ Исто, Југословенски одбор IAESTE – Комисији за стручну праксу Машинског факултета, бр. 3124, 27. октобар 1959.

⁶⁸ АЈ, 145-13-22, Стручна пракса југословенских студената у иностранству, материјал са саветовања о међународним везама ССЈ, 17. март 1960.

⁶⁹ *Избор за иностранство путем конкурса – демократичнији начин*, Народни студент, бр. 27, 23. децембар 1953, 2.

студентима у Југославији (како материјални услови, осигурање, тако и могућности за забаву, провод, излете, упознавање земље, итд.). Критикована је и неуједначеност критеријума по појединим струкама и неравномеран распоред по појединим земљама у које су студенти одлазили. Покушавано је да се организационим променама, оснивањем органа и повезивањем са привредом и школским телима реше проблеми, утврде потребе за слањем појединих струка у иностранство, ускладе потребе и могућности, реши питање финансирања и обезбеди квалитет стручне праксе. Инсистирало је на добром избору, али и претходним припремама са студентима који су одлазили на праксу, стриктном поштовању критеријума, анализи квалитета праксе и извештаја студената (који су били обавезни, али сматрало се да их нико не чита). Чињеница да се студенти и даље шаљу на праксу у иностранство без коришћења могућности у земљи посматрана је као последица непознавања привредног стања, али и као остатак „малограђанског морала“ и жеље да се по сваку цену иде у иностранство. Посебан проблем су представљали студенти друштвених наука, уметности, а посебно студенти страних језика: њима је нарочито била потребна стручна пракса у иностранству, али није постојала међународна организација која би је изводила. Тражене су могућности директне размене универзитета и факултета, оснивања бироа за међународну сарадњу при језичким групама, али до краја 50-их година није нађено системско решење и факултети и студенти су се сналазили сами и преко појединих организација. Такво „сналажење“ преко приватних веза и организовање „дивље праксе“ уочавани су крајем деценије на свим факултетима и тражени су начини да се тај проблем регулише правним прописима.⁷⁰

На неправилности и проблеме у извођењу стручне праксе преко IAESTE крајем 1960. оштро се осврнуо и лист *Студент*. Новинар је критиковао бирократски апарат удружења и одсуство сарадње са факултетима, наставницима и ССЈ. Указао је на пристрасност и неправилности у избору практиканата, лоше извођење испита из језика, али и на „лоша места“ која су студенти добијали у иностранству. Чланови удружења су привилеговани будући да имају обезбеђена места, а уколико не положе језик, одлазе у земље у којима језик није био неопходан. Главна тема чланка су биле појаве које су се препричавале међу сту-

⁷⁰ АЈ, 145-34-95, Проблем стручне праксе; АЈ, 145-87-381, Заједница југословенских универзитета (ЗЈУ) – ССЈ, бр. 254, 4. април 1958; Исто, Стенографске белешке седнице председништва ЗЈУ, 18. април 1958. *Студент*, бр. 27, 17. децембар 1955, 1, 2; *Исто*, бр. 5, 6. април 1956, 2; *Исто*, бр. 6, 13. април 1956, 2; *Исто*, бр. 15, 12. новембар 1956, 2; *Исто*, бр. 16, 19. новембар 1956, 2; *Исто*, бр. 19, 17. децембар 1956, 1.

дентима, улазиле у шале и карикатуре, а само удружење није реаговало на њих. Указано је да „сналажљиви“ практиканти, без знања језика, остају у иностранству по годину дана, раде искључиво физичке послове, ван предузећа у које су упућени, а потом купују аутомобиле или моторе, често личним контактима обезбеђују себи и пријатељима место за догодине, враћају се без икаквог стручног искуства, а затим због губитка времена углавном падају годину. Поменут је „возни парк“ испред техничких факултета и указано да су студенти повратници са праксе најчешћи актери „трка веспама“ од Теразија до Калемегдана. Наведени су примери студента агрономије који је у Немачкој на пољопривредном добру физички радио „од јутра до мрака“, зарадио 900 марака и вратио се са мотором BMW и студенткиње француског језика која је преко познанства са страним туристима радила у Француској као гувернанта, шест месеци сама учила језик и по повратку наставила студије. На крају је посебно истакнуто да не постоји права евиденција, нити анализа успешности праксе.⁷¹

Туристичка размена студената и организовање летовања и одмора страних студената у Југославији и југословенских у иностранству, као један од најмасовнијих облика сарадње, одвијали су се преко Бироа за међународну размену омладине и студената. Прво је 1952. у оквиру Комисије за међународне везе ЦК НОЈ-а формиран *Биро за размену и путовања*, да би априла 1953. као посебна организациона јединица при ЦК НОЈ у Београду био основан *Биро за међународну размену омладине и студената Југославије*. Задаци Бироа били су да: преко својих објеката организује иностраним студентским и омладинским организацијама и појединцима посету Југославији и боравак у њој по што повољнијим финансијским условима; у заједници са Комисијом за међународне везе организује друштвено-политичка предавања, дискусије, екскурзије, излете и да омогући посетиоцима да се боље упознају са свим аспектима живота у Југославији; организује слање југословенских омладинских и студентских група у иностранство. Биро је имао неколико летовалишта на мору (Дубровник, Задар, Краљевица, Башке Воде) и прихватне центре у универзитетским градовима и у Ријеци, Дубровнику и Сплиту. Организовао је излете и екскурзије из самих летовалишта, али и посебне турнеје кроз Југославију. Поред сталног особља,

⁷¹ *Како у иностранству студенти обављају праксу*, Исто, бр. 25. 1. новембар 1960, 4. У НИИ-у је нешто раније писано о сличним појавама код стручњака на специјализацији у иностранству (лош избор, одлазак преко веза, одсуство контроле, рад ван струке ради зараде, итд.) Милош Мишовић, *Снови и искушења*, НИИ, бр. 409, 2. новембар 1958, 5.

сваке године су ангажовани студенти за различите послове, од рецепционарских до превођења и вођења страних студената по земљи. Београдски студенти (нарочито студенти страних језика) били су ангажовани у прихватном центру током јула и августа, затим у самим летовалиштима и на турнејама по Југославији, а и сами су летовали преко Бироа како у домаћим летовалиштима, тако и у иностранству. Прихватни центар у Београду се припремао за рад већ почетком године, а студенте је примао током јула и августа. Задатак му је био да привремено смејсти и храни студенте који су долазили из иностранства на летовање или на турнеју кроз Југославију. Осим смештаја и исхране (обично у дому „Иво Лола Рибар“ или хотелу „Младост“ на Авалском путу), за странце су током боравка у Београду организоване посете фабрикама „Иво Лола Рибар“ и ИМР, предавања, дискусије, обиласци града, излети на Авалу, Фрушку гору, Ђердап и др. Активност Бироа је из године у годину бивала све интензивнија: све је већи био број страних организација са којима је сарађивано, страних студената и омладинаца који су долазили у Југославију и југословенских који су путовали у иностранство. Највећи број странаца је долазио из Немачке, Француске, Енглеске, Пољске и скандинавских земаља, а југословенска омладина је највише путовала у Италију, Немачку, Француску, Пољску, Аустрију, Енглеску и Белгију.⁷²

Током 1953. преко Бироа у Југославији је било око 2.000 студената, организоване су 24 туре са 500 учесника. Боравак у летовалиштима домаћи студенти су користили за упознавање са странцима и учење језика, а страни за упознавање са Југославијом, њеним народима, обичајима, културом и политичким системом. У летовалиштима и прихватним центрима организована су разна предавања, семинари о друштвено-економском систему, а од 1956. у Дубровнику је отворен Међународни студентски центар и организовани редовни студентски сусрети

⁷² АЈ, фонд Биро за међународну размену омладине и студената Југославије, 293-1, Одлука о оснивању Бироа, 4. април 1953; Правилници о раду Бироа, летовалишта и прихватних центара; Програми путовања и летовања и извештаји Бироа и летовалишта 1952–1960; статистички прегледи путовања омладине и студената у Југославији и иностранству 1954–1959; прегледи активности и резултата Бироа; итд; АЈ, 293-2, Извештај о раду прихватног центра у Београду, 1953; АЈ, 145-39-104, Научно туристичка размена студената 1951–1960; АЈ, 114-123, Међународни омладински туризам и делатност Бироа за размену омладине и студената Југославије; АЈ, 114-220, Извештај Бироа за 1960; АЈ, 142-43-152, Извештај Бироа за 1956; *Yugoslav students*, 53–54; *Студент*, бр. 10, 7. април 1954, 9; *Исто*, бр. 5, 9. март 1955, 2; *Исто*, бр. 8, 30. март 1955, 2; *Исто*, бр. 24–25, 26. новембар 1955, 2; *Исто*, бр. 11, 4. октобар 1956, 1, 2; *Исто*, бр. 4, 4. март 1957, 2; *Исто*, бр. 11, 22. април 1957, 15; *Исто*, бр. 14, 7. октобар 1958, 2; *Политика*, бр. 15784, 20. април 1957, 8; *Yugoslav students and universities*, Beograd 1959, 74–75.

са учесницима из свих земаља света, са Истока, Запада и земаља Азије, Африке и Латинске Америке. Током 1956. преко Бироа је летовало више од 2.500 странаца и путовало је 37 туристичких група са 733 учесника. Цена смештаја у летовалиштима износила је 380–450 динара. Током 1958. било је око 3.000 странаца и 60 турнеја са 800 путника. Биро је 1959. одржавао везе са 90 студентских и омладинских организација, а 1960. сарађивао је са 94 организације, преко Бироа је у ФНРЈ допутовало 5.567 омладинаца из 48 земаља, а 940 југословенских омладинаца и студената путовало је у иностранство. У периоду 1952–1962. преко Бироа у Југославији је боравио 41.051 омладинац и студент, а у иностранство је путовало 30.090 југословенских омладинаца и студената.⁷³

Табела 2: Рад Бироа за размену омладине и студената 1954–1959.⁷⁴

	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Странци у ФНРЈ	1.810	3.154	2.699	2.406	3.087	4.333
Наши на путовању	420	370	616	417	588	610
Наши на летовању	751	1.486	1.782	2.343	2.319	2.605

Од организација које су утицале на одвијање и подстицање међународне студентске сарадње, треба поменути и национални комитет WUS-a (World University Service – WUS), међународну организацију која је основана у Женеви 1946. године са задатком да развија студентску солидарност и пружа материјалну помоћ свим универзитетима и студентима у свету. Од уплате националних организација и фондација WUS је сваке године делио преко 700.00 швајцарских франака за опрему, инструменте, одећу и храну. Иако је било многих примедба на рад и политичку оријентацију организације, улога WUS-a је сматрана позитивном и Југославија је све време сарађивала у њој, примала помоћ, али и помагала студентима у неразвијеним земљама (слала лекове студентима Индонезије, Египта, Индије, помагала студентима Мађарске, итд). Национални комитети ВУС-а Југославије и Канаде су лета 1958. у Котору организовали семинар на којем су професори и студенти дискутовали о теми „Југославија виђена очима странаца“.⁷⁵

⁷³ Исто.

⁷⁴ АЈ, 293-1, Преглед рада Бироа 1954–1959. Табела обухвата студенте и омладинце из иностранства који су у посматраном периоду летовали или путовали кроз Југославију и омладину и студенте из целе Југославије који су у посматраном периоду путовали у иностранство или летовали у међународним летовалиштима преко Бироа.

⁷⁵ АЈ, 114-227, COSEC; АЈ, 145-94-416, WUS, 1954–1958; *Студент*, бр. 6, 10. март 1954, 2; *Исто*, бр. 10, 7. април 1954; *Исто*, бр. 1, 14. јануар 1956, 1; *Исто*, бр.

Информисање о међународним студентским везама и међународној ситуацији и развијање свести о значају међународне сарадње чинило је важан део рада студентске организације током 50-их година. Средином деценије на Београдском универзитету су формирана два клуба која су имала посебну улогу у тој делатности. Крајем децембра 1953. на Правном факултету је основан *Клуб за Уједињене нације* који је имао задатак да преко састанака, предавања, пројекција филмова, изложби, прослава, издавања публикација и на друге начине упознаје студенте са делатношћу ОУН и прати рад ове организације. Предавања су држали државни чиновници и дипломате (Алеш Беблер, Ђуро Нинчић, Јосип Ђерђа и други), а од пролећа 1954. као важна активност су се усталиле симулације заседања Генералне скупштине и појединих органа ОУН (Савет безбедности, Економско-социјални савет, Међународни суд правде). Студенти су, после озбиљних припрема и консултација са стручњацима, играли улоге појединих делегација, преносили атмосферу, начин рада и решавали политичке проблеме; демонстрирани су ставови појединих земаља, али у целини и ставови саме Југославије (на симулацији заседања 1954. у чланство ОУН примљена је Кина, 1956. Судан, итд.). Клуб је одржавао предавања и активности и по средњим школама и народним универзитетима у Београду и Србији, деловао као члан Удружења НР Србије за УН, сарађивао са клубовима на осталим универзитетима (Координациони одбор маја 1955, Југословенски студентски савез за УН 1956), а од августа 1955. постао део Међународног студентског покрета за Уједињене нације (ISMUN – International students movement for the UN). Клуб је 1956. имао 1.100 чланова, расписивао наградне конкурсе са темама о УН и давао новчане награде и пут у Женеву, организовао прославу дана УН, а крајем деценије деловао је преко стручних секција по факултетима (Правном и Економском).⁷⁶

17, 26. новембар 1956, 2; *Исто*, бр. 6, 18. март 1958, 2; *Исто*, бр. 14. 7. октобар 1958, 2; *Исто*, бр. 16, 13. мај 1959, 2.

⁷⁶ АЈ, 145-94-415, ISMUN; АЈ, 142-43-152, Извештај о раду Савеза удружења за УН Југославије, 1953–1954; *Борба*, бр. 324, 31. децембар 1953, 1; *Политика*, бр. 14714, 15. јануар 1954, 8; *Народни студент*, бр. 28, 30 децембар 1953, 1, 2; *Исто*, бр. 1, 6. јануар 1954, 3; *Исто*, бр. 7, 17. март 1954, 4; *Исто*, бр. 11, 14. април 1954, 2; *Исто*, бр. 24, 8. децембар 1954, 2; *Исто*, бр. 26, 22. децембар 1954, 3; *Исто*, бр. 27, 29. децембар 1954, 2; *Исто*, бр. 2, 12. јануар 1955, 2; *Исто*, бр. 12, 27. априла 1955, 2; *Исто*, бр. 17, 8. октобар 1955, 2; *Исто*, бр. 22, 12. новембар 1955, 2; *Исто*, бр. 1, 14. јануар 1956, 2; *Исто*, бр. 3, 19. март 1956, 2; *Исто*, бр. 5, 6. април 1956, 2; *Исто*, бр. 7, 20. април 1956, 2; *Исто*, бр. 9, 1. јун 1956, 4; *Исто*, бр. 10, 8. јун 1956, 8; *Исто*, бр. 3, 23. фебруар 1957, 2; *Исто*, бр. 11, 22. април 1957, 1; *Исто*, бр. 26, 10. новембар 1959, 2; *Исто*, бр. 1, 14. јануар 1957, 2; *Исто*, бр. 8, 1. април 1957, 2; *Исто*, бр. 2, 18. фебруар 1958.

У пролеће 1954. покренуто је оснивање *Клуба за међународне везе*, самосталне организације наставника и студената која би имала задатак да окупља заинтересоване за проблеме међународне сарадње, упознавање страних земаља и живота, културе и обичаја других народа, критичко проучавање материјала о страним организацијама, зближавање са страним студентима, учење страних језика, организовање путовања и друго. Упис у Клуб је почео априла 1954, а оснивачка скупштина је одржана маја 1954. Активност се састојала у вечерњим састанцима, предавањима домаћих стручњака и страних гостију о појединим земљама, изношењу утисака студената са путовања у иностранство, приређивању изложби, организовању концерата, пројекција филмова, курсева страног језика, рада стручних група за проучавање појединих земаља и друго. Клуб је деловао у оквиру удружења СС, сарађивао је са страним студентима, а највећи проблем, који није решен до краја деценије, био је укључивање професора у рад. У почетку је критикован слаб рад Клуба и „неискоришћене могућности“, да би временом били истицани успешни састанци и дискусије (1955. и 1956. вечери посвећене Индији, Индонезији, Бурми, Јужној Америци, утисцима из Етиопије и Египта, упознавање са студентима из Тогоа, разговор са италијанским студентима, дискусионни састанци на страним језицима; 1957. вече посвећено Пољској, Немачкој, Египту, дискусија о социјалистичком лагеру; фебруара 1958. прослава стварања Уједињене Арапске Републике и др.).⁷⁷

Кључну улогу у информисању београдских студената о међународној сарадњи, пропагирању сарадње и упознавању са политичким, друштвеним и културним животом страних земаља и животом и радом студената и омладине у иностранству имао је лист *Студент*. У сваком броју, на другој страни, излазили су текстови и извештаји о међународним везама ССЈ, УО СС Београдског универзитета, о принципима и резултатима међународне сарадње, интервјуи са студентским функционерима, информације о посетама страних делегација и путовању југословенских делегација у иностранство. Објављиване су вести и репортаже о страним земљама, градовима, универзитетима, студентима, друштвеним појавама и културном животу, утисци са боравка у иностранству, писма и утисци страних студената после летовања, праксе или радне

⁷⁷ АЈ, 145-33-94, Рад Клуба међународног пријатељства на Београдском универзитету; *Студент*, бр. 11, 14. април 1954, 1; *Исто*, бр. 13, 28. април 1954, 2; *Исто*, бр. 15, 12. мај 1954, 1; *Исто*, бр. 26, 22. децембар 1954, 3; *Исто*, бр. 8, 30. март 1955, 1; *Исто*, бр. 11, 20. април 1955, 2; *Исто*, бр. 23, 19. новембар 1955, 2; *Исто*, бр. 1, 14. јануар 1956, 2; *Исто*, бр. 10. 8. јун 1956, 8; *Исто*, бр. 17, 26. новембар 1956, 2.

акције у Југославији и белешке из стране студентске штампе. Теме су углавном пратиле оријентацију и ставове студентске организације, односно државног руководства у актуелном тренутку, тако да преглед наслова и тема из *Студента* даје својеврстан приказ развоја и оријентације спољне политике Југославије 50-их година.

Тако је током 1954. писано о студентима Туниса, Француске, Грчке, Западног Берлина и Уругваја, студентском покрету и универзитетима у Индији, просвети у Индији и Бурми, Титовим путовањима, студентима социјалистима, Оксфорду, ОУН, разоружању, атомској енергији, неразвијенима, о утисцима са праксе у Финској и са конгреса француских студената и објављене су репортаже из Минхена и репортажа Миладина Шакића са пута по Азији. Лист је 1955. писао о Индији, Рангуну, Чилеу, Риму, Бечу, Москви, Немачкој, кампу у Енглеској, професионалним студентским организацијама у више наставака, о афричким универзитетима, Етиопији, Египту, о квекерском семинару у Краљу, утисцима са Међународног семинара за енглески језик у Велсу и аутостомирању у Енглеској. Наредне, 1956. текстови су били посвећени шпанским студентима и немирима у Шпанији, школству у Француској, Чехословачкој, Бурми, Напуљу, Фиренци, италијанским студентима, расној сегрегацији на универзитетима у Алабами, студентима у САД, страним студентима у Дубровнику, животу студената Кине, универзитетима у Судану, стању у СССР-у и Источној Европи, догађајима у Мађарској и Пољској. Током 1957. објављене су репортаже са пута по Скандинавији, Енглеској и Пољској, писано је о штрајку на француским универзитетима, о Индонезији, Израелу и Арапима, о расизму у САД, Јапану, арапским студентима. У јуну је изашао посебан број на енглеском *Universal cooperation of students*, а у октобру *Студент* је објавио цео број листа студената из Гдањска *Uwaga*, да би потом *Студент* изашао на пољском у Гдањску. Наредне, 1958. писано је о радничком покрету у свету, о Кракову, Алжиру, „животу и патњи“ алжирских студената, алжирским рањеницима, панафричкој конференцији, о Оксфорду и Кембриџу, Балтику, Хондурасу, Кипру, Гватемали, Грчкој, Александрији, Охајо универзитету, универзитету Ал Азхар у Каиру, норвешким, шпанским, кубанским студентима, итд. Године 1959. лист је доносио чланке о Камеруну, Индонезији, Финској, САД, студентима Јужне Америке и др. Наредне, 1960. читаоци су могли прочитати текстове о студентским демонстрацијама у Рио де Жанеиру, Паризу, Берлину и Сеулу, посети алжирског писца Југославији, диктатурама у Ираку, Куби, Јужној Кореји, спорту на колеџима у САД, сегрегацији на југу САД, високом школству у Африци, учешћу Тита на засе-

дању ОУН у Њујорку, о студентском граду у Паризу, односу младих Француза према „алжирској трагедији“, клубовима пријатеља Алжира у београдским гимназијама, Цејлону, Хавани, Хаитију, Базелу, Венецуели, кибуцима, турским и норвешким студентима, а објављене су и репортаже о Западном и Источном Берлину, о алжирским избеглицама студентима, са радне акције у Марсеју, итд.⁷⁸

*Универзална студентска сарадња крајем
50-их година – „људи у пукотинама блокова“
и „на свим меридијанима“*

Крајем 50-их година међународна сарадња ССЈ и студената Београдског универзитета текла је и даље на принципима постављеним почетком деценије: универзална студентска сарадња, равноправност, активна мирољубива коегзистенција, борба за слободу и независност колонијалних народа, против наоружања, посебно атомског, блоковске подељености и искључивости. Ти принципи су били еквиваленти ставовима југословенске дипломатије у међународним односима. У међународним студентским организацијама наведени циљеви нису наилазили на добар пријем. У очима Југословена COSEC и Међународне студентске конференције (1957. у Ибадану у Нигерији; 1958. у Лајдену; 1959. у Ла Кантути у Перуу) све су се више удаљавале од поставки са почетка 50-их година, осећала се све већа подвојеност, превага политичких питања, дискриминација мањих земаља, па и „отворени антикомунизам“ и одбојност према источноевропским земљама. Догађаји у Мађарској и Египту крајем 1956, а потом и у Алжиру, негативно су се одразили на међународну студентску сарадњу која је средином деценије била у успону и вратили је у атмосферу пропагандне сукобљености и нетрпељивости.⁷⁹ С друге стране, зближавање са МСС-ом, позитивна кретања у овој организацији и развој односа са социјалистичким земљама довели су до учешћа делегације ССЈ као посматрача на конгресу

⁷⁸ Видети: *Студент*, 1954–1960.

⁷⁹ АЈ, 145-119-448, Билтен ССЈ 1955–1959; АЈ, 142-43-152, Међународна студентска документација, бр. 7, 1957, Меморандум ССЈ VI МСК на Цејлону 1957; *Студент*, бр 20, 25. децембар 1956, 2; *Исто*, бр. 9, 8. април 1957, 1, 2; *Исто*, бр. 10, 15. април 1957, 2, 9; *Исто*, бр. 11, 22. април 1957, 1; *Исто*, бр. 20, 23. октобар 1957, 1, 2; *Исто*, бр. 26, 17. децембар 1957, 2; *Исто*, бр. 23, 16. децембар 1958, 2; *Исто*, бр. 14–15, 28. април 1959, 2; *Исто*, бр. 16, 13. мај 1959, 2; *Исто*, бр. 17–18, 27. мај 1959, 5; М. Nikolić, *n. d.*, 77–78; Miloško Druvović, *Saradnja studentskih pokreta*, *Naša stvarnost*, br. 9, 1956, 187–197; Pero Ivačić, *Studentski pokret u ovom času*, *Naše teme*, br. 3, 1957, 352–358; Vukašin Stambolić, *Povodom VIII MSK*, *Isto*, br. 3, 1959, 91–101.

МСС-а у Пекингу 1958. године. Иако је било ставова и акција које је ССЈ подржавао – расправа, закључци и нарочито однос домаћина Кине према југословенској делегацији, одуговлачење са давањем виза, учврстили су резерве југословенских студената према међународним организацијама и подстакли развој директне билатералне сарадње, засноване на превазилажењу разлика и третирању преваходно студентских питања.⁸⁰

О подељености студентског покрета, предрасудама и илузијама сукобљених пропаганди које су приказивале само „своју снагу и туђе слабости“ и онемогућавале превазилажење разлика, духовито је крајем 50-их писао студентски активиста Милош Стамболић. Он је предрасуде приказао случајем Канађанина који је пре доласка у Југославију мислио да су „комунисти чудовишта“, а подељеност дочарао анегдотом о скупу на којем су студенти имали задатак да напишу есеј о слону: „Француз је писао о љубави слона, Немац је почео нацрт предговора за томове увода у проблем слона, Азијат је писао о слону као жртви енглеског империјализма, Рус о улози слона у класној борби (један Источњак је дисквалификован јер је ухваћен у преписивању), Енглец је писао о мањим, већим, паметнијим и кориснијим слоновима, Југословен о слону и активној коегзистенцији, док је Американац у сваком слону који није на једном познатом америчком амблему видео носиоца комунистичке опасности, итд.“⁸¹ У то време блоковска подељеност студената света осећала се и у спорту, а од 1957. чињени су напори да се бар у тој сфери превазиђе и да се организују заједничке спортске игре у Паризу и Москви које би окупиле све студенте света.⁸²

У таквој атмосфери, билатерална сарадња ССЈ током друге половине 50-их година била је у успону и у њеној основи био је утемељен став да се може сарађивати без обзира на предрасуде и идеолошко-политичка неслагања. ССЈ је 1957. сарађивао са 73 националне студентске организације, а осим наставка устаљених веза, учвршћивани су односи са СССР-ом, Пољском и Румунијом (и осталим источноевропским земљама, сем Албаније) и отворане нове могућности

⁸⁰ АЈ, 114-226, Информација о учешћу представника ССЈ на конгресу у Пекингу, 8 – 16. септембар 1958; АЈ, 142-43-152, Међународна студентска документација, бр. 7, 1957, Статут МСС; Исто, Информација са конгреса МСС у Пекингу, септембар 1958; АЈ, 145-119-448, Билтен ССЈ 1955–1959; ДАМСП, ПА, Кина, 1958, ф. 66, досије 6, сигн. 420152; *Студент*, бр. 15, 14. октобар 1958, 2.

⁸¹ Милош Стамболић, *Слон је један али...*, *Студент*, бр. 16, 21. октобар 1958, 2.

⁸² *Студент*, бр. 3, 23. фебруар 1957, 2; *Исто*, бр. 12–13, 1. мај 1957, 11; *Исто*, бр. 17, 8. октобар 1957, 7; *Festival mladosti u Moskvi*, *Mladost*, бр. 17, 22. август 1957, 7

сарадње са азијским и афричким земљама. Свој циљ превазилажења разлика и подељености југословенски студенти су демонстрирали организовањем активности на којима су окупљали студенте из свих крајева света, са разних страна „гвоздене завесе“. Тако су се крајем 50-их година у летовалиштима, у Међународном студентском центру у Дубровнику, на Аутопуту, сусретали и дискутовали студенти из земаља које су биле идеолошки и политички супротстављене и непомирљиве.⁸³

Савез студената Београдског универзитета је 1957. сарађивао са 42 студентске организације, размењивао материјале и штампу, слао студенте у делегације, на конференције, семинаре, спортске и културне манифестације. У иностранству је било 867 студената: 235 на стручној пракси, 27 на екскурзијама, 232 у оквиру културне сарадње, 21 на семинарима, итд. Преко прихватног центра у Београду је боравило више од 1.000 студената из 50 земаља. Током августа 1957. у Београду је организован семинар студената медицине са 50 учесника из иностранства, а београдски студенти су учествовали на семинарима у Лунду, Бону, Стокхолму, Хамбургу, Прагу, Букурешту и другим градовима. Размењене су студентске делегације са универзитетима у Падови, Москви и Варшави, а студенти појединих факултета су вршили размену са факултетима у Познању, Прагу и Варшави. КУД „Бранко Крсмановић“ је био на турнеји у Западној Немачкој, Кини и на омладинском и студентском фестивалу у Москви. Спортисти су смањили одлазак у иностранство, тако да су тек крајем године рукометаши гостовали у Варшави, фудбалери у Софији, а неколико такмичара у Паризу. Организовано је десет стручних и туристичких екскурзија у земље Западне и Источне Европе.⁸⁴

⁸³ АЈ, 145-9-16, Пленум ЦО ССЈ, 22 – 23. новембар 1957. и реферат „Међународна сарадња студената и ССЈ 1957“, 22. новембар 1957; АЈ, 145-10-17, Пленум ЦО ССЈ, 10 – 11. мај 1958; АЈ, 145-28-82, Рад међународне комисије ССЈ после II конгреса ССЈ; АЈ, 145-31-89, Међународна активност ССЈ, 1957; АЈ, 145-89-393, 9. јул 1957; АЈ, 114-55, Записник састанка ЦК НОЈ, 18. фебруара 1958; АЈ, 114-84, Сарадња са СССР-ом, 1957; *Студент*, бр. 3, 23. фебруар 1957, 2; *Исто*, бр. 4, 4. март 1957, 2; *Исто*, бр. 11, 22. април 1957, 1; *Исто*, бр. 8, 1. април 1958, 1; *Исто*, бр. 9, 8. април 1958, 2; *Исто*, бр. 14, 7. октобар 1958, 2; *Mladost*, бр. 23, 20. март 1957, 5; *Tolerantna razmena mišljenja*, *Isto*, бр. 97, 20. август 1958, 5; *SSJ*, *Jugoslovenski pregled*, 1957, 22-23; *Ka univerzalnoj saradnji*, *Комунист*, бр. 39, 31. јануар 1958, 2; *Mika Tripalo*, *Međunarodna saradnja NOJ*, *Međunarodna politika*, бр. 188, 1. фебруар 1958, 16; *Vukašin Stambolić*, *Nužnost i potreba međunarodne studentske saradnje*, *Naše teme*, бр. 6, 1959, 65-76.

⁸⁴ АЈ, 145-81-363, Материјали са VII годишње скупштине СС Београдског универзитета, 1957; АЈ, 145-45-126, План и програм међународне активности УО СС за 1957/58.

Добар пример зависности међународне културне и студентске сарадње од политичких односа и међународне ситуације представља гостовање ансамбла београдских студената КУД „Бранко Крсмановић“ у Кини од 12. новембра до 28. децембра 1957. Управо у то време, средином новембра, у Москви је у оквиру прославе 40-годишњице Октобарске револуције одржано саветовање 12 комунистичких и радничких партија социјалистичких земаља на којем није учествовао СКЈ и објављена је Декларација којом су постављени принципи односа између социјалистичких земаља и нападнуте концепције СКЈ као ревизионистичке. Декларација, која је означила почетак погоршавања односа социјалистичких земаља и Југославије, поделила је гостовање КУД „Бранка Крсмановића“ на два различита дела.

Према извештају југословенске амбасаде у Пекингу, пре објављивања Декларације ансамбл је „свугде био приман и дочекиван топло и пријатељски“, а званични представници су испуњавали све жеље гостију. Прва представа, одржана на Пекиншком универзитету, претворила се у „манифестацију симпатија према нашој омладини и земљи“ и била пропраћена „овацијама“ великог броја студената, а потом хваљена у званичним круговима и кинеској штампи. Југославија је истицана као пример културне сарадње са иностранством. После неколико представа у унутрашњости земље ансамбл је поново одржао представу у Пекингу у оквиру прославе 29. новембра, којој су присуствовали председник владе Чу Ен Лај, друге истакнуте личности политичког и културног живота и чланови дипломатског кора. Та представа је уследила после објављивања Московске декларације и југословенски представници су наишли на „резервисан, па чак и хладан однос“ представника кинеског Министарства културе, који су јасно дали до знања да им „таква манифестација није по вољи у време хлађења односа после Московске декларације“. Чак су предлагали да се представа одржи у Шангају и да се пре почетка не интонирају националне химне (што је био обичај). Отказано је свечано омладинско вече поводом празника са учешћем кинеске омладине и студената, а „хладан однос“ се нарочито манифестовао у онемогућавању ансамбла да отпутује на гостовање у Вијетнам. Наступи ансамбла су снимани за радио и документарни филм, а чланови су имали више сусрета са представницима студената и омладине, претежно куртоазног карактера. Потом је ансамбл био на турнеји по јужној Кини где је „примљен доста суздржано, а у неким местима и хладно“. У Шангају су предвиђене три представе, а одржане две, мада су домаћини предлагали да буде само једна. У извештају је примећено да су на премијерама којима је присуствовала одабрана пу-

блика „аплаузи били одмерени“, да би потом редовна позоришна публика у истим дворанама „са одушевљењем поздрављала извођење програма“. Било је и изузетака: у Нанкингу ансамбл је дочекан срдачним манифестацијама и испраћен са поклонима. И многе посете фабрикама, школама и установама су се завршавале „спонтаним програмом“ и „манифестацијама пријатељства према Југославији“. Штампа је писала похвално о гостовању, али је „из политичких разлога то писање било сведено на најмању меру“. Програм ансамбла је током боравка видело око 50.000 људи, а чланови ансамбла су владањем „оставили леп утисак о нашим студентима и омладини“.⁸⁵

О принципима и резултатима међународне сарадње НОЈ и ССЈ говорио је Вукашин Стамболић, председник ССЈ, на VII конгресу СКЈ 1958. Циљеви сарадње, како је истакао, били су: ширење интернационалистичких, хуманистичких и социјалистичких идеја у земљи и свету, јачање мира, развијање пријатељства младих људи и упознавање других култура. У основи је лежала концепција универзалности, односно „што шира и свестранија сарадња са свим омладинским и студентским организацијама, ослобођена од идеолошке и политичке пристрасности и искључивости“, уз равноправност и узајамно поштовање и минимум прогресивности и демократичности. На тој основи се одвијало интензивно учешће југословенских организација у разним облицима и активностима међународне сарадње, стална кореспонденција, размена по неколико хиљада омладинаца и студената годишње. У настојањима да се превазиђу подељености и паралелизам у омладинском и студентском свету, посебно место су имали међународни семинари (у Дубровнику „Универзитет данас“, Задру „Путеви социјализма“ и други), на којима су, као ретко где у то време, разговарали студенти и омладинци из источних, западних и земаља Трећег света, покушавајући да превазиђу, или бар заобиђу, идеолошко-политичке и друге разлике и реше питања од заједничког интереса. Стамболић је истицао да су НОЈ и ССЈ за социјализам и марксизам, али то за разлику од организација осталих социјалистичких земаља земаља не постављају као услов за сарадњу. Само је такав приступ, по његовој оцени, користан и успешан.⁸⁶

⁸⁵ ДАМСП, ПА, Кина, 1958, ф. 66, досије 17, сигн. 49030. О Московској декларацији 12 партија видети: *Hronologija radničkog pokreta i SKJ 1919–1979*, том III, Beograd 1980, 156.

⁸⁶ АЈ, ЦК СКЈ, Конгреси, I/VII, к. 4/14, Дискусија Вукашина Стамболића. О међународним везама ССЈ и НОЈ од 1953. до 1958. доста је расправљано на VI конгресу НОЈ јануара 1958, као и на пленуму ЦК НОЈ 10. маја 1957 (АЈ, 114-6, VI конгрес НОЈ јануар 1958, о међународним везама НОЈ и ССЈ; АЈ, 114-7, Исто; АЈ, 114-9, Исто, Рад комисије за међународне везе).

На IV конгресу ССЈ јануара 1959. анализирана је међународна активност после III конгреса октобра 1956. и потврђени принципи на којима се развијала међународна сарадња студената. Констатовано је и подстакнуто ширење и јачање сарадње и пријатељства са националним студентским организацијама, на темељу равноправности, међусобног уважавања, мирољубиве коегзистенције држава са различитим системима, антиколонијализма, борбе против атомског оружја, али и заступања студентских права, реформе универзитетског образовања, итд. ССЈ је на тим принципима у то време одржавао везе са 70 националних унија и 12 међународних студентских организација. Између два конгреса, од 1956. до почетка 1959. године, 8.236 југословенских студената је боравило у преко 30 земаља, представници ССЈ су учествовали на 30 конгреса и конференција, 15 делегација је посетило друге земље, 100 представника је било на 52 међународна семинара, 5 културно-уметничких друштава са 1.057 чланова приредило је 23 турнеје и манифестације, 410 спортиста се такмичило на преко 20 сусрета, 1.450 студената је било на стручној пракси, а 2.456 студената на 113 научних екскурзија у готово свим европским земљама.

У Југославији је боравило 7.000 страних студената из 55 земаља са свих континената. Сам конгрес је представљао покушај превазилажења разлика и блоковских подела, али и показао њихову снагу и зависност студентске сарадње од политичке ситуације. Поред бројних делегација „са свих меридијана“, нису присуствовали совјетски студенти који су у оквиру антијугословенске кампање и заштитавања односа двеју земаља крајем деценије прекинули протоколе о сарадњи и нападвали Југословене као „лакеје америчког империјализма“ и „разбијаче студентског покрета“.

Резолуција конгреса о активности ССЈ у развијању међународне сарадње похвалила је резултате дотадашњег рада, потврдила постављене принципе, пре свега мирољубиву коегзистенцију и немешање у унутрашње ствари независних држава, осудила антијугословенску кампању, подржала борбу азијских и афричких земаља за слободу и заложила се за даљи развој универзалне сарадње и билатералних веза југословенских студената са студентима света, нарочито са земљама Африке, Азије и Јужне Америке.⁸⁷

⁸⁷ АЈ, 145-2-5, Рад Комисије за међународне везе на IV конгресу ССЈ 1959; Исто, Међународна активност ССЈ 1959; АЈ, 145-4-7, Извештај ЦО ССЈ о раду ССЈ у периоду између III и IV конгреса ССЈ, 29 – 31. јануар 1959; АЈ, 145-31-89, Међународна активност ССЈ, 1959; *Студент*, бр. 3, 15. јануар 1959, 2; *Исто*, бр 4, 17. фебруар 1959, 5; *Људи у пукотинама блокова*, Исто, бр. 5, 24. фебруар 1959, 2; *Исто*,

Крајем 50-их година међународна сарадња и размена студената и омладине регулисане су низом конвенција о културној сарадњи са земљама Европе, Азије, Африке и Америке: 1957. са Белгијом и Кином; 1958. са Чилеом и Уједињеном Арапском Републиком; 1959. са Ираком, Грчком, Индонезијом и Суданом; 1960. са Мексиком, Индијом, Кубом, Авганистаном и Италијом.⁸⁸

У оквиру ССЈ и београдски студенти су развили плодну међународну сарадњу крајем деценије. Током 1958/59. настављене су традиционалне везе (посете и преписка) са универзитетима у Падови, Варшави, Стокхолму, Лунду, Хелсинкију, Москви и са студентима социјалистима из Хамбурга и Берлина, а тражене су могућности за блискије везе са студентима Азије и Африке. Студенти из Београда и Новог Сада су били у Пољској три недеље, учествовали су на више међународних семинара у иностранству, на конференцијама међународних организација (у Турској, Немачкој и Норвешкој), на радној акцији у Тунису и Пољској (12 студената), на скупштини AISEC-а и семинару о планској привреди у Загребу и учествовали у организацији скупа Међународне клиничке конференције у Београду и Загребу, семинара „Универзитет данас“ у Дубровнику и семинара о коегзистенцији и интелигенцији у Љубљани. Делегације ССЈ су биле на панафричкој конференцији у Тунису и првој арапској студентској конференцији у Каиру, на конференцији уредника студентских листова у Оксфорду, на националним конгресима студената Француске, Италије и Туниса. Око 250 студената је боравило на стручној пракси у иностранству преко одговарајућих организација, а студенти језика су се сналазили преко разних установа (8 студената немачког у Бечу, 10 енглеског језика на семинару у Дубровнику и у Енглеској, студенти француског су преко УНЕСКО-а ишли у Париз, италијанског у Перуђу, слависти у Пољску, а 10 оријенталиста преко Комисије за културне везе са иностранством у Египат). Стручне и туристичке екскурзије су због штедње биле ограничене на најнеопходније, са највећим стручним и политичким ефектом, као и путовања спортиста. КУД „Бранко Крсмановић“ је учествовао на фестивалу студентских хорова у Торину, на омладинском фестивалу у Бечу и турнејама у Лондону и Сирији. Спортисти су учествовали на

бр. 8, 18. март 1959, 5; *IV kongres SSJ*, Sarajevo 1959, 56–60; *Yugoslav students and universities*, 71–73.

⁸⁸ *Međunarodni ugovori FNRJ*, 1957–1960; АЈ, 130-637-1054, Судан; АЈ, 130-638-1057, УАР; АЈ, 130-644-1066, Индија; АЈ, 130-644-1067, Индонезија; АЈ, 114-236, Извештај делегације НОЈ са пута по Тунису и Мароку, 15. април 1958; Исто, Извештај о боравку омладинских делегација Африке и Ј. Америке у ФНРЈ, август 1959.

универзијади у Торину, а смучари су били у Греноблу и Пољској. Клуб за УН и Клуб за међународну сарадњу наставили су рад, а основан је и Клуб пријатеља италијанског универзитета за странце у Перуђи. Укупно је у иностранству било 980 студената Београдског универзитета; отприлике исто толико из иностранства је гостовало у Београду, 500 их је било у прихватном центру, а 172 на стручној пракси у Србији. Студенти из иностранства су 1959, поред летовања и турнеја по Југославији, били у прихватном центру у Београду, а њих 12 на деоници аутопута Параћин – Ниш. На том делу аутопута радила су 142 омладинца из иностранства: из Пољске 30, Норвешке 24, УАР и Цејлона по 19.⁸⁹

После оснивања првих факултета половином деценије, почела је скромна међународна активност студената Новог Сада. Универзитетски одбор СС новосадских факултета и виших школа у Војводини имао је од октобра 1956. до јануара 1959. сталне везе само са једном студентском организацијом у иностранству, са Варшавског универзитета, које су обухватале преписку, размену информација, штампе, делегација и учесника на семинару. Августа 1957. група студената из Новог Сада боравила је 15 дана у Варшави, што је био први контакт, а посета је узвраћена априла 1958. Маја 1958. једна студенткиња (Јудита Цофман) из Новог Сада присуствовала је прослави 150-годишњице Варшавског универзитета и семинару математичара. У том периоду ниједан студент из Новог Сада није учествовао на међународним конференцијама и конгресима; секретар УО Ладислав Варга је присуствовао политичком семинару у Њујорку у лето 1957. и семинарима у Дубровнику и Котору 1958. Међународне културне и спортске активности у Новом Саду није било, као ни одласка на стручну праксу преко одређених организација, на радне акције и кампове; један студент је користио контакт стипендију у Западној Немачкој 1958, седам студената Филозофског факултета је 1958. било у Енглеској на језичкој пракси, а изван бр. је одлазио на праксу у приватном аранжману у Француску, Енглеску и Немачку, али о томе није било евиденције. Организовано је

⁸⁹ АЈ, 145-3-6, Извештај о међународној активности СС Београдског универзитета између III и IV конгреса ССЈ; АЈ, 145-26-75, Подаци о раду СС универзитета, 1958/59; АЈ, 142-43-152, Информација о међународним активностима ССЈ, 1959; АЈ, 142-45-156, подаци Савезног СУП-а; *Међународна активност БУ у школској 1958/59. години*, Студент, бр. 11, 8. април 1959, 2; *Исто*, бр. 17–18, 27. мај 1959, 5, 11; *Интензивна сарадња*, *Исто*, бр. 21, 7. октобар 1959, 2; *Исто*, бр. 22, 14. октобар 1959, 2; *Исто*, бр. 22, 14. октобар 1959, 2; *Исто*, бр. 23, 21. октобар 1959, 2; *Исто*, бр. 17, 17. новембар 1959, 2; *Yugoslav students and universities*, 71–73; *Susreti prošlog ljeta*, *Naše teme*, бр. 5, 1959, 140–146; *Aktivnost SSJ*, *Jugoslovenski pregled*, 1960, 304; *Sedmi festival omladine i studenata, Beč 1959*, *Socijalizam*, бр. 5, 1959, 94–100.

девет научних, стручних и туристичких екскурзија у Италију, Немачку, Француску и Пољску, на којима је било 210 студената. Јула 1958. одржана је дискусија са делегацијом алжирских студената, а повремено су организоване и друге акције. У посматраном периоду из Новог Сада и Војводине у иностранству је било 236 студената, углавном на екскурзијама, највише са Пољопривредног факултета (103), а у Новом Саду је боравило 58 студената из иностранства (Пољска, Алжир, Канада, Перу, Румунија, Кина).⁹⁰

Крајем 1958. у Новом Саду је гостовао Национални театар из Алжира. У пролеће 1959. делегација СС Београдског универзитета у којој је био и представник Новог Сада, гостовала је у Пољској и потписала протокол о сарадњи студентских организација у виду размене студената, посета, екскурзија. У складу с тим, октобра 1959. група асистентата пољских универзитета посетила је факултете и културно-научне установе у Новом Саду, а маја 1960. студентска одбојкашка репрезентација Пољске је играла са репрезентацијом Новог Сада и победила са 3 : 0. Марта 1960. у Новом Саду је гостовала и делегација студената из Туниса.⁹¹

Преглед деценије међународне сарадње ССЈ може се закључити 1960. годином. Југословенски студенти су тада сарађивали са 73 националне и 15 међународних студентских организација, учествовали на састанку националних студентских организација у Варшави, националним конгресима Пољске, Енглеске, Француске, Туниса и Алжира и на двадесетак међународних конференција, сусрета и семинара широм света (Стокхолм, Крим, Будимпешта, Берлин, Хамбург, Осло и др.), организовали низ традиционалних семинара и конференција у земљи („Универзитет данас“ у Дубровнику, семинар о миру, антиколонијализму и помоћи неразвијеним земљама у Дубровнику, семинар у Љубљани, итд.), примили делегације СССР-а, Бугарске, Туниса, Ирака, латиноамеричких земаља, итд. На стручну праксу је упућено 830 студената, а туристички су преко Бироа у иностранство путовале 74 групе. Коначно су успостављени блискији контакти са афричким студентима: у пролеће 1960. делегација студената Туниса је посетила Београд, Нови Сад, Ниш, друге универзитетске центре у земљи, градилиште Аутопута и

⁹⁰ АЈ, 145-3-6, Међународна активност СС у Новом Саду, 1956–1959; АЈ, 145-45-127, Извештај Ладислава Варге из Њујорка; Исто, Извештај делегације новосадских студената са боравка у Пољској, августа 1957; Исто, Извештај студената Пољопривредног факултета са посете Западној Немачкој.

⁹¹ *Index*, br. 4, 15. januar 1959, 3; *Isto*, br. 8, 15. maj 1959, 1; *Isto*, br. 9–10, 15. jun 1959, 5. *Isto*, br. 13, 20. oktobar 1959, 3; *Isto*, br. 21, 30. mart 1960, 2; *Isto*, br. 24, 15. maj 1960, 10.

потписала протокол о сарадњи. Делегација ССЈ је присуствовала првом конгресу латиноамеричких студената, сарађивала са афричким и арапским студентским организацијама, пружала отворену подршку борби кубанских, алжирских и других колонијалних и неразвијених земаља.⁹² Снажан интерес за афричке земље и успостављање веза крајем 50-их и почетком 60-их година били су праћени и захтевима за боље упознавање историје, културе, друштвено-економске и политичке ситуације у Африци кроз школски систем, публицистику и науку.⁹³

Београдски студенти су наставили старе везе (Падова, Варшава, Западни Берлин, Хамбург, Бон, Стокхолм, Москва, Хелсинки, Лунд, Лил, Хамбург) и успоставили нове контакте са универзитетима у Лајпцигу, Софији, Букурешту, Каиру, Рангуну, Багдаду и Хавани. Лета 1960. у иностранству је било 1.500 студената Београдског универзитета, од чега 300 на стручној пракси (125 техничара, 85 медицинара, 29 економиста, 28 стоматолога, 13 ветеринара и 10 фармацеута, највише у Немачкој, Пољској, Француској и Енглеској). И студенти језика су у већем броју ишли у иностранство (20 у Енглеску, 15 у Беч, 8 у Француску, 50 у Перуђу), итд. КУД „Бранко Крсмановић“ је марта 1960. учествовао на фестивалу у Венецији, а током лета исте године био на двомесечној турнеји по САД.⁹⁴ *Студент* је извештавао о посети чланова друштва Универзитету Јејл, „случајном“ сусрету са Титом на Петој авенији, одушевљењу публике, али и инциденту који су емигранти изазвали на концерту у Карнеги холу.⁹⁵

Школске 1960/61. године СС Београдског универзитета је сарађивао са 95 студентских организација широм света; на стручној пракси је било 250, а на научно-туристичким екскурзијама преко 600 студената.

⁹² АЈ, 145-13-21, Саветовање о међународним активностима ССЈ, 17. март 1960; АЈ, 145-22-58, састанак председништва ЦО ССЈ 16. март 1960; АЈ, 145-31-89, Сарадња ССЈ са студентским организацијама социјалистичких земаља, 1959/60; АЈ, 114-216, Рад Комисије за међународне везе ЦК НОЈ, 1960; АЈ, 114-220, Информација о међународним везама НОЈ 1959. и 1960; *Студент*, бр. 3, 12. јануар 1960, 2; *Исто*, бр. 13, 19. април 1960, 2; *Исто*, бр. 19, 31. мај 1960, 1; *Лето 1960*, 25. јул 1960, заједничко издање југословенских студентских листова, 2, 3; *Исто*, бр. 21, 4. октобар 1960, 2; *Међународни семинар у Дубровнику о миру колонијализму и помоћи неразвијеним земљама*, Младост, бр. 204, 7. септембар 1960, 1; Latinka Perović, *Међународни оmlадински и студентски семинар „Mir, borba protiv kolonijalizma i pomoć nerazvijenim zemljama“*, *Socijalizam*, бр. 5, 1960, 101–107.

⁹³ Rene Lovrenčić, *Afrika u našoj publicistici, u obrazovanju i u nauci*, *Naše teme*, бр. 7, 1961, 1096–1099.

⁹⁴ АЈ, 145-81-363, XV годишња скупштина СС Београдског универзитета, 5 – 6. новембар 1960; *Студент*, бр. 19, 31. мај 1960, 2; Шефкет Зимоњић, *На свим меридијанима*, *Исто*, бр. 20, 14. јун 1960, 2; *Исто*, бр. 8, 15. март 1960, 2; *Исто*, бр. 23, 18. октобар 1960, 1.

⁹⁵ *Исто*, бр. 31, 13. децембар 1960, 1; *Исто*, бр. 32, 20. децембар 1960, 2.

Представници СС су били на 23 семинара, конгреса и фестивала у свету, у Дубровнику и Љубљани. Успостављене су везе са Утрехтом и Мичигеном и настављени стари контакти, узајамне посете, размена материјала и писама са универзитетима из Западне и Источне Европе. На стручној пракси су била 124 југословенска и 92 страна техничара; по 50 медицинара, 28 економиста, 22 стоматолога, 13 ветеринара и 4 фармацеута, а студенти језика су се и даље прилично тешко сналазили за одлазак у иностранство (40 студената италијанског било је преко СС на Универзитету за странце у Перуђи, 30 студената у Француској, мали број студената енглеског и немачког је камповео преко Бироа, а оријенталиста преко Комисије за културне везе у Египту). На екскурзије је преко Бироа ишло 15 група са 20–30 студената; београдски студенти су били на радним акцијама у Тунису, Мароку, Швајцарској, Немачкој, СССР-у и Бугарској, а међународна бригада је радила на изградњи Аутопута. КУД „Бранко Крсмановић“ је посетио осам држава Европе и Америке, фудбалска репрезентација Београдског универзитета је гостовала у Француској, а група спортиста је учествовала на Универзијади у Софији.⁹⁶

Семинар „Универзитет данас“ у Дубровнику, организован од јула 1956, сваког лета је окупљао наставнике и студенте из ФНРЈ и страних земаља, који су подносили реферате и дискутовали о различитим питањима универзитета, наставе и студената. Сваке године је растао број учесника из иностранства: 1957. – 37 студената и 12 професора; 1958. – преко 100 професора и студената из 20 земаља; 1959. – 63 професора из 12 држава и 48 студената из 20 држава; 1960. – 78 професора и 82 студента из 37 земаља, са свих континената, сем Аустралије: поред 17 Југословена били су студенти из СССР, САД, УАР, Алжира, Аустрије, Белгије, Бурме, Бугарске, Грчке, Данске, Еквадора, Индије, Енглеске, Немачке, Етиопије, Индонезије, Ирака, Италије, Француске, Јордана, Канаде, Колумбије, Луксембурга, Мартиника, Пакистана, Палестине, Пољске, Родезије, Саудијске Арабије, Тогоа, Туниса, Финске, Холандије, Чилеа, Швајцарске и Шведске. У организацији и раду, поред Београдског и других универзитета, ЗЈУ и ССЈ, учествовали су УНЕСКО, WUS, МСС и COSEC. Семинар се до краја деценије афирмирао као важна међународна институција и представљао је једно од ретких места у тадашњем свету на којем су се сусретали и дискутовали студенти из блоковски подељених и супротстављених земаља и са-

⁹⁶ *Izveštaj o radu SS Beogradskog univerziteta u školskoj 1960/61. godini*, Beograd 1961, 72–77; AJ, 145-45-126, Међународна активност 1960/61.

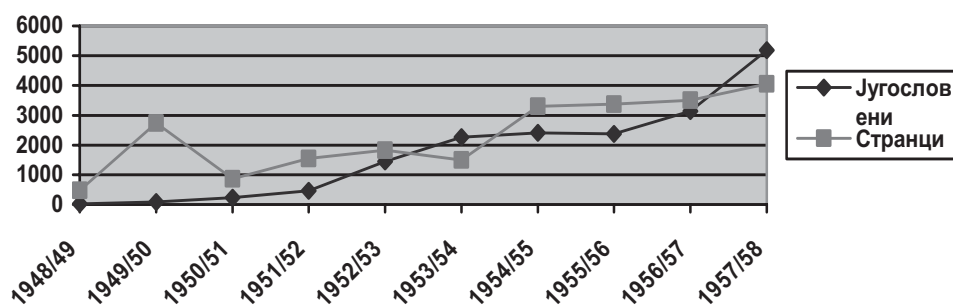
мим тим превазилазили предрасуде и развијали дух сарадње и разумевања.⁹⁷

Тако су заокружени напори које је југословенска студентска организација чинила од почетка 50-их година на сталном интензивирању међународних веза и успостављању сарадње са „свим демократским студентима света“. Стално растући резултати тих напора током деценије могу се пратити на табели и графикону кроз један од могућих критеријума: кретање броја студената из земље који су путовали у иностранство и броја страних студената који су посетили Југославију.

Табела 3: *Одлазак југословенских студената у иностранство и долазак страних студената у Југославију 1948–1958.*⁹⁸

Година	Наши студенти у иностранству	Страни студенти у Југославији
1948/49	24	476
1949/50	87	2.735
1950/51	235	870
1951/52	461	1.542
1952/53	1.447	1.825
1953/54	2.265	1.500
1954/55	2.404	3.304
1955/56	2.369	3.368
1956/57	3.134	3.500
1957/58	5.184	4.050

Графикон: *Одлазак југословенских студената у иностранство и долазак страних студената у Југославију 1948–1958.*⁹⁹

⁹⁷ Tihomir Vulović, *Međunarodni seminar „Univerzitet danas“*, Univerzitet danas, br. 1–2, 1960, 29–33; *Informacija o međunarodnom seminaru „Univerzitet danas“*, Isto, br. 7–10, 1960, 259–274; AJ, 145–89–393.

⁹⁸ *Yugoslav students and universities*, 72.

⁹⁹ *Isto*.

Развој сарадње са иностранством крајем деценије био је праћен проблемима и политичким отпорима. Поред недостатака у организацији и спровођењу стручне праксе у иностранству и других облика сарадње, крајем 50-их година су постојале и оштре критике негативних политичких страна веза са иностранством и дискусије о том питању у партијским редовима.

На састанку 24. децембра 1959. поједини чланови Универзитетског комитета су у сваком облику међународне сарадње видели и пре-наглашавали „страни утицај“ и „непријатељску пропаганду“, сматрали да студенти уче језик само да би отишли у иностранство, да много путују и „једнострано“ упоређују стање у свету и у земљи, не водећи рачуна о објективним околностима. Разматрано је организовање семинара о борби против страних утицаја, па чак ограничавање или спречавање одлазака студената у иностранство и набавке стране литературе (Душан Митевић, Брана Милосављевић).

Загорка Пешић се успротивила истицању само негативних примера страног утицаја и затражила да се прави разлика између „непријатељске пропаганде“ и пропаганде која има за циљ упознавање стране земље и културе (учење језика, посећивање страних читаоница, набавку стране литературе, итд.). Захтевала је да се спречи „дивље“ одлажење у иностранство и самостално учење језика у приватним кућама, а омогући да се организоване везе развијају и јачају.

Душан Митевић, Урош Мартиновић и други су оценили да је од „бруталне“ опаснија „префињена“, „суптилна“ пропаганда, да и курсеви страног језика могу представљати „опасност“, да треба спречити „деловање на наше људе економским стимулансима“, опрезно прилазити размени студената и публикација и „скроз забранити неке материјале“ Мартиновић је сматрао да Загорка Пешић има „илузије“ и закључио да је „свака пропаганда штетна јер нас не уче Енглези што нас много воле, већ свакако имају одређене намере“.¹⁰⁰

Бранко Костић је додао да „давање разних сендвича за доручак нема за циљ да помогне нашим студентима, већ се ради о одређеном утицају“, али да се против таквог утицаја не треба борити забранама већ политичким објашњавањем. Бошко Карановић је сматрао да су стране читаонице „нешто потпуно непотребно“.

Душан Пухало је истакао проблем Филозофског факултета где се студенти „формирају на страном утицају“ и указао да „ефекти стране

¹⁰⁰ ИАБ, УК, ф. 51, Записници Универзитетског комитета, 24. децембар 1959.

пропаганде нису у стварању агената већ у колонијалном менталитету“. Владо Неоричић је говорио о различитим формама пропаганде страних културних центара у земљи, повезивању са домаћом „реакцијом“ и информбировцима, ширењу билтена, курсевима језика, „несвесном пропагандном деловању“ преувеличавањем успеха страних земаља и изношењем „неконтролисаних изјава о иностранству“ и „наших слабости“ по повратку са путовања. И он је делио мишљење да су стране читаонице центри пропаганде, али да их не треба „бојкотовати“ већ толерисати и користити до извесне мере.

Други дискусанти на овом састанку су такође критиковали одлазак студената у иностранство и запошљавање без контроле, постављали питање давања пасоша, корисности научних екскурзија и посебно „контрапропаганде“ коју Партија треба да врши у односима са иностранством.¹⁰¹

Без обзира на интензитет, ширење и значај међународне студентске сарадње, коју је уобличавао и форсирао сам државни и партијски врх преко потчињених органа и давањем смерница и примера својом дипломатском активношћу, постојали су и даље отпори и неповерење према намерама страних земаља и контактима југословенских студената са иностранством. На негативне стране сарадње са иностранством су нарочито указивали партијски функционери и то пре свега студенти комунисти.

Значај сарадње, ширење пријатељских веза, превазилажење подела, углед Југославије у свету и улога на повезивању Истока и Запада, бројне користи од међународних контаката – све је то често било у сенци страха од стране пропаганде, негативних утицаја, преношења страних искустава и појава међу омладину и у друштвени живот у земљи, а нарочито од повезивања страних утицаја са „домаћом реакцијом“ и „унутрашњим непријатељима“. О томе сведочи и чињеница да је у писму ЦК СКЈ поводом демонстрација студената у Загребу, Ријеци и Скопљу маја 1959. године и дискусијама на београдским факултетима о том писму и о демонстрацијама уопште, један од узрока „немилих догађаја“ налажен управо у страном утицају и пропаганди, деловању „реакционара из земље и емиграције“ и лошем реаговању партијских органа и студената. На факултетским партијским састанцима скретана је пажња да студенти треба да избегавају билтене страних амбасада јер могу да негативно утичу на њих; изношено је мишљење да праксу у иностранству треба смањити и „далеко више повести ра-

¹⁰¹ Исто.

чуна о томе ко иде“, јер по начину избора који је уважавао само стручне квалитете постојала је „велика могућност да се такви студенти ангажују за непријатељски рад“; истицана су и искуства студената којима су у иностранству прилазили „са намером да их врбују“ и тражена је јача партијска контрола над екскурзијама и другим одласцима студената у иностранство.¹⁰² Таква негативна искуства и последице је требало предупредити опрезношћу, строгом контролом и усмеравањем, па у крајњем случају и ограничавањем и спутавањем међународних контаката и одлазака у иностранство.

¹⁰² ИАБ, УК, ф. 91, Прорада писма УК ЦК СКЈ на београдским факултетима, мај – јун 1959.

Трећа глава

ТРАНСФЕР ЗНАЊА – СТРАНИ СТУДЕНТИ У БЕОГРАДУ 1945–1960

Вид међународне универзитетске сарадње којем треба посветити посебну пажњу јесте школовање страних студената у Србији и Југославији после Другог светског рата, нарочито током 50-их година. Мада је страних студената у Београду и Југославији и пре рата било у приличном броју, није било развијено планско и смишљено школовање странаца. У значајнијем броју су били заступљени само руски и бугарски студенти. Руски студенти беломигранти су се после Првог светског рата у великом броју уписивали на све југословенске универзитете и било их је од 1.780 у 1923/24, преко 1.200 у 1929/30, до 293 у 1938/39. школској години. Највише их је било у Београду, и то 917 – 1929/30. (13,3% а 273 – 1938/39. (3,5% Међу њима су у почетку били студенти којима је револуција прекинула студије у Русији, а потом све више средњошколци који су школу завршили у Краљевини Југославији. Према неким подацима диплому Београдског универзитета од 1919. до 1936. стекло је 638 руских студената, највише на Медицинском, Техничком и Пољопривредно-шумарском факултету. Већ 1921. формирано је Удружење руских студената, а постојала су и њихова стручна удружења. Број Руса је временом опадао, а током 30-их година примат су на Београдском универзитету и у Југославији преузели студенти из Бугарске. Бугара је било мало на југословенским универзитетима све док 1933. на Софијском универзитету није уведен *numerus clausus*, а потом Универзитет и затворен. Од тада се један број бугарских студената уписивао на југословенске универзитете, тако да је у Београду 1934/35. било 210 (2,7%), 1935/36. – 260 (3,6), 1936/37. – 439 (6,1%) а 1937/38. – 536 Бугара (6,8%)¹ У знатно мањем броју долазили су сту-

¹ Драган Алексић, *Удружења страних студената на Београдском универзитету*, Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас, I, Београд 1989, 287–296; Предраг Марковић, *Европски утицаји на Београдски универзитет између два светска рата*, Исто, 187; Јубодрог Димић, *Ruska emigracija u kulturnom životu građanske Jugoslavije*, Историја 20. века, 1–2, 1990, 16–20; Драган Алексић, *Ruski studenti – emigranti na Beogradskom univerzitetu između dva svetska rata*, *Токони историје*, 1–2, 1992, 43–59; *Беломиграција у Југославији 1918–1941*, (прир. др Тома Миленковић и др Момчило Павловић), том 1, Београд 2006, 256–259; Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Београд 2004, 37–39.

денти из других земаља. Крајем 30-их година у Београду су студирали славистику Рециналд Џорџ Артур де Бреј и његова супруга Елси Викторија Вестерби из Енглеске;² на Богословском факултету је сваке године студирало по 20–40 студената из различитих земаља, највише руских емиграната, а потом и Чеха, Пољака, Словака, Румуна, Немаца, Грка, Албанаца, Мађара; странаца је спорадично било и на другим факултетима.³

У међуратном периоду југословенска влада је давала дозволе за студирање страних држављана, али није било осмишљене политике школовања, а посебно не стипендирања страних студената. Њихово присуство у Југославији и на Београдском универзитету било је последица невољног изгнанства из домовине (Руси), ограничења уписа на домаћем универзитету (Бугари), или спорадична појава (остали). Тек у послератном периоду, иако број страних студената у почетку није био већи него пре рата, страни студенти у Југославији и у Београду почињу да студирају у оквиру међународног положаја и спољнополитичких односа државе, осмишљене, мање или више ефикасне државне и партијске културне политике и културне, научне и просветне сарадње са иностранством.

„Пријатељи“ из Источног блока на студијама у Београду 1945–1949

Непосредно после рата, у условима блиске политичке и културне сарадње са земљама „народне демократије“, нарочито са Албанијом и Бугарском, на Београдском и другим југословенским универзитетима и вишим школама појавио се знатан број студената из ових земаља. Закључивањем конвенција о културној сарадњи са Чехословачком, Албанијом, Бугарском, Румунијом и Мађарском 1947. године размена студената је била установљена на реципрочној бази.⁴ Највише је била развијена са Бугарском, док су албански студенти у великом броју студирали у Југославији, без примене реципроцитета, на основи „пријатељства“, блиских односа две државе и народа, израза сарадње два покрета

² Ranka Ђурић, *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*, Beograd 2005, 188–189.

³ Предраг Пузовић, *Годишњи извештаји Православног богословског факултета Ректорату Универзитета од 1920. до 1940.*, Српска теологија у 20. веку: истраживачки проблеми и резултати, књ. 2, Београд 2007, 77–97.

⁴ *Међународни уговори ФНРЈ*, бр. 1, 1947, 2–8; *Исто*, бр. 2, 1947, 12–20; *Исто*, бр. 3, 1947, 24–28; *Исто*, бр. 1, 1948, 2–6; *Исто*, бр. 2, 1948, 10–14; Архив Југославије (АЈ), фонд Президијум Владе ФНРЈ, 15–16, Културне конвенције 1947.

током рата и материјалне подршке Југославије Албанији после рата. С друге стране, сарадња са Чехословачком и СССР-ом у послератном периоду углавном се заснивала на слању југословенских студената на универзитете ових земаља, док је знатно мањи број студената долазио у Југославију.⁵

Свим пословима око школовања страних студената у Југославији, одређивањем броја, додељивањем стипендија, бригом о доласку, смештају и разним потребама, бавили су се савезни органи задужени за просвету и културу: у почетку Министарство просвете ДФЈ 1945–46, потом Комитет за школе и науку ФНРЈ 1946–1948, па Министарство за науку и културу ФНРЈ 1948–1950, а касније Савет за науку и културу ФНРЈ. Ови органи су координисали рад са Министарством иностраних послова и посланствима у појединим државама, републичким органима задуженим за просвету и културу и појединим високошколским установама.

Министарство просвете ДФЈ је већ новембра 1945. приликом уписа у прву послератну школску годину одлучило да на југословенске универзитете прими 50 студената из „пријатељске“ Албаније, упркос тешкоћама, ратној штети и малом броју места. Због обима разарања студенти су били више упућивани у Загреб и Љубљану него у Београд, обезбеђен им је смештај у домовима и исхрана у мензама, а упркос недостатку средстава додељено је и по пет стипендија за студије на сва три универзитета.⁶ Председник албанске владе Енвер Хоџа је средином децембра 1945. питао југословенског посланика у Тирани Јосипа Ђерђу да извиди могућност за примање већег броја албанских студената у Југославији, на шта је Министарство иностраних послова дало мишљење да је „из политичких разлога потребно да примимо што већи број

⁵ Бранко Петрановић, *Југословенски студенти – стипендисти у иностранству и страни студенти на југословенским универзитетима 1945–1948*, Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988, 973–974. Овде неће бити речи о југословенским студентима у иностранству. О томе видети: Мирослав Перишић, *Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, докторска дисертација, Филозофски факултет у Београду, 2006; Исти, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, Београд 2008; Исти, *Veliki zaokret 1950: Jugoslavija u traganju za vlastitim putem. Kultura – oslonac, prethodnica i sastavni deo politike*, Pisati istoriju Jugoslavije. V deo – nje srpskog faktora, Beograd 2007, 237–282.

⁶ *Културна политика Југославије 1945–1952*, Зборник докумената, књ. 1, приредили Бранка Докнић, Милић Ф. Петровић и Иван Хофман, Београд 2009, 564, док. бр. 263, АЈ, 313-1-2, Министарство просвете – МИП-у, пов. бр. 823, 17. новембар 1945; и док. бр. 264, АЈ, 313-6-27, Министарство просвете – МИП-у, бр. 6971, 30. новембар 1945; Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије (ДАМСП), Политичка архива (ПА), Албанија, 1946, ф. 2, досије 6, сигн. 5601, 5906, 6113, 6133.

студената из Албаније и да истима по могућности доделимо и стипендије“, одлучено је да се прими „неограничен“ број албанских студената, уз претходно извештавање о броју и струци ради распореда по факултетима.⁷ Први албански студенти су стигли у Југославију јануара 1946.⁸ И за бугарске студенте је начелно дат пристанак да студирају у Југославији, уз проверу понашања током рата; упозорено је на мали број места и они су упућени углавном у Љубљану и Загреб.⁹

Школске 1946/47. у Југославији је студирало 184 албанска студента, 108 стипендиста албанске и 76 југословенске владе; од тога је у Београду било 48 студената, 35 стипендиста албанске и 13 југословенске владе: 16 на Филозофском, 12 на Медицинском, 8 на ДИФ-у, по 4 на Правном и Техничком и по 2 на Економском и Пољопривредно-шумарском факултету.¹⁰ Министарство иностраних послова се залагало да сви албански студенти буду примљени у домове „како би могли бити у сталном, пријатељском и другарском додиру са нашим студентима“, што је узимано у обзир тако да су и студенти Албанци у Београду становали у студентском дому.¹¹

Према подацима које су факултети доставили Ректорату крајем 1947. године на Пољопривредно-шумарском је студирало 11 страних држављана и то 4 Румуна, 3 Бугарина, 2 Совјета и 2 Албанца; на Ветеринарском 15 и то 7 Румуна, 4 Совјета, 3 Грка и 1 из Велса; на Правном је било 22 страна студента и то по 7 из Албаније и Бугарске, 4 из СССР-а, и по 1 из Чехословачке, Пољске, Немачке и Италије; на Фармацеутском је био само 1 странац, из Бугарске; на Филозофском је било уписано 17 страних студената и то 8 из Албаније, 5 из СССР-а, и по 1 из Пољске, Румуније, Грчке и Италије; на ПМФ-у је било 12 странаца и то 5 из Румуније, 4 из СССР-а и 3 из Албаније; на Богословском је било 6 странаца и то 5 из Чехословачке и 1 из СССР-а. Дакле укупно на Универзитету, без података за Технички и Медицински факултет, била су 84 страна студента – по 20 из СССР-а и Албаније, 17 из Румуније, 11 из Бугарске, 6 из Чехословачке, 4 из Грчке, по 2 из Пољске и Италије, и по 1 из Немачке и Велса. У великој мери су били у питању

⁷ ДАМСП, ПА, Албанија, 1946, ф. 2, досије 6, сигн. 7113, 350.

⁸ ДАМСП, ПА, Албанија, 1946, ф. 2, досије 6, сигн. 699, 601.

⁹ *Културна политика Југославије...*, 569–570, док. 268, АЈ, 313-6-27, МИП – Министарству просвете, бр. 4449, 29. август 1945; док. 269, Министарство просвете – МИП-у, бр. 3662, 8, септембар 1945

¹⁰ АЈ, 50-57-119, Комитет за школе и науку ФНРЈ – Председништву Владе ФНРЈ, бр. 6797, 4. септембар 1947; АЈ, фонд Комитет за школе и науку ФНРЈ, 315-6-15, Албански студенти у ФНРЈ 1946–1947. преписка и спискови; АЈ, 315-49-115, Албански студенти у ФНРЈ 1946–1947.

¹¹ ДАМСП, ПА, Албанија, 1946, ф. 2, досије 6, сигн. 10074.

потомци Руса белоемиграната и Срби из страних држава, највише Румуније.¹²

Југословенска влада је јула 1947. прихватила да стипендира све албанске студенте који су желели да студирају у Југославији и понудила више од 100 стипендија за школску 1947/48. У ФНРЈ је крајем 1947, после строге политичке контроле, требало примити 235 стипендиста албанске владе, а планирано је да се прими још око 100 студената стипендиста појединих југословенских установа. Одређено је да на Београдском универзитету студира 77 стипендиста албанске владе (29 на Економском, 12 на Правном, 6 на Ветеринарском, 2 на ПМФ) и 35 стипендиста југословенске владе (11 на Економском, 6 на Правном, 3 на Филозофском, 8 на Пољопривредно-шумарском, 1 на Ветеринарском, 6 на ПМФ), а остали на факултетима и високим школама у Загребу (8325), Љубљани (6132) и Сарајеву (138). Албански студенти у Београду становали су у студентским домовима „Иво Лола Рибар“ и „Вера Благојевић“ и примали су стипендију од 2.500 динара. Према извештајима домских управа, Албанци су били марљиви, у почетку повучени, али после првих контаката са југословенским студентима постајали су „блажи“ и „дружељубивији“. Домске управе, универзитетски и државни органи су чинили разне напоре да им олакшају и улепшају боравак у земљи.¹³ На одбијање факултета да упишу албанске студенте због кашњења и нелегалних докумената, начелник Комитета за школе и науку ФНРЈ Милутин Иванушић интервенисао је јануара 1948, указао на „велику потребу Албанске републике за кадровима“ и затражио да им се дозволи упис и омогући полагање испита већ у јуну. Председништво владе ФНРЈ је иначе омогућавало да се и током лета исплаћује стипендија албанским студентима који желе да остану у Југославији како би учили језик.¹⁴

Школске 1947/48. у Југославији је студирало 15 бугарских студената: 10 у Загребу и 5 у Београду. По пољу културне сарадње са Бугарском 1948/49. биле су предвиђене по 23 узајамне стипендије (20 за

¹² Архив Србије (АС), фонд Београдски универзитет (БУ), ф. 125, Извештаји факултета, новембар 1947.

¹³ *Културна политика Југославије...*, 565–567, док. бр. 265, АЈ, 315-6-15, Комитет за школе и науку, бр. 8699, 8. октобар 1947; Б. Петрановић, *н. д.*, 975–976; АЈ, 50-57-119, Додела стипендија албанским студентима, 1946–1948; АЈ, 315-6-15, Албански студенти у ФНРЈ 1947–1948. преписка и спискови; АЈ, 315-49-115, Албански студенти у ФНРЈ 1947–1948; ДАМСП, ПА, Албанија, 1947, ф. 2, досије 16, сигн. 411317, 413934.

¹⁴ *Културна политика Југославије...*, 567–568, док. бр. 266, АЈ, 315-6-15, Комитет за школе и науку ФНРЈ – републикама, пов. бр. ИМЗ, 31. јануар 1948; АЈ, Председништво владе ФНРЈ, 50-3-6, МИП – Председништво, бр. 419194, 17. јул 1948.

студенте, 3 за научне раднике), а са Пољском 15 реципрочних стипендија. Са Чехословачком је 1946¹⁵ била установљена реципрочна размена по 3 студента и 3 научна радника, а 1947¹⁶ – 9 студената и 7 стручњака. Они су такође имали смештај и храну у домовима и мензама и примали стипендију.¹⁵

Од 1945. до краја 40-их година спорадичне молбе за студије у Југославији упућивали су студенти из разних земаља, при чему је некима изложено у сусрет, а некима не, пошто је за долазак на студије била неопходна дозвола Комитета за школе и науку ФНРЈ. Одобрења су тражили држављани Чилеа, Пољске, Чехословачке, Бугарске, СССР-а, Канаде, Француске, Италије, Холандије, Шпаније, избеглице из Егејске Македоније, лица без држављанства и други, највише за студије у Загребу. Почетком 1946. позитивно је одговорено на молбу италијанских студената „који су политички оријентисани за нашу ствар“ да студирају у Београду, док су три грчка студента у исто време одбијена. Крајем деценије на Филозофском факултету у Београду као стипендиста је боравио дански студент славистике Гунар Сванс, који се по повратку у Данску захвалио југословенској влади и истакао да је „стекао много корисних знања“ и „научио да цени нову Југославију и њен херојски народ“. Његов предлог о наставку сарадње и размени студената југословенска страна је прихватила.¹⁶

Резолуција Информбироа прекинула је блиске односе са СССР-ом и „народним демократијама“, зауставила школовање југословенских студената на совјетским и чехословачким универзитетима и албанских и бугарских студената у Југославији.¹⁷ Непосредно по доношењу Резолуције, управа дома „Иво Лола Рибар“, у којем је становало 37 Албанаца, сазвала је састанак са албанским студентима који су скидали слике маршала Тита, држали слике Енвера Хоџе, „отуђили се од домаћих студената“ и у дискусијама изражавали солидарност са Резолуцијом. Албанци су током разговора „имали неправилан и груб став“, инсистирајући да могу да раде у својим собама шта хоће, али нису признали да су скидали слике. Уочено је да планирају да остану у Београду

¹⁵ Б. Петрановић, *н. д.*, 973–974; АЈ, 315-2-5, Страни стипендисти у Југославији 1946–1948; АЈ, 315-51-121, Студенти из ЧССР у Југославији, 1946–1948.

¹⁶ *Културна политика Југославије...*, 570–573, док. бр. 270, АЈ, 313-6-27, бр. 3571, 27. децембар 1945; док. бр. 271, АЈ, 313-6-27, бр. 6606, 19. новембар 1945; док. бр. 272, АЈ, 313-1-2, пов. бр. 974, 25. децембар 1945; док. бр. 273, АЈ, 316-47, Гунар Сванс – југословенској влади, 25. јун 1949; док. бр. 274, АЈ, 316-47, Ф. Дреновец – Г. Свансу, 11. јул 1949; ДАМСП, ПА, САД, 1947, ф. 6, досије 2, сигн. 42962. Молбе и дозволе за студије видети у: АЈ, 315-49-114; АЈ, 315-50-117; АЈ, 315-50-118; АС, БУ, ф. 125, бр. 11808, 22. новембар 1949.

¹⁷ Б. Петрановић, *н. д.*, 976.

и од јесени наставе студије.¹⁸ Албански студенти који су остали у земљи током лета поставили су питање стипендија и Председништво владе ФНРЈ је и поред новонастале ситуације одлучило да им се стипендија и даље исплаћује.¹⁹ Већ током лета дошло је до заостравања стања: велики број албанских студената се отворено изјаснио за Резолуцију, ставовима и понашањем исказивао непријатељство и ширио информбировску пропаганду. Албанско посланство је наредило студентима да подрже Резолуцију и да се врате у земљу, што су многи и учинили. Службеници албанске државне безбедности који су били задужени за контролу албанских студената и ученика у Југославији, после објављивања Резолуције организовали су међу студентима пропагандни рад против југословенског руководства и ширили информбировску штампу и материјале. Југословенске власти су оштро реаговале и ухапсиле неколико студента и тим поводом размениле оштре ноте са албанским посланством. Хапшења су настављена и 1949, уз још оштрије протестне ноте и погоршавање међудржавних односа.²⁰

Многи бугарски студенти у Југославији такође су се определили за Резолуцију Информбироа. Неки су својевољно напуштали студије и одлазили у Бугарску, неким су током лета 1948. обустављене стипендије, истерани су из дома и искључени са факултета, а неки су ухапшени „због свог непријатељског става према ФНРЈ и клеветања нашег државног руководства“ и „растурања илегалне штампе“. Амбасада Бугарске у Београду послала је октобра 1948. протестне ноте због хапшења студената медицине Ивана Кречунова Станчева и Атанаса Нејкова Стојкова, студената права Добри Киселова и Нике Георгијева Тумбевског и студента машинства Жечка Стефанова Радучева.²¹ Фебруара 1949. „због непријатељске – обавештајне и пропагандне делатности“ против ФНРЈ лишени су слободе и стављени под истражни поступак, међу осталим бугарским држављанима, и 2 студента из Београда (Димо Димов и Атанас Стоилов) и 4 студента из Загреба (Георги Стојанов, Стеван Шиков, Асен Карлијев и Петар Стефанов). Ухапшени студенти

¹⁸ ДАМСП, ПА, Албанија, 1948, ф. 4, досије 2, сигн. 419623; *Културна политика Југославије...*, 568, док. бр. 267, АЈ, 315-6-15, пов. бр. 27, 15. јул 1948.

¹⁹ ДАМСП, ПА, Албанија, 1948, ф. 4, досије 2, сигн. 419194, 420924, 422564.

²⁰ ДАМСП, ПА, Албанија, 1948, ф. 4, досије 2, сигн. 429765, 430869, 431630; ДАМСП, ПА, Албанија, 1949, ф. 3, досије 2, сигн. 363, 64, 369, 70; ДАМСП, ПА, Албанија, 1949, ф. 3, досије 2, сигн. 45852; досије 3, сигн. 418585; АЈ, 50-57-119, О албанским студентима, 1948.

²¹ Архив Јосипа Броза Тита (АЈБТ), Кабинет Маршала Југославије (КМЈ), I-3-6146, Забелешка о разговору помоћника министра Владимира Поповића са бугарским амбасадором Пеловским, 30. септембар 1948; ДАМСП, ПА, Бугарска, 1948, ф. 25, досије 16, сигн. 425163, 425613, 426515, 427307, 426908, 428538, 428806, 429128.

су били повезани са бугарском амбасадом у Београду, лажно су се изјаснили против Резолуције, а у ствари су „клеветали“ ФНРЈ и њене руководиоце, које су називали „целатима“ и другим погрдним именима, растурали непријатељске чланке и летке, наговарали студенте да беже из земље, подносили шпијунске извештаје о стању у земљи и за то примали новац. Током марта ухапшен је још један бугарски студент (Васил Георгијев Баков), а југословенска страна је после низа нота и међусобних оптужби у лето 1949. предложила размену ухапшених бугарских грађана у ФНРЈ (7 студената и 1 шофер) за ухапшене југословенске грађане у Бугарској (доктор и 2 студенткиње).²²

Током 1948. и 1949. у Београду су искључивани са факултета и хапшени и студенти са совјетским држављанством зато што су „на јавним местима клеветали државно руководство ФНРЈ и ширили недозвољену литературу“. Прекинути су и сви видови културне сарадње са Совјетским Савезом.²³ И Пољаци су почетком 1949. отказали размену студената, прекинули културну сарадњу и потом отказали уговор о пријатељству са Југославијом.²⁴

После сукоба са Информбироом, на југословенске универзитете се почео уписивати и изванредан број студената емиграната из информбировских земаља, противника Резолуције, углавном из Бугарске и Албаније. То је иритирало власти ових земаља, а потом све до почетка 50-их година стварало бројне проблеме државним и универзитетским властима због понашања страних емиграната у домовима и на факултетима. Почетком 50-их година било је више жалби да бугарски емигранти краду и праве преступе. Међу страним студентима, нарочито Бугарима, има „проблематичних људи“, рад са њима је тежак, има „ружних испада“ и свађа, неки су побегли у Бугарску. Руководство Народне омладине је ипак сматрало да рад са студентима из информбировских земаља треба појачати и излазити у сусрет њиховим жељама, оцењујући да ће од тога зависити њихов став према Југославији када се врате у своју земљу.²⁵ После Резолуције Информбироа настао је проблем са уписом и полагањем испита студената који су прекидали студије у ин-

²² ДАМСП, ПА, Бугарска, 1949, ф. 17, досије 3, сигн. 410439, 413636; Исто, досије 6, сигн. 45335; Исто, досије 8, 410637, 412309, 414250, 414612.

²³ ДАМСП, ПА, СССР, 1948, ф. 133, досије 6, сигн. 428454; ДАМСП, ПА, СССР, 1949, ф. 100, досије 11, сигн. 428705.

²⁴ ДАМСП, ПА, Пољска, 1949, ф. 86, досије 5, сигн. 431634.

²⁵ *Zapisnik sa sastanka UK, 28. februar 1951, Zapisnici i izvешaji UKS, 1948–1952, priredili Momčilo Mitrović i Đorđe Stanković, Beograd 1987, 456–458; АЈ фонд Министарства за науку културу, 316-62, Извештај са састанка у ЦК НОЈ о питању веза са иностранством, 19. мај 1950.*

формбировским земљама и желели да их наставе на Београдском универзитету. Њима је одлуком Ректората дозвољен упис без потребних докумената, док их не набаве, а факултетски савет је доносио одлуку о признавању испита.²⁶

Нова искуства – зачеци политике школовања страних студената 1950–1955

Крајем 40-их и почетком 50-их година, после раскида са Совјетским Савезом и Информбироом, Југославија је трагала за новим правцима спољне политике, који су изнедрили и нове правце културне, просветне и научне сарадње. Потпуна блокирана на Истоку, започела је да се приближава западним земљама и прима помоћ од њих, али и да трага за сопственим путем у међународним односима. То је чинила залагањем за мир, независност, равноправност малих земаља, деколонизацију, антиблоковску политику, деловањем у Организацији уједињених нација, успостављањем контакта и сарадње са неразвијеним земљама Азије и Африке које су тек стицале независност. Захваљујући таквој оријентацији и отварању земље према иностранству почетком 50-их на југословенске универзитете су у све већем броју долазили студенти и дипломирани студенти из западноевропских земаља и Америке, потом и први студенти и стручњаци из земаља Трећег света. Југословенска држава је временом почела да у склопу своје спољне политике и циљева изграђује и озбиљну политику стипендирања страних студената, пре свега из неразвијених земаља.²⁷

Скромни кораци у изграђивању политике стипендирања страних студената чињени су још од 1950, спорадичним одобравањем молби за студирање у Југославији студентима и дипломираним студентима из разних земаља, преко Одељења за културне и научне везе у Сектору за високе школе, науку и уметност Савета за науку и културу Владе ФНРЈ. Радило се пре свега о студентима из западноевропских земаља, који су на своју руку, преко својих професора, универзитета, Савеза студената Југославије (ССЈ), молили Савет да им одобри долазак у Југославију на студије или специјализацију из одређених области, најчешће

²⁶ АС, БУ, ф. 125, Ректорат – свим деканатима, бр. 13068, 10. децембар 1948.

²⁷ Видети: М. Перишић, *Од Стаљина ка Саптру*, 351; Isti, *Veliki zaokret 1950, 272*; Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet i hladni rat 1945–1952, Mike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955*, Beograd 2005, 368–369; Isti, *Stipendisti iz Indije i Burme u Jugoslaviji 1951–1955, Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961, Zbornik radova*, Beograd 2008, 558–561.

језика, историје, културе, књижевности и уметности југословенских народа. У то време успостављени су први контакти са студентима из Индије и Бурме или из других удаљених земаља Азије и Африке, који су најчешће преко европских престоница у којима су студирали покушавали да наставе студије у Југославији. У амбасади ФНРЈ у Паризу, у разговору са Милованом Ђиласом, отворено је и питање стипендирања алжирских студената у Београду. Савет је на основу доступних података, расположивих могућности и договора о размени студената са појединим државама, неке студенте одбијао, а неким одобравао долазак у Југославију, додељивао стипендију, организовао боравак и бринуо о њиховом животу и раду у земљи. Током 1950. као стипендисти Савета за науку и културу ФНР у Југославији су била два Италијана, Франческо Ферарето на Економском факултету и Бучи Сабино ди Франческо на славистици, а почетком 1951. одобрено је Антонију Мариначију да се упише на Филозофски факултет у Београду.²⁸

Савет је 1951. успоставио критеријуме по којима је требало решавати молбе за студирање у Југославији: обавезно познавање српско-хрватског језика, да је кандидат политички оријентисан према политици југословенске владе, давано је првенство студентима који су учествовали у радним бригадама. Смештај и исхрана у Београду су били обезбеђени у дому „Иво Лола Рибар“ (касније у хотелима „Палас“ и „Унион“), а стипендија је износила 6.000 динара. Поред редовног студирања, било је могуће доћи на краће студијске боравке и специјализацију на факултетима или у фабрикама. Сматрано је да за све проблеме које страни студенти имају током боравка у земљи треба оформити „једну комисију која би о томе водила бригу“.²⁹

Студенти из Индије су крајем 40-их и почетком 50-их година све чешће упућивали молбе за студирање у Југославији, Савету за науку и културу, Народној омладини Југославије, појединим југословенским амбасадама, а неке и Кабинету Маршала Југославије. О тим земаљама и људима се мало знало и одлуку није било лако донети. Тако су се браћа Бепин Бехари Лал и Брај Бехари Лал из Индије почетком 1951. обратили маршалу Титу са молбом да им се одобре две стипендије за студирање у Југославији, а Тито је одлучио да им се одобре стипендије и плате путни трошкови. Убрзо је амбасада у Њу Делхију јавила

²⁸ АЈ, 317-92-133; АС, БУ, ф. 125, Министарство науке и културе ФНРЈ, бр. 313, 7. март 1951, Одобрење А. Мариначију; ДАМСП, ПА, Француска, 1951, ф. 26, досије 12, 41021, 44957.

²⁹ *Културна политика Југославије...*, 574-575, док. бр. 277; АЈ, 317-66-91, Савет за науку и културу Владе ФНРЈ, Београд 1951.

Савету за науку и културу да се распитала о браћи Лал, „о људима који се овде често срећу, са проблематичним или моралнополитичким или умним стањем“ и да је обуставила даљи поступак. Амбасада је сматрала да у Индији, осим лица која заслужују стипендију, постоји „приличан број хохштаплера, спекуланата па и подметнутих лица, која покушавају на врло спретан начин да се приближе и искористе нас“ и „да је велики ризик и опасно довести их у било какву везу са Југославијом нарочито преко имена Маршала“. Упозорено је да се убудуће прво изврше провере преко амбасадних веза, а тек потом доносе „овакве деликатне одлуке о непознатим људима из ове далеке земље“, да не би дошло до непријатних изненађења.³⁰

Министарство за иностране послове и Савет за науку и културу су се средином 1951. сложили да треба примати на универзитете стипендисте из колонијалних и далеких земаља као што је Индија, али и да треба бити опрезан са молбама које стижу мимо знања југословенског дипломатског представништва у Индији чије мишљење је било неопходно за доношење одлуке. Предложено је да се одреди један број стипендија за студенте из Индије и о томе обавести представништво у Њу Делхију, које би потом у договору са индијским универзитетима и државним органима изабрало боље и талентованије стипендисте у оквиру датог броја. Одлучено је да се формулишу детаљи и одреде квоте, које би се са до тада примљеним молбама доставиле југословенским дипломатским представништвима на Блиском и Средњем истоку, ради увида и давања мишљења.³¹ Тако су се на почетку деценије уобличавали обриси прецизне процедуре и систематске политике стипендирања студената из удаљених земаља на југословенским универзитетима.

Савет је 1951. доделио девет стипендија студентима из иностранства (по једну Данској, Финској, САД, Боливији, Трсту, а по две Италији и Индији). Школске 1951/52. године у Београду, Загребу и Сарајеву су редовно студирала само четири студента, из Немачке, Данске и Аустрије, са југословенском стипендијом, а био је изванредан број специјализаната и студената који су студирали о свом трошку или долазили на краћи период. Током 1951/52. Јустин Рибарић из Трста је студирао славистику и становао у дому „Иво Лола Рибар“; Петерсен Карстен

³⁰ ДАМСП, ПА, Индија 1951, ф. 34, досије 13, сигн. 43167, 43212, 44692; АЈ, 315–49–114, ЦВ НОЈ – Комитету за школе и науку ФНРЈ, бр. 9958, 1. март 1948; Исто, Комитет – ЦВ НОЈ, бр. 9563, 30. март 1948; АЈ, 316–47, Ахмед Бахрудин Бахар – Ј. Б. Титу, 15. април 1949; АЈ, 316–47, Кабинет Ј. Б. Тита – Ахмеду Бахрудину; АЈ, 317–7–20, Кабинет Маршала – Савету за науку и културу ФНРЈ, пов. бр. 400, 29. јануар 1951; *Културна политика Југославије...*, 573–574, док бр. 275, 276.

³¹ ДАМСП, ПА, Индија 1951, ф. 34, досије 13, сигн. 47524.

Брик из Данске писао је молбу Јосипу Брозу Титу и дозвољено му је да од почетка 1952. студира мањинско питање у ФНРЈ; Американац Џозеф Томас Батлер је као стипендиста до јуна 1952. у Београду студирао српски језик и књижевност; Висвантан Атуламбалим је до јуна 1952. био стипендиста на Економском факултету у Београду и становао приватно.³²

У оквиру преговора о реципрочној размени студената са страним земљама и универзитетима, осим општих услова, предлагане су дисциплине које су на „високом нивоу“ и „посебно угледни“ стручњаци на југословенским универзитетима, а заузврат су тражене исте препоруке у иностранству. Тако је Савет за науку и културу током 1952. британским студентима препоручио специјализацију из славистике, средњовековне уметности, океанографије и фолклора, а Белгијанцима су почетком 1952. у Београду предлагани Александар Белић за славистику, Сениша Станковић и Иван Ђаја за биологију, Коста Петковић за геологију, Петар Јовановић за географију, Павле Савић за физичку хемију, Јован Ђорђевић за уставно право и низ професора са других универзитета за различите дисциплине. Размена је понекад успостављана преко појединих професора (слависти са Немачком) или директно са универзитетима, а најчешће су се заинтересовани страни студенти сами обраћали Савету, југословенским представништвима или другим органима (честе су биле и молбе упућене директно Јосипу Брозу). Почетком 1952. у Савету је израђен документ о регулисању стипендирања, правима и обавезама страних студената.³³

Дозволу за студирање су почетком 50-их тражили Американци, Холанђани, Швајцарци, Грци, Либанци, Сиријци, Индијци, Вијетнамци, Лужички Срби и други. Тражили су углавном смештај, храну и стипендије, а поједини и могућност за запошљавање. Савет је покушавао да добије детаљније податке о кандидатима и потом је одлучивао о давању дозволе. Током 1952. одбијено је 20 молби, највише Американаца и Енглеза. Преговори о реципрочној размени студената

³² АЈ, фонд Комисија за културне везе са иностранством, 559-17а (несређено), Годишњи извештај о раду Одељења за научне и културне везе са иностранством у 1951. години; АЈ, Савет за науку и културу, 317-100-149, бр. 33863, 30. јул 1952; АЈ, 317-7-21, бр. 291, 13. април 1951; АЈ, 317-93-137, Посланству ФНРЈ у Стокхолму, бр. 916, 3. јул 1951.

³³ АЈ, 317-5-14, Савет за науку и културу ФНРЈ – Амбасади ФНРЈ, пов. бр. 357, 26. мај 1952. АЈ, 317-5-13, Савет за науку и културу ФНРЈ – Посланству ФНРЈ у Бриселу, пов. бр. 121, 26. фебруар 1952; Исто, 2. април 1952; АЈ, 317-6-16, бр. 696, 30. август 1952.

вођени су са Белгијом, Швајцарском, Аустријом, универзитетом у Торонту и другима.³⁴

За 1952/53. школску годину додељене су укупно 54 стипендије страним студентима: 43 за једну годину студирања на факултетима, институтима или праксу у фабрикама, 5 за редовно студирање и 6 стипендија на три до шест месеци. Поред осталог (5 стипендија Белгији, 4 Немачкој, 5 Канади, по 3 Британији и САД, 2 Мексику, Либану и Сирији, по једна Швајцарској, Италији и шпанском и палестинском избеглици) понуђено је 10 стипендија влади Индије и 3 влади Бурме. Од ове понуде до краја 1952. искоришћено је 18 стипендија, а до краја школске године у Југославију су дошла укупно 23 студента из седам земаља. До краја 1952. у земљу је дошло (поред четири из Немачке, три из САД и по један из Енглеске, Италије и Француске) троје стипендиста из Бурме и двоје из Индије, а до краја школске године стигло је још шест Индијаца. До краја 1952. искоришћено је 33% понуђених стипендија, а средства су била блокирана, па је тражено да се убудуће одреди рок за коришћење стипендија. Од свих стипендија остварена је само једна размена, са Немачком. Иако је било интереса у појединим земаљама, у њиховом владама је постојао отпор због страха „да ће се југословенски студенти `бавити политиком“.³⁵

Маја 1952. у Београду су као стипендисти били: Данац Петерсен Карстен Брик, Италијан Роберто Орланди (истраживао за дисертацију о српској епској поезији), Американац Џозеф Томас Батлер и Немац Александар Јушка (радио дисертацију о историји новинарства у Србији, а од јесени добио дозволу да студира српски језик), Финац Сантери Анкериу, студирао славистику и Јустин Рибарић; у октобру су дошли и Енглеz Едвард Гој (проучавао инфилтрацију руске литературе и мисли у Србији у 19. веку на Филозофском факултету), Американци Доналд Карпенгер и Пол Шуп (асистенти на Колумбији, изучавали језик, књижевност, историју и етнографију), Соња Гргуревић (проучавала југословенско школство) и Данијел Томас Боаро (о сопственом трошку проучавао социјалне и економске проблеме ФНРЈ, радничке савете). Крајем године су стигли и Американци Франк Спенсер (дипломирао међународне односе на Колумбији и студирао на Филозофском факул-

³⁴ АЈ, 317-5-13, 1950; Исто, бр. 231, 6. мај 1952; Исто, пов. бр. 403, 11. јул 1952; АЈ, 317-7-20; АЈ, 317-100-149, Савет – МИП-у, бр. 338, 26. јануар 1952; АЈ, 317-93-138, Савет – Генералном конзулату у Женеви, бр. 2020, 14. март 1952; АЈ, 317-99-147, бр. 4003, 28. мај 1952; АЈ, 50-65-146, МИП – Председништву Владе, бр. 415048, 11. јун 1948. АС, Министарство за науку и културу НР Србије, ф. 1.

³⁵ АЈ, 559-17а, Годишњи извештај, 23. децембар 1952; *Политика*, бр. 41159, 21. април 1952, 2; ДАМСП, ПА, САД, 1952, ф. 76, досије 8, сигн. 49107.

тету историју 19. века и утицај Партије на књижевност) и Роберт Крагалот (студирао на Филозофском факултету, где је и докторирао 1956). На измаку године одобрено је Швајцарцу Виктору Мајеру да студира економију и словенске језике у Београду. Сви су били смештени у „Паласу“ и „Униону“, а осим стипендије од 6.000 примали су и џепарац 2.000 динара.³⁶

Током 1952. године у Југославију и Београд су дошли први студенти и стручњаци стипендисти из удаљених земаља, Индије и Бурме. Већ сам број понуђених и реализованих стипендија говори о значају који је Југославија придавала овим земљама у успостављању нове оријентације међународне културне и просветне сарадње, а сведочи и о напорима да се спроведе смишљена политика школовања и усавршавања кадрова из ових земаља.³⁷ Индији је 1952/53. дато 10 стипендија, више него било којој другој земљи. Мада су биле намењене за једногодишње студије на универзитетима, по жељи индијске владе све су искоришћене за усавршавање стручњака у југословенским фабрикама („Стаклари“ у Параћину, „Змају“ у Земуну, „Литостроју“, „Југовинилу“, итд.). И сва тројица стипендиста из Бурме (Ко Ко, Сан Теј, Маунг Зан Јин) били су свршени студенти, али су на Економском факултету у Београду, код професора Михаила Вучковића, проучавали задругарство у Југославији, и то са великим залагањем и успехом. Поред предавања и консултација, одлазили су у посете задругама и предузећима, а све време им је био обезбеђен преводилац. Организован им је био и друштвени живот, излети, летовање у Дубровнику, сусрети са домаћим студентима; држали су предавања о својим земљама и објављивали чланке о Југославији у штампи својих земаља.³⁸

³⁶ АЈ, 317-92-133, Савет за науку и културу ФНРЈ – Посланство ФНРЈ у Риму, бр. 242, 11. јануар 1952; АЈ, 317-100-149, бр. 338, 13. фебруар 1952; Исто, Савет – Хотелу Палас, бр. 2956, бр. 2956, 21. април 1952; Исто, бр. 338, 26. јун 1952; Исто, бр. 338, 10. јул 1952; Исто, 30. јул 1952; Исто, 16. октобар 1952; Исто, 22. новембар 1952; АЈ, 317-7-21, пов. бр. 547, 4. децембар 1952; АЈ, 317-99-147, Савет - Филозофском факултету, бр. 3147, 19. децембар 1952; Народни студент, бр. 29, 31. децембар 1952, 2; Исто, бр. 6, 1. април 1953, 2.

³⁷ Дипломатски односи са Индијом су успостављени децембра 1948, амбасадор у Њу Делхију је постављен априла 1950, временом су успостављане различите форме сарадње, али Индија је све до половине 50-их година показивала мањи интерес од ФНРЈ. Односи са Бурмом су успостављени фебруара 1951, а амбасадор у Рангуну је постављен јануара 1953. Са обе земље Југославију су повезивали блиски спољно-политички принципи и заједнички ставови у ОУН, што је временом довело до развоја билатералних односа. – АЈБТ, КПП, I-5-b, Индија.; АЈБТ, КПП, I-24-2, Бурма; Јубо-драг Димић, *Његово путовање у Индију и Бурму 1954-1955. Прилог за историју хладног рата*, Токви, бр. 3-4/2004, 32-39.

³⁸ АЈ, 317-7-20, МИП – Савету за науку и културу ФНРЈ, пов. бр. 42704, 8. март 1952; Исто, Савет за науку и културу ФНРЈ – МИП-у, бр. 176, 19. април 1952;

Почетком 1953. године уследила је значајна промена у организацији државне културне сарадње са иностранством, која је имала велики утицај на развој стипендирања и бриге о страним студентима у Југославији. Марта 1953. основана је *Комисија за културне везе са иностранством*, са задатком да помаже одржавање и развијање културних веза земље са иностранством. Комисија је поред осталих реферада (за сарадњу са културно-уметничким друштвеним установама; за изложбе; за музику, позориште и филм; за научно-просветни сектор; за информације и пропаганду; за студије и специјализацију у иностранству) имала и посебну реферату за стране студенте. У њеној надлежности било је: организовање семинара и курсева, расподела стипендија страним земљама, препорука катедри, института и области за студирање, рад на повећању броја стипендија појединим земљама, брига о стипендистима, о студијама, смештају, учењу језика, повезивању са стручњацима, утицају на увид у друштвени живот земље, кореспонденција са кандидатима и сарадња са Савезом студената око студентске размене. Комисију су чинили председник и секретар које је постављало Савезно извршно веће и чланови међу којима су били представници савета за науку просвету и културу република, представници културних установа и друга лица које је такође одређивао СИБ.

Комисија је имала и администрацију којом је руководио секретар. Председник Комисије у првом сазиву био је Родољуб Чолаковић, а касније Марко Ристић; у име Српске академије науке члан је био професор Београдског универзитета Милутин Миланковић, а потом и ректор Борислав Благојевић. Комисија је наследила надлежности, буџет и план Одељења за културне и научне везе Савета за науку и културу, који је укинут почетком 1953, али њено оснивање је означило почетак озбиљнијег формулисања и вођења културне политике према иностранству у свим сферама па и у области стипендирања страних студената. Од тада се, упркос материјалним проблемима, тежило ширењу сарадње, успостављању реципроцитета и директних веза универзитета ради размене стипендија. Одмах је дошло до пораста бриге о страним студентима који су се затекли у земљи, а убрзо и до пораста броја понуђених и остварених стипендија студентима из ино-

AJ, 317-100-149, бр. 338, 10. јануар 1952; Исто, 22. октобар 1952; AJ, 559-17а, Тромесечни извештаји, 4. мај 1953, 24. септембар 1953; Исто, Годишњи извештај за 1953, 15. јануар 1954; ДАМСП, ПА, Бурма, 1952, ф. 14, досије 16, сигн. 413918, 413918; ДАМСП, ПА, Индија, 1953, ф. 37, досије 11, сигн. 415246, 416546, 415246, 4554; D. Bondž ć, *Stipendisti iz Indije i Burme*, 564–565.

странства, до средине деценије, пре свега студентима из Индије и Бурме.³⁹

Комисија је за школску 1953/54. страним држављанима понудила 55 стипендија у трајању од 3 до 12 месеци: Енглеској, чије су стипендије највише коришћене понуђено је три, Француској пет стипендија, Немачкој, три, Италији, Аустрији, Холандији, Турској и Грчкој по две, САД две (Универзитету Харвард), Канади једну (Универзитету Торонто), а Индији и Бурми по седам стипендија по 10 месеци, „у циљу пружања помоћи неразвијеним земљама“. Разматрана је реципрочна размена студената са Јапаном и јужноамеричким државама. Индијци су понуђене стипендије пребацили у 1954, док су Бурманци искористили три. Сарадња са Бурмом била је проткана проблемима: октобра 1953. у Београд је стигао Бурманац Маунг Лун да студира машинство, али није се снашао и убрзо је напустио земљу; потом је дошла Бурманка Ма Са Муинт да студира медицину, али после тешкоћа са смештајем и лошег студирања Влада је 1954. вратила у Бурму. Бурманска влада је иначе давала велики број стипендија за студирање у САД и Великој Британији, а и званичници и родитељи су били више наклоњени слању студената у те земље, тако да је било мало заинтересованих за југословенске стипендије, а и изабрани кандидати су често одустајали, из различитих разлога. Индија и Бурма су 1953/54. први пут узвратиле понуду са по три стипендије, у оквиру укупне понуде из иностранства од 100 стипендија, у трајању од 2 до 10 месеци.⁴⁰

И почетак размене студената са Турском у школској 1953/54. текао је уз доста тешкоћа, упркос успону политичких и културних односа две земље. Прво је током лета 1953. турско Министарство иностраних послова одговорило са одговором на југословенску понуду за израду плана размене студената стипендиста на реципрочној бази, поводом чега је југословенска амбасада у Анкари изнела мишљење да „по свој прилици постоји код њих нека обазривост у погледу јачања културних веза са нама, а поготову у овом случају, бојећи се вероватно нашег утицаја на турску омладину.“⁴¹ Септембра 1953. прихваћена је ју-

³⁹ *Службени лист*, бр. 12, 18. март 1953; АЈ, 559-17а, Уредба о оснивању, 12. март 1953; Статут Комисије, 28. април 1953; Систематизација и опис радних места, 30. октобар 1953; АЈ, 559-17а, Записник са састанака Комисије 25. јуна 1953; 11. децембар 1953.

⁴⁰ ДАМСП, ПА, Бурма, 1953, ф. 15, досије 25, сигн. 45370, 48749, 412650; досије 26, сигн. 415458, 416323; ДАМСП, ПА, Индија, 1953, ф. 37, досије 11, сигн. 416546, 415246; АЈ, 559-17а, Годишњи извештај 1953, 15. јануар 1954; Исто, План стипендија, 14. март 1953; Исто, Извештај за 1954; *Политика*, бр. 14609, 12. септембар 1953, 5.

⁴¹ ДАМСП, ПА, Турска, 1953, ф. 96, досије 13, сигн. 411528.

гословенска понуда од две стипендије и изабрана су два студента: Надир Латиф Ислам, студент права из Анкаре и Бурхан Качана, студент пољопривреде из Анкаре. Латиф Ислам, син југословенског исељеника, изразио је жељу да докторира у Београду и започео је студије. Већ током новембра 1953. „разочарао се“ и „наљутио“ чим није добио 75% попушта на железници, помислио да му се ни у осталим потребама неће излазити у сусрет и одмах се вратио у Турску.⁴²

Следеће школске године, 1954/55. делатност Комисије на стипендирању страних студената била је још развијенија. У ФНРЈ је 1955. био 71 стипендиста из 20 земаља: 36 из ваневропских и 35 из европских земаља. Највише стипендија је додељено Бурми – 14 од понуђених 15 и Индији – 9 од понуђених 10 (следиле су Немачка и Енглеска са по 6, Данска и Кина по 5, Италија и Того са по 4, Аустрија са 3, Француска, Шведска, Холандија и Норвешка по 2 и Швајцарска, Грчка, Турска, Боливија, Либан, Тунис и Тангањика по 1), у трајању од 126 месеци Бурми и 78,5 месеци Индији (од укупно 420 месеци). Највише страних студената у Југославији било је на Филозофском факултету (34), затим на геологији и медицини (7), праву и економији (3) итд. Индија је Југославији узвратила са 9 стипендија, од којих је искоришћено 8, а Југословени су већ користили 3 стипендије које им је дала Бурма.⁴³

Школске 1954/55. у Београду је студирало 28 страних студената стипендиста Комисије за културне везе са иностранством: 11 из Бурме, 5 из Енглеске, 2 из Данске, 3 из Немачке, 3 из Индије и по 1 из Француске, Турске, Тогоа и Египта. Наредне 1955/56. у Београду је било 36 стипендиста из 12 земаља света: 14 из Бурме, 5 из Кине, 4 из Тогоа, 3 из Немачке, 2 из Данске, 2 из Холандије и по 1 из Француске, Норвешке, Аустрије, Шведске, Енглеске и Индије. У Београду су 1955. боравили Барбара Фишер Хансен и Бирте Токуп Зорсен из Данске на студију језика; Доротеја Кадах, Ханс Басе, Роберт Фелбер из Немачке на студијама језика; Едуар Брољин из Француске који је радио на тези „Утицај француске књижевности на југословенску поезију до Другог светског рата“; Фоли Амаизо из Тогоа који је одбранио докторску тезу на Економском факултету 1956; од пет сликара из Индије, само је један, Бушан, радио у Београду код Мила Милуновића; од осталих Индијаца Шри Ц. В. Куријан је 1955. стекао докторат из биологије на

⁴² ДАМСП, ПА, Турска, 1953, ф. 96, досије 13, сигн. 413299, 416528.

⁴³ АЈ, 559-50а, Годишњи извештај сектора за стране студенте за 1955, 4. фебруар 1956; АЈБТ, КПР, I-5-b, Индија; АЈБТ, КПР, I-24-2, Бурма; ДАМСП, ПА, Бурма, 1954, ф. 13, досије 9, сигн. 416099; ДАМСП, ПА, Индија, 1954, ф. 33, досије 17, сигн. 410035, 411754, 414660; ДАМСП, ПА, Бурма, 1955, ф. 9, досије 33, сигн. 41834, 42904, 45558; *Студент*, бр. 27, 29. децембар 1954, 1.

ПМФ-у, а 1956. Шри Бхукан Саран Сингал је бранио докторат на Геолошком заводу, где је радио и Шри К. Суријанарина (у Загребу су били архитекта Видја Мистри и хемичар Кришна Камалкар); током 1955. дошли су Бурманци Маунг Ки Аје за геологију, Маунг Тим Тум, Маунг Ха Ки и Маунг Чит Тим за медицину, Маунг Тајн Ван за биологију, Маунг Аунг Минт за рударство, Маунг Те, Маунг Ки Тан и Маунг Тун Тајн за математику, Ма Кин Ји за електротехнику, Аунг Тај за економику; Енглези Дејвид Винфилд, Ен Винфилд, Норман Скот, Вивијен Бурдон и Ј. Ларкин нису имали успеха у студијама, више су се бавили давањем часова енглеског, проучавањем свакодневног живота и тешкоћа у Југославији; и боравак Ахмед Бели Баса из Турске је био неуспешан, „потпуно некорисно утрошен новац, пошто није савладао језик и напустио земљу без иједног положеног испита на математици; у Београду је студирао и Илија Желчевић из Египта, односно Македонац чији су се родитељи давно населили у Египту.⁴⁴

Један број стипендиста спремао је у Југославији и Београду докторате, а неколико њих је ту и одбранило дисертације. Од страних студената у Београду су до 1956. докторирали: Индус Мисра Панканан на Правном факултету 1955 (теза „Совјетска Русија и дипломатија великих сила у североисточној Европи (1934–1941)“; Шри Ц. В. Куријан на ПМФ-у у Београду 1956 (теза „Ларве декаподних ракова Јадранског мора“, урађена и објављена у Сплиту); Амаизо Фоли на Економском факултету 1956 („Данашње стање и проблеми пољопривреде и задругарства у неким афричким земљама (Тропска Африка и Конго) са упоредним освртом на развој пољопривреде у ФНРЈ“); Шри Бхукан Саран Сингал на ПМФ-у 1956 („Геолошки састав и тектонски склоп Бабицке горе са нарочитим обзиром на хидрогеолошке прилике терена“); Американац Роберт Крагалот на Филозофском факултету 1956 („САД и јадранско питање у току Првог светског рата“).⁴⁵

⁴⁴ АЈ, 145-45-126, УО СС Београд – ЦО ССЈ, бр. 1, 15. април 1955, Списак страних студената у Београду; Исто, Страни студенти на Београдском универзитету 195455; Исто, О страним студентима на Београдском универзитету 195556; АЈ, 559-50а, Годишњи извештај сектора за стране студенте за 1955, 4. фебруар 1956; Исто, Месечни извештаји 1955; ДАМСП, ПА, Бурма, 1955, ф. 9, досије 19, сигн. 45903; Исто, досије 23, сигн. 41836, *Шта странци студирају код нас*, Политика, бр. 15447, 13. мај 1956, 5.

⁴⁵ *Pregled doktorskih disertacija odbranjenih u Srbiji u periodu od 1945–1975. godine*, Beograd 1977, 13, 16, 18, 21, 25. – Ректори Борислав Благојевић и У Хтин Аунг закључили су током разговора јуна 1955. да се студентима Рангунског универзитета омогући стицање доктората у Београду, уз вођење рачуна да теме дисертација буду од интереса за Бурму, а предвиђана је могућност израде доктората и у Југославији и у Бурми (ДАМСП, ПА, Бурма, 1955, ф. 9, досије 25, сигн. 49618).

До средине деценије изграђивана је процедура додељивања стипендија страним студентима. Комисија за културне везе са иностранством је расписивала конкурс за доделу стипендија које су нуђене на бази реципроцитета и одлучивала које ће студенте слати у поједине земље. Стипендије су додељиване преко влада појединих земаља, а југословенске амбасаде у тим земљама су биле посредници и обављале су техничке послове током доделе стипендија. Поред давања стипендија на бази размене, Комисија је одлучивала да стипендира и студенте из земаља за које је сматрала да је корисно успостављање културне сарадње и да је таква сарадња „политички опортуна у оквиру општих политичких смерница земље“, али и у тим случајевима је требало поштовати процедуру и ићи преко надлежних органа појединих држава.⁴⁶

Средином деценије Савету за науку и културу ФНРЈ и Комисији за културне везе са иностранством стизало је много директних захтева за стипендирање, посебно од Индијаца из Лондона, али су одбијани и упућивани на процедуру преко владе дотичне земље, мада је понекад било и интервенција ССЈ или других органа.⁴⁷ Југословенској амбасади у Бурми се обраћао изванредан број бурманских студената који су желели да наставе студије медицине у Југославији, посебно у Београду, као стипендисти или о свом трошку. Амбасада је сматрала да „у циљу развијања што тешњих пријатељских односа између две земље и јачања угледа Југославије у Бурми“ овој тежњи треба дати пуну подршку, а сложила се и управа Медицинске велике школе у Београду, али опет су молиоци упућени на редовну процедуру преко надлежних органа своје државе.⁴⁸

Наведени подаци сведоче о тежњи да се формира државна политика стипендирања и школовања страних студената у Југославији, о развоју стипендирања страних студената уопште, а нарочито о месту које је – упркос географској удаљености, великим трошковима и непознавању језика – заузимало стипендирање студената из ваневропских земаља (више од 50%). Ово се посебно односи на студенте из Индије и Бурме (32%) у години у којој су и дипломатски односи са овим земљама после Титових посета крајем 1954. и почетком 1955. били на врхун-

⁴⁶ АЈ, 142-43-152, Страни студенти у ФНРЈ – елаборат, Комисија за културне везе са иностранством, 1. децембар 1958.

⁴⁷ АЈ, 317-100-149; АЈ, 559-17а, Тромесечни извешај, 4. мај 1953; Исто, Извештај за стране студенте за новембар, 3. децембар 1953; АЈ, 559-47, Пријаве на конкурс 1953–55; *Политика*, 14. децембар 1953, 5, 12.

⁴⁸ АС, фонд Медицинска велика школа (МВШ), ф. 29, Амбасада ФНРЈ у Бурми – Ректору МВШ, пов. бр. 281, 5. јун 1954; Исто, МВШ – Амбасади ФНРЈ, пов. бр. 6, 17. јул 1954.

цу.⁴⁹ Појавили су се и први стипендисти из Африке (Того, Тунис, Тангањика), наговестивши темељно уобличавање и развој политике стипендирања студената из ових крајева света до којег је дошло крајем деценије. У почетку су стипендисти из колонијалних земаља Африке тражили стипендије од Југославије преко Сталне делегације ФНРЈ при Уједињеним нацијама у Њујорку, која је понудила 10 стипендија за становнике територија под старатељством. Стипендије су крајем 1953. тражили студенти из Тогоа, а током 1954. интересовали су се младићи из Камеруна и Нигерије, итд. Преко југословенске амбасаде у Рангуну стизале су средином деценије и молбе разних афричких ослободилачких покрета и Азијске социјалистичке конференције за стипендирање студената из Азије и Африке, којима је било додељено 8 стипендија. Стипендије су преко Комисије за културне везе са иностранством одобраване без проблема, али тешкоће су настајале при обезбеђивању пасоша и виза, а нарочито при налажењу новчаних средстава за дуго путовање до Југославије (бродом или авионом). Предвиђани су и проблеми са савладавањем језика и прилагођавањем новој средини, који су касније заиста и настајали.⁵⁰

Приближно у то време Миодраг Протић је у сећању на Париз 1953. писао: „...Толико студената различитих раса – Црнаца, Арапа, Индокинеза, Јужноамериканаца (Француска је те 1953. још империја) – најчешће у `ђубретарцима` тамносивим или смеђим капутима са капуљачама и дрвеним запонцима: прави Нојев ковчег!“. ⁵¹ Док је то тада у Паризу, у француској империји била уобичајена слика, на улицама Београда, у малој и неразвијеној балканској земљи, која је изграђивала социјалистички систем, тешко излазила из културне и привредне заосталости и стидљиво се отварала према свету, тих година су сасвим нова и необична појава били први студенти других раса, из удаљених земаља, који су тек касније током деценије постајали све присутнији.

Нова културна политика која је уобличавана средином 50-их година предвиђала је и наставак умерене сарадње са европским земљама, као и са САД. Из ових земаља, па и САД био је сталан прилив молби за краће боравке ради студирања славистике или националне историје на

⁴⁹ Видети: Ј. Dimić, *Titovo putovanje...*, 38–53; Dragan Bogetić, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanosti*, Istorija 20. veka, br. 2, 2001, 65–73.

⁵⁰ ДАМСП, ПА, САД, 1954, ф. 83, досије 13, сигн. 49145; ДАМСП, ПА, Бурма 1955, ф. 9, досије 33, сигн. 46390, 47541, 413391; ДАМСП, ПА, САД, 1955, ф. 60, досије 28, сигн. 412142, 412376.

⁵¹ Миодраг Б. Протић, *Нојева барка, поглед с краја века (1900–1965)*. I, Београд 1992, 377.

југословенским универзитетима и то углавном о приватном трошку. Комисија за културне везе са иностранством је обично одобравала овакве захтеве, али је после вишегодишњег искуства постављала и питање давања реципрочних стипендија југословенским студентима за студирање у САД. Мада је давала низ стипендија, Комисија није користила ниједну, иако је била обавештена да постоји интересовање америчких универзитета да приме југословенске студенте. Истицано је и да се то питање неће моћи реализовати све док не буде „решено принципијелно питање добијања виза за улазак у САД“.⁵²

Од почетка интензивнијег стипендирања страних студената у Београду и на другим универзитетима појавили су се и проблеми који су ову активност пратили целе деценије. Упркос доброј вољи и великим напорима државних органа, самих универзитета и студената – замашност подухвата, неискуство у реализацији амбициозних планова, а често и немар и неактивност стварали су тешкоће у стипендирању страних студената и њиховом животу и учењу. Одмах се појавио проблем смештаја, пошто услови у домовима и хотелима нису били одговарајући, затим недовољна контрола над радом и боравком странаца, неповезаност са факултетима по питању њиховог стручног рада, недовољан увид у рад сваког стипендисте, тако да се дешавало да буде стипендиран, а да ништа не ради (Ј. Рибарић) и свођење бриге о страним студентима само на материјално обезбеђење. Временом су проблеми решавани, недостаци отклањани и посвећивана све већа пажња страним студентима. Да би се решио проблем језика током 1953. организовани су курсеви српско-хрватског у просторијама Друштва Француска – Југославија. Организована су три курса: са студентима са извесним предзнањем је радила Петкана Луковић, са Бурманцима почетницима Борис Регнер, а са Енглезима и Канађанином Велимир Шипетић. За сарадњу су посебно похваљени деканати Филозофског, Машинског и Медицинског факултета и професори и асистенти који су посвећивали све већу пажњу раду са странцима. Сматрано је да неки професори и претерују и постају попустљиви према странцима. Од 1953⁵⁴. већу пажњу страним студентима су почели да поклањају и органи СК и СС на Универзитету. Органи СС су одржавали састанке са страним студентима на Београдском универзитету, давали им разне материјале и покушавали да реше проблеме. Страни студенти су присуствовали II конгресу ССЈ марта 1954. у Скопљу. Са некима су организоване дискусије, другарске вечери у Клубу за међународну сарадњу, вођени су у био-

⁵² ДАМСП, ПА, САД, 1954, ф. 83, досије 13, сигн. 49908.

скоп и позориште, на екскурзије по Југославији, посете летњем кампу у Задру, градовима и фабрикама у унутрашњости земље (1955. страни студенти су посетили Ђердап, Кикинду, Трстеник, Врњачку Бању, Краљево, Нови Сад, Лесковац, итд.). Странци су повремено давали приредбе и држали предавања о својим земљама, итд. Ипак, сматрано је да се не води довољна и систематска брига о животу и раду страних студената, не познају се њихови политички ставови и не ради на што потпунијем искоришћавању њиховог боравка у земљи. Требало их је више укључити у рад удружења СС на факултетима, нарочито у рад Клуба за међународну сарадњу и тако обезбедити стални контакт са домаћим студентима.⁵³

Многи странци су током боравка у ФНРЈ, осим похађања предавања и вежби и других обавеза на појединим факултетима, посетили више универзитетских центара, сарађивали са више стручњака и често истраживали у архивама и библиотекама и на терену проблеме који су их интересовали (најчешће фолклор, народну музику, етнографију, итд.). Комисија је будно пратила рад и учење страних стипендиста и извештавала стране владе о њиховом успеху у студирању и понашању. Најбоље су 1955. оцењени дански студенти, док је највише замерки било на индијске сликаре, који су по оцени Комисије дошли у Југославију да „живе добро и удобно и са намером да од продатих слика зараде много новаца“. Сматрано је да убудуће уметнике не треба узимати у обзир за размену. Критиковани су и бурмански студенти који су у земљи били 1955. „као деца богатих родитеља“, која су хтела само новац и боље услове и нису ценили пријатељски пријем и напоре Комисије да им удовољи. Долазило је међутим и политичких грешака у раду са њима, као што је била провера приликом посета колегиницама у дому на Новом Београду.⁵⁴

Највећи и тешко решив проблем представљао је смештај: страни студенти нису били задовољни условима у домовима, хигијена је била лоша, а у собама је често више од пет станара. Средином деценије највише страних студената је становало у дому на Новом Београду, потом

⁵³ АЈ, 145-45-126, Страни студенти на Београдском универзитету 1954/55; Исто, О страним студентима на Београдском универзитету 1955/56; АЈ, 559, 17а, Годишњи извештај, 23. децембар 1952; Исто, Извештај о раду октобра 1953, 4. новембар 1953; Исто, Годишњи извештај за 1953, 15. јануар 1954; АЈ, 559-50а, Годишњи извештај сектора за стране студенте за 1955, 4. фебруар 1956; АЈ, ССЈ, 145-81-363, Извештај са IV годишње скупштине СС Београдског универзитета, децембар 1954; ДАМСП, ПА, Бурма, 1955, ф. 9, досије 25, сигн. 411217. Видети и: D. Bondžić, *Stipendisti iz Indije i Burme*, 565–570.

⁵⁴ Исто.

у дому „Лола“, а њих шесторо у приватним становима. Комисија је сматрала да су сви страни студенти очекивали боље прилике, тешко су се привикавали на стварно стање и често су упућивали жалбе и тражили одлазак из дома, чему су се противили органи унутрашњих послова. Управе домова су покушавале да поправе стање, смештали их по двоје у собе, а разматрана је и могућност смештања по једног страног и домаћег студента у исту собу ради успостављања контакта и учења језика или отварања интерната за странце.

Домаћи студенти су сматрали да се странцима излази у сусрет на њихову штету, што је већ од почетка 50-их година изазивало нове проблеме и незадовољство и кварило однос домаћих студената према странцима који је у целини сматран добрим. Готово сви страни студенти су 1955. били незадовољни смештајем, а они који су били у дому на Новом Београду и лошим саобраћајем. Студенти из Европе се нису бунили, јер су знали да им се боље не може пружити, већ су све замерке бележили и преносили надлежним органима у својим земљама. Студенти из ваневропских земаља, међутим, протестовали су, „инатили се и упорно тражили боље услове“. Највише су се бунили студенти из Бурме, који су више пута премештани, смештени у двокреветне собе, али нису били задовољни.

Уз помоћ Бурманске амбасаде и штампе испословали су повећање стипендија, а од 14 колико их је дошло 1955. временом је 6 напустило земљу због незадовољства смештајем и неуспеха у савладавању језика и у учењу. С друге стране, Дејвид Винфилд, студент из Енглеске, ниједном приликом се није жалио, а према сазнањима Комисије извештавао је Британски савет на шта треба обратити пажњу студентима из Енглеске који убудуће буду долазили у Југославију: „Студентима из Енглеске треба омогућити да се из Амбасаде снабдевају путером, шећером, брашном, јер ти артикли често нестају из тржишта. Храна би се могла слати из Енглеске, али се такса по пакету плаћа 3.000 динара, одећа је јако скупа и треба све понети са собом, уколико се шаље поштом плаћа се велика царина.

Поред осталог, потребно је за годину дана обезбедити се тоалет папиром, кармином, чајем, кафом, итд.“ У исто време, Вивијен Бурдон је писала: „...са стипендијом од 15.000 динара морамо се привикавати нижем стандарду живота, а да би ово избегли морамо давати часове енглеског језика. Мала стипендија је била надокнађена племенитошћу и гостољубивошћу Југословена и помоћи Британског савета током целе године“. Пошто се сама издржавала, сматрала је да је „сазнала више о животу и о свакодневним проблемима

народа“ и да је тиме надоместила напоре и проблеме на које је наи-
лазила.⁵⁵

Све ово је наводило Комисију за културне везе са иностран-
ством да од југословенских амбасада и представништава у иностран-
ству затражи да обрате више пажње избору стипендиста и да испитају
њихову озбиљност и стручност. Забринутост је изазивала чињеница да
странцима није довољна стипендија, да се уместо студирању посвећују
давању часова, што је доводило до закључка да стипендирање странаца
промашује циљ и изискивало принципијелно решавање проблема. Од-
мах се појавио и кључни проблем стварне реализације користи од шко-
ловања страних студената у политичком, друштвеном, привредном и
културном животу појединих земаља и у односима Југославије са тим
земљама. Док је током боравка странаца у Југославији Комисија преко
представништава редовно слала извештаје о њиховом раду и понаша-
њу, после њиховог повратка у своје земље губила је контакт са њима и
углавном није добијала никаква обавештења од југословенских пред-
ставништава о њиховом даљем раду. Ретки су били и извештаји стра-
них студената Комисији непосредно после истека стипендије и поврат-
ка у земљу у којима су наглашавани позитивни утисци, лепота земље,
гостопримљивост и значај културне сарадње за разумевање и прија-
тељство међу земљама. Тако се губила могућност да се сазна колика је
стварна корист од стипендирања страних студената, нарочито оних у
ваневропским земљама, као и колико је оправдано очекивање да ће
стипендисти у својој земљи ширити „знање, а и симпатије које су овде
стекли“.⁵⁶

Проблеми на које је наилазила политика школовања страних
студената нису јавно истицани, што због објективних услова, што због
неприпремљености и неорганизованости за спровођење замашног и
захтевног посла, а свакако и због политичко-пропагандних разлога. Ју-
гословенска дневна и нарочито студентска штампа је повремено посве-
ћивала пажњу страним студентима у земљи, нарочито најбројнијим и
најатрактивнијим Бурманцима, Индијцима, а потом и Африканцима,
али без критичких осврта на стварно стање, већ више сензационали-
стички и пропагандистички. Доношене су вести о њиховом броју, до-
ласку, условима рада и повластицама, а повремено су објављиване и
интервјуи и репортаже о њима и њиховим земљама. Лист *Студент* је
најчешће писао о страним студентима: пренео је атмосферу са свечано-
сти на којој су бурмански студенти примили дипломе на Економском

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Исто.

факултету 4. априла 1953, и са пријема који је касније приредио от-
правник послова Бурме; писао је о Американцима, Бурманцима и њи-
ховим симпатијама према Југославији; објавио интервју са Холанђан-
ком, Енглецом и Американцем; објавио разговор са Амаизом Фолиом,
„пријатељем из Тоголанда“; пренео његов поздрав и поздрав Бурмана-
ца поводом 1. маја 1955; почетком 1957. писао о одласку Амаиза Фоли-
оа, „првог црнца из Африке који је докторирао у Југославији“, испра-
ћају из Студентског града, његовим успоменама о земљи коју је „целу
пропутовао“; пренета је вест о првим Кинезима који су октобра 1955.
дошли да студирају књижевност и историју на Београдском универзи-
тету и њихово писмо захвалности на топлем дочеку; писао о предава-
њу бурманских студената на Економском факултету о њиховој земљи;
пренео разговор са њима на часу српског језика, о историји, култури,
социјализму, школском систему у Бурми, али и о Југославији, радним
акцијама, Титу; очи Титовог рођендана 1955. неколико страних студе-
ната је изнело утиске о њему – „води вас велики човек“, „симбол сло-
боде“, итд. биле су фразе које је понављала већина њих, а Енглескиња
се сетила тренутка када је отресао пепео са Черчиловог ревера као
„људског геста“.⁵⁷

Лист *Политика* је ређе писао о страним студентима, али и у ње-
говом фокусу је био њихов живот и рад и посебно политичка и пропа-
гандна димензија доласка и боравка у Југославији. Александар Нена-
довић је марта 1953. описао посету тројници бурманских специјализана-
та Економског факултета (Сан Тејн, За Нин и Ко Ко). Сва тројница су
изразила задовољство пријемом и условима које су имали, стручну ко-
рист, „другарско разумевање“ и „дирљиву пажњу“ коју су добијали и
похвалили политичке и привредне мере у Југославији, а Сан Тејн је по-
кушао и да објасни односе и блискост две удаљене земље: „Све је то
тачно друже. Удаљеност која се тешко мери, супротне стране света,
обичаји и живот који се друкчије стварао. Али борба против истог не-
пријатеља, за националну слободу и људски живот малог човека, то је
спона која и највећу географску удаљеност лако скраћује. То је оно
што нас, да тако кажем, ставља на исту страну света“.⁵⁸ *Политика* је
крајем 1954. објавила и разговор из Студентског града са индијским

⁵⁷ *Народни студент*, бр. 6, 1. април 1953, 2; *Исто*, бр. 7, 8. април 1953, 2; *Исто*, бр. 19, 24. април 1953, 2; *Исто*, бр. 7, 17. март 1954, 10; *Исто*, бр. 4, 2. март 1955, 2; *Во-
ди вас велики човек*, *Исто*, бр. 15, 25. мај 1955, 2; *Исто*, бр. 12, 27. април 1955, 2; *Исто*, бр. 19, 22. октобар 1955, 6; *Исто*, бр. 20, 29. октобар 1955, 2; *Исто*, бр. 23, 19. новембар
1955, 2; *Исто*, бр. 19, 17. децембар 1956, 2; *Исто*, бр. 2, 15. фебруар 1957, 2.

⁵⁸ Александар Ненадовић, *Бурманци – студенти Економског факултета у
Београду*, *Политика*, бр. 14451, 12. март 1953, 5.

студентима Мисром, Сингалом и Суријанарином, под насловом „Заволели смо Југославију“.⁵⁹

Штампа је понекад извештавала и о посетама страних студената унутрашњости: о боравку студената из Бурме, Индије, Кине, Мексика, Шведске и Тогоа у Пожаревцу и Новом Костолцу јуна 1956, где су посетили предузећа, установе и органе власти, држали предавање на радничком универзитету, разговарали са грађанима и гимназијалцима; о доласку Кинеза у Шабац фебруара 1957, где су топло дочекани, посетили разне установе и говорили о Кини; *Политика* је априла 1955. пренела вест о вечери индијско-бурманско-југословенског пријатељства у Трстенику, на којој су страни студенти говорили о својим земљама, а потом посетили Врњачку Бању, „Прву петолетку“ и манастир Љубостињу; о посети Индијаца, студената геологије, Сингала и Суријанарине, средњошколском клубу пријатеља УН у Лесковцу.⁶⁰

Трансфер знања и идеологије – политика школовања студената из неразвијених земаља 1956–1960

Током друге половине 50-их година долазак страних студената у Београд и Југославију постајао је све интензивнији, а правци из којих су стизали мењали су се у складу са међународном ситуацијом и спољнополитичком оријентацијом југословенске државе. Тако су са Бурмом током деценије односи опадали, иако је пријатељство сачувано, па је до краја 50-их изгубљен примат бурманских студента у Југославији. Слично је било и са Индијом, а до краја деценије примат су преузимали студенти из арапских земаља Средњег истока и Африке.

Нормализацијом односа са Совјетским Савезом и осталим источноевропским и социјалистичким земљама половином деценије и успостављањем културне и студентске сарадње стекли су се услови да студенти из ових земаља дођу у Југославију као стипендисти Комисије за културне везе са иностранством. Тако је у Београду у јесен 1956, поред осталог, очекивано и 15 студената из Кине, 5 из Совјетског Савеза, 3 из Чехословачке, 3 из Пољске, итд. Међутим, због поновног захлађи-

⁵⁹ *Заволели смо Југославију*, *Политика*, бр. 14997, 6. децембар 1954, 4.

⁶⁰ *Политика*, 4. април 1955, 3; *Студент*, бр. 9, 1. јун 1956, 4; *Исто*, бр. 3, 23. фебруар 1957, 3. И локални листови су писали о посетама страних студената градовима у унутрашњости Србије, у којима су били срдечно примљени и изазивали велико интересовање. (*Браничево*, Пожаревац, бр. 2, мај 1956, 71–72; *Наша реч*, Лесковац, бр. 2, 8. јануар 1955, 1; *Исто*, бр. 9, 25. фебруар 1957, 5; итд).

вања односа 1958. и „антијугословенске кампање“ социјалистичких земаља размена се није даље развијала. Размена студената је регулисана и низом споразума о културној сарадњи које је Југославија 1956. потписала са СССР-ом, Пољском, Румунијом и Бугарском, 1957. са Чехословачком, Белгијом и Кином; 1958. са Чилеом и Уједињеном Арапском Републиком; 1959. са Ираком, Грчком, Индонезијом и Суданом; 1960. са Мексиком, Индијом, Кубом, Авганистаном и Италијом.⁶¹

Постојале су четири категорије страних држављана који су у то време студирали на југословенским универзитетима. У прву групу су спадали студенти који су дошли на студије или специјализацију у оквиру разних уговора Југославије са другим земљама и на бази реципрочне размене. Другу групу су чинили стипендисти који су долазили приватно и студирали о свом трошку.

Поред студената из западноевропских земаља дешавало се и да студенти из Азије и Африке, којима су државне власти отежавале или онемогућавале долазак у Југославију, долазили приватно да студирају. Такав је био случај студената из Сирије и Египта, којима су државне власти сугерисале да не иду у Југославију већ у земље социјалистичког лагера. У трећој групи су били представници страних дипломатских представништва и установа, односно чланови њихових породица. Четврта група студената се састојала од политичких емиграната из разних земаља Азије и Африке, ослободилачких покрета и територија под старатељством Уједињених нација. Током деценије је растао број страних студената из свих група.⁶²

Комисија за културне везе са иностранством стипендирала је 1955/56. по 3 студента из Аустрије, Немачке и Тогоа, по 2 из Данске, Норвешке, Енглеске, Холандије, Италије, и по 1 из Грчке и Шведске. Европски стипендисти су највише усавршавали југословенску књижевност, језике и историју народа Југославије, као и Кинези, а остали студенти из Азије разне техничке, природне и друштвене науке, економију, геологију, медицину, итд. У целини, стране студенте су највише интересовали језици и књижевности југословенских народа.⁶³ Октобра

⁶¹ *Međunarodni ugovori FNRJ*, sv. 64, 1957; *Isto*, sv. 70, 1957; *Isto*, sv. 73, 1957; *Isto*, br. 75, 1957; *Isto*, br. 1, 1958). Види: *Međunarodni ugovori FNRJ*, 1957–1960; АЈ, 130–637–1054, Судан; АЈ, 130–638–1057, УАР; АЈ, 130–644–1066, Индија; АЈ, 130–644–1067, Индонезија; итд.

⁶² АЈ, ССОЈ, 114–223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 17. јануар 1959.

⁶³ АЈ, 559–50а, Годишњи извештај сектора за стране студенте за 1955, 4. фебруар 1956; АЈ, 145–45–126, О страним студентима на Београдском универзитету

1956, међу 22 нова стипендиста дошли су први студенти из источноевропских земаља после нормализације односа (5 из СССР, 3 из Пољске), а било је и по 3 из Немачке, Енглеске и Аустрије, 2 из Данске и по 1 из Норвешке, Француске, Грчке и Холандије. Сви осим Совјета изучавали су језик и књижевност. Крајем 1956. у ФНРЈ је о свом трошку студирао 91 страни студент, највише из Бугарске 46 (пошто је у Бугарској 1956. ограничен упис на универзитете), из Грчке 10, затим по 3 студента из Италије, Сирије, Немачке, Румуније, ЧССР и исељеника, по 2 из Енглеске и Израела и по 1 из Албаније, Белгије, Мађарске, Норвешке, Француске, СССР-а и 1 аполита.⁶⁴

Током 1957. стипендирао је 87 страних држављана на специјализацији, из 24 земље; на редовним студијама их је било 11 из Бурме, 5 из Кине на Филозофском факултету у Београду, 3 из Гане и 15 из Кине као стипендисти њихове владе (7 студената: 4 у Загребу и 3 у Београду, као и 8 аспираната, сви у Београду на РГФ, Машинском, Филозофском и Грађевинском факултету). Током 1957. дозвољен је боравак о њиховом трошку за 10 држављана Грчке, 9 Италије, 7 САД, 6 Сирије, по 5 Бугарске и Израела, по 4 Немачке и ЧССР, 3 Пољске, по 2 Румуније и Либана, по 1 СССР-а, Луксембурга, Египта и Индонезије.⁶⁵

Школске 1957/58. године на редовним студијама у Југославији била су 22 студента из 6 афроазијских земаља као стипендисти југословенске владе (8 из Бурме, 5 из Кине, 2 из Марока, 2 из Судана, 4 из Тогоа, 1 из Туниса); 40 стручњака на специјализацији из 17 земаља (по 5 из Пољске и Чехословачке, по 4 из Италије и Аустрије, 3 из Немачке, В. Британије и Египта, 2 из Индије, 1 из Мексика); о свом трошку студирала су 204 студента из 30 земаља (56 из Бугарске, 26 из Италије, 18 из Грчке, 9 из Чехословачке, 8 из САД, 3 из СССР-а, 15 из Кине, 13 из Сирије, 3 из Либана и по један из Египта, Индонезије, Ирана и Чилеа, итд.). Укупно је у Југославији током 1957/58. било 266 студената и спе-

1955/56; *Шта студирају странци у Југославији*, Политика, бр. 15302, 28. новембар 1955, 7.

⁶⁴ АЈ, 559-70а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1956. годину. Из СССР-а су дошли аспиранти В. В. Видрин геолог, Б. Н. Фиљушкин, океанолог, П. А. Димитријев, славист, Г. Ј. Сафронов, славист и В. Н. Белоусов, архитект (ДАМСП, ПА, СССР, 1956, ф. 92, досије 17, сигн. 414670).

⁶⁵ АЈ, 559-91а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством, за 1957; Од Кинеза, на Филозофском факултету Хо Го Ци специјализирао је историју југословенске и српске књижевности, Ли Ен Ши историју народа Југославије; на РГФ се Љу Цин И бавио истраживањем нафте а Љу Де Лен истраживањем руда; на Машинском су У Тјен Фу и Чан Шо Чан радили на конструкцијама машина и алатки; на Грађевинском је требало да Љу Тин Шин и и Чу Ке Ли специјализирају теорију конструкција (АС, БУ, ф. 126, Комисија за културне везе са иностранством – Универзитету, 17. јануар 1958).

цијализаната из 39 земаља, а 195859. школске године 229 странаца из 42 земље.⁶⁶

Највише страних студената свих категорија студирало је у Београду. Према подацима Универзитетског одбора Савеза студената (УО СС) током 195657. у Београду је студирао 121 страни држављанин, школске 195758. било је 133 страна студента, а 195859. – 150 студена-та из разних земаља. Планирано је да се тај број у перспективи повећа на 300 студената. Школске 195657. из Бугарске је било 27, Кине 17, Грчке 9, Бурме 8, Пољске, САД и Сирије по 7, Румуније 5, Тогоа, ЧССР и Италије по 4, Енглеске, Судана и Египта по 3, Индије и Немачке по 2, Норвешке, Француске, Израела, Туниса, Аустралије, Аустрије, Данске, Мексика и Шведске по 1; а 195758. из Бугарске 26, УАР 22, Грчке 10, Бурме 8, Пољске и САД по 6, Енглеске и Румуније по 5, Су-дана 4, Тогоа, Јордана, Албаније, ЧССР и Етиопије по 3, Гане, Шведске, Норвешке, Индије, Данске, Израела и Немачке по 2 и Јапана, Аустрије, Туниса, Марока, СССР, Француске, Италије, Индонезије и Ирана по 1 студент.⁶⁷

Међу стипендистима у Београду 1957. били су: Ен Хјулет из Ен-глеске која је студирала на катедри за историју уметности код профе-сора Светозара Радојчића југословенску средњовековну уметност од 11. до 15. века и писала тезу „Иконографија Богородице у апсидама“, Френк Перкин из Енглеске је радио на антрополошкој групи Филозоф-ског факултета; Чарлс Томас Патрик из Енглеске, који је био лош сту-дент, давао је часове енглеског, путовао по земљи ишао у позориште и преводио предузећима, те му је наставак стипендије одбијен; Рајнхард Лауер је код професора Велибора Глигорића на Филозофском факултету изучавао новију српску књижевност, за дисертацију „Хајне код Срба“,

⁶⁶ АЈ, 142-43-152, Страни студенти у ФНРЈ, Комисија за културне везе са иностранством, 1. децембар 1958; АЈ, 559-116а, Исто; АЈ, 559-116а, Информација о страним стипендистима Владе ФНРЈ, 17. јануар 1959. (Исто у: Историјски архив Београда (ИАБ), Универзитетски комитет (УК), ф. 57, АЈ, ССОЈ, 114-223, и АЈ, 130-598-992); АЈ, 559-116а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1958. годину, 1. фебруар 1959; М. Перишић, *Од Стаљина ка Саптру*, 431-433; *Isti, Veliki zaokret 1950*, 272-274. – Према сумарном прегледу, од 195152. до 195758, југословенске стипендије користило је 228 студената из 35 земаља (25 Немачка, 23 Британија, 22 Индија, 19 Холандија, 19 Бурма, 17 Италија, 12 Аустрија, итд.). Иначе, у документацији постоји мноштво различитих података о броју страних студената, с обзиром на различите ауторе, периоде и категорије. Бројност се мењала из месеца у месец, пошто су студенти континуирано долазили и одлазили, а подаци су давани разнолико: за школску или календарску годину, понекад за све категорије страних студената, а понекад само за поједине. Углавном износимо податке из периодичних извештаја Ко-мисије за културне везе са иностранством.

⁶⁷ АЈ, 145-26-75, Извештај УО СС за 195859; АЈ, 145-3-6, Извештај о међуна-родној активности СС Београдског универзитета између III и IV конгреса ССЈ.

певао у хору „Бранко Крсмановић“ и добро се изражавао о Југославији; Дитер Милер из Немачке је прикупљао податке о именима српских занатлија и био је одушевљен гостољубивошћу на коју је наишао; Јан Виржбицки из Пољске студирао је југословенску књижевност, а Тадеуш Гашински из Пољске је изучавао историју српскохрватског језика; Петер Димитријев из СССР-а се бавио изучавањем језика, Герман Сафронов прикупљао грађу за тезу о Радоју Домановићу и Светозару Марковићу, архитекта Владимир Белоусов путовао по Југославији, а Владимир Видрин на РГФ-у планирао да обилази руднике и геолошке институте.⁶⁸

Поред тога, 1957/58. у Београду је било десетак страних студената који су били рођаци службеника или службеници страних амбасада у Београду. Од чланова дипломатског кора и страних установа 1957/58. године на Београдском универзитету су студирали: супруга саветника амбасаде Чехословачке, супруга помоћника војног аташеа амбасаде Пољске, ћерка поморског аташеа амбасаде Велике Британије, супруга секретара амбасаде Велике Британије, син аташеа амбасаде Пољске, два службеника амбасаде Пољске, службеници амбасаде Индонезије, посланства Ирана, Британског савета, итд.⁶⁹

Крајем 50-их година све више интересената за стипендије било је из арапских земаља Блиског и Средњег истока, посебно Египта и Сирије. Међу њима су били и арапски студенти политичке избеглице из Јордана и Ирака којима се током 1957. у неколико наврата није изашло у сусрет због принципијелног става Комисије за културне везе са иностранством да се примају само молбе упућене редовним путем преко органа сопствене државе.

Молбе арапским студентима су одбијане и због недостатка смештајних капацитета у студентским домовима и ограниченог броја места за студирање који је додељиван појединим земљама. Почетком 1958, у Државном секретаријату спољних послова оваква ограничења Комисије су критикована, сматрана „рестриктивним“ и супротним општој оријентацији државне политике усмереној ка стипендирању арапских студената и других студената из неразвијених земаља у којима је мали број интелектуалаца и стручних кадрова. Сматрано је да то омета постизање несумњиве политичке користи коју је Југославија могла да има од школовања арапских студената и умањује њен углед у круговима арапских социјалиста, пошто су стипендије у

⁶⁸ АЈ, 559-91а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1957.

⁶⁹ АЈ, ССОЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 17. јануар 1959.

ФНРЈ тражили углавном „прогресивни људи“ преко социјалистичке партије (БААС).⁷⁰

Током 1958. проблем се даље развијао. Број интересената за стипендије из арапских земаља је растао и долазило је и до интервенција сиријског Министарства просвете. Југословенски секретаријат иностраних послова је инсистирао да се из политичких разлога омогући студирање што већем броју студената из ових земаља, посебно оних који би студирали о свом трошку. С друге стране, Комисија за културне везе са иностранством је остајала при свом ставу, тврдећи да се морају имати у виду ограничене материјалне могућности и капацитети у студентским домовима у Београду, да се морају поштовати процедуре, рокови и ограничен број страних студената, па чак и оних који се приватно финансирају, јер је из искуства било јасно да такви студенти нису могли да нађу приватни смештај у Београду, или нису могли да га плате (соба 10.000–15.000 динара), и средства која су имали нису била довољна за издржавање. Комисија је предлагала да се смештај у Београду реши усељавањем страних студената у засебну зграду довољног капацитета. Упозоравала је и на проблем учења језика, увођења пријемних испита на факултетима и инсистирала да се за упис мора предати крштеница, оригинално сведочанство о завршеној средњој школи која омогућава упис на факултет и превод сведочанства и да долазак студената треба благовремено најавити ради обезбеђивања пријема и смештаја. Проблем код избора кандидата за студије стварале су и политичке турбуленције и промене у арапским земљама, нарочито када је октобра 1958.

Министарство просвете Уједињене Арапске Републике (заједница Египта и Сирије) забранило својим студентима студирање о свом трошку у источноевропским земљама (рачунајући ту и ФНРЈ), да би заштитило омладину од „комунистичког утицаја“. На основу тога нису издате визе студентима којима је већ било одобрено студирање у Југославији, тако да је у наредном периоду решаван и овај „политички проблем“. Југословенска амбасада у Каиру је инсистирала да се што пре реши питање доласка арапских студената и закључивала да би „корист за нас врло скоро била неоцењива“. Према подацима Комисије за културне везе са иностранством октобра 1958. у Југославији је било 4 студента из Либана, 3 из Марока, 4 из Судана, 4 из Гане, 1 из Тогоа, 2 из

⁷⁰ ДАМСП, ПА, Сирија, 1957, ф. 95, сигн. 49119, 419278, 420821, 421022, 422698, 422834, 423549, 425873; ДАМСП, ПА, Југославија, 1958, ф. 61, досије 12, сигн. 4695; досије 16, сигн. 420342; ДАМСП, ПА, Јордан, 1958, ф. 99, досије 37, сигн. 416917, досије 39, сигн. 428396;

Туниса, 1 из Ирана, 1 из Израела, 6 из Египта и 13 из Сирије. За школску 1958/59. Комисија је доделила 23 стипендије за редовно студирање и одобрила студирање о приватном трошку за 31 држављанина земаља Блиског и Средњег истока (24 Сирија, 5 Египат, 2 Јордан). Укупан број студената из Сирије током 1958/59. требало је да буде 40.⁷¹

Крајем 50-их година, на темељу спољнополитичке оријентације земље и искустава у стипендирању странаца, државни врх је формулисао систематску политику школовања страних студената у ФНРЈ и утврдио њену оријентацију у свету. Током 1958. године захладнели су односи са социјалистичким лагером, отпочела је антијугословенска кампања и прекинути су културни односи са социјалистичким земљама: Кинези су у лето 1958. повукли своје стипендисте из ФНРЈ,⁷² са Мађарском је сарадња прекинута после погубљења Имре Нађа, а остале земље су одуговлачиле утврђивање програма размене. Са већином суседа се слабо сарађивало, а западноевропске земље су углавном показивале интерес за кратке специјализације својих дипломираних студената из области језика, књижевности, културе, историје југословенских народа. Живе везе са Индијом и Бурмом су лагано јењавале што због политичких односа са овим земљама, што због велике географске удаљености. У таквим условима постављен је циљ да се учврсте постојеће и развију нове културне везе са иностранством, а као нова и перспективна могућност се указала сарадња са арапским и афричким земљама, од којих су неке још увек биле несамосталне и под старатељством. И поред непостојања искуства, географске и културолошке удаљености, сматрало се да се треба оријентисати на привлачење и школовање омладине из ових земаља и тако учествовати у образовању њихових стручних кадрова и интелектуалне елите. Истицано је да се највише може постићи стипендирањем студената из ових земаља и Комисија за културне везе са иностранством и други органи су у том правцу усмеравали свој рад. Основа нове оријентације биле су културне конвенције и планови културне сарадње који су склопани са неким од ових земаља (УАР 1958; Ирак и Судан 1959; итд.), а резултат снажан прилив њихових студената у Југославију на самом крају 50-их година.⁷³

⁷¹ ДАМСП, ПА, Југославија, 1958, ф. 61, досије 16, сигн. 423151, 424229, 424482; ДАМСП, ПА, Сирија, 1958, ф. 114, досије 12, сигн. 41582, 41020, 41652; ДАМСП, ПА, УАР, 1958, ф. 133, досије 11, сигн. 410740, 418010, 418482, 418686, 419542, 419542, 421558, 421659; досије 12, сигн. 422282, 422458, 422142, 422961, 426686

⁷² Видети: ДАМСП, ПА, Кина, 1958, ф. 66, досије 6, сигн. 419184.

⁷³ АЈ, 559-338, Наше културне везе са иностранством, Комисија, стр. пов. бр. 659.

Перспектива политичке, економске и културне сарадње са овим земљама и стипендирања њихових студената захтевали су и школовање кадрова у ФНРЈ који ће својим познавањем језика, живота и културе ових народа бити способни да допринесу бржем развоју сарадње и да спроводе политичко-пропагандни рад. Тим поводом се размишљало и о слању југословенских студената на усавршавање и учење језика у овим земљама. Комисија је у сарадњи са ДСИП-ом и Београдским и Сарајевским универзитетом 1958. израдила план за подизање кадра у афричким и азијским земљама током 1959/60. и касније, по којем је требало послати студенте и дипломиране студенте који познају језике и политички су подобни на специјализацију и рад у земљама за које је постојао непосредан или перспективан политички интерес (УАР, Етиопија, Ирак и друге).⁷⁴

Могућности и корист од културне сарадње са иностранством у спољнополитичким условима крајем 50-их година разматрао је и партијски врх. Комисија за идеолошки рад ЦК СКЈ уврстила је међу задатке за 1959. планове за наредни период и сарадњу са Комисијом за културне везе са иностранством, од које је требало тражити преглед културних веза са земљама лагера, а по могућности и са афро-азијским земљама. Преглед је требало да садржи закључке о томе „шта нам је конвенирало у досадашњем развоју шта нам није одговарало“, „на ком сектору и са којом земљом можемо нарочито форсирати сарадњу“, итд. Дискусија о тим питањима требало је да „помогне у сагледавању јединствене линије у културној политици, како лагера према Југославији, тако и у одређивању наше јединствене линије према њима“. Кад је реч о афро-азијским земљама требало је посебно проучити ситуацију у вези са школовањем њихових студената у Југославији, њихове захтеве за помоћ у култури, науци и привреди, могућност слања југословенских кадрова код њих, мере и средства које треба имати у виду да би се одговорило њиховим захтевима.⁷⁵

У креирању политике стипендирања страних студената учествовали су и савезни органи ССРН. На састанку у Комисији за међународне везе СО ССРНЈ посвећеном проблемима у стипендирању страних студената, одржаном јануара 1959, референт Душан Поповић је изнео „врло јасну и одлучну оријентацију на азијске и афричке земље“ и разлоге, циљеве као и огроман значај такве државне културне политике.

⁷⁴ АЈ, 559-116а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1958. годину, 1. фебруар 1959; М. Перишић, *Од Стаљина ка Сартру*, 435-436; Isti, *Veliki zaokret 1950*, 275.

⁷⁵ АЈ, ЦК СКЈ, Идеолошка комисија, 507, М1, П2- р-48.

У афро-азијским земљама на које се оријентисала културна сарадња ФНРЈ водила се „борба за формирање интелигенције тих земаља“, а источноевропске и западноевропске земље су већ понудиле велики број стипендија и улагале велика средства у формирање њихове интелигенције – рекао је Поповић. Будући да „преко те интелигенције која се код нас школује, која ће имати по правилу врло високе положаје и утицај у економском и политичком животу ми желимо и можемо да реализујемо наше интересе у тим земљама“, том питању је требало посветити велику пажњу, бринути о стипендистима и деловати на њих идеолошко-политички. У том смислу, и он је истакао да студенте из афро-азијских земаља треба примати на редовне студије директно после завршавања средњих школа, а не после започетих студија у западноевропским земљама, када је на њих било теже идеолошко-политички утицати, што су показала искуства са онима који су започели студије у Француској или САД. О озбиљности државних културних органа у припреми нове оријентације у стипендирању страних студената сведоче Поповићеве речи да је прављена анализа рада у иностранству са страним студентима и из тога извучени закључци и уочене грешке у раду. Посебно је нагласио да се у иностранству у службу стипендирања мешају привредне организације, индустријске гране које имају развијене капацитете и треба да продру на одређено тржиште: рецимо фармацеутска индустрија је стипендирала 10–15 студената фармације из земаља где су огромне потребе, а они су после дипломирања, навикнути на одређене лекове и препарате, помагали даваоцу стипендије да продре на незаузето тржиште своје земље. Поповић је у томе видео циљ и југословенске политике стипендирања, тражио је да се у рад укључе и економске и спољнотрговинска комора, које би испитале могућности и правце таквог деловања у земљама Азије и Африке.

И остали учесници састанка су подржали ставове изнете у реферату. Потпредседник СИБ-а Родољуб Чолаковић је нагласио да се у случају стипендирања студената из афроазијских земаља ради о „дугорочној инвестицији“, којој се мора посветити велика пажња, што сведочи о томе да је сам државни врх био свестан важности овог дела културне политике и учествовао у његовом креирању. Алеш Беблер је дао подршку представљеној оријентацији у стипендирању страних студената, износећи своје утиске са бројних путовања да би она имала резултата, нарочито у арапским земљама које су показивале велики интерес за Југославију.⁷⁶

⁷⁶ АЈ, 142-36-113, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе Савезног одбора ССРНЈ, 17. јануар 1959.

У државном врху је у исто време размишљано и о што ефикаснијој реализацији постављеног циља и ангажовању свих државних, просветних, партијских, друштвених, универзитетских и студентских органа и организација на том задатку. Да би се рад на стипендирању студената из иностранства правилно политички и организационо поставио предлагано је да се на крају сваке године састану представници Комисије за културне везе са иностранством, Комисије за међународне везе СК, ССЈ, Државног секретаријата за иностране послове и Државног секретаријата за унутрашње послове како би прецизирали колико ће се места обезбедити у наредној школској години за сваку земљу, за студије, специјализацију и студије о свом трошку. Са том одлуком Комисија би почетком године упознавала југословенска представништва у иностранству и стране државе; до маја Комисија би добијала податке о студентима који ће бити упућени у ФНРЈ у задатим оквирима, уз одступања само у изузетним случајевима, како би до почетка школске године завршила све организационе послове око прихватања и смештаја страних студената и избегла гужве и пропусте.⁷⁷

Комисија за културне везе са иностранством прикупљала је преко ректората и факултета податке о катедрама које су спремне да приме стране студенте на студије и специјализацију, како би дала предлоге приликом договора са страним владама о реципрочној размени студената и избегла „непријатну ситуацију да на факултету странац не може да изврши оно због чега је дошао“.

На тражење Комисије маја 1957. РГФ је понудио специјализацију из петрографије, минералогije, механике тла, хидрогеологије, итд; Економски – политичку економију, економику предузећа, економску политику и статистику; Катедра за археологију – специјализацију из праисторије балканско-подоунавске области, средњовековне српске и византијске археологије, а Катедра за српскохрватски језик из опште лингвистике, историје и синтаксе српског језика, итд; Медицински је понудио специјализације на Хируршкој клиници, Бактериолошком институту, Очној клиници, итд.⁷⁸ Долазило је и до проблема, као што је било немогућност Грађевинског факултета да

⁷⁷ АЈ, 142-43-152, Комисија за културне везе са иностранством, бр. 3805, Страни студенти у ФНРЈ, 1. децембар 1958; АЈ, 559-116а, Исто; АЈ, 142-36-113, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе Савезног одбора ССРНЈ, 17. јануар 1959.

⁷⁸ АС, БУ, ф. 126, Комисија за културне везе са иностранством – Универзитету, бр. 2517, 21. мај 1957; Исто, Универзитет – Комисији за културне везе са иностранством, 5567, 22. октобар 1957.

прими на специјализацију два Кинеза који су већ били у земљи и учили језик.⁷⁹

По одлуци врха СКЈ, крајем 50-их година требало је ради повећања ефикасности у спровођењу смерница политике стипендирања изградити чврст систем органа за рад са странцима, превазићи мешање компетенција и спорост у решавању проблема. Предлагано је да се оснује Комисија за рад са страним студентима при секретаријату Универзитета, затим и такве комисије на факултетима и у домовима у којима су становали и сервис при секретаријату Универзитета који је требало да решава конкретна питања. Комисија за културне везе са иностранством је већ имала референта за рад са страним студентима, при ЦО ССЈ и при универзитетским одборима СС створен је орган за питања страних студената, а у републикама су за то били задужени секретаријати за просвету. Предлагано је да се задужи више службеника, који би се озбиљно бавили тим проблемима. Почетком 1959. створен је Координациони одбор при секретаријату за просвету и културу СИБ-а који је требало да обједињава рад са страним студентима и решава питања прихвата, смештаја и пријема на факултетима, а у који су улазили представници Комисије за културне везе, ССЈ, Универзитета, Државног секретаријата за иностране послове,⁸⁰ Државног секретаријата за унутрашње послове, и управници домова.

Све више је сазревала и свест о неопходности праћења живота и рада стипендиста после завршетка студија, ради остваривања коначних циљева политике школовања страних држављана. Тражени су начини да се прати живот и рад страних студената после повратка у матичне земље, да им се шаљу публикације, стручни часописи и штампа, да се одржава контакт са њима преко културних аташеа и посебне службе у амбасади која би слала информације о бившим стипендистима. Ово је било нарочито важно због појединаца за које би се проценило да могу „имати важне позиције у политичком и економском животу своје земље“, што је био чест случај са студентима из Азије и Африке. Навођен је пример Тунижанина који је постао министар и главни пријатељ

⁷⁹ Исто, Комисија за културне везе са иностранством – Универзитету, 17. јануар 1958.

⁸⁰ АЈ, 142-36-113, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе Савезног одбора ССРНЈ, 17. јануар 1959; АЈ, ССОЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959; АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1959; АЈ, 145-5-6, Страни студенти у Југославији, 196061; АЈ, 145-13-21, ЦО ССЈ, Саветовање о међународним активностима ССЈ, Београд 17. март 1960, Страни студенти на студијама у Југославији; АЈ, 145-32-90, Исто; АЈ, ЦК СКЈ, Уж-Ж 24. март 1960, Седница Организационо-политичког секретаријата, 24. март 1960.

Југославије, „а док је био код нас са њим је била гужва чак је био и хапшен али све то није лоше примио“, чиме је истицан и значај бриге о њима током студија. Праћење стипендиста је требало координирати са економским интересима и пласманом робе на тржишта азијских и афричких земаља (преко фармацеута и медикаинара који су студирали у ФНРЈ пласирати производе југословенске индустрије лекова на тржиштима која нису још освојена од других земаља, итд.). Само у том случају, како је сматрано, добија се „пуни и политички и економски еквивалент“ за стипендирање страних студената.⁸¹

Ради реализације тих циљева наметало се и питање школовања сопствених кадрова способних за рад у државама које су представљале циљну групу југословенске политике стипендирања студената. Родољуб Чолаковић је на састанку јануара 1959. истакао значај школовања југословенских кадрова који би у земљама Азије и Африке учили језик и културу и спремали се за пропагандни рад. И поред покушаја, до краја деценије на том пољу није било резултата, што је представљало велики проблем за остваривање културне политике. Поменуо је и неуспешне покушаје, као што је био случај Мирослава Марковића, који је из Индије емигрирао у Венецуелу.⁸² У том контексту, овде се могу поменути и проблеми са другим државним стипендистима у земљама Азије и Африке, који су наилазили на објективне тешкоће (клима, храна и друго), на лоше материјалне услове (лош смештај, ниске стипендије), али често су и сами били неодговорни, нису учили, па ни савладавали језик земље у коју су дошли.⁸³

Планирана политика није доследно и у потпуности спроведена и од почетка је наилазила на бројне проблеме и мане које су умањивале њене ефекте и ометале реализацију. Упркос томе, оријентација државног врха и Комисије за културне везе са иностранством на јачање културних и просветних веза са афричким и арапским земљама дала је на самом крају 50-их година упечатљиве резултате. Они су се огледали у снажном порасту броја студената и специјализаната из ових земаља, како стипендиста Комисије, тако и стипендиста својих влада и оних

⁸¹ АЈ, 142-36-113, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе Савезног одбора ССРНЈ, 17. јануар 1959; АЈ, 142-43-152, Комисија за културне везе са иностранством, бр. 3805, Страни студенти у ФНРЈ, 1. децембар 1958; АЈ, 559-116а, Страни студенти у ФНРЈ, 1. децембар 1958; АЈ, 130-598-992, Информација о страним стипендистима Владе ФНРЈ, 17. јануар 1959. (исто у ИАБ, УК, ф. 57).

⁸² АЈ, 142-36-113, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе Савезног одбора ССРНЈ, 17. јануар 1959.

⁸³ ДАМСП, ПА, Индија, 1955, ф. 24, досије 36, сигн. 4238, 41989, 45417, 45418.

који су студирали о свом трошку, а тиме и укупног броја страних држављана у Београду и, у мањој мери, у другим универзитетским центрима ФНРЈ.

Почетком 1959. у ФНРЈ је било 284 страна студента (157 стипендиста владе ФНРЈ, 127 о свом трошку), а очекиван је долазак још 133 студента током 1959. и 1960. (50 стипендиста Ирака, 50 стипендиста УАР и 33 стипендиста владе ФНРЈ). Број стипендиста 1959. по земљама је био: 26 Алжир, 22 Гана и Того, 20 УАР, 15 Судан, 14 Етиопија, 14 Ирак, 10 Индонезија, 9 Јордан, 7 Пољска, 4 Кенија, 3 Италија, 3 Њаса, 3 Палестина, по 2 Мароко, Јапан, Пакистан, Бугарска, Чиле, Данска, Енглеска и Холандија и по 1 Израел, Сауди Арабија, Тунис, Белгија, САД и Шведска. О свом трошку су студирали: 20 из Италије, 17 из САД, 15 из Грчке, 13 из Јордана, по 10 из Бугарске и ЧССР, 5 из Либана, по 2 из Алжира, УАР, Ирака, Холандије и СССР и по 1 из Етиопије, Израела, Чилеа, Албаније и Боливије.⁸⁴

И даље је растао број студената из појединих арапских и афричких земаља. Осим 5 стипендиста из Судана који су веће били у ФНРЈ, у септембру 1959. стигло је још 9. Поред проблема око плаћања пута овим студентима, током преговора културних делегација код Суданаца се појавила и бојазан од „политичког утицаја“ на њихове студенте па су тражили и да се у званичне документе унесе да је суданским студентима забрањено да се баве политиком. Студентима је скренута пажња „да се не жене у иностранству“ јер је то по њиховом мишљењу ометало нормално студирање, али да немају ништа против да се то чини после студија (постојао је пример студента који је хтео да се ожени у Југославији, али му није дозвољено).⁸⁵ Током 1959. ђаци избеглице из Њасаленда и Занзибара су се интересовали код амбасаде у Каиру за студирање у Југославији. Амбасадор Јосип Ђерђа је сматрао да им се треба изаћи у сусрет „јер је одјек наше сусретљивости у црној Африци врло осетан“, те је тројици из Њасаленда дозвољено студирање електротехнике, пољопривреде и машинства.⁸⁶ Ректорат Београдског универзитета

⁸⁴ АЈ, 145-32-90, Информација о неким проблемима страних студената у Југославији, ЦО ССЈ, 19. март 1960; АЈ, 130-598-992, Информација о страним студентима и проблемима у вези њиховог боравка и студија код нас, 29. јун 1960; ДАМСП, ПА, Етиопија, 1959, ф. 28, досије 17, сигн. 48195, 425021, 419850. ДАМСП, ПА, Ирак, 1959, ф. 45, досије 19, сигн. 430541, 41705, 423413, 424637, 429261. Етиопљани су на понуђених 10 стипендија у почетку успели да обезбеде само 4 кандидата са потпуном средњом школом, да би се потом тај број попео на 14.

⁸⁵ ДАМСП, ПА, Судан, 1959, ф. 124, досије 15, сигн. 417926, 425686, 426158, 428870; досије 18, сигн. 420438, 423929.

⁸⁶ ДАМСП, ПА, Југославија, 1959, ф. 66, досије 7, сигн. 415599, 417180, 418860, 420253.

се сложио са предлогом Комисије за културне везе са иностранством да се „упишу без докумената они студенти који због политичких прилика у њиховим земљама не могу доћи до њих“, с тим да касније током школовања донесу доказе о завршеној средњој школи. Тако је октобра 1959. дозвољен упис 4 студента из Кеније на Медицински и 5 из Алжира на Економски и Технолошки факултет.⁸⁷

Преко југословенске амбасаде у Паризу током 1959. и 1960. интересовали су се за упис на југословенске универзитете студенти из земаља Француске Западне Африке и Француске Екваторијалне Африке, Малија, Сенегала, а с обзиром на зацртану политику излазило им се у сусрет и за школску 1960/61. понуђене 4 стипендије за редовне студије.⁸⁸ Преко амбасаде у Картуму крајем 1959. и почетком 1960. одобрено је 7 стипендија студентима политичким избеглицама из Кеније (Анготе Бовер), Тангањике (Мачера Фесто и Винани Хадсон), Руанда-Урунде (Александер Рутер), Северне Родезије (Бвалиа Чеве), Нигерије (Езеани Енок) и Бечуана (Моатлходи Хендерсон, који је у међувремену прихватио стипендију од ЧССР). Сви су били без докумената, активни у политичким националним покретима за ослобођење и изражавали су жељу да студирају у Југославији друштвене науке и политички систем, како би користили својим земљама после ослобођења. У исто време стипендије су преко југословенске амбасаде у Адис Абеби тражили студенти из Уганде, Тангањике и Кеније углавном за технику и природне науке.⁸⁹ Комисија за културне везе са иностранством је, имајући то у виду, априла 1960. преко амбасаде у Акри понудила 10 стипендија за Нигерију и по 2 за Либерiju и Сијера Леоне; преко амбасаде у Каиру 4 стипендије Занзибару, 5 Њасаленду и 5 Сомалији; преко Адис Абебе 8 Етиопији, 5 Тангањики, 4 Родезији, 2 Уганди и 4 Кенији; преко Париза 7 Обали Слоноваче, по 5 Камеруну и Малију; преко Акре 12 Гани, 7 Тогоу и 4 Кенији; преко Туниса 10 Алжиру и 3 Тунису.⁹⁰

Школске 1959/60. у Југославији је било 359 странаца: 313 на редовним студијама и 46 на специјализацији. Највише је потицало из Азије и Африке, а највећи број студената је студирао на Београдском универзитету (преко 200), затим на Загребачком (82), Сарајевском (28) и Љубљанском (26) и само 1 на Скопском. Од 313 редовних студената,

⁸⁷ АС, БУ, ф. 126, Комисија за културне везе са иностранством – Ректорату, бр. 3087, 12. октобар 1959.

⁸⁸ ДАМСП, ПА, Југославија, ф. 63, досије 4, сигн. 428877, 433475, 416703,

⁸⁹ ДАМСП, ПА, Југославија, ф. 63, досије 8, сигн. 4419, 44368, 44369, 45215, 41103.

⁹⁰ ДАМСП, ПА, Југославија, ф. 63, досије 8, сигн. 43481, 44301; досије 9, сигн. 410587, 410589, 410710, 410586, 410583.

133 су били стипендисти Комисије, 20 стипендисти Ирака, а 160 је студирало о свом трошку; 98 студената је било на курсу за учење језика, а остали су били уписани на Медицински 55, Машински 29, Економски 19, Правни 5, Филозофски 53, Технолошки 13, Рударско-геолошки 7, Фармацеутски 9, Ветеринарски 4, Електротехнички 12, Архитектонски 10, ПМФ 7, Пољопривредни 3, Стоматолошки и Шумарски по 2 и на Академију за позоришну уметност и на Богословски по 1 студент. Од 1950. до 1960. у Југославији су на специјализацији била 243 страна студента, највише из Енглеске 28, Немачке 25, Пољске 16, Индије 23, итд. Школске 1959/60. било их је 45 из 20 земаља. До краја 1950-их докторску титулу је одбранило 8 странаца (3 пољопривредна стручњака из УАР, 3 Индуса, по 1 Тогоанац и Бурманац), а неки су на основу истраживања у Југославији докторат одбранили у својој земљи.⁹¹ После 1956. докторате су у Београду одбранила још три студента из УАР 1959. године на Пољопривредном факултету: Хусеин Ахмет Сами („Место и улога земљорадничке задруге у систему пољопривредне службе ФНРЈ“); Шакер Мохамед Хасан („Effect of phosphorus nutrition on growth and chemical composition of edible peas (*pisum sativum*)“); Калед Абдалах Ахмед („The influence of paying system for work done on the productivity of labour at socialistic farms in Yugoslavia“).⁹²

Према подацима ЦО ССЈ из новембра 1960. у Југославији је било уписано 496 страних студената: 230 редовних студената стипендиста Комисије за културне везе са иностранством, 32 специјализанта Комисије, 26 стипендиста страних влада (сви из Ирака) и 208 студената који су студирали о свом трошку. Школске 1958/59. Комисија је понудила 94 стипендије, а реализовано је 77; 1959/60 од понуђених 194, реализоване су 132, а 1960/61. од понуђене 341 реализовано је 108. Поред тога, школске 1960/61. на једногодишњем усавршавању било је и 86 пољопривредних стручњака из УАР и 53 стручњака из ове земље на индустријској пракси. Крајем 1960, по регионима, са Средњег истока и арапских земаља било је 215 студената, из независних земаља Африке 104, из афричких земаља под старатељством 26, из Азије 36, Западне Европе 63, социјалистичких земаља 34, Северне Америке 15 и Јужне Америке 3, а слика по појединим земљама приказана је у табели.⁹³

⁹¹ *Strani studenti u Jugoslaviji*, *Jugoslovenski pregled*, 1960, 75–76.

⁹² *Pregled doktorskih disertacija odbranjenih u Srbiji u periodu od 1945–1975*, 42.

⁹³ АЈ, 145-32-90, Информација о страним држављанима на студијама у Југославији, 5. новембар 1960.

Табела 1: Број страних студената у ФНРЈ по земљама, 5. новембар 1960⁹⁴

Средњи исток и арапске земље	Стипендисти ФНРЈ	Стипендисти страних влада	Приватно	Укупно
Алжир	31			31
Ирак	15	26		41
Израел	1		7	8
Јордан	9		49	58
Либан	3		7	10
Мароко	5			5
Сауди Арабија	1			1
Тунис	6			6
УАР	17		32	49
Палестинске избеглице	3		3	6
Укупно	91	26	98	215
Африка	Стипендисти ФНРЈ	Стипендисти страних влада	Приватно	
Етиопија	24			24
Гана	18			18
Того	10			10
Гвинеја	5			5
Нигерија	2			2
Судан	44		7	51
укупно	97		7	104
Земље под старатељством	Стипендисти ФНРЈ	Стипендисти страних влада	Приватно	
Кенија	13			13
Сијера Леоне	3			3
Тангањика	2			2
Занзибар	4			4
Њаса	3			3
Родезија	1			1
Укупно	26			26
Азија	Стипендисти ФНРЈ	Стипендисти страних влада	Приватно	
Авганистан	2			2
Бурма	9			9
Џејлон	8			8
Индија	5			5
Индонезија	10			10
Јапан	2			2
Укупно	36			36
Западна Европа	Стипендисти ФНРЈ	Стипендисти страних влада	Приватно	
Белгија	1			1
Данска	2			2
Енглеска	1			1
Холандија	2			2
Норвешка	2			2
Италија			12	12
Грчка			23	23
Укупно	8		35	43

⁹⁴ Исто.

Социјалистичке земље	Стипендисти ФНРЈ	Стипендисти страних влада	Приватно	
Бугарска	1		8	9
Пољска	3		8	11
Албанија			5	5
ЧССР			9	9
Укупно	4		30	34
Северна Америка	Стипендисти ФНРЈ	Стипендисти страних влада	Приватно	
САД	1		14	15
Укупно	1		14	15
Латинска Америка	Стипендисти ФНРЈ	Стипендисти страних влада	Приватно	
Чиле	2			2
Боливија			1	1
Укупно	2		1	3

Највећи број странаца студирао је у Београду. Савез студената на Београдском универзитету изнео је у извештају за 1960/61. следеће податке: 209 студената страног држављанства редовно је уписано на факултете, а 155 на учење језика. Највише странаца је било на медицинским и техничким, и то углавном из неразвијених земаља Азије и Африке које су недавно постале независне или су још увек биле колоније или под протекторатом УН (Судан 41, Алжир 39, УАР 25, Мароко 24, Етиопија 21, Гана 15, итд.).⁹⁵ Према списковима које су крајем 1960. београдски факултети (не сви) доставили ССЈ школске 1960/61. године на Фармацеутски била су уписана 3 студента из УАР, 3 из Судана, 1 из Алжира; на Медицински 5 из Алжира, 8 из Етиопије, 2 из Албаније, 4 из Тогоа, 2 из Јордана, 4 из Кеније, 4 из Судана, 2 из Цејлона, по 1 из Ирака и Палестине, 10 из УАР, 4 из Бурме; на Шумарски 2 из Ирака; на Пољопривредни 5 из Алжира, 2 из Тогоа, 1 из Марока; на Технолошки 2 из Алжира, 2 из Марока и по 1 из Ирака и УАР; на Економски 7 из Алжира, 2 из Јордана; на Стоматолошки 2 из Грчке и по један из Јордана, Алжира и Судана; на Архитектонски 4 из Ирака, 2 из Етиопије, по 1 из Алжира и Ирана; на ЕТФ 5 из Грчке и по један из Сирије, Јордана, Етиопије, Алжира и Индонезије. Од 140 студената, без Филозофског, највише странаца је било на техничким (53) и медицинским (46) факултетима; од тог броја 48% су били новоуписани, а 42% је понављало годину. У списковима су наведени и положени испити и оцене, које су углавном биле од 6 до 8.⁹⁶

⁹⁵ *Izveštaj o radu SS Beogradskog univerziteta u školskoj 1960/61. godini*, Београд 1961, 77–78.

⁹⁶ АЈ, 145-45-126, Спискови страних студената по факултетима, 24. октобар 1960; АЈ, 145-32-90, Информација о страним држављанима на студијама у Југославији, 5. новембар 1960.

Табела 2: *Распоред страних студената по факултетима у Београду (без Филозофског факултета), новембра 1960*⁹⁷

Мед	Еко	Прав	ПМФ	Вет	Стом	Агро	Техн	Укупно
46	9	2	1	3	5	8	53	140

До 1960. у ФНРЈ је стипендирано 97 студената из 13 афричких земаља, а за школску 1960/61. понуђено је 246 стипендија за 29 земаља. Само су УАР додељиване стипендије за специјализацију на бази реципроцитета, а остало су биле једностране стипендије за редовне студије. Стипендисти из афричких земаља су се највише опредељивали за техничке науке, потом медицинске и на крају за друштвене.⁹⁸ Школске 1960/61. у ФНРЈ је био 271 студент из Африке, 227 са стипендијом владе ФНРЈ, а 44 о свом трошку. У Београду је 1961. било 199 студената из Африке, 171 као стипендисти ФНРЈ, а 28 о свом трошку (у Загребу је било 28 студената, у Љубљани 17 и у Сарајеву 27). Највише је било Суданаца (60), Алжираца (45), УАР (45), Етиопљана (24), итд. У Београду је 1961. године било: 42 студента из Судана, 30 из Алжира, 26 из УАР, 23 из Етиопије, 13 из Гане, 12 из Марока, 11 из Тогоа, 7 из Гвинеје, 5 из Туниса, 4 из Занзибара, по 3 из Родезије, Тангањике и Сијера Леоне и Кеније, по 2 из Нигерије и Њасе, 1 из Обале Слоноваче. Курсеве језика је похађало 99 студената, а 34 је било на Медицинском, по 7 на Технолошком, Грађевинском, Економском и Фармацеутском, по 5 на Архитектури, Филолошком и Пољопривредном, по 4 на ЕТФ-у, РГФ-у Машинском и на специјализацији, 3 на Филозофском, 2 на Стоматолошком, по 1 на Ветеринарском и ДИФ-у.⁹⁹

Проблеми у свакодневном и политичком животу

Упоредо са развојем политике стипендирања и порастом броја страних студената у Југославији расли су и проблеми на које је Коми-

⁹⁷ Исто. Пошто је у то време укупно у Београду било око 200 студената, следи да их је на Филозофском било 60-ак.

⁹⁸ Bogdanka Budisavljević, *Afrički studenti u Jugoslaviji*, *Naš teme*, br. 7, 1961, 1100–1102.

⁹⁹ *Afrički studenti na jugoslovenskim univerzitetima*, *Univerzitet danas*, br. 5–6, 1961, 172–177. Судану је по програму културне сарадње за 1960/61. било понуђено 30 стипендија и 30 места за студије о сопственом трошку, а на основу тог програма септембра 1960. у Југославију је дошло 30 стипендиста и 7 студената о свом трошку из Судана (ДАМСП, ПА, Судан, 1960, ф. 130, досије 21, сигн. 411117; досије 24, сигн. 427119).

сија за културне везе са иностранством наилазила у свакодневном раду и истицала их у извештајима. На те проблеме су упозоравали и сами страни студенти, а о њима је расправљано у елаборатима и на више састанака државних органа и друштвених организација крајем 50-их година. Радило се углавном о тешкоћама и пропустима који су се појавили на самом почетку рада на стипендирању странаца почетком 50-их година и који су током друге половине 50-их година, а нарочито крајем деценије, са повећањем броја и разноликости стипендиста, постајали бројнији и политички важнији. Издвајале су се две групе проблема: питања која је решавала Комисија за културне везе са иностранством – уско повезана са студијама, смештајем и исхраном и која су била „нерешена у најоштријој форми“; и питања која су била везана за рад Савеза студената и Савеза комуниста на факултетима и у студентским домовима, а односила су се на сталан и организован рад са страним студентима ради чвршћег повезивања са домаћим студентима и утицања на њих. Посебну групу су чинила питања из надлежности Секретаријата за унутрашње послове, која су се односила на праћење рада и кретања страних студената. Упозоравано је да нема систематског и координираног рада са страним студентима, да се не решавају њихови проблеми и да се дешавају озбиљни пропусти са штетним последицама, што је било у супротности са политичким опредељењем државе и значајем који је придаван школовању странаца на домаћим универзитетима.¹⁰⁰

Проблеми су почињали већ са процедуром избора и доласка странаца у земљу. Иако су југословенска представништва у иностранству више пута упозоравана да озбиљније приђу избору стипендиста, да долазак сваког најаве и пошаљу детаљне податке о њему, то се није дешавало. Често су бирани лоши кандидати, упућивани су без основних података, у различито време, раније или касније од предвиђених рокова, што је отежавало њихов пријем и смештај. И после покушаја да се та процедура крајем деценије регулише, проблеми ове врсте су остали присутни и увећани порастом броја студената. На то се надовезивао и проблем дочека стипендиста у ФНРЈ, пошто због лоше организације, али и слабог интересовања ССЈ, није имао ко да их сачека, да их смести и помогне им у решавању првих проблема по доласку. Често су странци остављани да се сами снађу у новој средини, чији језик нису познавали, што је остављало на њих „тежак и непријатан утисак“. Један од примера лоше координације је случај када је југословенска амбасада у Софији 1957/58. издала визе за 60 студената из Бугарске, без

¹⁰⁰ АЈ, ССОЈ, 114–223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959.

договора о њиховом пријему на факултет, што је касније изазвало велике проблеме; или додела стипендија за 10 Алжираца преко амбасаде у Мароку, за шта је ССЈ сазнао тек пред њихов долазак, итд. Државни и универзитетски органи су слабо сарађивали, а чак ни евиденција странаца није била координисана између различитих органа.¹⁰¹

Највећи проблем био је смештај, који је почињао већ са резервацијом одређеног броја места, због оскудице капацитета у домовима и нередовног долажења странаца. Намера је била да се страни студенти смештају у домове, у двокреветне собе, што је повећавало тешкоће, јер су домаћи студенти живели у собама са три или више кревета, а места у домовима није било довољно ни за њих. Често су странци смештани у собе са 4–5 студената. Управе домова су мало бринуле о странцима, нису им давале обавештења на страном језику, често су приређивале разне непријатности (у лето 1957. у „Лоли“ су затворени тушеви у време највеће жеге; забрањено је кување чаја у собама, што је погађало Кинезе којима је то била свакодневна потреба, итд.). Школске 1958/59. у дому „Иво Лола Рибар“ живела су 23 страна студента, а у Студентском граду њих 57, са једним домаћим студентом, углавном чланом СК. Известан број странаца, углавном специјализаната, становао је приватно, што је њима више одговарало, али Комисији је стварало додатне трошкове и онемогућавало праћење и контролу живота и рада. Већина странаца се усмено, па и писмено жалила на услове смештаја, нехигијену, лоше санитарне чворове, лош намештај, непостојање читалица и услова за учење у собама због буке и недисциплине. Многи су по доласку тражили премештај у приватне станове и претили да ће се одмах вратити кућама уколико им се не обезбеде бољи услови смештаја. Тако су студенти из Етиопије 1958. хтели одмах да се врате. Седам студената са Кубе је децембра 1960. тражило да се врате кући, нарочито једина студенткиња међу њима која је истицала да на Куби има „виле и аутомобиле“ и свака студентска соба има купатило, али после разговора одлучили су да остану и да буду смештени у приватним становима.¹⁰²

¹⁰¹ АЈ, 559-91а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством, за 1957; АЈ, 559-116а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1958; АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1959; АЈ, ССОЈ, 114–223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959.

¹⁰² АЈ, 559-91а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством, за 1957; АЈ, 559-116а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1958; АЈ, ССОЈ, 114–223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959; АЈ, 130-598-992, Исто; ИАБ, УК, ф. 57, Исто; ДАМСП, ПА, Етиопија, 1959, ф. 28, досије 17, сигн. 410341, 410656; АС, БУ, ф. 126, Забелешка

Поједини студенти су заиста и одлазили. Такав је био случај Арне Кристијансена, студента из Норвешке, који је уз то дао и оштру критику бирократског односа према стипендистима и лоших услова смештаја у Београду. Кристијансен је почетком школске 1958/59. почео да користи стипендију Комисије за културне односе са иностранством ради истраживања појма нормe у југословенској социологији код професора Радомира Лукића на Правном факултету и ради упознавања социјалистичких установа у Југославији (пре свега радничких савета). После два месеца је демонстративно напустио Југославију и потом упутио писмо Комисији за културне везе са иностранством и норвешкој амбасади у Београду у којем је изнео проблеме са којима се суочио и критику организације рада са страним студентима. Одмах по доласку је наишао на проблеме јер је добио погрешну адресу Комисије. Смештен је у дом „Лола“ где је требало и да се храни, али неколико дана није могао да купи бонове за мензу: тражено му је извесно медицинско уверење које му у Студентској клиници нису хтели да издају, у Комисији је добио потврду коју у дому нису прихватили и тек на интервенцију са факултета успео је да подигне бонове.

Посебно је критиковао услове смештаја: дом му је био „одвратан“, жалио се на „неподношљив смрад урина“ који се ширио из заједничких тоалета, који често нису ни радили; никад није било топле воде; тек шест недеља после доласка успео је да промени постељину; од хладноће се није могло седети у соби, а када је питао зашто не греју прво му је речено да државне установе греју тек од 15. октобра, а потом да је систем грејања на ремонту, па се он питао „зашто то не раде лети“; често увече није било светла у собама због нестанка струје. Имао је и замерке на однос према њему на факултету: професор Лукић га је примио тек после три недеље и предложио му да ради или оно што је већ био урадио, или ствари за које му је било потребно много времена. Нико у Комисији, дому и на факултету му није могао објаснити разлоге постојања толике бирократије у решавању свакодневних студентских проблема. На крају је изнео и неколико општих ставова. Мислио је да под таквим условима треба одвратити стране младе студенте „који још увек гаје идеале да би своје студије могли да заврше у Југославији“ и да ће „културни односи између Норвешке и Југославије бити осигурани оног тренутка када може да се промени постељина“ и кад не буду зависили од воље појединаца. Комисија мора захтевати од страних студената познавање српскохрватског језика да се могли сна-

3. јануар 1958; AJ, 145–32–90, Разговор са студентима пристиглим са Кубе, 26. децембар 1960.

лазити у свакодневним ситуацијама, упозорити их да се припреме на бирократске проблеме и третирати их као научнике, а не као бруцоше – оценио је Норвежанин. Предложио је да се оснује посебан биро који би био потпуно посвећен странцима и који би им обезбедио услове да раде на миру, као и да им се на факултету додели ментор који би радио стално са њима, а не редовни професор који никад нема времена. Закључио је да је постао „жртва размене студената“, али је био задовољан што је упознао „ниво“ бриге о страним студентима у ФНРЈ, мада је „на крају схватио да је могао боље да искористи време у Норвешкој“. Комисија је његово писмо упутила ректорату Београдског универзитета, а ректорат Савезу студената и управи дома „Лола“ наглашавајући да „и поред низа малициозности у овом извештају постоје извесне чињенице које одговарају па вас молим да се са овим извештајем упознате и предузмете мере да се извесне ствари не догађају“.¹⁰³

Проблем је представљала и исхрана пошто страни студенти, нарочито из Азије и Африке, нису били навикнути на масну, љуту и зачињену храну која је спремана у мензи, те су често имали стомачне болести. Уколико нису добијали право да се хране у дијеталној мензи, одлазили су у ресторане, што је захтевало додатна средства. Проблем је представљало и дуго чекање у мензама. Иначе, стипендија је 1958. износила 12.000–15.000, за стан, храну и превоз су плаћали 6.000, уз ручак у ресторану 9.000 динара месечно. Многи стипендисти су се жалили и на висину стипендије, мада су добијали и новац за набавку литературе, школски прибор (око 5.000), а повремено и додатке, за Нову годину, летњи распуст, итд. (по 5.000). Посебан проблем је била зимска одећа, нарочито за студенте из Азије и Африке. Комисија је у почетку само упозоравала да стипендисти пре доласка обезбеде топлу одећу, а касније је обезбеђивала специјалан додатак за набавку зимских капута, мантила, итд. Неки су се због додатних средстава запошљавали, што је било забрањено, али предузећа и установе су их радо примали, најчешће због превођења, често и као аквизитере. Најчешће су се запошљавали странци који су студирали о свом трошку, а који су због недостатка средстава често тражили од југословенске или своје владе стипендију.¹⁰⁴

¹⁰³ АС, БУ, ф. 127, Писмо Арне Кристијансена; Комисија за културне везе са иностранством – Ректорат, бр. 2, 8. јануар 1959; Универзитет – ССЈ, бр. 199, 16. јануар 1959.

¹⁰⁴ АЈ, 559–91а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством, за 1957; АЈ, 559-116а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1958; АЈ, 142-43-152, Комисија за културне везе са иностранством, бр. 3805, Страни студенти у ФНРЈ, 1. децембар 1958; АЈ, 559-116а, Исто; АЈ, ССОЈ, 114–223, Информаци-

Велика препрека за прилагођавање страних студената био је језик, нарочито за оне из Азије и Африке, који су били најбројнији. Редовни студенти су прва два семестра (специјализанти три месеца) проводили на курсевима српског језика, који су држани у групама од 10–12 слушалаца, три пута недељно. Услед недостатка просторија, курсеви су често држани у становима професора, без савремених метода и средстава, ни студенти се често нису довољно залагали, те им је и знање језика у великом броју случајева слабо напредовало. Потом су тешкоће настајале и на факултетима и у стручном раду. И поред интервенција Комисије и побољшања средином деценије, са повећањем броја стипендисти, нарочито специјализанти, све теже су долазили до професора и асистената. Дешавало се да и по 3–4 месеца проведу без контакта са стручњаком који је требало да буде задужен за њих. Сами факултети нису имали организоване службе, нису су посвећивали пажњу раду са странцима и нису редовно обавештавали Комисију о раду сваког стипендисте.

Пропусти су чињени и у југословенским представништвима у иностранству при самом избору кандидата: често су одобраване специјализације за које у земљи није било квалитетних стручњака или су слати студенти без одређене специјализације; често су долазили странци без програма специјализације, а дешавало се и да буде одобрен програм рада без сарадње Комисије. Програм рада специјализанта или докторанта био је понекад преобиман и изискивао је превелике трошкове, тако да је накнадно сужаван. Тако су 1958. за пет доктораната на Пољопривредном факултету (три из Египта који су 1959. докторирали и два из Индије) били предвиђени превелики трошкови, обилазак по десет пољопривредних добара, пратиоци и преводиоци, велики материјални трошкови и дневнице, за шта Комисија није имала расположивих средстава и тражила је сужавање програма и смањење трошкова. Један од тежих је био и случај са стручњаком из СССР-а Владимиром Видрином, коме је РГФ одобрио обиман план рада и обилазак више десетина рудника и постројења у земљи, што је Комисија накнадно редуковала.¹⁰⁵

ја ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959; АЈ, 130-598-992, Исто; ИАБ, УК, ф. 57, Исто; АС, БУ, ф. 126, Забелешка 3. јануар 1958.

¹⁰⁵ АЈ, 559-91а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством, за 1957; АЈ, 559-116а, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1958; АЈ, 142-43-152, Комисија за културне везе са иностранством, бр. 3805, Страни студенти у ФНРЈ, 1. децембар 1958; АЈ, 559-116а, Исто; АЈ, ССОЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959; АЈ, 130-598-992, Исто; ИАБ, УК, ф. 57, Исто; АС, БУ, ф. 126, Пољопривредни факултет – Комисији за културне везе са иностранством, бр. 435, 27. март 1958, Трошкови специјализације странаца.

Друштвени живот и политички рад са страним студентима, нарочито онима из Азије и Африке, био је врло запуштен и неорганизован, за шта је пре свега оптуживан Савез студената, а потом и организација СК на Универзитету. Сматрано је да „немаран однос“ ових организација угрожава напоре Комисије у раду са страним студентима. Пропусти су се појављивали већ на дочеку стипендиста, на којем су представници СС избегавали да се појаве, препуштајући их члановима Комисије или саме себи, а често се дешавало да прве дане са новим стипендистима проводе старији страни студенти (случај са Алжирцима које је у почетку по Београду водио студент из Марока). Активисти СС и СК су такође показивали отпор према дружењу са странцима, нарочито према становању са њима, иако им је то био „друштвени задатак“. Такав је био став велике већине студената. С друге стране, примећено је да су странцима врло радо прилазили разни „реакционарни“ и „непријатељски елементи“, „малограђани“, водили их својим кућама, придобијали их и „негативно“ деловали на њих, тако да су временом упадали у лоше друштво, одлазили на славе, славили католички Божић, итд. Многи су, што је било политички још опасније, одлазили у стране амбасаде и читаонице и потпадали под њихов утицај. У домовима нису постојале друштвене просторије, а ни Клуб за међународну сарадњу који је постојао од 1954. није имао простор за окупљање што је отежавало рад.

Закључивано је да су страни студенти „углавном препуштани сами себи“ и да је дозвољавано да у суштини ситна питања и проблеми, који су странцима у почетку много значили и које је било лако решити, угрожавају културну политику која се искристалисала крајем 50-их година. Пошто је, наиме, утврђено да „школовање страних студената има сасвим одређени политички значај за нашу земљу“ и да се „поред стицања одређених политичких схватања младих људи из свих делова света и стварања пропагандиста за социјалистичку Југославију у својим земљама, тиме (се) добијају кадрови који би у перспективи у својим земљама требало да буду носиоци сарадње своје земље и ФНРЈ на свим подручјима“, захтевано је од студентске организације да значајну пажњу посвети раду са страним студентима и отклони све проблеме. Представници Савеза студената су преузимали одговорност за слаб друштвено-политички рад са странцима, али су тражили да се ослободе одговорности за бригу о материјалним условима, које су сматрали кључним проблемом.¹⁰⁶

¹⁰⁶ АЈ, 142-43-152, Комисија за културне везе са иностранством, бр. 3805, Страни студенти у ФНРЈ, 1. децембар 1958; АЈ, 559-116а, Исто; АЈ, ССОЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар

Недовољан политички рад и „неправилно“ тумачење материјалних повластица страних студената погоршавали су ситуацију, а почетни отпор и неповерење претварали у нетрпељивост и мржњу. Све је то доводило до сукоба, вређања, туча и инцидента. Док су се странци жалили на услове смештаја и рада, домаћи студенти су им замерали што су смештени у двокреветним и квалитетнијим собама и што су им стипендије знатно веће (почетком 1959. повећане су на 25.000 динара), сматрајући да смањују број места и средстава које они добијају.¹⁰⁷ Поједини домаћи студенти су сматрали да су странци из азијских и афричких земаља некултурни, да не одржавају хигијену у собама, да су привилеговани и да им управа дома гледа кроз прсте, а постојало је и раширено мишљење да су сви они у ствари обавештајци и агенти страних земаља. Узрок нетрпељивости су биле и девојке, пошто су се домаћи студенти, према жалбама странаца, непристојно понашали према девојкама које су се забављале са странцима, а често их је и полиција легитимисала и приводила. Последице такве атмосфере су биле не само потпуно одсуство жеље за дружењем и пружањем подршке код већине студената, већ и озбиљније појаве међу домаћим студентима и грађанством на које су се нарочито Африканци (Того, Њаса, Кенија, Гана, итд.) и Ирачани жалили усмено и писмено и на бројним конференцијама, претећи да ће се обратити државним органима, страним новинарима и напустити земљу и отићи код других „који их већ позивају“. Жалили су се на „звиздање“ и „добацивање“ у парку и на улици и на игралима, „увреде на расној основи“, а понекад и физичке нападе (на црнце је показивано у пролазу, уз „погрдне речи“, „мајмуни“, „канибали“, „робови“, итд.).

Стање је било нарочито тешко у Студентском граду где су неки странци дуго били сами у соби јер нико није хтео да станује са њима, а некима су покрадени новац, документа и одећа (Индијцу, Тогоанцу и др.). Већина је истицала да је увређена и огорчена, али да добронамерно указује на те појаве; наглашавали су да имају пријатеље у Београду, тражили да се реагује, да се студенти упознају са њима и њиховим земљама. Најгласнији од свих, Тогоанац Тете, сматрао је да против њих постоји „организована пропаганда“ и упозоравао: „Ако се не слажемо данас када смо у вашој земљи, онда нећете имати никакве користи од

1959; АЈ, 130-598-992, Исто; ИАБ, УК, ф. 57, Исто; АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1959.

¹⁰⁷ Давање већих стипендија страни држављанима било је регулисано у низу прописа о висини стипендија који су донети током друге деценије деценије. *Службени лист ФНРЈ*, бр. 33, 20. јул 1955, 561; *Исто*, бр. 30, 18. јул 1956; *Исто*, бр. 22, 4. јун 1958, 587–588.

пара које улажете у нас, јер ми по повратку нећемо одржавати са вама добре односе“. Непристојно и непријатељско понашање домаћих студената било је подстицано и неблаговременим реаговањем надлежних органа, почев од управе дома па до Комисије, на мање инциденте и жалбе страних студената, а исто тако и непристојним понашањем самих странаца, недисциплином, непоштовањем кућног реда у домовима, опијањем и провоцирањем, довођењем у собе „жена сумњивог морала“, што су неки од њих и сами признавали.¹⁰⁸

Међу странцима је осим „врло солидних и радних студената који су скромни и без резерви манифестују своје пријатељство према нашој земљи“, било и студената „који се понашају врло проблематично“. Примећивано је да су сви страни студенти били „везани за своје амбасаде, а неки и за амбасаде других земаља“, да су одлазили у Совјетски дом културе и читаонице западних земаља, да се „врло често повезују са непријатељским елементима и сумњивим типовима, који инсистирају на пријатељству са странцима“. Било је и појединаца који су у дискусијама отворено иступали против југословенског система. Као пример је навођено да су кинески студенти током студија „врло провокативно иступали, клеветајући нашу земљу и руководство“ што је изазивало „оправдан револт код наших студената“. Сматрало се да су поменути совјетски студенти „унапред дошли са утврђеним плановима за проучавање појединих питања ради своје специјализације“, и да су из обавештајних разлога захтевали обилазак свих рудника у Југославији, упознавање са стенографским белешкама Скупштине, итд.¹⁰⁹

Управа Студентског града се средином 1959. жалила Ректорату на понашање страних студената, нарочито оних из Азије и Африке, истичући да „има ствари које они праве а које нису ни за проучавање ни за писање“. Неки од њихових прекршаја су били туче, „масовно довођење жена у своје собе“, „па чак и иступања политичке природе“. Ректор Борислав Благојевић је узрок таквог понашања видео у повећању стипендија на 25.000 динара, што је довело до негодовања домаћих стипендиста који су примали много мање суме (6.000–8.000), али и

¹⁰⁸ АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1959; АЈ, ССОЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959; АЈ, 130-598-992, Исто; ИАБ, УК, ф. 57, Исто; ИАБ, УК, ф. 51, Записници Универзитетског комитета, 24. децембар 1959; АЈ, 145-32-90, Информација о раду са страним студентима који студирају на нашим универзитетима, 1960; Исто, Информација ЦО ССЈ о редовном годишњем састанку са студентима из афричких земаља одржаном на Београдском универзитету 2. јуна 1960; ДАМСП, ПА, Југославија, 1959, ф. 66, досије 8, сигн. 427352.

¹⁰⁹ АЈ, ССОЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959.

омогућило странцима да вишак новца који им је остајао после плаћања стана и хране углавном „троше по кафанама и са разним морално проблематичним женама“ и да због провода запоставе учење.¹¹⁰

Неки странци су током боравка јавно испољавали „непријатељски став“ према Југославији и стварали инциденте због којих су понекад интервенисали дипломатски представници, а често „ствар у своје руке узимали надлежни органи УДБ-е“. То је био случај и са студентима из капиталистичких земаља. Тако је Роберту Крагалоту, докторанту историје на Филозофском факултету ускраћен продужетак визе у пролеће 1956, мало пре истека рока за одбрану дисертације. Државни секретаријат за унутрашње послове је образложио тај поступак чињеницом да је Крагалот за време првог и другог боравка у ФНРЈ (био је 1953/54, па опет дошао 1955) „имао непријатељско држање повезујући се са нашим грађанима који си незадовољни данашњим друштвеним уређењем у ФНРЈ“; „у дискусијама са нашим људима је настојао да представи да у нашој земљи не постоје никакве слободе глорификујући америчку демократију“; „клеветао поједине наше руководиоце међу којима и друга Александра Ранковића упоређујући га са Беријом у СССР и говорећи како би друга Ранковића требало ликвидирати“; критиковао „непостојање приватног власништва у Југославији повезујући га са постојећим економским тешкоћама код нас“; „причао свуда како га УДБ-а контролише као шпијуна“. За Крагалота је у Секретаријату иностраних послова интервенисао амбасадор Ридлбергер, тражећи да се „учини изузетак“ и наводећи да му је Крагалот подучава децу и да му крајем јуна истиче рок за завршавање доктората. Државни секретаријат за иностране послове обавестио је Државни секретаријат унутрашњих послова да је „усвајајући оправданост ваших аргумената стао на гледиште да се из политичких разлога учини изузетак“ и да је Ридлбергеру речено да ће му се изаћи у сусрет, али да ће се саветнику амбасаде поново скренути пажња на „негативно држање Крагалота“. Крагалоту је виза продужена и ускоро је докторирао.¹¹¹

Почетком 1960. југословенски студенти су се жалили на понашање америчког студента, стипендисте на Филозофском факултету у Београду Алана Роса који је „у свим разговорима заузимао врло кри-

¹¹⁰ АС, БУ, ф. 126, Ректорат – Комисији за културне везе са иностранством, пов. бр. 21, 9. јул 1959. Слажући се да је износ стипендије превелик Одбор за решавање проблема у вези боравка и студија страних студената стипендиста и о приватном трошку Комисије за културне везе са иностранством је на састанку 11. септембра 1959. одлучио да се страним студентима повећа износ станарине и на њих пренесу још неки трошкови (ДАМСП, ПА, Југославија, 1959, ф. 66, досије 8, сигн. 428137).

¹¹¹ ДАМСП, ПА, САД, 1956, ф. 85, досије 34, сигн. 46896.

тички став према свему у Југославији и у тим критикама није изузимао ни председника Тита“, па су му на основу тих жалби југословенске власти ускратиле даљи боравак у Југославији. О томе је обавештена америчка амбасада уз напомену да је таква став ишао на „штету пријатељских односа између две земље“. Амбасада је бранила Росов став „младошћу“, али овај пут није интервенисала и саветовала му је да одмах напусти Југославију.¹¹² Исте године је и Американац Хенри Алберт избачен из Студентског града и нашао се под истрагом УДБ-е, због непријатељског држања према ФНРЈ.¹¹³

Нарочит проблем је било понашање студената из земаља које су представљале циљну групу југословенске политике стипендирања. Почетком 1960, у ДСИП-у је одржан састанак о додели стипендија страним студентима и закључено да су до тада често прављене грешке и додељиване стипендије појединцима који их не заслужују; један број студената није поднео потребна документа ни после уписа, нису поштовани рокови за слање спискова кандидата и њихов долазак у земљу. Због лошег избора у земљи се налазио извештан број студената који се није интересовао за студије, а код неких се формирало и мишљење да је југословенским органима „по сваку цену стало да они студирају у Југославији и зато дозвољавају себи понашање које се не би толерисало ни у једној другој земљи“. Предвиђено је да се убудуће обезбеди тешња сарадња Секретаријата и Комисије за културну сарадњу са иностранством, да се донесе правилник за добијање стипендија и да га се сви органи стриктно придржавају. Изнето је мишљење да ће „бити корисније ако буде у Југославију дошао мањи број добрих студената него испуњење једног програма повећавања броја стипендиста, који није заснован на нашим моменталним могућностима“. Тражено је да се оснују посебна тела за рад на додели стипендија странцима и рад са њима, као и да се највише, и у разним формама, активира Савез студената, чија је неактивност доводила до стања које се могло претворити у „озбиљан политички проблем“ и које је могло довести да се уместо стварања пријатеља учини супротно. Закључено је да се „питање страних студената стипендиста ФНРЈ све више намеће као проблем који изискује хитно решење“.¹¹⁴

Осим страних студената који су и сами били недисциплиновани, оштро реаговали на увреде и изазивали туче, било је и оних повучених,

¹¹² ДАМСП, ПА, САД, 1960, ф. 122, досије 2, сигн. 435239.

¹¹³ АС, БУ, ф. 126, Универзитет у Београду – Љубљанској универзи, пов. бр. 6, 19. март 1960.

¹¹⁴ ДАМСП, ПА, Југославија, 1960, ф. 63, досије 8, сигн. 44296.

којима је прилагођавање представљало озбиљан проблем. Студент из Кеније Георг Кимита жалио се октобра 1959. службенику ДСИП-а да је врло усамљен и на факултету и у дому, да је несрећан и да зато стално пије. Покушавао је да успостави контакт са домаћим студентима, али стекао је утисак да су неприступачни; чак је дао и оглас у новинама да тражи познанство, али нико му се није јавио; студенткиња која је одређена да његову групу учи српски језик није се уопште појављивала. Признавао је да је и сам несналажљив и повучен, али да неће моћи дуго да издржи и мораће да отпутује из Југославије. Службеник је покушао да га умири, рекао му да је то само пролазна криза прилагођавања, а у извештају је истакао да је слично понашање наших студената које није „у складу са нашом политиком и односима са тим земљама“ доста често и да се Савез студената није трудио да сузбије те појаве.¹¹⁵

Поједини страни студенти су користили ситуацију и осим на услове становања, који објективно јесу били лоши, и понашање домаћих студената, које често није било „гостољубиво“, износили су и друге примедбе и прохтеве. Многи су по доласку у Београд налазили рођаке, смештали се код њих и нису желели да иду у друге градове. Африканци су тражили ослобађање од царинске таксе на пакете које су добијали од куће, а желели су и да „виде Тита изблиза“. Већина је захтевала да им се омогући да као југословенски држављани мењају долар за 600 динара уместо за 400 колико су добијали. Тражили су да им се одобри попуст на железнички саобраћај, омогући летовање, учлањење у културно-уметничка друштва, спортске, друштвене и дебатне клубове, итд. Неки су стално били незадовољни и захтевали су већа права: специјализанти из Египта су тражили дневнице за путовања по Југославији и Комисија је била незадовољна њиховим држањем; Хасан Мохамед Шакер из Египта је тражио посебне услове одласка на терен, дошао је у спор са Комисијом због висине дневница за студијско путовање у Македонију, критиковао је факултет и спремао се да се залаже у Египту против доласка нових стипендиста. Неки су тражили повластице у студирању, посебне рокове, тако да је Универзитетски савет марта 1960. одлучио да се страним студентима, због слабог знања језика, дозволи упис трећег семестра уколико нису дали све испите из прве године, што домаћи студенти нису могли.¹¹⁶

¹¹⁵ ИАБ, УК, ф. 57, V одељење ДСИП-а, бр. 428039, 26. октобар 1959, Забелешка о разговору Свете Јакића III секретара у V одељењу ДСИП-а са Георгом Кимитом, студентом из Кеније, на Универзитету у Београду, 5. октобар 1959.

¹¹⁶ АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1959; АЈ, 145-32-90; АЈ, 559-338, Комисија за културне везе са иностранством – Амбасади ФНРЈ у Каиру, стр. пов. 17, 18. мај 1959; Архив Филозофског факултета у Но-

Ситуацију су компликовали и међусобни односи страних студената: међу њима је често долазило до свађа и туча на националној и политичкој основи, нарочито од 1959. између Ирачана и држављана УАР, који су се свакодневно чаркали и претили чак оружаним обрачуном, ликвидацијом и ширењем сукоба на сународнике у Загребу. Узрок нетрпељивости је било политичко неслагање две државе и став према арапском јединству, а неслагање је постојало и међу самим Ирачанима. У међусобним препиркама студенти из УАР су називали председника Касема „комунистом“ који води Ирак у социјализам, а студенти из Ирака, који су и сами били подељени, називали су Насера „западњаком“. До међусобне туче је дошло 22. јануара на улици, а настављена је у студентском дому и умешали су се и студенти из Јордана. На састанку у Комисији за културне везе поводом тог сукоба закључено је да су криве обе стране и предложено је да се сви арапски студенти упозоре да се неће дозволити ремећење реда и недисциплина, да се преко домаћих студената и ССЈ делује на њих и да се страни студент раздвоје по домовима, сви студенти из УАР преселе на Нови Београд, а сви из Ирака у „Лолу“. Показало се да ни размештање ни истеривање из дома није решавало проблем. Сматрало се да је сукобе потпиривала амбасада УАР у Београду, која је користила студенте и за пропаганду против Израела. Ирачани су били некоректни и према ФНРЈ, критиковали су систем, жалили су се на висину стипендије, многи су били просовјетски оријентисани, а сви скупа политички загрижени и подељени. Љутили су се на примедбе да су у ФНРЈ ради студирања, а не бављења политиком. У Комисији је 2. фебруара одржан одвојен састанак са студентима из обе земље, на којем су студенти упозорени да зауставе међусобне размирице и политичке разлике решавају на академском нивоу или ће Комисија бити приморана да укида стипендије и ускраћује студије. Студенти су оптуживали другу страну за изгреде, а одмах после састанка избио је сукоб, јер је на састанку неко на арапском изговарао „погрдне речи о Насеру“. Студенти из УАР рекли су проректору Божићу да „гужве прави 8–10 ирачких студената“ које су они у стању да „ликвидирају“, да им је амбасада УАР обећала оружје и поменили су оружани сукоб студената из Ирака и УАР који је недавно избио у Софији.¹¹⁷ Дакле, врло брзо се испоставило да вођење политике

вом Саду (АФФНС), бр. 841, 26. март 1960; ДАМСП, ПА, УАР, 1959, ф. 133, досије 133292–293, 411652, 412733.

¹¹⁷ ДАМСП, ПА, Ирак, 1960, ф. 42, досије 37, сигн. 42353, 42552, 42984, 44253; ДАМСП, ПА, УАР, 1960, ф. 139, досије 124, сигн. 41847; АЈ, 145–32–90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1959; АЈ, 145–32–90, Информација о раду са страним студентима који студирају на нашим универзитетима, 1960;

стипендирања није лако и да се мора строго водити рачуна не само о спољнополитичкој оријентацији Југославије, већ и о политичким односима појединих земаља и политичкој ситуацији у свакој од њих.

Такво стање је још више компликовао и проблем дозвољавања политичког удруживања страних студената у Београду на националној и регионалној основи, који је постао актуелан крајем 50-их година. Прво су алжирски студенти поставили захтев за оснивање националне секције организације студената Алжира, а потом су то учиниле још неке земље (Ирак, Индонезија, итд.). Међутим, студенти арапских земаља у Београду су маја 1958. тражили од секретаријата Универзитета да на основу Општег закона о универзитетима региструје и изда дозволу за рад Савеза арапских студената у Београду. Поднели су Статут из којег су се видели циљеви који је потписало 8 студената из УАР, 4 из Судана и 1 из Туниса. Циљеви су били развијање братства и јачање пријатељских веза међу члановима Савеза, пружање помоћи члановима и заштита њихових интереса, помоћ у савладавању језика, помоћ при упису, организовање излета и приредби, давање зајмова, итд. Члан је могао бити студент из било које арапске земље у Београду. Фебруара 1959. сличан захтев је неколико десетина арапских студената на подстрек амбасаде УАР поднело ДСУП-у; за април је припремана оснивачка скупштина, али због нејединства и сукоба до оснивања Савеза није дошло. Ови захтеви су били деликатни за југословенску власт, јер по *Закону о удружењима, зборовима и другим јавним скуповима* из 1946. страним држављанима није дозвољавано да оснивају удружења и сазивају јавне скупове. Постојала је опасност од политичког деловања таквих удружења и утицаја страних амбасада на њих, а све би то отежало контролу над студентима и поставило питање просторија и средстава. С друге стране, истицано је да у већини европских земаља постоје таква удружења, чак и југословенско у Паризу; подсећано је на негативно искуство са удружењем Бурманаца које је 1955. деловало илегално и на могућност да се и сада студентска удружења де факто оснују и делују и без дозволе, „на дивље“. Пошто није успео покушај да се страни студенти одврате од намере и упуте на деловање преко Клуба међународног пријатељства, у самом партијском врху, у Организационо-политичкој комисији ЦК СКЈ донета је априла 1959. одлука да се дозволи оснивање националних удружења, али не и регионалних, с обзиром на сложеност односа између арапских земаља. Арапски студенти нису били задовољни и надали су се промени одлуке, а

AJ, 145-32-90, Белешка о разговору са студентима Ирака 22. јануара 1959. у ЦО ССЈ, 25. јануар 1959.

Ирачани и Алжирци су наставили са оснивањем националних удружења.¹¹⁸

Сви проблеми у раду са страним студентима су крајем 50-их година у низу елабората и извештаја и на више састанака различитих органа анализирани и предлагана су решења, а нека од њих потом и спровођена. Да би се остварио циљ да се од страних студената „створе људи и стручњаци који ће у Југославији гледати пријатеља“, требало им је побољшати услове смештаја, решити материјална питања, створити услове за друштвени, културни и спортски живот у домовима и Клубу за међународно пријатељство и што чешће их слати на екскурзије, летовања и излете у унутрашњост, у посете предузећима и друштвеним организацијама. До краја деценије је редовно упозоравано на недостатке у том раду. Није се смело дозволити да странци буду препуштени „сами себи“, а с обзиром на пораст њиховог броја требало се све организованије прилазити њиховом друштвеном животу. Клуб за међународно пријатељство и даље није имао просторије, али је упркос томе био једино место где су се једном недељно окупљали страни студенти, упознавали се и представљали своје земље (одржавана су предавања, изложбе и филмске пројекције о Гани, Тогоу, Алжиру, УАР, Судану и другим земљама). Клуб је организовао и дочеке Тита са путовања, прославе Титовог рођендана, 29. новембра, националних празника разних држава, игранке, митинге, излете на Авалу и у унутрашњост, посете школама, фабрикама, радничким универзитетима, екскурзије, летовања и одлазак на изградњу Аутопута. Током 1960. посећено је 21 место, уз учешће 490 студената, организоване су 4 екскурзије са 72 студента, на летовању су била 32 студента, 31 студент је био на семинарима, 77 на радним акцијама. Новембра 1960. у Бања Луци и у Великој Плани били су студенти Алжира, Судана, Тогоа и УАР, а децембра на Космету студенти из Алжира, УАР, Цејлона и Колумбије. Нову годину је у ресторану „Јадран“ дочекало 200 студената, од чега 150 страних. Клуб је

¹¹⁸ АС, БУ, ф. 139, Универзитет у Београду, бр. 2550, 12. јул 1958; АЈ, 145-32-90, Информација ЦО ССЈ о захтевима страних студената који студирају на универзитетима у Југославији за стварањем студентских удружења, 16. април 1959; АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством 1959; АЈ, ССОЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959; АЈ, 142-36-113, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе Савезног одбора ССРНЈ, 17. јануар 1959; АЈ, 145-32-90, Информација о раду са страним студентима који студирају на нашим универзитетима, 1960; АЈ, 145-13-21, ЦО ССЈ, Саветовање о међународним активностима ССЈ, 17. март 1960, страни студенти на студијама у Југославији; АЈ, 145-32-90, Исто; АЈ, ЦКСКЈ, Ук-Ж 24. март 1960, Седница Организационо политичког секретаријата, 24. марта 1960; ДАМСП, ПА, УАР, 1960, ф. 139, досије 24, сигн. 420700; ДАМСП, ПА, Југославија, 1961, ф. 63, досије 7, сигн. 94138.

имао 7 емисија на Радио Београду. Покушавано је и да се на странце свакодневно делује кроз лични контакт, чак је планирано и да се у СС формира картотека са подацима о сваком студенту.¹¹⁹

У организацији смештаја и даље се ишло на становање једног страног са једним домаћим студентом, који би му помагао, мада је крајем деценије на то све више гледано као на „механичко решење“ и тражено је да се странцу остави избор са ким ће живети. Сматрано је да притисак на домаће и стране студенте да станују заједно није дао никакав резултат и да су једни на друге углавном гледали као на обавештајце и контролу. Много је више размишљано о побољшању услова у домовима, пошто је било јасно да ти услови увелико угрожавају политички ефекат стипендирања, нарочито у Београду где је било највише студената и да представљају извор осталих проблема. Прво су тражена средства за адаптацију „Лоле“ и једног блока Студентског града (кречење, сређивање санитариија и нов намештај), а потом се, обзиром на значај страних студената и планове за интензивирање стипендирања током 60-их, прешло на изградњу новог дома у којем би живели сви страни и део домаћих студената, у „специфичним“ условима који би омогућавали квалитетан рад и друштвени живот. Почетком 60-их су испитиване могућности, тражена локација и израђени елаборати, СИВ је обезбедио средства и прихваћено је да се странци сместе у један од домова који су тада грађени у Београду. Страни студенти су 1961. смештени у новосаграђени дом „Патрис Лумумба“, али их је и даље било и у другим домовима. У међувремену, постојао је низ мањих проблема у вези са смештајем, хигијеном, свакодневним животом у домовима, које је требало решавати залагањем државних и универзитетских органа, управа домова и самих студената. Инсистирало је да се проблеми решавају на најнижем нивоу, тамо где су настајали; изношен је негативан пример Италијанке која је у соби у дому у Загребу имала миша и зато

¹¹⁹ АЈ, 145-45-126, План и програм међународне активности ССЈ 1957/58; АЈ, 145-32-90, ССЈ, бр. 1048, Састанак о страним студентима, 25. децембар 1957; АЈ, ССОЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959; АЈ, 145-45-126, Извештај о раду са страним студентима који студирају на Универзитету од јануара до краја маја 1959; АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1959; АЈ, 145-33-94, Информација ССЈ о Клубу међународног пријатељства студената и омладине, 27. април 1959; Исто, Рад Клуба 1960; АЈ, 145-32-90, Информација о раду са страним студентима који студирају на нашим универзитетима, 1960; АЈ, 145-13-21, ЦО ССЈ, Саветовање о међународним активностима ССЈ, Београд 17. март 1960, страни студенти на студијама у Југославији; АЈ, 145-32-90, Исто; АЈ, ЦК СКЈ, Ук-Ж, 24. март 1960, Седница Организационо-политичког секретаријата, 24. марта 1960; АЈ, 145-32-90, Информација о страним држављанима на студијама у Југославији, 5. новембар 1960; *Izveštaj o radu SS Beogradskog univerziteta u školskoj 1960/61. godini*, Beograd 1961, 77-78.

се жалила професору на Академији Крсти Хегедушићу, овај интервју нисао код Душана Поповића, а он код Мике Трипала, председника НОЈ.¹²⁰

Крајем деценије стипендија је повећана на 25.000 динара (специјализантима на 35.000), даван је кредит од 50.000 за набавку одеће, дозвољено је да се долар мења за 600 динара, омогућено је друштвеним организацијама да дају стипендије (ССРНЈ, НОЈ, ССЈ), обезбеђен је попуст на железници и у летовалиштима. Питање исхране је требало решити у новом дому посебном припремом хране. Пошто није било посебних просторија за одржавање курсева језика, радило се на томе да странци уче језик у Институту за експерименталну фонетику и учење страних језика. Разматрана је и могућност предавања на страним језицима, плаћање путних трошкова стипендистима из удаљених земаља, питање здравствене заштите, признавања диплома југословенских универзитета, решавање статуса страних студената, при чему је Београдски универзитет сматрао да треба да буду једнаки са домаћим студентима, а Комисија им је намењивала посебан третман. Од факултета је очекивано да прилагоде режим студија странцима, да одреде наставнике за рад са њима и прате њихов успех. ЦК СКЈ је тражио да се испитају страна искуства у раду са страним студентима и на Истоку и на Западу, да се појача стипендирање студената из Јужне Америке и оснује фондације за стипендирање студената из САД. Тражено је да се неки проблеми реше бољим распоредом странаца, растерећивањем Београда и већим учешћем Загреба и Љубљане, која је примала симболичан број стипендиста. На крају, било је и захтева да се ускладе планови и могућности, као и ставова (А. Беблер, В. Симић, Јанез Становник и други) да је боље да се смањи број страних стипендиста, побољшају услови и повећају стипендије и тако постигну бољи резултати, пошто материјалне прилике представљају велики проблем.¹²¹

¹²⁰ АЈ, 130-598-992, Секретаријат СИВ-а за просвету и културу, бр. 366, 8. јул 1959; Исто, Информација о питању мештаја страних студената стипендиста Комисије за културне везе са иностранством, 18. јун 1959; АЈ, 142-36-113, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе Савезног одбора ССРНЈ, 17. јануар 1959; АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1959; АЈ, ЦК СКЈ, Ук-Ж 24. март 1960, Седница Организационо политичког секретаријата, 24. марта 1960; АЈ, 130-598-992, Информација о страним студентима и проблемима у вези њиховог боравка и студија код нас, 29. јун 1960; Исто, Секретаријат СИВ-а за просвету и културу, бр. 327, 2. јул 1960; Исто, бр. 3212, 29. јун 1960; Исто, бр. 5623, 6. март 1961; Исто, СИВ, бр. 1502, 3. април 1961; АЈ, ССОЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о страним студентима који студирају у Југославији, 16. јануар 1959; ДАМСП, ПА, Југославија, 1961, ф. 62, досије 22, сигн. 410131.

¹²¹ АЈ, 142-36-113, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе Савезног одбора ССРНЈ, 17. јануар 1959; АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије

У Комисији за културне везе са иностранством је закључено да „однос према страним студентима није на нивоу наше опште политике“, да домаћим студентима треба објашњавати значај школовања странаца у земљи и посветити пажњу и директном раду са појединцима. Било је јасно да ни „страни студенти „нису ружичасти“, да многи проблеми потичу од њих и материјалних повластица које су уживали, те да се мора радити са сваким странцем понаособ и свакодневним политичким радом уклањати „неправилности“. Сматрало се да се проблеми могу избећи и коректнијим односом управа домова и других органа према странцима, избегавањем бирократизма и праведним односом при решавању инцидената и кажњавању и домаћих и страних студената. Читав систем тела при државним органима, Савезу студената, универзитетима, факултетима и домовима, који је створен крајем деценије за рад са страним студентима, требало је да буде ажурнији и посвећенији проблемима странаца. Важна улога је давана и органима унутрашњих послова, почев од решавања крађа које су се дешавале по домовима, до објективног приступа изгредима у дому и у граду. Уопште узев, сматрано је да акценат треба ставити на систематски идејно-васпитни рад како са страним тако и домаћим студентима и на јачање пријатељства међу њима, које су наметали међудржавни односи и политички интереси Југославије.¹²²

У томе је, осим личног контакта и разних друштвено-политичких активности, важну улогу требало да има штампа, пре свега студентска. Осим кратких вести о доласку и активностима страних студената (пријем поводом стварања УАР фебруара 1958, присуство IV конгресу ССЈ јануара 1958, пријем 200 страних студената код ректора Београдског универзитета октобра 1959, итд.),¹²³ објављивани су разговори са њима, о њиховим земљама, мотивима за долазак у ФНРЈ, актив-

је за културне везе са иностранством за 1959; АЈ, 145-13-21, ЦО ССЈ, Саветовање о међународним активностима ССЈ, Београд 17. март 1960, страни студенти на студијама у Југославији; АЈ, 145-32-90, Исто; АЈ, ЦК СКЈ, Ж-Ж 24. март 1960, Седница Организационо политичког секретаријата, 24. март 1960; АЈ, 145-32-90, Информација о страним држављанима на студијама у Југославији, 5. новембар 1960; В. Budisavljević, *Afrički studenti u Jugoslaviju*, *Naš teme*, br. 7, 1961, 1100–1102; *Afrički studenti na jugoslovenskim univerzitetima*, *Univerzitet danas*, br. 5–6, 1961, 172–177.

¹²² АЈ, 142-36-113, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе СО ССРПЈ, 17. јануар 1959; АЈ, ЦК СКЈ, Ж-Ж 24. март 1960, Седница Организационо-политичког секретаријата, 24. март 1960; АЈ, 145-13-21, ЦО ССЈ, Саветовање о међународним активностима ССЈ, Београд 17. март 1960, Страни студенти на студијама у Југославији; АЈ, 145-32-90, Исто. АЈ, 145-32-90, Извештај Комисије за културне везе са иностранством за 1959.

¹²³ *Политика*, бр. 16072, 8. фебруар 1958, 7; *Студент*, бр. 2, 18. фебруар 1958, 2; *Исто*, бр. 4, 17. фебруар 1959, 5; *Исто*, бр. 25, 4. новембар 1959, 2.

ностима, интересовањима, утисцима и проблемима током студија. Писано је само похвално и углавном о студентима из арапских и афричких земаља, тек ослобођених или још увек несамосталних, којих је и било највише. Из *Студента* се могло сазнати да су три студента медицине из Сирије читали у Каиру о Југославији и донели одлуку да дођу и студирају у њој; били су одушевљени боравком и посетама Нишу, Суботици и Кикинди. И неколико студената из Јордана, УАР, Либана, Марока и Алжира су слушали о Југославији, социјализму, НОР-у, Титу и одлучили да дођу. Мохамед Нациб Хоџа из УАР је био одушевљен гостопримством, волео је представу „Госпођа министарка“ и гледао све домаће филмове, а највећи проблеми су му били језик и кошава и то што није могао да нађе девојку јер је „тражио поштену“, а постојала је предрасуда да „такве не иду са странцима“. Гаред Габре Садик из Етиопије је већ после два месеца разумевао српски језик, проблем му је било „жицање“ собе, кад му се није свиђала храна поклањао је бон, а сећао се снега „који га је одушевио, мада је било много бр-бр“. *Студент* је писао и о 40 арапских студената који су током јула били на изградњи Аутопута јула 1960. и истицао да се већина страних студената, осим за своје струке, интересовала за друштвено самоуправљање.¹²⁴ И сами странци су често тражили да пишу за *Студент*, да упознају студенте са својим земљама, што им је од октобра 1960. омогућено у посебној рубрици. Из броја у број студенти су у листу писали о Судану, УАР, Кенији, Индонезији, Куби, Јордану и једино о Холандији ван Африке и Азије.¹²⁵

Остале новине и часописи су ређе писали о животу и раду страних студената. У *Комунисту* је објављен чланак о младом Алжирцу који је оставио митраљез да би учио економију, студентима из Родезије и Кеније, који су побегли из затвора и потом добили југословенску стипендију и другим страним студентима који су названи „најмлађи амбасадори својих земаља“ и истакнута је њихова улога у ширењу пријатељства међу народима, „уклањању“ граница и удаљености, „примицању континената“. Писано је о њиховом боравку, упознавању са земљом, културом и историјом, економским и школским системом, радничким самоуправљањем, спољном политиком ФНРЈ. Истицано је да су Алжирца Цемала позивали бројни колективи, школе, раднички

¹²⁴ *Студент*, бр. 17, 28. октобар 1958, 2; *Исто*, бр. 22, 9. децембар 1958, 2; *Исто*, бр. 5, 22. фебруар 1960, 3; *Исто*, бр. 7, 8. март 1960, 2; *Исто*, 25. јул 1960, 3.

¹²⁵ *Студент*, бр. 21, 4. октобар 1960, 2; *Исто*, бр. 23, 18. октобар 1960, 2; *Исто*, бр. 24, 25. октобар 1960, 2; *Исто*, бр. 25, 1. новембар 1960, 2; *Исто*, бр. 26, 8. новембар 1960, 2; *Исто*, бр. 27, 15. новембар 1960, 2; *Исто*, бр. 28, 29. новембар 1960, 2.

универзитети и да је током студија у Београду посетио Крагујевац, Зрењанин, Бања Луку, Пећ, Дубровник, Нови Сад, Ријеку, Књажевац, Бор, Неготин, Љубљану, Цриквеницу и друга места. Наглашена је чињеница да су писма из Југославије свакодневно одлазила у 60 земаља широм света, у којима је изражавана захвалност Југославији на гостопримству и топлини, писано о солидарности, Титу, пријатељству, слободи и зближавању. С обзиром на стварно стање и односе домаћих и страних студената, питање је да ли је аутор текста био у праву и да ли је садржина свих писама била баш таква, али његови ставови потпуно одражавају циљеве југословенске спољне културне политике крајем 50-их и почетком 60-их година и дају пропагандни прилог њиховом остваривању.¹²⁶

На самом измаку деценије, сви планови и резултати су ремећени стварним односом домаћих и страних студената и новим инцидентима. Октобра 1960. дошло је до учесталих писмених и усмених жалби појединих страних студената на третман у домовима и понашање домаћих студената према њима. Октобра 1960. сви студенти из Судана који су студирали у Београду (око 40) дошли су у Комисију за културне везе са иностранством и тражили да се предузму мере да „несметано могу живети у Југославији“, тврдећи да „осећају дискриминацију према њима“ и износећи да их „грађани вређају на улици, у аутобусима, а наши студенти их пљују, вређају, пребацују да су у Југославији на њихову штету, јер примају високе стипендије и имају привилегије у домовима, говорећи им да ће Африка остати без црнаца јер их је све више у Југославији“, итд. Дали су пример тројице југословенских студената који су напали једног новог студента, који им ништа није урадио, тукли га и вређали, док полиција није интервенисала, тврдећи да се тако према њима не понашају само студенти у пролазу већ и њихови цимери. Док су предавали писмену представку и разговарали, атмосфера је била „веома озбиљна“, били су „деморалисани, заплашени, тражили су мере сигурности јер се плаше да се крећу“ и захтевали да се предузму мере. Службеница Комисије је осудила понашање студената према њима и обећала да ће изгредници бити кажњени и такво понашање спречено. И поред таквих уверавања Суданци су истицали да су дискриминисани, да ће штрајковати, или тражити одлазак у друге земље или повратак у Судан. Службеница је сматрала да је „страшно“ да се тако осећају у једној социјалистичкој земљи, саветовала је Суданцима да не реагују негативно и обећала је помоћ и сазивање конференције са страним и

¹²⁶ Бранко Прњат, *Пријатељство на свим језицима*, Комунист, бр. 192, 29. децембар 1960, 10.

нашим студентима. У извештају о разговору је истакла да је „ситуација веома озбиљна на нашу штету“, да треба хитно сазвати конференцију студената, преко СС и СК прилазити индивидуално сваком нашем студенту и предузети мере да се ситуација среди.¹²⁷

Проблеми са Суданцима нису били усамљени. Већ 20. октобра 1960. у Комисију је поново дошла група странаца ради „пријатељског“ указивања на ненормалан однос наших студената према странцима“. Они су навели неколико примера из домова и истакли да готово сви свакодневно доживљавају ситна пребацивања која ужасно кваре односе. Желели су пријатељски да скрену пажњу да се тим питањима морају позабавити надлежни органи и упозорили да је 300 студента из Африке због сличних проблема напустило Москву. У разговору је поменут случај Ибрахима Сидика из Судана који се посвађао са цимером Соколовићем, секретаром партијског актива у „Лоли“, који му је тражио фунте за путовање у иностранство, што је овај одбио; затим случај Алжирца кога је наш студент напао у мензи и нанео му озледе, а да нико од осталих студената није реаговао; и на крају поменут је и Фаик Ал Усаири, студент технологије из Ирака, који се и сам писмено жалио Комисији на управника „Лоле“ зато што није добио цимера са истог факултета већ студента стоматологије са којим се није слагао и који га је често вређао.¹²⁸

Напета атмосфера је довела око Нове године до два тежа инцидента који су још више узбуркали страсти и изазвали оштре протесте странаца и реакције партијских органа. У забелешци сачињеној за седницу ГК СКС која је одржана 17. јануара 1961. поводом инцидента и проблема у раду са страним студентима описани су инциденти и реакције домаћих и страних студената на њих, уз констатацију да они указују на „нездраву атмосферу која се све више погоршава између наших и странаца“. У првом експесу, 2. јануара, 6 пијаних домаћих студената напало је Алжирца који је ишао са својом девојком и њеном мајком, „јер она одбила да јој честитају нову годину“. Да би избегао тучу Алжирац је почео да бежи али су га стигли и немилосрдно га тукли, док није у самоодбрани извукао перорез и задао повреду једном од нападача у руку и образ тако да су обојица завршили код лекара. Закључено је да су виновници „наши пијани студенти“, а да је Алжирац спадао међу

¹²⁷ АЈ, 145-45-126, Забелешка о разговору са студентима из Судана на студијама на Београдском универзитету, 13. октобар 1960; АЈ, 145-32-90, Исто; ДАМСП, ПА, Југославија, 1960, ф. 63, досије 11, сигн. 429884.

¹²⁸ АЈ, 145-32-90, Забелешка о разговору са страним студентима, 20. октобар 1960; АЈ, 145-45-126, Жалба Фаик Ал Усаирија, 16. октобар 1960; АЈ, 145-32-90, Исто; ДАМСП, ПА, Југославија, 1960, ф. 63, досије 11, сигн. 429884, 430352

најпријатељскије и најактивније стране студенте и био једини странац који је критиковао стране студенте због недисциплине и нескромног понашања. Уследила је оштра реакција арапских и алжирских студената, који су 3. јануара одржали састанак и писмо са изјавом повређеног студента доставили Комисији, ректору, ЦО ССЈ и УО СС, а потом је и група арапских студената упутила писмо ЦК СКЈ, ЦО ССЈ и ДСУП-у у којима су подсетили на раније изгреде, тражили да се отвори истрага, анализира понашање домаћих студената према страним и предузму мере. Други, блажи инцидент се десио у „Лоли“ 3. јануара, у којем је студент из Тогоа био изложен grubим провокацијама и увредама, изазиван на тучу и исцепан му је рукав; при томе му нико није помогао, па ни милицајац кога је позвао и који му је рекао да је „нова година и сви су пијани и весели“. Тогоанци су реаговали истичући да су љути и забринути за личну безбедност, да се домаћи студенти према њима односе дискриминаторски, стално изазивају туче, праве неукусне вицевице и шале, вређају девојке које су са њима. У белешци је закључено да су у оба случаја кривци били домаћи студенти, да су управе брзо реаговале и искључиле их из дома, да су одржани састанци са студентима, упућено извињење Тогоу и Алжиру, осуђено преувеличавање инцидента, вршење притиска и обавештавање партијског врха.¹²⁹

У наставку је истакнуто да је стање 1960. године погоршано и да је поред бројних примера „неукусних шала и погрдних добацавања“ претходне године било више туча домаћих и страних студената (напад на Алжирца у мензи у јуну, туча са Суданцима на аутобуској станици због непристојног понашања према студенткињи у новембру, туча са Кенијцем на аутобуској станици, стални сукоби студената Ирака и УАР, итд.). Узроци таквог понашања и нетрпељивости су сложени и разнолики, а последице у сваком случају негативне. У белешци је истакнуто да су сукоби били најчешћи у „Лоли“ и „Студењаку“ у којима је живело 250 страних студената, али и на јавним местима у граду. Потом су наведени резултати и проблеми у дотадашњем раду са страним студентима, анализиран однос домаћих и страних студената до краја 1960, поменути разлози нетрпељивости (материјалне привилегије, неразумевање званичних ставова, незадовољство страних студената, некултура, примитивизам, лоше навике, жене, предрасуде, политика, страх од шпијунаже, недостаци у раду

¹²⁹ АЈ, 145-32-90, Забелешка ЦО ССЈ о инцидентима који су се догодили између наших и страних студената на Београдском универзитету у време новогодишњих празника, 17. јануар 1961.

ССЈ и Комисије и др.) и предложене мере за превазилажење ситуације.¹³⁰

Због међусобних односа и учесталих инцидената између страних и домаћих студената, у ГК СКС је 18. јануара 1961. одржан састанак посвећен проблемима студирања страних студената у Београду, на којем су разматране поменута забелешка и друге информације о овом проблему. Састанку је председавао Ристо Антуновић секретар ГК СКС, а присуствовали су Милојко Друловић, организациони секретар ГК СКС, Предраг Ајтић, секретар Комисије за међународне везе ЦК СКЈ, Драго Вучинић, секретар Комисије за културне везе са иностранством, Филомена Михајлова, саветник у Комисији за културне везе са иностранством, Борислав Благојевић, ректор Београдског универзитета, Латинка Перовић, члан секретаријата ЦК НОЈ, Влада Неоричић, секретар УК СКС, Фрањо Север, председник ЦО ССЈ, Милош Бељић, секретар за међународне везе ЦО ССЈ, Душан Митевић, председник УО ССЈ и Срба Савић из СУП-а НО града Београда. Углавном су поновљени закључци који су више пута доношени крајем 50-их година, што говори да су до тада остајали мртво слово на папиру. Закључено је да се више не могу решавати питања страних студената радом низа органа и одлучено је да се при секретаријату Универзитета образује Комисија за студије студената страних држављана, састављена од наставника и студената и три стална службеника, која би се бавила свим питањима страних студената у Београду, као и одговарајуће комисије на факултетима и у студентским домовима. Поновљени су ставови о недостатку места у домовима и подстакнут рад на изградњи новог дома. Поново је тражено од СС и СК да интензивирају активности са страним студентима и да их „усмере ка стварању што приснијих и пријатељскијих веза између домаћих и страних студената“, посебно преко Клуба за међународно пријатељство коме је коначно требало наћи просторије. Трбало је редовно одржавати састанке са страним студентима, обавештавати их о предузетим мерама, контролисати њихов успех и понашање, пружати помоћ, али и кажњавати за свако непоштовање закона и кућног реда у домовима. Поновљени су и ставови о укључивању факултета у рад са странцима, побољшавању избора стипендиста, становању страних са домаћим студентима, о националним удружењима студената и о другим питањима.¹³¹

У дискусији су углавном поновљени познати ставови и анализирани познати догађаји, а главни циљ је био да се расправе политичке

¹³⁰ Исто.

¹³¹ АЈ, 145-45-126, Закључци са састанка у ГК СКС, 18. јануар 1960.

последнице догађаја међу студентима, као манифестације општег стања, да им се нађу прави узроци и решења. Нарочито је истицано да су се случајеви око Нове године „тенденциозно протегли и ван Универзитета“ и да су подстакли већ постојеће незадовољство грађана према страним студентима. У први план су опет стављана материјална питања, лош избор стипендиста и неактивност ССЈ, а Фрањо Север је, с правом, истакао: „брз долазак страних студената у извесном смислу све нас је затекао неспремне“. Чланови СК су и сами често били „носиоци нетрпељивости према страним студентима“, што је по њему показивало да „ни у најелементарнијем виду нисмо чланство упознали са разлозима са којима смо се руководили да страни студенти код нас студирају“. Сматрао је да туче указују на ненормалну атмосферу која влада и „фронт који се створио између наших и страних студената“, који је био „латентна и стална опасност за рађање много тежих изгреда него што су ови“. Решење је видео у стварању система, већем ангажовању Универзитета, СК и ССЈ, решавању материјалних и отклањању политичких проблема.¹³²

Драго Вучинић из Комисије за културне везе са иностранством је поставио као циљ да странци што пре заврше факултете, постану добри стручњаци, врате се у земљу као добри кадрови и „заузму места на горњој лествици, као министри и високи функционери“. Сматрао је за велики проблем ако је такав будући стручњак током четири године боравка у Југославији незадовољан смештајем, политички ограничен, окружен рђавим друштвом; тако се ризиковало да се „ове инвестиције претворе у супротност и добију људи који нам неће бити довољно наклоњени“. Треба уложити велике напоре и правилно спроводити политику стипендирања, почев од избора стипендиста и њиховог усмеравања на најбоље катедре и стручњаке у земљи и то повезивати са практичном политиком и економским интересима земље, оценио је Вучинић. Од тренутка доласка стипендисте морала се посветити много већа пажња његовом животу и раду на факултету, дому и свакодневном животу. Вучинић је изнео важну опаску да „наши људи имају мање искуства са обојеним људима“ и да „у Београду и Загребу нема космополитске ситуације“, односно да је правилан став према странцима имао одређену границу. Често се претеривало у повлађивању странцима, тако да се дешавало да страни студент падне на испиту, а Комисија му омогући поновно полагање да се „не би кварило пријатељство са том земљом“ – истакао је Вучинић. Додао је да „велика већина страних

¹³² ИАБ, ГК, ф. 313, Стенографске белешке са састанка одржаног у ГК СКС на иницијативу Комисије за културне везе ССРНЈ, 18. јануар 1961.

студената није имала интересовање за нашу стварност“, а сукобе је сматрао нормалном појавом док се, бар привремено, не реше материјална питања, потпуно не испуни време радним и друштвеним активностима. Он је изнео и индикативан став да предузећа треба да стипендирају стране студенте ради везивања националних кадрова за домаћу индустрију, као и да треба створити фондацију да не би увек као давалац стипендија иступала држава.¹³³

Латинка Перовић је сматрала да странци долазе у нову средину која „није довољно спремна да их прими“ и способна да их уклопи у себе; да и сами праве грешке, које им се правдају из снисходљивости, и тако се (као и материјалним повластицама) још више побуђује револт домаћих студената. Она је закључила да се број страних студената мора ускладити са могућностима и упитала се „да ли је боље да ишколујемо 300 добрих стручњака или 600 незадовољних људи које не можемо да сместимо и да им пружимо елементарне потребе“. Треба разграничити компетенције између државе и друштвених организација и посебно треба равномерно расподелити студенте између Београда, Загреб и Љубљане, јер је Београд преоптерећен – истакла је Латинка Перовић. Драго Вучинић је додао да треба ићи на већу децентрализацију и слати по 2–3 странца у Ниш, Нови Сад, Задар, Тузлу, истичући да ће се тако лакше радити. Сматрано је да већ амбасаде греше наглашавајући студентима да ће студирати у Београду, а Бранко Миљевић је истакао да их представници СС у Београду „дочекују и забављају по 7 сати док не дође воз за Сарајево или неко друго место јер ако дођу у контакт са својим земљацима неће да иду из Београда“.¹³⁴

Влада Неоричић, секретар УК, истакао је да се проблем са странцима надовезује на незадовољство студената материјалним стањем и великим обавезама, тако да и не желе да чују објашњење за повластице странцима, троструку разлику у стипендијама, итд. Сматрао је да је проблем са девојкама био велики и да су по том питању грешили и једни и други, а највећа грешка је била што је то подизано на политички ниво. Странци су и иначе тежили да све подигну на ниво политике и претње, а у почетку им није стављено до знања да постоје одређена правила која морају поштовати и места на којима могу решавати проблеме. Ректор Борислав Благојевић је истакао да се на Универзитету од 1958. води велика брига о смештају, материјалном положају и забави страних студената, што је аутоматски повећавало незадовољство и отпор домаћих студената (чак су после куповине завеса за собе

¹³³ Исто.

¹³⁴ Исто.

странаца, после примедба домаћих студената, и њима купљене завесе). О питањима смештаја и услова живота и рада, странци се морају обраћати искључиво органима Универзитета и од тога не смеју да праве политичке проблеме – истакао је ректор. У исто време, поставио је питање средстава за изградњу новог дома.¹³⁵

Милојко Друловић је закључио да треба обезбедити средства и способне људе, формирати органе и посветити се стипендирању страних студената као југословенској политици. Ристо Антуновић је истакао да пред стране студенте треба поставити јасна правила, упознати их са режимом студија и прописима, наметнути им дисциплину, „завести ред“, упутити на решавање проблема пред надлежним органима и онемогућити политизацију свих питања. Он је посебно нагласио да не треба испуштати из вида да су проблеми са страним студентима „погодно тле за разне шпијунске диверзије и разне политичке акције амбасада и личности из амбасада“, као и за „заинтересоване земље са Запада“, које „знају шта значи студент који учи у Југославији, знају каква је то друштвена и политичка снага која ће сутра отићи у те земље и у том смислу сигурно има акција разне врсте да они те студенте заврбују и праве са њима разне комбинације, да би на тај начин створили тешкоће и онемогућили долазак нових студената“. Још неколико говорника је сматрало да у изазивању мржње и инцидената има и деловања страних амбасада и „елемената којима је у интересу да се ствара зла крв и ремети атмосфера“; међу њима и Срба Савић из СУП-а који је сматрао да проблем не иде даље од нетрпељивости због бољих услова живота и да не постоји међу грађанима, већ само међу студентима, код којих су у томе велику улогу имали некултура, преосетљивост, али и политички ставови, „антијугословенство“ и мешање страних дипломатских представника.¹³⁶

Закључено је да се што више послова пребаци на сам Универзитет (и исплата стипендија), да се реши проблем смештаја, регулише друштвени живот, заведе ред и учврсти читав систем. На поновљено питање „да није предимензиониран број студената с обзиром на услове које имамо“, стало се на становиште да није и да је то „политичко питање“ чији се значај не сме пренебрегнути и које и „друг Тито поставља као ствар сасвим правилну“; да многи у иностранству „једва чекају да их приме“ и да на примедбе да се ради о тешком материјалном тренутку за домаће студенте треба отворено рећи да се „ради о томе да на рачун наших дајемо овима“. Драго Вучинић је у свом излагању

¹³⁵ Исто.

¹³⁶ Исто.

још раније истакао: „У будуће наша земља треба да сматра стране студенте као чињеницу у међународним односима са другим земљама, а Београдски универзитет као један елеменат који ће непрекидно бити присутан и који не може да буде третиран узгредно и мора да добије своје место“.¹³⁷

На почетку нове деценије – осврт на резултате, нове мере и смернице за будућност

Питања о којима се расправљало почетком 1961. године и ставови који су заузети показују да су се југословенска држава и Београдски универзитет суочавали са великим проблемима у спровођењу политике стипендирања страних студената која је формулисана крајем 50-их година, због објективних околности, али и бројних грешака, недоследности и несналажења. У исто време је потврђена и решеност да се настави спровођење такве политике и да се она интензивира током деценије која је наступала. Требало је приступити спровођењу договорених мера, оснивању нових органа, отклањању проблема и искористити искуства других земаља и сопствено једнодеценијско искуство, обиман материјал који је настао током претходних година, пре свега радом Комисије за културне везе са иностранством.

Универзитетска управа је већ фебруара 1961. одлучила да се на свим факултетима оснују комисије за рад са студентима страног држављанства, чији би председник, наставник или декан одржавао непосредан контакт са страним студентима, примао их одређеним данима у недељи и решавао питања из живота и рада. Требало је да факултетски органи повремено организују и конференције са страним студентима на којима би били разматрани сви њихови проблеми, а у Ректорату је требало организовати посебну службу за рад са страним студентима, бригу о становању и исхрани, упознавање са земљом, итд. Страни студенти су изједначени са домаћим, добили су право да бирају и буду бирани у органе управе, стипендије су им исплаћиване преко факултета, разматрана је могућност издавања

¹³⁷ Исто. Поводом инцидента и неразумевања између југословенских и страних студената 1960/61. године фебруара 1961. одржан је и састанак са страним студентима у Универзитетском комитету. Углавном је било речи о истим догађајима и појавама, узроцима и решењима за лоше односе (питање материјалног обезбеђења, друштвеног живота, политичког удруживања, надлежности Универзитета, рад СК и СС, итд.). (ИАБ, УК, ф. 51, Информација о састанку са страним студентима, 23. фебруар 1961).

дипломе на страном језику, а и њихов статус био је и законски регулисан.¹³⁸

То су били знаци све озбиљнијег приступа Београдског универзитета раду са страним студентима, који је изискивао сталан пораст њиховог броја и све прецизније формулисање важности и улоге стипендирања страних студената у спољној политици земље почетком седме деценије. Подстицај за даљи развој политике стипендирања страних студената, пре свега из неразвијених земаља Трећег света, дала је и конференција одржана у Београду септембра 1961. (Прва конференција несврстаних), која је била праћена окупљањем и низом друштвено-политичких и културних активности страних студената из Београда и других југословенских центара. И после конференције је настављена жива политичка активност страних студената у Југославији.¹³⁹

Убрзан пораст броја страних студената у Београду и тренд даљег повећавања остављали су на дневном реду проблем њиховог смештаја и материјални положај, мада ни остали проблеми нису губили на значају (политичко организовање, непријатељско деловање, утицај страних амбасада, сукоби са домаћим студентима и међу собом, итд.). Уведене су и неке новине: стипендије су давале и друштвене организације, а још увек се само размишљало о укључивању привреде у стипендирање, али и о стипендирању средњошколаца и обучавању стручњака из земаља Трећег света.¹⁴⁰ Почело се са планирањем квота по земљама и регионима, организација студија и друштвеног живота је остављена ректоратима, а Комисија за културне везе је планирала, обављала преписку и организацију доласка, контролисала рад и пратила резултате страних студената. Уредбом о Комисији за културне везе са иностранством из марта 1960. потврђене су компетенције Комисије у области

¹³⁸ АЈ, 145-45-126, Закључци Универзитетске управе о организацији службе и начину рада са студентима страног држављанства који студирају на Београдском универзитету, 18. фебруар 1961; АС, БУ, ф. 128, Универзитет – Комисији за културне везе са иностранством, бр. 742, 21. фебруар 1961. Законом о високом школству НР Србије 1962. страним држављанима је дата могућност да се под једнаким условима као и југословенски држављани уписују у високошколске установе и да у њима стичу стручно образовање и одговарајуће академске и научне степене. На савезном нивоу, 1964. основан је посебан Савет за питања школовања страних држављана (Службени гласник НРС, бр. 51, 22. децембар 1962, 777; *Препорука Универзитетског савета о раду са студентима страног држављанства*, Гласник Универзитета у Београду, бр. 23, 1964, 584–586; АЈ, 130-598-992, Одлука о оснивању Савета).

¹³⁹ Видети: ИАБ, ГК, ф. 516; АЈ, 145-45-126.

¹⁴⁰ АЈ, 145-45-126, Ректор – Секретаријату за просвету СИБ, бр. 442, 3. новембар 1961; АЈ, 145-32-92, Информација о страним студентима који се налазе на студијама у Југославији, 196061; АЈ, 145-32-90, Информација о спровођењу друштвено-политичког рада са страним студентима, 16. јул 1962.

планирања и спровођења стипендирања страних студената у оквиру општег рада на културној, научној и просветној сарадњи са иностранством, мада је планирање стипендирања за специјализацију почетком 60-их година пребачено на Заједницу југословенских универзитета и ректорате.¹⁴¹

Посвећивање планирању стипендирања у оквиру зацртане политике захтевало је, поред познавања међународних односа и државних политичких и економских интереса, и осврт уназад, сумирање резултата и извлачење закључака из анализе развоја стипендирања страних студената током 50-их година. Таква анализа, уз прецизан преглед стипендиста по земљама и регионима од 1951. до 1960. уз неопходне коментаре и смернице за даљи рад, направљена је у Комисији за културне везе са иностранством.¹⁴²

Утврђено је да је почетак стипендирања страних студената почетком 50-их година био везан за западноевропске земље, пошто је Југославија била у затегнутим односима са источноевропским земљама лагера, а односи са афроазијским земљама тек у зачетку. Циљ је био да се на скроман начин узврати за велики број стипендија које су оне давале ФНРЈ, а пре свега да се пружи могућност студентима славистике да боље упознају српско-хрватски језик и књижевност и специфична достигнућа Југославије у различитим областима (право, економија, историја). Развојем односа са афро-азијским земљама и број стипендија је растао, а у време нормализације са социјалистичким лагером средњом деценије, понуда стипендија је проширена и на ове земље. Крајем 50-их година заузета је чврста оријентација на стипендирање студената из афро-азијских земаља, нарочито из афричких и арапских, а и те земље су показивале да су заинтересоване за тај вид помоћи. Чињени су и кораци према земљама Латинске Америке, али без већих резултата.

Развој је у целини био правилан, али било је и грешака: није се студиозно прилазило одређивању броја стипендија појединим земљама, радило се по тражењу представништава и одлукама руководећих органа, па чак и обећањима, план је израђиван и претресан пред представницима ЦК СКЈ, ССЈ, ДСУП и ДСИП – оцењено је у анализи. У Комисији није прављен чвршћи и дугорочнији план, који би унапред дао јасну оријентацију за политику школовања страних студената (одредио број студената који би годишње требало примити, број студената о свом трошку или стипендиста својих влада, из којих земаља и у

¹⁴¹ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 12, 23. март 1960, 258.

¹⁴² АЈ, 145-32-92. Информација о страним студентима који се налазе на студијама у Југославији, 196061.

ком броју би се примали и ритам годишњег повећања броја студената). При томе је требало имати у виду и политичке циљеве у одређеним земљама, али и материјалне могућности да се студентима обезбеде пристојни услови живота и рада. Закључено је да, пошто се није тако приступило, крајем деценије је постојао низ нерешених материјалних проблема, јер су студенти примани брже него што су им обезбеђивани услови.

Сматрало се да ситуација није критична, али да захтева хитну интервенцију. Постојале су велике диспропорције међу земљама тако да је Јордан, који није био политички интересантан, имао велики број студената, док неке политички веома интересантне земље са великим бројем становника нису имале уопште студената или су упућивале мали број. У наредном периоду требало је одредити максималан број студената по годинама, земљама и у складу са могућностима. Уколико се у одређеном периоду не могу решити неки материјални проблеми, свако повећање броја студената било би на штету земље. То је важило за све, мада мање за приватне студенте који су били ван домова и ван система који се могао контролисати. Њихов број је требало фиксирати на основу могућности приватног смештаја, а исхрану им обезбеђивати у мензи. Максимум за афро-азијске земље је требало одредити по политичким потребама, а у оквиру таквог максимума разрадити број студената по појединим регионима и земљама, почев од постојања политичких односа са ФНРЈ, величине и улоге земље у региону; на основу тога је требало направити оријентациону листу за наредних пет година. Комисија је сматрала да странце не треба оријентисати на одређене научне дисциплине, осим у појединим случајевима на специфичне појаве у ФНРЈ, комунални систем, самоуправљање, итд. Било је нужно водити рачуна о броју студената, о трошку страних влада или сопственом, а имајући у виду материјални и политички моменат не дозволити да највише има студената из Ирака и Јордана и да они праве проблеме. Постављено је питање деконцентрације студената и распореда по појединим универзитетима у Југославији, са тенденцијом да се иде и на мање центре.¹⁴³

¹⁴³ Исто.

Табела 3: Број страних студената у ФНРЈ по регионима 1960.¹⁴⁴

	Западна Европа	Социјалистичке земље	Северна Америка	Латинска Америка	Средњи исток и арапске земље	Азија	Африка	Територије под старатељством	Укупно
Редовни	–	–	–	–	199	18	97	26	340
Специјализација	8	4	1	1	2	18	–	–	34
Укупно	8	4	1	1	201	36	97	26	374

Табела 4: Стипендисти из западноевропских земаља 1951–1960.¹⁴⁵

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	
Аус	–	–	1	2	2	3	4	4	4	3	3
Белг	–	–	–	1	–	1	–	1	–	2	2
Грч	–	–	1	–	1	1	–	–	–	–	3
Дан	1	–	–	2	2	2	2	3	3	2	2
Енг	–	4	4	5	4	3	3	3	3	2	3
Ита	2	1	1	2	2	3	4	4	4	3	5
Исл	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Нор	–	1	–	–	2	1	1	2	2	1	2
Нем	–	5	4	3	3	3	3	–	–	–	–
Фра	–	2	2	3	–	1	–	–	–	1	1
Фин	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Хол	–	–	4	–	2	2	1	2	2	4	1
Тур	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Шве	–	–	1	2	1	–	1	1	1	1	1
Шва	1	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Укуп	5	13	18	22	19	20	19	20	20	18	25

Број стипендија понуђених западноевропским земљама одговарао је могућностима и требало је задржати тај ниво, а повећати број стипендија за неразвијене земље – оценила је Комисија. И оријентација на специјализације је била правилна, али требало је дати изванредан број стипендија за редовне студије језика, књижевности и историје. Трбало је планирати и специјализације за комунални систем, друштвено-економско уређење ФНРЈ и друга специфична питања. С обзиром на стандард у овим земљама и на чињеницу да се ради о специјализантима било је потребно обезбедити приватан смештај. ССРНЈ, НО и други су

¹⁴⁴ Исто.¹⁴⁵ Исто. Бројке у овој и следећим табела представљају број стипендија које је Комисија за културне везе са иностранством ФНРЈ те године доделила студентима из одређене земље.

задужени да размотре могућности доделе извесног броја стипендија за покрете у овим земљама.

Табела 5: *Стипендисти из земаља социјалистичког лагера 1951–1960.*¹⁴⁶

	19512	19523	19534	19545	19556	19567	19578	19589	195960	19601	
СССР	–	–	–	–	–	5	2	–	2	8	
Пољ	–	–	–	–	–	3	5	8	5	4	
ЧССР	–	–	–	–	–	2	5	–	1	3	
Буг	–	–	–	–	–	–	–	2	2	2	
Мађ	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4	
Алб	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
Кина	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
Монг	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	
Вијет	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	
Рум	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	
Укуп	–	–	–	–	–	10	13	10	10	25	

Констатовано је да Југославија са Кином, ДР Немачком и Албанијом није имала културних веза па није ни било стипендиста. За лагерске земље је било карактеристично да слабо шаљу своје специјализанте у ФНРЈ, а више очекују југословенске код њих. СССР и Бугарска су упућивали углавном људе који свој боравак желе да искористе за обилазак рудника, предузећа и установа ради прибављања информација а не усавршавања. Комисија се није сложила са таквим програмима и подржала је обичај да стипендиста ради у једној научној или наставној установи и могућност обиласка једног броја предузећа на крају боравка, уколико предмет студија то захтева. Број стипендиста из ових земаља је био незадовољавајући, пре свега због политичких разлога. У складу с тим није се рачунало на промене у броју, осим евентуално за Бугарску, Мађарску и Румунију. Када је у питању СССР, рачунало се на слање већег броја стипендиста тамо, па стога и на повећање броја који би Совјети слали у ФНРЈ. Требало је настојати да се успостави размена студената са ДР Немачком, са којом током 50-их није било никакве културне сарадње.

Табела 6: *Стипендисти из Северне Америке 1951–1960.*¹⁴⁷

	19512	19523	19534	19545	19556	19567	19578	19589	195960	19601	
САД	1	4	1	–	–	–	1	–	1	1	
Кан	–	–	2	–	–	–	1	–	–	–	
Укуп	1	4	3	–	–	–	2	–	1	1	

¹⁴⁶ Исто.

¹⁴⁷ Исто.

Комисија је крајем деценије примала све већи број молби студената из САД за специјализацију из историје, књижевности и др., као и за припрему доктората из појединих научних области. Став Комисије је био да се омогући боравак појединцима, „поштеним научним радницима“, јер би њихов „доцнији рад у САД допринео упознавању америчке јавности са стањем код нас“. Дат је, међутим, мали број одобрења; претходно се Комисија обраћала ДСУП-у, који је само у извесним случајевима давао позитивно мишљење када су у питању амерички држављани. Ово питање је захтевало принципијелну одлуку. Мишљење Комисије, ДСИП-а и амбасаде у Вашингтону је било да због даљег развијања културних односа са САД (Фулбрајтов програм, Фордова фондација) треба омогућити већем броју Американаца да студирају у ФНРЈ и да би при пажљивом избору стипендиста то било корисно за земљу. Закључак Комисије је био да треба дозволити долазак 10 Американаца годишње на специјализацију. САД су правиле притисак и са овим повезивале одлазак југословенских студената у САД, тако да би се и то решило, а ови студенти не би ништа коштали владу ФНРЈ, већ је питање било само у области политичких односа. Канади је требало понудити једну стипендију годишње, а није се постављало питање шире сарадње са овом земљом.

Табела 7: Број стипендиста из Латинске Америке 1951–1960.¹⁴⁸

	19512	19523	19534	19545	19556	19567	19578	19589	195960	19601	
Арг	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	2
Бра	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Бол	1	1	1	1	–	–	–	–	–	–	1
Вен	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Куб	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Мек	–	–	–	–	–	–	1	1	–	–	2
Уру	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Чил	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	2
Укуп	1	1	2	1	–	–	–	–	–	2	16

Стипендирање студената из Јужне Америке дуго је било запостављено, али није постојао ни већи интерес ових земаља, углавном због удаљености. У неким земљама, као Чиле и Уругвај, постојала је жеља економске емиграције да шаље децу на студије и усавршавање у Југославију, али су препрека углавном били путни трошкови. Посебан политички интерес су имали Куба, Чиле и Боливија, па је требало

¹⁴⁸ АЈ, 145-32-92. Информација о страним студентима који се налазе на студијама у Југославији, 196061.

настојати да се преко државне размене или друштвено-политичких организација успостави размена стипендија. За ФНРЈ је постојао посебан значај због учења шпанског језика. Када су у питању били Аргентина и Бразил у првом плану су били економски интереси ФНРЈ, а Бразил је био интересантан и због португалског језика. Везе су биле тек успостављене и требало их је даље стимулисати и разматрати олакшице за афро-азијске стипендисте. Било је потребно укључити и организације које се баве питањима исељеника и које су могле да дају неколико стипендија годишње, као и велика привредна предузећа заинтересована за тржишта у овим земљама ради стипендирања студената за одређене привредне гране.

Табела 8: Број стипендиста из земаља Средњег истока и арапских земаља 1951–1960.¹⁴⁹

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	
Алж	–	–	–	–	–	–	–	–	11	20	15
Ирак	–	–	–	–	–	–	–	–	1	16	10
Изр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1
Јор	–	–	–	–	–	–	–	–	6	3	3
Либ	–	–	–	2	–	–	–	–	2	–	2
Мар	–	–	–	–	–	–	–	2	1	4	4
Сау	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
Тун	–	–	–	1	–	–	–	1	–	–	3
УАР	–	–	–	–	–	–	–	3	10	6	10
Пал	–	–	–	–	–	–	–	–	1	2	–
Укуп	–	–	–	3	–	–	–	6	33	52	48

Од ових земаља најразвијеније су биле везе са УАР, али без интереса за слање већег броја студената на редовне студије и усавршавање. УАР је 1959. послао 75 студената Високе пољопривредне школе на једногодишњу праксу, а 1960. године 86 студената исте школе и групу од 53 студента на праксу у предузећима, на основу споразума о научно-техничкој сарадњи. У ФНРЈ је долазио да студира велики број студената избеглица из Јордана, преко Либана и Каира. Током 1960. Комисија је одбила 60 таквих молби јер је јорданских студената већ било 46, несразмерно више него из других земаља, а могућности смештаја нису дозвољавале повећавање броја студената. Владе Марока, Туниса, Либана и Гане нису показале интерес да користе понуђене стипендије, студенти из ових земаља су долазили да студирају о свом трошку и тек временом успевали да издејствују да их владе предложи за стипендисте.

¹⁴⁹ Исто.

Амбасаде Туниса и Либана су признавале да радије шаљу студенте у земље француског говорног подручја да не би губили годину на учење језика. Даљи пријем студената из ових земаља је требало ускладити са постављеним принципима – политичким и материјалним.

Табела 9: Број стипендиста из Азије 1951–1960.¹⁵⁰

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	
Авг	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Бур	–	3	2	14	–	–	–	–	–	–	3
Инди	–	8	1	9	–	–	4	–	–	5	10
Индо	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10	10
Јап	–	–	–	–	–	–	–	–	1	2	1
Камб	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
Неп	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Пак	–	–	–	–	–	–	–	–	1	2	4
Цејл	1	–	–	–	–	–	–	–	–	3	4
Укуп	1	11	3	23	–	–	4	–	2	22	40

Из Азије су само стипендисти из Индије и Јапана били на специјализацији, а сви остали на редовним студијама. Главна тешкоћа размене са овим земљама су били високи путни трошкови, мада су захваљујући политичким мотивима са њима прво успостављени односи. Могућности су налажене попустом на неким бродским линијама, тако да је ФНРЈ давала попуст индонезанским стипендистима од Сингапура до Југославије. Комисија је сматрала да је обим размене са Азијом реалан и да би се могло ићи на повећање са Индонезијом, Цејлоном, Индијом и Пакистаном, у складу са материјалним могућностима, а земљама са којима није постојала сарадња требало је понудити по једну стипендију.

Табела 10: Број стипендиста из независних земаља Африке 1951–1960.¹⁵¹

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	
Ган	–	–	–	–	–	2	–	1	–	–	15
Гви	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	12
Ети	–	–	–	–	–	–	–	–	4	10	8
Јуж	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Кам	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5
Кон	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10
Либ	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3

¹⁵⁰ Исто.

¹⁵¹ Исто. Због простора дате су скраћенице. Ради се о: Гани, Гвинеји, Етиопији, Јужноафричкој Унији, Камеруну, Конгу (Белгијском), Либерји, Нигерији, Обали Слоноваче, Сенегалу, Судану (француском), Судану, Сомалији и Тогоу.

Ниг	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10
Оба	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	7
Сен	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Суд	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Суд	–	–	–	–	–	–	2	2	10	–	30
Сом	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5
Тог	–	–	–	1	1	–	–	–	2	–	7
Укуп	–	–	–	1	3	–	3	8	26	–	119

Табела 11: Број стипендиста са територија под старатељством и несамо-управних територија Африке 1951–1960.¹⁵²

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	
Занз	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
Кен	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5	8
Моз	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Њас	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	5
Род	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	4
Сиј	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Танг	–	–	–	1	–	–	–	–	–	2	5
Уга	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	5
Руа	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Фра	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	8
Нес	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15
Стар	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10
Укуп	–	–	–	1	–	–	–	–	–	12	69

На подручју Африке, како је констатовано, пружају се ванредне могућности за стипендирања студената. Све већи значај афричког континента у међународним збивањима и њихове огромне потребе у школованим кадровима условљавали су да се за ФНРЈ пријем студената из ових земаља постављао као изузетно важно политичко питање. Већина ових земаља је тражила још већи број стипендија, али Комисија није могла да им изађе у сусрет. Више него на било ком пољу овде се од Југославије очекивало разумевање и помоћ. Посебну пажњу су заслуживале земље које су се недавно ослободиле или су биле на путу да то постигну током 1961. године. Комисија је закључила да је морала да учини веће напоре у правцу пријема макар и најмањег броја студената из земаља из којих није било никога, да повећа број стипендиста из земаља које су биле политички интересантне и одреди критеријум у односу

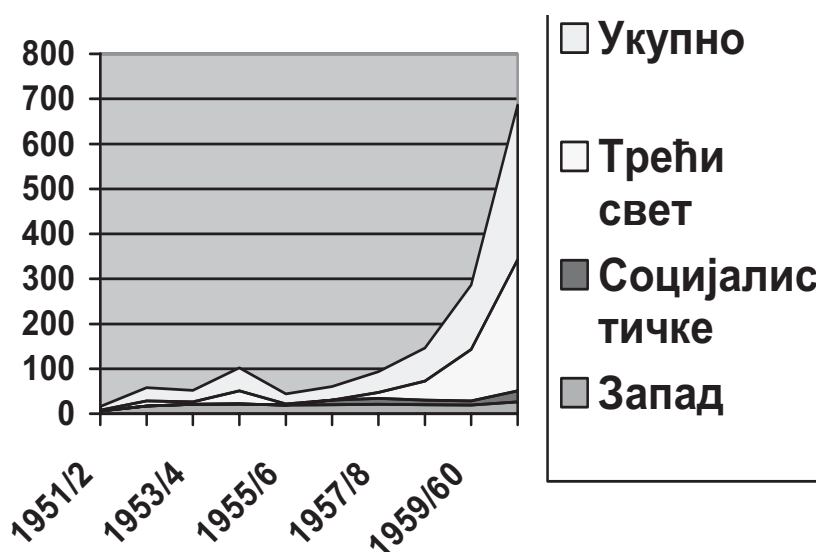
¹⁵² Исто. Због простора дате су скраћенице. Ради се о: Занзибару, Кенији, Мозамбику, Њаси, Родезији, Сијера Леонеу, Тангањики, Уганди, Руанди, Француској западној и екваторијалној Африци и територијама под старатељством. Стипендије за последње две територије понуђене су преко ОУН.

на број и ритам примања студената из ових земаља. Међутим, „пошто је све ово у тесној зависности од средстава која ће заједница одредити за ову сврху за сада није могуће конкретније улазити у одређивање броја према појединим земљама“.

Табела 12: Преглед броја стипендиста по регионима 1951–1960.¹⁵³

	1951/2	1952/3	1953/4	1954/5	1955/6	1956/7	1957/8	1958/9	1959/60	1960/1	
Зап	5	13	18	22	19	20	19	20	18	25	
Соц	–	–	–	–	–	10	13	10	10	25	
СА	1	4	3	–	–	–	2	–	1	1	
ЛА	1	1	2	1	–	–	–	–	2	16	
Арап	–	–	–	3	–	–	6	33	52	48	
Ази	1	11	3	23	–	–	4	2	22	40	
Аф 1	–	–	–	1	3	–	3	8	26	119	
Аф 2	–	–	–	1	–	–	–	–	12	69	
Укуп	8	29	26	51	22	30	47	73	143	343	

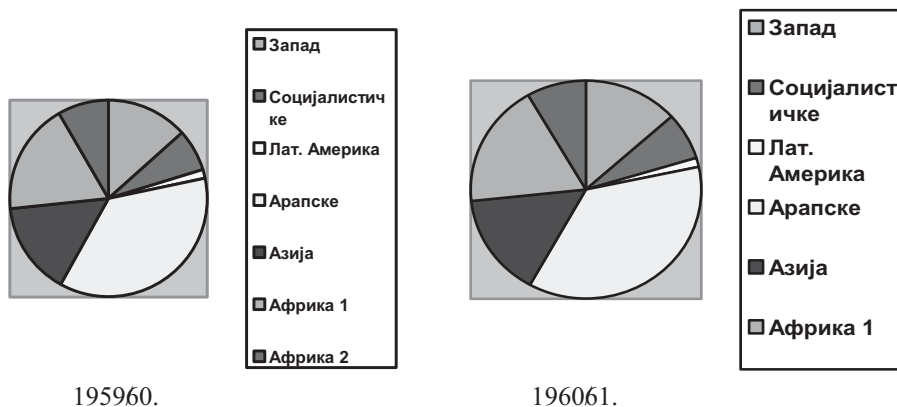
Графикон 1: Број стипендиста у ФНРЈ по регионима 1951–1960.¹⁵⁴

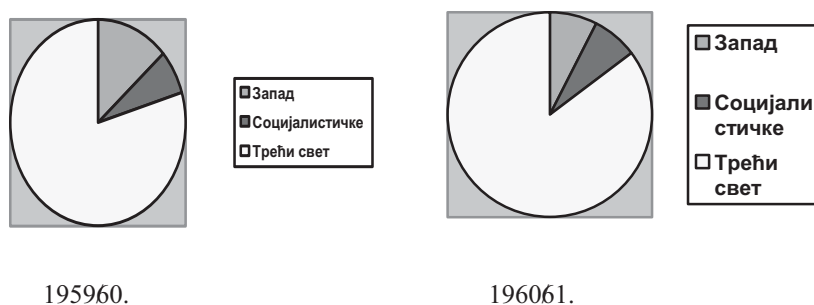
¹⁵³ Табела је направљена на основу горњих табела. Због простора дате су скраћенице. Ради се о: западним земљама, социјалистичким земљама, Северној Америци, Латинској Америци, арапским земљама, азијским земљама, независним земљама Африке и несамоуправним територијама у Африци.

¹⁵⁴ Графикон је направљен на основу горњих табела. Региони су груписани тако што је Северна Америка прикључена западноевропским земљама, а у земље Трећег света су рачунате земље Латинске Америке, Азије, Средњег истока и арапске земље и независне земље Африке и територије под старатељством у Африци.

Графикони 2 и 3: Удео региона у укупном броју стипендиста
1959/60. и 1960/61.¹⁵⁵

Графикони 4 и 5: Удео региона у укупном броју стипендиста
1959/60. и 1960/61.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Графикон је направљен на основу горњих табела. У овом графикону Северна Америка је припојена Западној Европи, док су остали региони дати засебно.

¹⁵⁶ Графикон је направљен на основу горњих табела. У овом графикону Северна Америка је припојена Западној Европи, социјалистичке земље су дате посебно, а региони Латинске Америке, Азије, Средњег истока и арапских земаља и све земље Африке дате су у оквиру Трећег света.

Закључак

САРАДЊА ПРЕКО ГВОЗДЕНЕ ЗАВЕСЕ

Међународна сарадња Београдског универзитета после Другог светског рата одвијала се у складу са развојем ове високошколске и научне установе и њеном улогом у новом политичком и друштвено-економском поретку који је изграђивала Комунистичка партија Југославије после доласка на власт. Поред тога, интензитет и правци те сарадње зависили су од спољне политике југословенске државе, њеног положаја у међународним односима и од глобалних кретања и промена у време Хладног рата. У тим оквирима, међународне научне везе су успостављане и развијане и у складу са интересима и циљевима научних дисциплина и појединих научника, њиховим наслеђеним контактима у иностранству и потребом да се прате савремена искуства и достигнућа у свету и користе за сопствени развој. Студентске везе са иностранством су још више зависиле од међународне политичке ситуације и уклапале су се у главне токове послератне међудржавне и студентске и омладинске политичке, стручне, туристичке, културно-уметничке и спортске сарадње.

Међународна сарадња наставника и студената Београдског универзитета у послератном периоду се одвијала у југословенским оквирима. Организација, контрола и евиденција веза универзитета, наставника и студената са иностранством биле су централизоване – мада не и јединствене – и одвијале су се преко савезних управних органа задужених за просвету, науку и културу (комитета, министарстава, савета и секретаријата за послове културе, просвете и науке). И током децентрализације 50-их година савезни органи су углавном, осим општих послова, задржавали међународну сарадњу и праћење међународних прописа и развоја високог школства и организације науке у иностранству. Постојао је низ савезних установа које су, уз остало, руководиле и међународном научном и студентском сарадњом и разменом. Одлазак југословенских наставника у иностранство и гостовања страних научника у Југославији организовао је *Савет академија ФНРЈ*, основан крајем 1948. Од 1951. размена наставника вршена је и преко *Југословенске националне комисије за УНЕСКО*. Послове културних, просветних и научних веза са иностранством, од свог оснивања 1953. преузела је у великој мери *Савезна комисија за културне везе са иностранством*, која је посебно била посвећена стипендирању страних студената у Југославији. На крају, *Заједница југословенских универзитета* се од оснивања 1957, поред осталих послова од заједничког интереса за све југословенске универзитете, бавила реализацијом, координацијом и евиденцијом међународне универзитетске сарадње, разменом универзитетских делегација и наставника. Међународна сарадња и размена студената Београдског универзитета текла је у почетку преко *Народне омладине*

Југославије, да би од 1952. постала важан део деловања масовне студентске организације – *Савеза студената Југославије*. Почетком 50-их година основан је *Биро за међународну размену омладине и студената ФНРЈ*, који је организовао туристичка путовања и екскурзије југословенских студената у иностранству и страних по Југославији. Педесетих година на Београдском и осталим универзитетима у земљи основан је низ националних одбора међународних стручних организација које су у појединим научним областима (техника, медицина, економија) организовале реципрочну стручну праксу југословенских студената у страним земљама и страних студената у Југославији. Важну посредничку улогу у међународној научној и студентској сарадњи све време су имали Министарство иностраних послова, односно Секретаријат за иностране послове, као и југословенска дипломатска представништва у иностранству, преко којих се одвијала комуникација и омогућавани контакти и путовања.

Развој међународних односа и југословенске спољне политике после Другог светског рата пресудно је утицао на политички, друштвено-економски и културно-просветни живот у Југославији, па тако и на рад Београдског универзитета, а нарочито на интензитет и правце његове међународне сарадње. По завршетку Другог светског рата у победничкој коалицији, пре свега између СССР и САД, јачале су несугласице и идеолошко-политичке разлике и сукоби, који су прерасли у трку у наоружавању, пропагандни рат и блоковску поделу света. На почетку сукоба, Комунистичка партија Југославије се безрезервно сврстала на страну идеолошког савезника Совјетског Савеза, по чијем је моделу и искуствима обликовала нову државу, политички и друштвено-економски систем и културно-просветни живот. Спољна политика земље је била потпуно окренута ка Совјетском Савезу и земљама „народне демократије“, а партијски пропагандни апарат креирао је представу о борби „напредног“ света предвођеног Совјетским Савезом, против империјалистичког Запада на челу са САД. Такво стање је у послератним годинама утицало на структуру и рад Универзитета, обликовање наставних планова и програма, садржај уџбеника и литературе, идеологизацију наставе и политизацију живота и рада и међународну сарадњу наставника у студената.

Сукоб Југославије са Информбироом 1948. био је догађај од светскоисторијског значаја који је утицао на међународну хладноратовску ситуацију и проузроковао крупан заокрет у југословенској спољној и унутрашњој политици, економији, култури и просвети крајем 40-их и током 50-их година. Сукоб је довео до блокаде, притиска и опасности са Истока, на шта је југословенско руководство реаговало постепеним приближавањем западним земљама, примањем економске и војне помоћи од њих и отварањем према западном свету. На унутрашњем плану је спроведена делимична либерализација и низ промена у државној управи, друштву, економији и култури које су упркос отпорима и опстанку партијског монопола знатно измениле живот у Југославији и њено место у подељеном свету. Затечена између два сукобљена блока који су је желели у свом оквиру, Југославија је 50-их година тежила одбрани независно-

сти, одржавању еквидистанце и балансирању између сукобљених страна. У потрази за новим путем у међународним односима, временом је почела да успоставља све блискије односе са неразвијеним земљама Трећег света – средином деценије са азијским, а крајем са арапским и афричким земљама, које су тек стицале независност. Са тим земљама формулисала је политику неутралности, равноправности и активне мирољубиве коегзистенције и формирала покрет несврстаних земаља.

Такав развој југословенске спољне политике и ток Хладног рата давали су 50-их година смернице и подстицаје и наметали препреке и ограничења међународној научној и студентској сарадњи Београдског универзитета. После почетне блискости са Совјетским Савезом и „народним демократијама“, дошло је до потпуног прекида сарадње са њима 1948. Од тада је интензивирана сарадња са западним земљама, уз присуство идеолошког неповерења, препрека и стереотипа о сукобу „социјалистичке“ и „буржоаске“ науке, док су односи са социјалистичким блоком варирали између приближавања и сарадње и захлађења и сукоба. Током 50-их година успостављени су први контакти са земљама Азије и Африке: дошло је до постепеног приближавања на темељу спољнополитичких принципа и потреба, али и обостраних економских и културних интереса.

У целини, међународне везе Универзитета су стално интензивирани, упркос препрекама, варирању и различитим фазама. То је у великој мери било подстицано развојем просвете, науке и технике у свету после Другог светског рата, привредним напретком, развојем науке и примене научних резултата у пракси; развојем високог школства, порастом броја студената и њиховом тежњом за међусобним упознавањем; убрзавањем комуникација и порастом потребе и жеље за међународном разменом научних знања, упркос идеолошким ограничењима и препрекама. Део тог научног напретка – који се средином века преплитао и борио са хладноратовским поделама и страховима – био је присутан и у Југославији и на Београдском универзитету.

Наставници и асистенти Београдског универзитета су непосредно после Другог светског рата били усмеравани на совјетске научне и универзитетске моделе и достигнућа, упућивани на усавршавање и размену сазнања са научницима из Совјетског Савеза и источноевропских земаља. У смањеном обиму и уз доста идеолошког неповерења одржавали су и везе са научним центрима Западне Европе, који су у неким случајевима имали дугу традицију. Од почетка 50-их година Београдски универзитет и Југославију све су чешће посећивали научници и професори из западних земаља, док су београдски наставници интензивно путовали на међународне конгресе и усавршавали се на западноевропским универзитетима и институтима. После нормализације односа са Совјетским Савезом средином деценије, поново су успостављене везе и вршена размена делегација и наставника са источноевропским социјалистичким земљама (пре свега СССР-ом и Пољском). Временом је развијена научна и техничка сарадња и са земљама Трећег света, у које су упућивани стручњаци и наставници и у којима је виђен простор за преношење знања и

искустава стечених у Југославији или на универзитетима развијених земаља. Интензитет и разноврсност научне сарадње Београдског и осталих универзитета током 50-их година имали су вишеструки значај – превасходно научни и културни, затим економски, а у условима Хладног рата и идеолошко-политички. На гостовањима у иностранству, међународним конгресима, конференцијама и у часописима, представљана су ма колико скромна достигнућа југословенске науке, а у земљу су доношена нова знања, савремене научне методе, технолошки поступци светске науке, које су преносили и гости из иностранства током посета домаћим универзитетима и институтима.

Међународна студентска сарадња је била још интензивнија и није толико зависила од објективног стања. Одвијала се у оквиру међународних активности Народне омладине Југославије, од почетка 50-их преко *Савеза студената*, а све време под руководством и контролом Партије. Облици сарадње су били разноврсни и остваривани су кроз контакте са међународним и националним студентским и омладинским организацијама, размену информација, публикација и делегација; учешће на међународним скуповима, конгресима и семинарима; стручну размену и обављање праксе преко разних стручних организација; културну, уметничку и спортску сарадњу и размену; туристичка путовања, екскурзије и летовања; учешће на међународним радним акцијама. Интензитетом, правцима и облицима сарадња је пратила хладноратовску ситуацију и спољнополитичку оријентацију југословенске државе. После рата је развијана са „братским“ студентима и омладином из земаља „народне демократије“, нарочито суседних земаља, почетком 50-их година на Западу, а потом и на Истоку и на Западу и у земљама Трећег света.

Почетком 50-их година, кроз критику политике Совјетског Савеза и подељености у међународним односима и студентском покрету, формулисани су принципи који су остали важећи до краја деценије и омогућили експанзију међународне сарадње студената Југославије. Кроз формулу „универзалне студентске сарадње“ подстицан је развој свих облика сарадње са свим националним студентским организацијама на темељу поштовања независности и немешања у унутрашње ствари земље, развоја пријатељства и студентске солидарности. То је омогућавало превазилажење хладноратовске подељености света и сарадњу са земљама чији се идеолошко-политички ставови и поредак нису подржавали. На тим принципима београдски и југословенски студенти су 50-их година развили обимну стручну сарадњу преко међународних организација и обављали су стручну праксу у развијеним западноевропским земљама. Преко *Бироа за размену студената и омладине* у Југославију су на екскурзије и летовања долазили студенти и омладинци из свих делова света, а југословенски студенти су у све већем броју туристички путовали у многе стране земље. Београдска и југословенска студентска организација су организовале размену делегација и посета са страним организацијама и универзитетима, учешће на међународним семинарима, културно-уметничку сарадњу, спортске сусрете и друго. Уз то, упознавање са међународним политичким односима и пропагирање међународне студентске сарадње су све време чини-

ли важан део идеолошко-политичког рада и придобијања београдских студената за актуелну спољну политику партијског и државног врха.

У оквиру Хладног рата и места Југославије у међународним послератним односима, посебан значај је имало стипендирање и школовање страних студената у Југославији, пре свега на Београдском универзитету, нарочито током 50-их година. После рата на Београдском универзитету у већем броју школовали су се студенти стипендисти из Бугарске, у виду размене, и Албаније, у виду помоћи, што је после сукоба са Информбироом нагло прекинуто и завршило се бројним проблемима и инцидентима. озбиљна политика стипендирања страних студената у Југославији започела је скромно почетком 50-их година, радом *Савета за науку и културу* и *Комисије за културне везе са иностранством* на стипендирању специјализаната језика и књижевности из западних земаља, у оквиру тражења излаза у време блокаде Информбироа и скромног узвраћања на стипендирање југословенских студената у тим земљама. Временом су откриване нове могућности и развијан је замашан пројекат, упркос материјалним и другим тешкоћама и ограничењима. Током друге половине 50-их година, сагласно спољнополитичкој оријентацији земље, сарадња је развијана са земљама Азије – Индијом и Бурмом, чији су специјализанти и студенти долазили у највећем броју. Средином деценије, после нормализације са Совјетским Савезом и успостављања културне сарадње и размене, почели су да пристижу специјализанти из социјалистичких земаља (СССР-а, Пољске, Кине).

Крајем деценије формулисана је озбиљна и детаљна политика стипендирања страних студената на редовним студијама и специјализацији, усмерена ка арапским и афричким земљама, које су биле тек ослобођене од стране власти или су се још увек бориле за слободу. Таква одлука југословенских власти била је руковођена конкретним политичким, али и економским интересима: планирано је да се кадрови неопходни тим земљама школују на југословенским универзитетима, да по повратку кући заузму положаје у политици или привреди и као пријатељи подржавају југословенску спољну политику или заступају интересе југословенских привредних предузећа у својој земљи. Такви планови су били заснивани на страним искуствима, процени користи, потреба и интереса, али нису водили довољно рачуна о могућностима. Управо то је довело до бројних проблема, пре свега материјалних, техничких, али и политичких, који су ометали спровођење зацртане политике. Осим проблема са смештајем, јављале су се и тешкоће око прилагођавања, неповерења, недисциплине, несналажења страних студената, али и лошег односа, па и отворене мржње домаћих студената према странцима, која је ескалирала у низу сукоба и инцидената крајем 50-их година. Неискусни државни органи у почетку нису успевали да држе под контролом и организују пријем и рад страних студената, а нарочито нису успевали да прате њихов рад по завршетку студија и повратку у домовину, што је знатно умањивало очекиване ефекте политике стипендирања. Улагани су велики напори у отклањање проблема, који нису омели даљи рад на осмишљавању и учвршћивању политике стипен-

дирања почетком 60-их година, што је у наредном периоду донело веће резултате. Београдски универзитет је био ослонац такве политике и главни центар у којем су се могли све чешће срести студенти из све већег броја земаља, са различитих континената, различите боје коже и политичког опредељења.

Снажан развој међународне сарадње Београдског универзитета и размене људи и знања са иностранством у условима хладноратовских подела и сукоба имао је вишеструк значај: научни, економски, културни, цивилизацијски и идеолошко-политички. Хладни рат је у научном и студентском свету поставио границе које Југославија својим позиционирањем у свету после сукоба са Информбироом није могла да руши. Кретала се у њиховим оквирима, али је почетком 50-их година створила у њима озбиљне пукотине и остварила контакт са светом који је интензивирала током деценије, уз бројне препреке и недостатке. Резултати и сазнања београдских наставника и научника су у већој мери него раније размењивани са страним научницима и светским универзитетским центрима на обе стране „гвоздене завесе“; београдски студенти су путовали разним поводима у бројне, како европске, тако и удаљене земље на другим континентима и кретали се „на свим меридијанима“, а Београд и Југославију су посећивали наставници, научници и студенти из више десетина страних земаља, са свих страна Хладним ратом подељене планете. У аулама београдских факултета су се први пут појавили млади људи из удаљених земаља азијског и афричког континента и, упркос тешкоћама и проблемима, у све већем броју долазили да студирају на Београдском универзитету и стварали од њега значајан високошколски центар у ширим размерама. У питању је био израз међународних политичких токова, реализација државног политичког и економског пројекта, покушај трансфера знања и идеологије, као и рушење идеолошко-политичких, али и цивилизацијских граница и баријера.

Conclusion

COOPERATION ACROSS THE IRON CURTAIN

The international cooperation of the Belgrade University after World War II was established in accordance with the development of this high educational and scientific institution and its role in new political and social-economic order which was being built by the Communist Party of Yugoslavia after it had risen to power. Besides this, the intensity and directions of that cooperation depended on the foreign policy of the Yugoslav state, its position in international relations and global movements and changes in the world during the Cold War. Within these frames, the international scientific relations were established and developed in accordance with the interests and goals of scientific disciplines and individual scientists, their inherited contacts abroad and necessary need to follow contemporary experience and achievements in the world and to use them for proper development. Student relations with abroad depended even more on the international political situation and fit in main

streams of postwar international student, youth, political, professional, tourist, cultural-artistic and sport cooperation.

The international cooperation of professors and students of the Belgrade University in the postwar period was established within the Yugoslav frames. The organization, control and evidence of relations of the university, professors and students with foreign countries was centralized, but not unique and it was established through federal administrative organs which were in charge of education, science, culture (committees, ministries, councils and secretariats for cultural, educational and scientific affairs). Also during the decentralization in the 50's, the federal organs mostly kept, besides the general affairs, the affairs of the international cooperation and monitoring of international regulations and development of high education system and organization of science abroad. Besides, there was a series of federal institutions which, along with other things, administrated international scientific and student cooperation and exchange. The departure of Yugoslav professors abroad and visits of foreign scientists to Yugoslavia were organized by the Council of Academy of the FPRY, founded in the end of 1948. Since 1951, the exchange of professors went through the Yugoslav National Commission for UNESCO. The affairs of cultural, educational and scientific relations with abroad, since its foundation in 1953, were taken over mostly by the Federal Commission for Cultural Relations with Abroad, which was specially dedicated to the organization of the attribution of scholarships to foreign students in Yugoslavia. In the end, the Community of Yugoslav Universities, since its foundation in 1957, along with the other affairs of mutual interest for all Yugoslav universities, was dealing with the organization, realization, coordination and evidence of international university cooperation, exchange of university delegation and professors. The international cooperation and exchange of students of the Belgrade University, in the beginning, went through the National Youth of Yugoslavia, and since 1952, it became an important part of the activities of the student mass organization – the Student Union of Yugoslavia. In the beginning of the 50's, the Bureau for International Exchange of Youth and Students of the FPRY, which organized tourist travels and excursions of Yugoslav students to abroad and travels of foreign students to Yugoslavia was founded. During the 50's, on the Belgrade University and on other universities in the country, a series of national committees of international professional organizations which organized in certain scientific fields (technical sciences, medical sciences, economics) reciprocal internships for Yugoslav students in foreign countries and internships for foreign students in Yugoslavia was established. Important mediatory role in international scientific and student cooperation had the Ministry of Foreign Affairs, precisely the Secretariat for Foreign Affairs and also Yugoslav diplomatic missions abroad through which went the communication and which enabled contacts and travels.

The development of international relations and Yugoslav foreign policy after World War II, decisively influenced the whole political, socio-economic and cultural-educational life in Yugoslavia and so on the work of the Belgrade University and especially on the intensity and directions of its international cooperation. After the end of World War II, in the winning coalition, primarily between the USSR and USA, misunderstandings and ideological-political differences and confrontations which turned into the armament race, propaganda war and world bloc division, were strengthening. In the beginning of the confrontation, the governing Communist Party of Yugoslavia unconditionally put itself on the side of the ideological ally, the Soviet Union, according to whose model and experiences, formed the new state, political and socio-economic system and cultural-educational life. The foreign policy of the country was completely turned to the Soviet Union and the countries of „people's democracy” and the propaganda apparatus of the Party created the idea of the battle of the “progressive world” led by the Soviet Union, against the capitalist, bourgeois, imperialist West with the USA at its head. This kind of state in the postwar years influenced the structure and the work of the University, shape of the curricula and syllabuses, contents of the textbooks and literature, ideologization of lectures, and politization of life and work and international cooperation of professors and students.

The confrontation of Yugoslavia with the Cominform in 1948, was the event of great significant for world history, which influenced the Cold War situation and caused big

changes and turn in Yugoslav foreign and inner policy, state, economy, culture and education in the end of the 40's and during the 50's. The confrontation led to the blockade, pressure and danger from the East, Yugoslav leadership reacted to this with gradual approach to Western countries, reception of military and economic assistance from them and opening towards the Western world. On inner plan, partial liberalization and series of changes in state administration, state, economy and culture were conducted which, in spite of the resistance, block contradictions and survival of the party monopoly significantly changed the life in Yugoslavia and its place in the divided world. Found between the two confronted blocks which wanted it in their frames, Yugoslavia during the 50's strived towards the defense of its independence, maintenance of the equidistance and balancing between the confronted sides. In the search for the new way in international relations, in time, it started to establish closer relations with the undeveloped countries of the Third World and in the middle of the decade, with the Asian and in the end with the Arab and African countries which were just gaining their independence, and formulated with them the policy of neutrality, equality and active peaceful coexistence and formed the non-aligned movement.

This development of Yugoslav foreign policy and the course of the Cold War in the 50's gave directions and incentives and imposed obstacles for international scientific and student cooperation of the Belgrade University. After the initial closeness with the Soviet Union and "the people's democracies", the cooperation with them ended in 1948. Since then, the cooperation with the Western countries was constantly being intensified with the presence of ideological distrust, obstacles and stereotypes about the confrontation of the "socialist" and "bourgeois" science, while the relations with the socialist block varied and moved between the rapprochement and cooperation and confrontation and cooling. During the 50's, there were first contacts with the countries of Asia and Africa, mutual acquaintances, discoveries of possibilities and gradual rapprochement on the basis of foreign-political principles and needs but also on mutual economic and cultural interests.

In general, international relations of the University were constantly being intensified in spite of the obstacles, variations and different phases. This was mostly encouraged by the general development of education, science and techniques after World War II, economic progress, scientific development, application of scientific results in practice, development of high education, augmentation of the number of students and their tendency towards mutual bonding, acceleration of communication and growth of need and wish for international exchange of scientific knowledge, in spite of ideological boundaries and obstacles. A part of this scientific progress which was fighting and intertwining with the Cold War divisions and fears in the middle of the century was present in both, Yugoslavia and the Belgrade University.

The professors and assistants of the Belgrade University, immediately after World War II, were directed to the Soviet scientific and university models and achievements and sent to training and exchanged knowledge with the scientists from the Soviet Union and Eastern European countries. However, they were still, to a lesser extent and with a lot of ideological distrust, maintaining relations with the scientific centers of Western Europe, which in some cases had long tradition. Since the beginning of the 50's, scientists and professors from Western countries were visiting the Belgrade University and Yugoslavia more often, while Belgrade professors were intensively traveling to international congresses and were trained on Western European institutes and universities. After the normalization of relations with the Soviet Union in the middle of the decade, the connections were established again and delegations and professors with Eastern European countries were being exchanged (primarily with the Soviet Union and Poland). In time, the contact and scientific and technical cooperation with the Third world countries was established, in which the experts and professors were sent, and in which was seen the area for the transfer of knowledge and experiences acquired in Yugoslavia or on the universities of the developed countries. The intensity and variety of scientific university cooperation of the Belgrade and other universities during the 50's had multiple significance, above all the scientific and cultural one, then economic and in the situation of the Cold War, ideological-political one. During the visits to abroad, international congresses, conferences and in magazines, as much as modest they

were, the achievements of Yugoslav science were presented, new knowledge was brought to the country along with the contemporary scientific methods, technological procedures of the world science which were also transferred by the guests from abroad during the visits to domestic universities and institutes.

The international student cooperation was even more intensified and did not depend so much on the objective state, quality, ability and possibility. It was developed within international activities of the People's Youth of Yugoslavia since the beginning of the 50's, through the Student Union but all the time under the leadership and control of the Party. The forms of cooperation were miscellaneous and established through mutual contacts with international and national student and youth organizations, exchange of information, publication and delegation, participation in international congresses, conferences and seminars, professional exchange and internships through different professional organizations, cultural, artistic, sport cooperation and exchange, tourist travels, excursions and summer holidays and participation in international work actions. The intensity, directions and forms of cooperation followed the international Cold War situation and foreign political orientation of the Yugoslav state: after the war, the cooperation was developed with the "brotherly" students and youth from the countries of people's democracy, especially from the neighboring countries, in the beginning of the 50's, in the West, and then on the East and West and in the Third world countries.

In the beginning of the 50's, through the criticism of the policy of the Soviet Union and the division in international relations and student movement, the principles which remained valid until the end of the decade and enabled the expansion of Yugoslav international student cooperation were formulated. Through the formula of "universal student cooperation", the development of all forms of cooperation with the national student organizations was encouraged, on the foundation of the respect of independence and non-interference in country's inner affairs, development of friendships and student solidarity, which enabled the overcoming of the Cold War division of the world and cooperation with the countries whose ideological-political attitudes and order were not supported. On those principles, Belgrade and Yugoslav students during the 50's developed vast professional cooperation through adequate international professional organizations and had internships in the developed Western European countries. Through the Bureau for Student and Youth Exchange, students and youth from all parts of the world came in Yugoslavia for excursions and summer holidays, and Yugoslav students traveled in growing numbers as tourists to other countries. Belgrade and Yugoslav student organization organized the exchange of delegations and visits to foreign organizations and universities, participation in international seminars, cultural artistic cooperation, sport meetings etc. Besides, the introduction to international political relations and the propaganda and support to international student cooperation were all the time an important part of ideological-political actions and the way to win over the Belgrade students for actual foreign policy of the Party and state leadership.

In the end, in the frame of the Cold War and the place of Yugoslavia in international postwar relations, the providing of scholarships and education for foreign students in Yugoslavia had special significance, above all on the Belgrade University, especially during the 50's. After the war, students scholars from Bulgaria, in the form of assistance, and from Albania, in the form of assistance, studied at the Belgrade University, which after the confrontation with the Cominform was suddenly stopped and ended in numerous problems and incidents. The formation of serious policy of scholarship attribution to foreign students in Yugoslavia was started modestly in the beginning of the 50's, with the work of the Council for Science and Culture and the Commission for Cultural Relations with Abroad on the scholarships for language and literature specialization, during the search for the exit in the time of the Cominform blockade and modest return to the attribution of scholarships to Yugoslav students in those countries. In time, new possibilities were discovered and big project was developed in spite of the material and other difficulties and limits. During the first half of the 50's, in accordance with the foreign political orientation of the country, the cooperation was developed with the countries of Asia, India and Burma whose specialists and students came in the biggest number. In the middle of the decade, after the normaliza-

tion with the Soviet Union and the establishment of cultural cooperation and exchange, the specialists from the socialist countries (the USSR, Poland, China) started to come.

In the end of the decade, serious and detailed policy of scholarship attribution to foreign students on undergraduate studies and specialization was formulated and directed towards Arabian and African countries which had just been freed from the foreign authorities or were still fighting for freedom. This decision of Yugoslav authorities was led by concrete political, but also economic interests: it was planned that the professionals which were necessary to those countries be educated on Yugoslav universities and that after the return to home, they take over positions in politics or economy and, as friends, support Yugoslav foreign policy or represent the interests of Yugoslav companies in their country. These plans were based on foreign experiences, evaluation of benefits, needs and interests, but they did not pay attention to the possibilities which led to certain problems, above all the material, technical and political ones which were interfering with the realization of the planned policy. Besides the problems with the accommodation, there were certain difficulties with the adjustments, ignorance, distrust, indiscipline, disorientation of foreign students, but also bad relationship and even open hatred of domestic students towards foreigners which escalated in series of confrontations and incidents in the end of the 50's. The inexperienced state organs, in the beginning, did not manage to control and organize the reception and work of foreign students and especially they did not manage to follow their work after the end of the studies and their return to the home country which significantly diminished the expected effects of the scholarship policy. However, great efforts were invested to remove the difficulties and solve the problems which did not disturb the work on the creation and confirmation of the planned scholarship policy in the beginning of the 60's which in the following period gave bigger results. The Belgrade University was the support for this policy and the main center where students from larger number of countries, from different continents, with different skin colors and political orientation could be seen more often.

Strong development of the international cooperation of the Belgrade University and exchange of people and knowledge with abroad in the situation of Cold War divisions and confrontations had multiple significance: scientific, economic, cultural, civilization and ideological-political. The Cold War imposed boundaries in scientific and student world, which Yugoslavia with its positioning in the world after the confrontation with the Cominform could not destroy and it moved in those frames but in the beginning of the 50's it created serious raptures in them and made contact with the world which spread and intensified later during the decade with numerous problems, obstacles, flaws. The results and discoveries of Belgrade professors and scientists were, more than before, exchanged with the foreign scientists and world university centers on both sides of the „iron curtain“; Belgrade students traveled for different occasions in numerous European and far countries on other continents and moved through all meridians and Belgrade and Yugoslavia were visited by professors, scientists and students from tenths of foreign countries, from all the parts of the planet divided by the Cold War, in the aula of Belgrade faculties, young people from far countries of Asian and African continent showed up and in spite of the difficulties and problems, in larger number they came to study on the Belgrade university and made it become significant high educational centre wide proportions. It was the expression of international political courses, the realization of state's political and economic project, the attempt to transfer knowledge and ideology and the destruction of ideological-political and civilization boundaries and barriers.

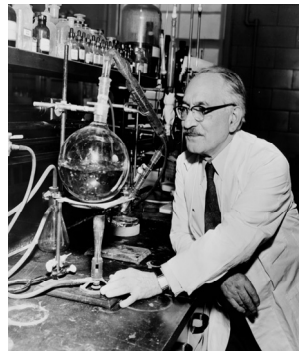
Translated by
Jelena Životić

ПРИЛОЗИ

Страни научници у Београду

Енрико Бомпијани
италијански математичар
новембра 1956. у Београду

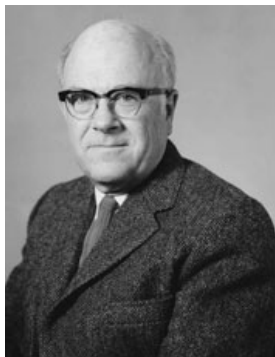
Селман Абрахам Ваксман
лекар, нобеловац
септембра 1959. у Београду

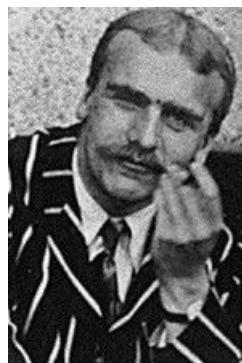
Сир Харолд Гилис
оториноларинголог, пластични хирург
априла – маја 1948. у Београду

Роберт Жане Вален, нуклеарни физичар холандског порекла
радио у Институту у Винчи 1948–1954
(на слици са Павлом Савићем)

В. А. Вустер, са Универзитета Кембриџ
1948. у Београду

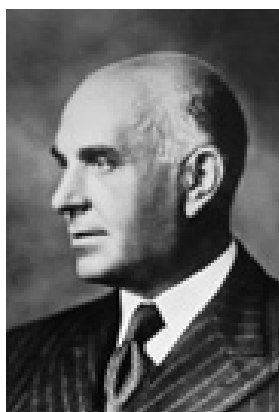
Ј. Б. С. Халдан, британски генетичар
и еволуциониста индијског порекла

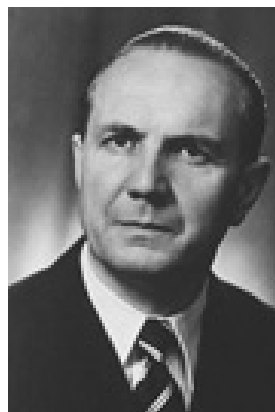
Гуркан Казим Исмаил, лекар
ректор Универзитета у Истанбулу
маја 1953. у Београду

Жорж Гурвич, француски правник
и социолог
октобра 1957. у Београду

Ејнар Дигве, дански археолог и
архитекта, маја 1947. у Београду

Леополд Есканд, физичар професор
у Тулузу, 1954. у Београду

Пјер Жорж, француски географ
из Лила, октобра 1947. у Београду

Лав Александрович Зенкевич,
совјетски биолог, 1946. у Београду

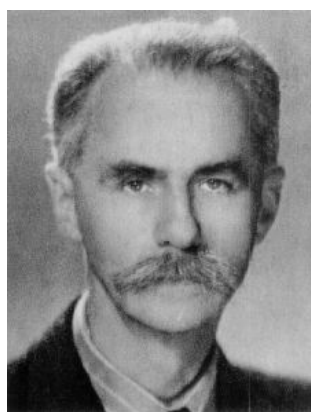
Андре Шолеј, географ, професор Сорбоне
маја 1947. и маја 1949. у Београду

Габријел Сурдиј, офталмолог из Нанта
почетком 1950. и крајем 1952.
у Београду

Леополд Ружичка, хемичар са Универзитета
у Цириху, нобеловац, маја 1950. у Београду

Тадеуш Котарбински, филозоф
председник Пољске академије наука,
септембра 1959. у Београду

Текст хемичара Исака Колтхофа објављен у америчкој штампи после боравка у Југославији августа 1949.

Жан Касу, француски интелектуалац аутор текста „Мисао без пасоша“ 1954.

Текст Мисао без пасоша (Међународна политика, бр. 103, 16. јул 1954, 9)

Професори Београдског универзитета у иностранству

Радослав Анђус, физиолог
Природно-математички факултет

Војислав Арновљевић, кардиолог
Медицински факултет

Милан Бартош, правник
Правни факултет

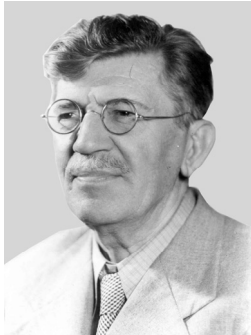
Јован Борђевић, правник и
политиколог, Правни факултет

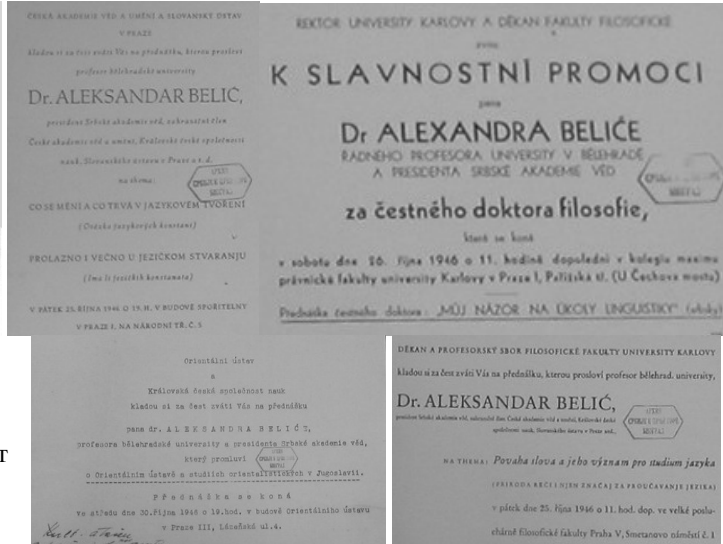
Боривоје Дробњаковић, етнолог
Филозофски факултет

Борислав Благојевић, правник, ректор
Правни факултет

Александар Белић
лингвиста и слависта
председник САН
Филозофски факултет

Са доделе почасног доктората Карловог универзитета у Прагу
Александру Белићу 1946.

Ђурђе Бошковић
историчар уметности
Архитектонски факултет

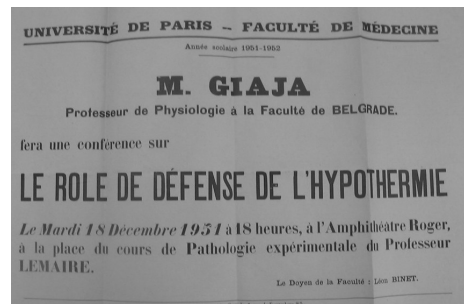
Војислав Даниловић, алерголог
Медицински факултет

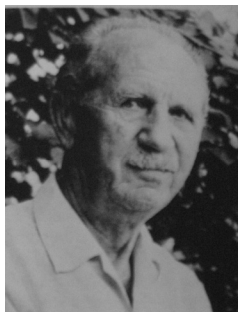
Никола Добровић
архитекта
Архитектонски факултет

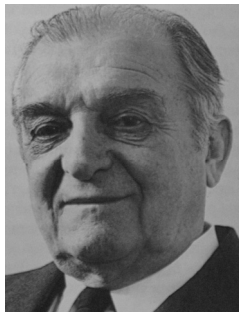
Иван Ђаја, физиолог
Природно-математички факултет
почасни доктор Сорбоне и члан
Француске академије наука

Плакат за предавање Ивана Ђаје
18. децембра 1951. у Паризу

Младен Јосифовић
Пољопривредни
факултет

Јован Белић,
Ветеринарски
факултет

Илија Ђуричић, физиолог
Ветеринарски факултет
ректор

Чедомил Плавшић
Медицински факултет

Јулијана Богићевић
Медицински факултет

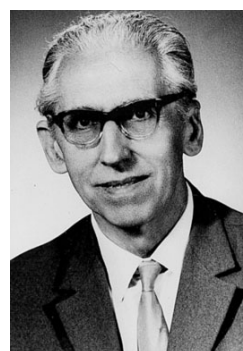
Синиша Станковић, биолог
ПМФ, председник
Академијског савета
и Националне комисије ФНРЈ
за УНЕСКО

Радивоје Беровић
Медицински факултет

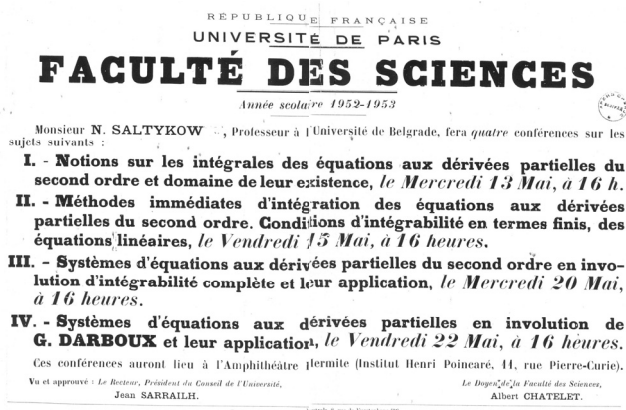
Јован Карамата, математичар
ПМФ, од 1951. у Женеви

Милош Радојчић
математичар, ПМФ
1959–1964. на
Универзитету у Картуму

Никола Салтиков, математичар
Природно-математички
факултет

Плакат за предавање Николе Салтикова
на Сорбони 1952.

Павле Вујевић
Природно-математички
факултет

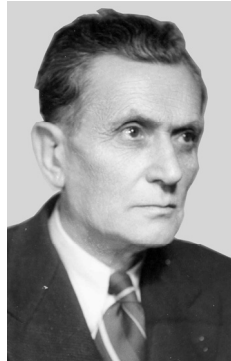
Милутин Миланковић
математичар, астроном,
Природно-математички факултет

Физичар Павле Савић на конференцији у Паризу 1957.

Павле Савић
физичар, ПМФ

Стеван Јаковљевић
биолог, ректор, ПМФ

Бојидар Ђорђевић
Медицински факултет
проректор

Воја Стојановић
Медицински факултет

Ђорђе Нешић
Медицински факултет

Ксенофон Шаховић
Медицински факултет

Сава Петковић
Медицински факултет

Владимир Спужић
Медицински факултет

Коста Тодоровић
Медицински факултет

Бранко Шљивић
Медицински факултет

Милош Младеновић
Фармацеутски факултет

Борислав Стевановић, психолог
Филозофски факултет

Јорјо Тадић, историчар
Филозофски факултет

Георгије Острогорски
византолог Филозофски
факултет

Виктор Новак историчар,
Филозофски факултет

Михаило Стевановић
лингвиста, Филозофски
факултет

Светозар Радојчић историчар
уметности Филозофски
факултет

Вукић Мићовић, хемичар
ректор, ПМФ

Боривоје Милојевић географ
ПМФ

Војислав Мишковић
астроном, ПМФ

Владимир Фармаковски
Машински факултет

Петар Стевановић геолог
РГФ

Живојин Тешић, биолог
Пољопривредни факултет

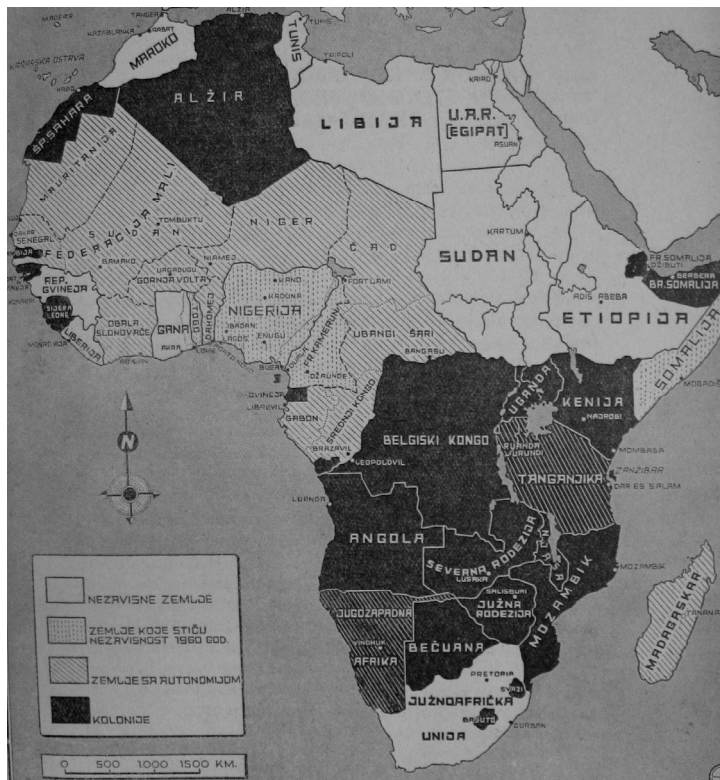

Радивој Увалић Правни
и Економски факултет

Студентска сарадња

Годишња скупштина IAESTE 1952. године (Архив Југославије, 377-24-17)

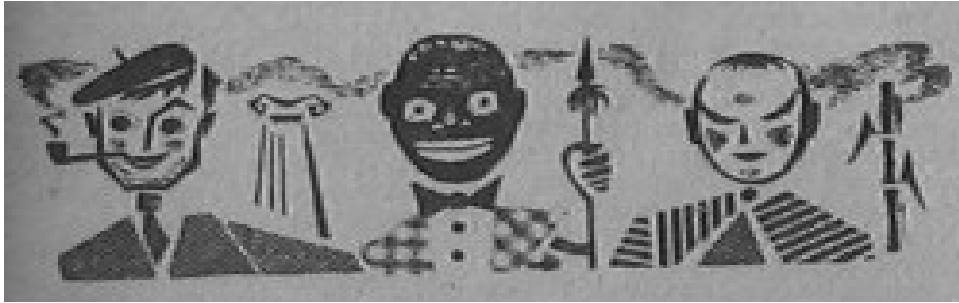
Африка 1959.

Африка: 1940. три, а 1960. године 26 независних земаља

Страни студенти код ректора Београдског универзитета Борислава Благојевића

Из рубрике о страним студентима у листу *Студент*

Фоли Амаизо, докторанд из Тогоа

РАЗГОВОР СА ИНДИСКИМ СТУДЕНТИМА У БЕОГРАДУ

ЗАВОЛЕЛИ СМО ЈУГОСЛАВИЈУ

Сусрет је био слухама, у Клубу међународног пријатељства београдске омладине. Па ипак, разговор пријатеља чија је матерњи језик различит, био је срдљив, весел, пуно тоновима. За споразумевање није био потребан енглески, француски или неки други језик. Млади припуштајући људи, светлих, немирних очију, који су из далеке Индије дошли ове године у нашу земљу на специјалну мисију, говорници су срески као да већ дуже времена бораве у Београду.

Велико интересовање да нашу стварност

Мисра и његова два друга, Брис Сингал, из Бенареса, и К. Сурјанкарајана, из Бенгалора, студенти хидрогеологије, обилили су многе наше крајеве. Нарочито Мисра.

— Намеравам — вели он — да заједно с професорима Универзитета из Бенареса, Глазом, пријатељем Југословена, који је овде боравио ове године, напишем књигу о новој Југославији. Она ће имати разна поглавља — економска, политичко-друштвена, културна и друга. Биће то, верујем, књига с најбољим документима из југословенске стварности, која је досад објављена у Индији.

Затим је Мисра дошао:

— Уверен сам да ће она бити радо примљена. Код нас, иначе, имамо велико интересовање о свему што се овде обила...

Разговор је прекинуо један наш омладинци. Он је позвао Индуса на вечера. Ту је он, на тражење пријатеља — каже он. — Када бисте ме питали у којој сам те кући најбоље осећао, не бих чинио да одговорим.

Нећемо заборавити пријатељство којим смо окружени

Што се тиче студија, млади Индуси тврде да непоколебливо издржавају. И о колеџима с којима уче и о професорима који им предају. Жале што нису дошли раније. Сингала је, на пример, добио једногодишњу стипендију, али је он одлучио, с обзиром на знање које је стекло на нашем факултету и на могућности да га још више прошири, да затражи да му се она продужи на две године.

— То време било би ми довољно да припремим материјал за одбрану докторске тезе о геолошком саставу неких планинских масива — каже он.

Када оду из Југославије она неће заборавити другове које су овде стекли и пријатељство којим су били окружени. Настојаће, вели, колико им време и могућности буду доступне, пишати књиге и држати предавања, да још боље упознају свој народ с нашим земљом.

Разговор смо морали прекинути, јер је и дворац Клуба међународног пријатељства београдске омладине већ била испуњена, а изгледало ми је да смо га тек почели. Индуси из Студентског града позитивни на аутобус.

— Чекајте, идемо вајдало! — довикнуше им два наша студента... Убрзо се сва четворица изгубише међу пролазницима. А. Милош

сутњих, рецитовао индуске песме на матерњем језику.

— Дивни су они ваши омладинци — каже је Мисра пошто се вратио у друштво. — Они имају много ствари. И о Индији такође. Ето, на једној

Безброј успомна повеће овај младић из далеке земље кад пође из Југославије.

Доста доживљаја имају и његови другови. Они су смештени у Студентском граду, у Новом Београду. Сипају у собама С по још једним студентом. Одлучио се слажљиво, одлазе заједно у варош, биоскоп на равне приредбе.

— У Београду се осећамо — кажу они — као да смо у Бенаресу, међу нашим студентима, који је од првог дана Студентског града удаљени хиљаде километара.

Једну од својих лепших успомена код нас Сингал има из близине Лесковца, кад је изучавао геолошки састав неких планинских масива.

— Нагазили смо се у једном селу — прича Сингал. — Неки домаћин једино је син. Кад је сазнао да се и један Индус налази у његовој близини, одмах је послао да и мене позову. Ја сам дошао. Чак сам и коло играо. Ето, тада, на тој свадби, још више сам заљубео и Југославију и наше село... Добри су људи ваши сељаци.

Сурјанкарајана је, с три ексцентна Универзитета и једним инжењером, обилазио читав крај око Језера и планина на Јабланици. Био је позиван у куће и муслимана и Срба.

— Свагде су ме примали као ста-

Индијски студент у Београду

Разговор са индијским студентима у Београду

Бурмански студенти у Београду

Obaveštenje

Biro-u za međunarodnu razmenu omladine i studenata Jugoslavije potreban je veći broj studenata svih fakulteta u Beogradu, koji će u julu i avgustu 1956 god. biti vodiči inostranih grupa omladinaca i studenata po našoj zemlji, ili raditi u internacionalnim omladinskim letovalištima — Kraljevici, Zadru i Dubrovniku na dužnostima:

- upravnika i pomoćnika upravnika
- receptanata
- knjigovođe i blagajnika
- magacionera i pomoćnika magacionera
- bifedžija, i ostalim mestima

Za dužnosti pomoćnika upravnika, receptanata i vodiča turneja dolaze u obzir samo studenti koji **perfektno** govore engleski, francuski ili nemački jezik, a za ostale dužnosti, poželjno je znanje jednog stranog jezika.

Prijave i obaveštenja svakog dana do 15. decembra od 12 do 14 h. u kancelariji Biro-a za međunarodnu razmenu omladine i studenata Jugoslavije — Beograd, Dečanska 16/VIII sprat, soba br. 8.

BIRO ZA MEĐUNARODNU RAZMENU
OMLADINE I STUDENATA
JUGOSLAVIJE

Обавештење у *Студенту* новембра 1955.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије (АЈ)

- 15 – Президијум Народне скупштине ФНРЈ (1945–1953)
- 50 – Председништво владе ФНРЈ (1945–1953)
- 55 – Савет академија наука и уметности ФНРЈ (1948–1960)
- 114 – ССОЈ (1945–1960)
- 130 – СИВ (1953–1960)
- 142 – ССРНЈ (1953–1960)
- 145 – ССЈ (1951–1960)
- 177 – Савезна комисија за нуклеарну енергију (1953–1960)
- 293 – Биро за међународну размену омладине и студената Југославије (1952–1960)
- 313 – Министарство просвете Владе ДФЈ/ФНРЈ (1945–1946)
- 315 – Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ (1946–1948)
- 316 – Министарство за науку и културу Владе ФНРЈ (1948–1950)
- 317 – Савет за науку и културу Владе ФНРЈ (1950–1952)
- 318 – Савезни секретаријат за просвету и културу СИВ-а (1954–1958)
- 319 – Савезни савет за образовање и културу (1960–1963)
- 507 – ЦК СКЈ (I Конгреси СКЈ, II Седнице ЦК СКЈ, V Организационо-политички секретаријат, VIII Идеолошка комисија, IX Међународна комисија, XIII Кадровска комисија) (1945–1960)
- 516 – Ауторски радови
- 524 – Друштво за културну сарадњу Југославија – СССР (1945–1949)
- 559 – Комисија за културне везе са иностранством (1953–1960)
- 545 – Кабинет Родољуба Чолаковића (1948–1963)
- 660 – Југословенски савез за ширење научних сазнања Никола Тесла (1954–1960)

Архив Србије – Железник (АС)

- 183 – Министарство просвете НР Србије (1944–1951)
- 187 – Министарство за науку и културу НР Србије (1950–1951)
- 189 – Комитет за научне установе, Универзитет и велике школе (1947–1950)
- 196 – Медицинска велика школа (1948–1954)
- 200 – Београдски универзитет (1945–1963)
- 212 – Техничка велика школа (1948–1954)

Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије (ДАМСП)

Политичка архива (1945–1960)

Историјски архив Београда (ИАБ)

- Градски комитет СКС Београда (1945–1960)
- Универзитетски комитет СКС (1945–1960)

Архив Јосипа Броза Тита (АЈБТ) *
Кабинет Маршала Југославије (1945–1953)
Кабинет Председника Републике (1953–1960)

Архив САНУ (АСАНУ)
Историјска збирка, Заоставштина Александра Белића, 14386

Архива Филозофског факултета у Новом Саду (АФФНС)
Општа архива (1954–1960)

Породична заоставштина професора Милоша Ердџана
Палестински дневник професора др Милоша Ердџана 1956/57.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Устав ФНРЈ, 31. јануар 1946*, Београд 1946.
Закон о петогодишњем плану развоја народне привреде ФНРЈ у годинама 1947–1951, Београд 1947.
Закон о петогодишњем плану развоја народне привреде НР Србије у годинама 1947–1951, Београд 1947.
V конгрес КПЈ. Извештаји и реферати, Београд 1948.
Одлуке V конгреса КПЈ, Београд 1948.
Школство и ФНР Југославији 1945–1951, Савет за науку и културу Владе ФНРЈ, Београд 1952.
Копачни резултати пописа становништва од 15. марта 1948. године, књига IV, Становништво по школској спремности, Београд 1952.
Први конгрес ССЈ, материјали, Београд 1952.
Борба комуниста Југославије за социјалистичку демократију, VI конгрес КПЈ/СКЈ, Београд 1952.
Извештај ректора о раду Универзитета у школској 1951/52. години, Београд 1952.
Годишњи извештај Медицинске велике школе о раду у току 1951/52. школске године, Београд 1952.
Ректоров извештај о раду Универзитета у 1952/53. школској години, Београд 1953.
Годишњи извештај Медицинске велике школе о раду у школској 1952/53. години, Београд 1953.
Извештај ректора о раду Техничке велике школе у 1952/53. години, Београд 1953.
Годишњи извештај о раду Медицинске велике школе у школској 1953/54. години, Београд 1954.
Извештај ректора о раду Техничке велике школе у 1953/54. години, Београд 1954.
Ректоров извештај о раду Универзитета у 1953/54. школској години, Београд 1954.
Извештај о раду Универзитета у 1954/55. школској години, Београд 1955.

* Припојено Архиву Југославије под сигнатурама 836 и 837.

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, knjiga V, Stanovništvo po pismenosti, Beograd 1955.

Извештај о раду Универзитета у 1955/56. школској години, Beograd 1956.

Fakulteti, visoke i više škole – studenti i nastavnici u zimskom semestru šk. 1954/55. god sa retrospektivom od 1845, Zavod za statistiku NRS, Bilten, br. 5, Beograd 1956.

Извештај о раду Универзитета у школској 1956/57, Гласник Универзитета у Београду, бр. 4, 1957, 75–119.

Osnovni statistički podaci o razvoju i stanju školstva u FNRJ, Dokumentacija uz Deklaraciju o sistemu obrazovanja i vaspitanja u FNRJ, Beograd 1957.

Извештај о раду Универзитета у школској 1957/58. години, Beograd 1958.

VII kongres SKJ, Beograd 1958.

Извештај ЦК о раду СКЈ од Шестог до Седмог конгреса, Beograd, април 1958.

Извештај о раду Универзитета у школској 1958/59. години, Beograd 1959.

Četvrti kongres SKS. Politička dokumentacija, Beograd 1959.

IV kongres SSJ, Sarajevo 1959.

Statut SSJ, Sarajevo 1959.

Josip Broz Tito, *Govori i članci*, IX, Zagreb 1959.

Josip Broz Tito, *Govori i članci*, XI, Zagreb 1959.

Извештај о раду Универзитета у школској 1959/60. години, Beograd 1960.

Извештај о раду Универзитета у школској 1960/61. години, Beograd 1961.

Извештај о раду СС Београдског универзитета у школској 1960/61. години, Beograd, новембар 1961.

Извештај УК СК о раду организације СК у школској 1959/60. и 1960/61. години, на XV редовној изборној конференцији СКЈ Београдског универзитета, уметничке академије и виших школа, Beograd 15. новембар 1961.

Sednice CK KPJ 1948–1952, priredili Branko Petranović, Ranko Končar, Radovan Radonjić, Beograd 1985.

Zapisnici i izveštaji univerzitetskog komiteta KPS 1945–1948, priredili Đorđe Stanković i Momčilo Mitrović, Beograd 1985.

Zapisnici i izveštaji univerzitetskog komiteta 1948–1952, prir priredili Đorđe Stanković i Momčilo Mitrović, Beograd 1987.

Jugoslavija 1945–1988, Statistički godišnjak, Savezni zavod za statistiku SFRJ, Beograd 1988.

Jugoslavija 1918–1988, tematska zbirka dokumenata, priredili Branko Petranović i Momčilo Zečević, Beograd 1988.

Зборник закона и уредби о Универзитету у Београду (1945–2000), 1–3, приредила Бранислава Грбић, Beograd 2008.*

Културна политика Југославије 1945–1952, Зборник докумената, 1–2, приредили Бранка Докнић, Милић Ф. Петровић и Иван Хофман, Beograd 2009.

ШТАМПА И ПЕРИОДИКА

Борба, Beograd (1944–1960)

Браничево, часопис за књижевност, културна и друштвена питања, Пожаревац (1955–1956)

* У раду смо користили оригиналне прописе из Службеног гласника НРС и Службеног листа ФНРЈ, тако да овај зборник није цитиран, иако је консултован.

Глас, орган НФ Србије, Београд (1944–1946)
Гласник Универзитета у Београду, Београд (1957–1963)
Indeks, list studenata Novog Sada, Novi Sad (1958–1960)
Информативни приручник о Југославији, општи подаци о политичком, привредном, културном и просветном животу у ФНРЈ, Београд (1948–1952)
Jugoslovenski pregled, informativno-dokumentarni priručnik o Jugoslaviji, Београд (1957–1963)
Југославија-СССР, часопис Друштва за културну сарадњу Југославија-СССР (1945–1949)
Комунист, орган ЦК КПЈ/СКЈ, Београд (1946–1960)*
Međunarodna politika, Београд (1950–1960)
Međunarodni problemi, Београд (1949–1960)
Међународни уговори ФНРЈ, Београд (1945–1960)
Mladost, list Narodne omladine Jugoslavije, Београд (1956–1960)
Наука и природа, популарно-научни часопис, Београд (1948–1960)
Наша реч, Лесковац (1950–1960)
Наша стварност, часопис за друштвена питања, Београд (1953–1963)*
Naše teme, časopis mladih o društvenim zbivanjima, Zagreb (1957–1963)
НИН, Недељне информативне новине, Београд (1951–1960)
Политика, Београд (1944–1960)
Службени гласник НР Србије, Београд (1945–1960)
Службени лист ФНРЈ, Београд (1945–1960)
Socijalizam, орган ЦК СКЈ, Београд (1958–1963)
Студент, недељни лист београдских студената, Београд (1946–1960)*
Тесла, орган југословенског друштва „Никола Тесла“ за унапређење науке и технике, Београд (1954–1960)
Универзитетски весник, лист Удружења универзитетских наставника, Београд (1948–1956)
Univerzitet danas, Beograd-Ljubljana-Sarajevo-Skopje-Zagreb (1960–1963)

КЊИГЕ, БРОШУРЕ И ЧЛАНЦИ

Алексић Драган, *Удружења страних студената на Београдском универзитету*, Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас, I, Београд 1989, 287–296.

Aleksić Dragan, *Ruski studenti-emigranti na Beogradskom univerzitetu između dva svetska rata*, Tokovi istorije, 1–2, 1992, 43–59.

Bakali-Hadžić Besa, *Uzajamna pomoć omladine Jugoslavije i demokratske omladine sveta u izgradnji svojih zemalja, (1946–1947)*, Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova, 5, Beograd 1968, 435–465.

* Од 1953. часопис „Партиска изградња“ је наставио излажење као „Комунист“, часопис „Комунист“ је добио назив „Наша стварност“; од 1957. „Комунист“ излази као недељни лист.

* Од 1953. часопис „Партиска изградња“ је наставио излажење као „Комунист“, часопис „Комунист“ је добио назив „Наша стварност“.

* Од 1946. до краја 1953. лист је носио назив „Народни студент“; 1946–1948. је био „орган Народне студентске омладине на Београдском универзитету“, 1948–1951 „орган Народне омладине Србије на Универзитету и великим школама“, а од априла 1951 „недељни лист београдских студената“.

-
- Bakali-Hadžić Besa, *NOJ (USAOJ) i međunarodni omladinski pokret (1945–1948)*, Istorija XX veka, Zbornik radova XIII, Beograd 1975, 323–390.
- Balkanski pakt 1953/1954, Zbornik radova, Beograd 2008.
- Bekić Darko, *Jugoslavija u Hladnom ratu, Odnosi sa velikim silama 1949–1955*, Zagreb 1988.
- Белоемиграција у Југославији 1918–1941, I-II, приредили др Тома Миленковић, др Момчило Павловић, Београд 2006.
- Библиографија о Београдском универзитету 1838–1987, ур. Бранислава Грбић, Београд 1988.
- Bilandžić Dušan, *Historija SFRJ – glavni procesi*, Zagreb 1979.
- Богавац Томислав, *Школство у Србији на путу до реформе, (развој школа 1945–1975)*, Београд 1980.
- Bogetić Dragan, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, Beograd 1990.
- Bogetić Dragan, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, Beograd 2001.
- Bogetić Dragan, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanosti*, Istorija 20. veka, br. 2, 2001, 65–73.
- Bogetić Dragan, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, Beograd 2006.
- Богетић Драган, *Политичка позадина и стварни домаћи сарадње Тито – Нехру 1954–1964*, Архив, Часопис Архива Србије и Црне Горе“, год. VII, бр. 1–2, Београд 2006, 139–150.
- Бонцић Драгомир, *Извештај УДБ-е о стању на факултетима Београдског универзитета и великих школа 1951. године*, Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе, год. IV, бр. 1–2, 2003, 172–188.
- Bondžić Dragomir, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd 2004.
- Bondžić Dragomir, *Beogradski univerzitet i Hladni rat 1945–1952*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955 (slučaj Jugoslavije)“, Beograd 2003, Beograd 2005, 353–370.
- Bondžić Dragomir, *Stipendisti iz Indije i Burme u Jugoslaviji 1951–1955*, Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961, Zbornik radova, (уредник Слободан Селинић), Beograd 2008, 558–570.
- Бонцић Драгомир, *Научна сарадња Југославије и Совјетског Савеза 1944–1947*, Ослобођење Београда 1944, Зборник радова, Београд 2010, 357–381.
- Бонцић Драгомир, *Међународна сарадња Богословског факултета у Београду 1945–1960*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, књ. 8, Београд 2010, 70–82.
- Bondžić Dragomir, *Strani studenti u Jugoslaviji 1956–1961*, Istorija 20. veka, br. 2, 2010, 357–381.
- Бонцић Драгомир, *Универзитет у социјализму. Високо школство у Србији 1950–1960*, Београд 2010.
- Vasić Miroljub, *Međunarodna saradnja studenata Beogradskog univerziteta uoči Drugog svetskog rata*, Zbornik radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom univerzitetu, Beograd 1970, 175–222.
- Васић Мирољуб, *Студенти Београдског универзитета у међународном оmlадинском покрету (1935–1941)*, Београдски универзитет у предратном периоду, НОР-у и револуцији, Зборник радова, Београд 1983, 103–115.
- Veljković Snežana, *Hronika Medicinskog fakulteta u Beogradu, 1920–2010*, Beograd 2010.

-
- Гаталовић Миомир, *Дарована слобода. Партија и култура у Србији 1952–1958*, Београд 2010.
- Гашић Ранка, *Београд у ходу ка Европи. Културни утицаји Британије и Немачке на београдску елиту 1918–1941*, Београд 2005.
- Група аутора, *Владе Србије 1805–2005*, Београд 2005.
- Гедис Џон Л., *Хладни рат. Ми данас знамо*, Београд 2003.
- Димитријевић Војан, *Југославија и НАТО*, Београд 2003.
- Димитријевић Војан В., *Југословенска армија 1945–1954. Nova ideologija, vojnik i oružje*, Београд 2006.
- Димитријевић Војан, Вогетић Драган, *Тршћанска криза 1945–1954*, Београд 2009.
- Димић Љубодраг, *Совјетски културни утицај у Србији 1945–1950*, ЈИЧ, бр. 1–2/1987, 155–173.
- Димић Љубодраг, *Аgitprop култура, Аgitpropовска фаза културне политике у Србији 1945–1952*, Београд 1988.
- Димић Љубодраг, *Руска емиграција у културном животу грађанске Југославије, Историја 20. века*, 1–2, 1990, 20–23.
- Димић Љубодраг, *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941*, I–III, Београд 1996.
- Димић Љубодраг, *Срби и Југославија – простор, друштво, политика. Поглед са краја века*, Београд 1998.
- Димић Љубодраг, *Југословенско совјетски односи 1953–1956*, Југословенско-совјетски сукоб 1948. године, Београд 1999, 279–293.
- Димић Љубодраг, *Историја српске државности, III, Србија у Југославији*, Нови Сад, 2001.
- Димић Љубодраг, *Титово путовање у Индији и Бурми 1954–1955*, Прилог за историју Хладног рата, *Токви историје*, 3–4/2004, 27–53.
- Димић Љубодраг, *Ideology and Culture in Yugoslavia (1945–1955)*, Зборник радова са научног скупа „Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955. (slučaj Jugoslavije)“, Београд 3–4. новембра 2003. године, Београд 2005, 303–319.
- Драгишић Петар, *Југословенско бугарски односи 1944–1949*, Београд 2007.
- Ђилас Милован, *Razgovori sa Staljinom*, Београд 1990.
- Ђорђевић Димитрије, *Ожиљци и опомене I–III*, Београд 2001.
- Ђуровић Арсен, *Модернизација образовања у Краљевини Србији 1905–1914*, Београд 2004.
- Економско-друштвене основе система школства у FNRJ*, Економски институт NR Србије, Београд 1955.
- Живот и дело српских научника*, 1–10, Београд 1996–2006.
- Животић Александар, *Југославија и суецка криза 1956–1957*, Београд 2008.
- Јанићијевић Милосав, *Стваралачка интелигенција међуратне Југославије*, Београд 1984.
- Јасперс Карл, *Ideja univerziteta*, Београд 2003.
- Кастратовић-Ристић Веселинка, *Руски професори на Београдском универзитету 1919–1925*, Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас, II, Београд 1989, 51–56.
- Кораћ Љубиша, *Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943–1978*, Загреб 1978.
- Кулјић Тодор, *Бирографија и кадровска управа*, Београд 1989.
- Лазивић Милорад, *Неки проблеми страних студената на југословенским универзитетима шездесетих година XX века, с посебним освртом на афричке студенте*, *Годишњак за друштвену историју*, бр. 2, 2009, 61–78.

-
- Лакер Волтер, *Историја Европе 1945–1990*, Београд 1999.
- Laković Ivan, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951–1958*, Podgorica 2006.
- Le Gof Žak, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Zagreb 1982.
- Lis Lorejn, *Održavanje Tita na površini, Sjedinjene američke države, Jugoslavija i hladni rat*, Beograd 2003.
- Luburić Radojica, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR 1953–1955*, Podgorica 1999.
- Lives and works of the Serbian scientists*, Volumes I-X, Abstracts, Belgrade 2006.
- Марковић Предраг, *Европски утицаји на Београдски универзитет између два светска рата*, Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас, I, Београд 1989, 188–191.
- Marković Predrag, *Beograd i Evropa 1918–1941*, Beograd 1991.
- Marković Predrag, *Beograd između Istoka i Zapada 1948–1965*, Beograd 1996.
- Marković Predrag, *Ideologija standarda jugoslovenskog režima 1948–1965*, Tokovi istorije, br. 1–2, 1996, 7–21.
- Marković Predrag, *U potrazi za novim putem – jugoslovenski eksperiment u društvu i kulturi posle 1948*, Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine, Beograd 1999, 211–221.
- Marković Predrag, *Najava bure: studentski nemiri u svetu i Jugoslaviji od Drugog svetskog rata do početka šezdesetih godina*, Tokovi istorije, br. 3–4, 2000, 51–62.
- Milanković Milutin, *Sećanja*, Beograd 2005.
- Milić Vladimir, *Revolucija i socijalna struktura*, Beograd 1978.
- Миљевић Јован, *Прва група србијанских студената државних питомаца школованих у иностранству (1839–1842)*, Историјски часопис, IX–X, 1960, 363–373.
- Миљевић Наташа, *Југословенска власт и српско грађанство 1944–1950*, Београд 2009.
- Mitrović Momčilo, *Društveno-ekonomske promene i organizacija upravljanja privredom u Srbiji 1944–1952*, Beograd 1988.
- Митровић Момчило, *Резолуција ИБ и студенти Београдског универзитета 1948–1952*, Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас, I, Зборник радова, Београд 1989, 245–253.
- Mitrović Momčilo, *Međubalkanska saradnja omladine posle Drugog svetskog rata*, Balkan posle Drugog svetskog rata, Zbornik radova, Beograd 1996, 166–173.
- Митровић Момчило, *Изгубљене илузије. Прилози за друштвену историју Србије 1944–1952*, Београд 1997.
- Obradović Marija, *Prvi kongres antifašističke omladine Balkana, juli 1945 godine*, Časopis za suvremenu povijest, 3, 1986, 81–98.
- Obradović Marija, *„Narodna demokratija“ u Jugoslaviji 1945–1952*, Beograd 1995.
- Павловић Момчило, *Српско село 1945–1952. Откуп*, Београд 1997.
- Педесет година Пољопривредног факултета 1919/20–1969/70*, Београд 1970.
- Перишић Мирослав, *Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, докторска дисертација, Филозофски факултет у Београду, 2006.
- Perišić Miroslav, *Veliki zaokret 1950: Jugoslavija u traganju za vlastitim putem. Kultura – oslonac, prethodnica i sastavni deo politike*, Pisati istoriju Jugoslavije. Viđenje srpskog faktora, Beograd 2007, 237–282.
- Перишић Мирослав, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, Београд 2008.
- Petranović Branko, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Beograd 1969.

Петрановић Бранко, *Универзитет и идеологија 1945–1949*, Београдски универзитет у предратном периоду, НОР-у и револуцији, II, Зборник радова, Београд 1986, 5–14.

Петрановић Бранко, *Југословенски студенти-стипендисти у иностранству и страни студенти на југословенским универзитетима 1945–1948. године*, Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988, 969–978.

Petranović Branko, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, I–III, Beograd 1988.

Petranović Branko, *Srbija u Drugom svetskom ratu*, Beograd 1991.

Petranović Branko, *KPJ kao vladajuća snaga u sistemu vlasti 1945–1948*, uvodna studija u Zapisnici sa sednica Politbiroa СК КПЈ (11. jun 1945–7. jul 1948), priredio B. Petranović, Beograd 1995, 3–64.

Петрановић Бранко, *Југославија на размеђу 1945–1950*, Подгорица 1998.

Petrović Vladimir, *Jugoslavija stupa na Bliski istok. Stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946–1956*, Beograd 2007.

Petrović Dragan, *Saradnja francuskih naučnih i kulturnih ustanova sa Jugoslovenskim akademijским savetom (JAS) 1949–1958*, Tokovi istorije, br. 3–4, 2004, 53–71.

Petrović Dragan, *Kulturna politika francusko-jugoslovenskih odnosa 1949–1959*, Beograd 2006.

Petrović Ljubomir, *Kulturni sukob blokova tokom Hladnog rata u jugoslovenskoj prestonici 1945–1955*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955. (slučaj Jugoslavije)“, Beograd 3–4. novembra 2003, Beograd 2005, 321–340.

Петровић Милић Ф., *Међународна сарадња Православног богословског факултета у Београду 1920–1941*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, књ. 2, Зборник радова, Београд 2007, 98–105.

Печујлић Мирослав, *Будућност која је почела*, Београд 1969.

Pečujlić Miroslav, *Univerzitet budućnosti, jedan prilog reformi visokog obrazovanja*, Beograd 1980.

Печујлић Мирослав, *Универзитет и друштво – ретроспектива и перспектива*, Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988.

Пола века Института „Винча“ (1948–1998), Београд 2000.

Pregled doktorskih disertacija odbranjenih u Srbiji u periodu od 1945–1975. godine, Beograd 1977.

Протић Б. Миодраг, *Нојева барка, поглед с краја века (1900–1965)*. I, Београд 1992.

Пузовић Предраг, *Годишњи извештаји Православног богословског факултета Ректорату Универзитета од 1920. до 1940.*, Српска теологија у 20. веку: истраживачки проблеми и резултати, књ. 2, Београд 2007, 77–97.

Радић Радмила, *Држава и верске заједнице 1945–1970*, књ. I, 1945–1953, Београд 2002.

Рибникар В. Слободан, *Павле Савић (1909–1994), Живот и дело српских научника*, 5, Београд 1999, 415–442.

Савић Павле, *Наука и друштво*, изабрани радови-прилози животопису, приредили Милица Мужејевић, Владимир Дедијер, Београд 1978.

Седамдесет година рада Шумарског факултета Универзитета у Београду 1920–1990, Београд 1990.

Седамдесет пет година рада Шумарског факултета Универзитета у Београду 1920–1995, Београд 1995.

Selinić Slobodan, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, Beograd 2010.

Selinić Slobodan, Bajagić Dušan, *Jugoslavija i svet 1945- 1950. Hronologija*, Beograd 2010.

Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961, Zbornik radova, Beograd 2008.

Станковић Ђорђе, *Народна студентска омладина 1945–1952*, Студенти и Универзитет 1914–1954, Београд 200, 186–222. (исто у: Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988, 925–952)

Станковић Ђорђе, *Револуционарни студентски покрет и фашизам 1922–1941*, Студенти и Универзитет 1914–1954, Београд 2000, 83–94.

Сто година Филозофског факултета 1863–1963, Београд 1963.

Трговчевић Љубинка, *Студије у иностранству прве генерације универзитетских наставника*, Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988, 69–86.

Трговчевић Љубинка, *Планирана елита. О студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Београд 2003.

Тридесет година Природно математичког факултета Универзитета у Београду 1947–1977, Београд 1980.

Historija čovečanstva. Kulturni i naučni razvoj, Caroline F. Ware, K. M. Panikkar i J. M. Remein, *Dvadeseto stoljeće*, svezak VI, knjiga I-IV, Zagreb 1969.

Hronologija radničkog pokreta i SKJ 1919–1979, tom III, Beograd 1980.

Светковић Срђан, *Између српа и чекића. Репресија у Србији 1944–1953*, Београд 2006.

Ћавошки Коста, Коштунца Војислав, *Stranački pluralizam ili monizam. Posleratna opozicija – obnova i zatiranje*, Beograd 1990.

Шијаковић Богољуб, Раковић Александар, *Универзитет и српска теологија. Историјски и просветни контекст оснивања Православног богословског факултета у Београду (истраживања, документација, библиографија)*, Београд 2010.

Yugoslav students, Beograd 1954.

Yugoslav students and universities, Beograd 1959.

ИНТЕРНЕТ

www.sanu.ac.rs/clanstvo/istclanstvo.aspx

СКРАЋЕНИЦЕ

АБ	– Александар Белић (збирка)
AISEC	– Association International des Etudiants en Sciences Economiques et Commerciales
AJ	– Архив Југославије
AJBT	– Архив Јосипа Броза Тита
АС	– Архив Србије
АСАНУ	– Архив Српске академије наука и уметности
АФЖ	– Антифашистички фронт жена
АФФНС	– Архив Филозофског факултета у Новом Саду
ББЦ (BBC)	– British Broadcasting Company
БУ	– Београдски универзитет
ГК	– Градски комитет
DAAD	– Deutscher Akademischer Austausch Dienst
ДАМСП	– Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије
ДИФ	– Државни институт за физкултуру
ДР Немачка	– Демократска Република Немачка
ДСИП	– Државни секретаријат за иностране послове
ДСУП	– Државни секретаријат за унутрашње послове
ДФЈ	– Демократска Федеративна Југославија
ЕТФ	– Електротехнички факултет
ЗЈУ	– Заједница југословенских универзитета
IAAS	– International Association of Agronomy Students
ИАБ	– Историјски архив Београда
IADS	– International Association of Dentist Students
IAESTE	– International Association for the Exchange of Students for technical Experience
ИБ	– Извршно веће
IVSU	– International Veterinary Student`s Union
ИК	– Извршни комитет
IPSF	– International Pharmaceutical Student`s Federation
ISMUN	– International students movement for the UN
IFMSA	– International Federation of Medical Students Associations
IUS	– International Union of Students
ЈАЗУ	– Југословенска академија знаности и уметности
ЈАС	– Југословенски академијски савет
ЈИЧ	– Југословенски историјски часопис
ЈНА	– Југословенска народна армија
КМЈ	– Кабинет Маршала Југославије
Комитет НРС	– Комитет за научне установе, универзитет и велике школе Народне републике Србије
КП	– Комунистичка партија
КПЈ	– Комунистичка партија Југославије

КПР	– Кабинет Председника Републике
КПФ	– Комунистичка партија Француске
Краљевина СХС	– Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
КУД	– Културно-уметничко друштво
КШН	– Комитет за школе и науку
МВШ	– Медицинска велика школа
МИП	– Министарство иностраних послова
МНК НРС	– Министарство за науку и културу Народне републике Србије
МНК ФНРЈ	– Министарство за науку и културу Федеративне Народне Републике Југославије
МП ДФЈ	– Министарство просвете Демократске Федеративне Југославије
МП НРС	– Министарство просвете Народне републике Србије
МСК	– Међународна студентска конференција
МСС	– Међународни савез студената
НАТО	– North Atlantic Treaty Organization
НИН	– Недељне информативне новине
НОБ	– Народноослободилачка борба
НОЈ	– Народна омладина Југославије
НОР	– Народноослободилачки рат
НР	– Народна република
НРС	– Народна република Србија
НСО	– Народна студентска омладина
ОЗНА	– Одељење за заштиту народа
ОУН	– Организација уједињених нација
ПА	– Политичка архива
ПМФ	– Природно-математички факултет
РГФ	– Рударско-геолошки факултет
САД	– Сједињене Америчке Државе
САН	– Српска академија наука
СИБ	– Савезно извршно веће
СИП	– Секретаријат за иностране послове
СК	– Савез комуниста
СКЈ	– Савез комуниста Југославије
СКОЈ	– Савез комунистичке омладине Југославије
СКС	– Савез комуниста Србије
СНК ФНРЈ	– Савет за науку и културу Федеративне Народне Републике Југославије
СО ССРНЈ	– Савезни одбор Савеза социјалистичког радног народа Југославије
СС	– Савез студената
ССЈ	– Савез студената Југославије
ССОЈ	– Савез социјалистичке омладине Југославије
ССРНЈ	– Савез социјалистичког радног народа Југославије
СССР	– Савез Совјетских Социјалистичких Република
СУП	– Секретаријат унутрашњих послова
СФДО	– Светска федерација демократске омладине
ТВШ	– Техничка велика школа
УДБ	– Управа државне безбедности
УК КПС	– Универзитетски комитет Комунистичке партије Србије

УК СК	– Универзитетски комитет Савеза комуниста
УН	– Уједињене нације
УНЕСКО	– United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
УО СС	– Универзитетски одбор Савеза студената
УСАОЈ	– Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије
ФАО (FAO)	– Food and Agriculture Organization of the United Nations
ФБИ (FBI)	– Federal Bureau of Investigation
ФНРЈ	– Федеративна Народна Република Југославија
ЦВ НОЈ	– Централно веће Народне омладине Југославије
CERN	– European Organization for Nuclear Research
ЦК КПЈ	– Централни комитет Комунистичке партије Југославије
ЦК НОЈ	– Централни комитет Народне омладине Југославије
ЦК СКЈ	– Централни комитет Савеза комуниста Југославије
ЦО ССЈ	– Централни одбор Савеза студената Југославије
COSEC	– Координациони секретаријат националних унија студената
WAY	– World Assembly of the Youth
WUS	– World University Service

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

- Абрамов Н. Николај 29, 60
Аврамов Топалов Радмила 102
Ајтић Предраг 287
Ал Бухи Камал 144
Ал Усаири Фаик 285
Алберт Хенри 275
Алексејев А. С. 142
Алексић Драган 223
Аликафлић, професор 134
Allen S. W. 144
Амброжић Матија 58, 91
Анастасијевић Предраг 179
Андрић Иво 89
Анђелић Татомир 92, 144, 145
Анђус Радослав 93, 104
Анкериу Сантери 235
Антић Милан 199
Антуновић Коблишка Милован 48, 103
Антуновић Ристо 287, 230
Арзен, професор 69
Арновљевић Војислав 145
Арсенијевић Владимир 102
Арсенијевић Невенка 99
Арсенијевић Радомир 97
Арциковски В. Артимеј 61
Аунг Тај 240
Ацковић Младен 20
- Бабингтон Костић Ајлин** 51
Бајагић Душан 61, 69
Бајаловић Љубомир 94
Бакали-Хаџић Беса 168, 169, 170, 171, 172, 173
Баков Георгијев Васил 229
Барански Н. Н. 61
Барбироли Г. 75
Баришић Фрањо 103
Барјактаревић Фехим 100
Barroo G. 144
Бартош Милан 96, 109, 131
Бас Ахмед Бели 240
Басе Ханс 239
- Бастиић Боривоје 103
Батлер Џозеф Томас 234, 235
Бахар Ахмед Бахрудин 233
Боблер Алеш 205, 256, 281
Беговић Мехмед 58, 100
Бедофелд Теодор 142
Бекић Дарко 32, 38
Белић Александар 17, 57, 63–65, 69, 72, 87, 88, 93, 95, 96, 108, 112, 133, 134, 145
Белић Јован 94, 101
Бељић Милош 140, 187, 287
Бенар Анри 61
Бергер Бенедикт 99, 104
Берија Лаврентије Павлович 274
Бернал И. Д. 75
Беровић Радивоје 59, 78, 91, 99, 131
Бикар Иван 72, 91, 92, 146, 151
Биланџић Душан 22, 33, 35, 36
Билимович Д. Антон 51, 67
Биран Р. 108
Белоусов В. Н. 250, 252
Благојевић Борислав 58, 88, 95, 100, 133, 138, 150, 156, 237, 240, 273, 287, 289
Благојевић Обрен 58
Блан Шарл 107
Блекет Патрик Мајнард Стјуарт 75, 105
Блументал Фердинанд 51
Боаро Данијел Томас 235
Бовер Анготе 261
Богавац Томислав 22, 24, 25
Богатирев Г. Пјотр 61
Богдановић Милан 58
Богетић Драган 33, 38, 242
Богићевић Јулијана 59, 68, 90, 99, 102
Богојевић Ратомир 102
Богуновић Б. 96
Божиић Иван 93, 100, 143
Божовић Гојко 193
Бојанић Р. 158
Бојић Драгослава 143
Боланд 108

-
- Бомпиани Енрико 148
Бонцић Драгомир 15, 16, 31, 32, 57, 58–61, 64, 67, 70, 75, 158, 168, 175, 223, 231, 237, 244
Бор Нилс 142
Борде, научник 66
Борели Младен 103
Борисављевић М. 97, 98
Боско Анри 51
Бошковић Ђурђе 58, 91, 93, 102, 111, 117, 133, 134
Бошковић Марјан 91, 101
Братановић Урош 104
Браун Алек 51, 52
Браше (Жан) 107
Брекер Ханс Ото 144
Брик Петерсен Карстен 233, 234, 235
Бркић Звонко 85
Бркић Светозар 61
Брољин Едуар 239
Бугарски Олга 146
Будисављевић Богданка 265, 282
Букуров Станислав 101
Булатовић Спасоје 101
Бунушевац Тома 65, 95, 145
Бургоен Жан 51
Бурдон Вивијен 239, 245
Буријан Рихард 51
Буркхарт Карл 69
Бучевић Јакша 183
Бушан, индијски сликар 239
- Вавилов** Иванович Сергије 75
Вагнер Н. Јулије 50
Вајан Андре 51
Вајлз Џејмс 51
Вајс Алберт 68
Вајс Пол 105
Ваксман Селман Абрахам 148
Вал Ј. 146
Валек, директор ФАО 106
Валентино-Милошевић Ђеорђина 144
Вален Жане Роберт 76
Валон, француски научник 63
Ван Егмонт А. А. Ј. 105
Варанго Жак 105
Варвоглис, грчки професор 127
Варга Ладислав 215, 216
- Васић Константин 93
Васић Милоје 48, 52, 72
Васић Миролуб 165
Васић Павле 96
Васовић Милорад 147
Вебер Дитер 144
Ведел Жорж 106
Вејд Е. Ц. 106
Век Ричард 137
Величковић Душан 92, 96, 97, 98, 102
Вељковић Снежана 15, 197
Венгер Паул 105, 131
Венет 106
Верон Марсел 107
Весовић Милан 199
Вестерби Елси Викторија 224
Видовић Владо 89, 90, 91, 93
Видрин В. В. 250, 252, 270
Вилфан Јоже 68
Винфилд Дејвид 240, 245
Винфилд Ен 240
Виржбицки Јан 252
Висвантан Атуламбалим 234
Витас Душан 92
Владисављевић Живко 72, 98
Волчков Илија 98, 104
Вороњец Константин 144
Врањешевић Бранко 101
Врачар Стеван 138
Вречко Милан 144
Вујевић Павле 48, 101, 142
Вујић Владимир 72, 92
Вукотић Коста 193
Вулић Никола 47, 49
Вуловић Тихомир 140, 219
Вустер В. А. 74, 75
Вучинић Драго 287, 288–290
Вучковић В. 145
Вучковић Милош 145
Вучковић Михаило 58, 94, 96, 131, 236
Вучо Никола 94, 100, 138
- Гавела Бранко 103
Гадански Бранислав 99
Гаранже А. 108
Гарашанин Милутин 144, 145
Гаталовић Миомир 37
Гашински Тадеуш 252

-
- Гашић Ранка* 47, 49, 51, 52, 166, 224
Гедис Л. Џон 31
Георгијевић Крешимир 59
Георгијевски А. Михаило 50
Гершкович Лео 94, 95
Гилис Харолд сир 74
Гитон Анри 142
Главинић Ружица 65, 95, 101
Глигоријевић Јован 94, 95, 101
Глигорић Велибор 251
Глишић Љубиша 72, 90
Глубоковски Н. Николај 50
Глумац Душан 67
Гој Едвард 235
Голдвотер Леонард 105
Голубовић Ђ. 96, 98
Гордон А. Х. 75
Гравје Жан 51
Граовац Живорад 68, 99
Гргуревић Соња 235
Гриб Ф. 107
Гризо, професор 97
Гринберг, физичар 76
Гурвич Жорж 148
Гуркан Казим Исмаил 106, 121
- Давидовић Радивоје 132
Далгрин Фредерик 142
Дамански Александар 102
Дамјановић Александар 97
Дамјановић Звонимир 93
Дан Џон 144
Даниловић Војислав 91, 116
Даниловић Милоје 102
Дарлингтон С. Д. (Сирил Дин) 107, 117
Дарне Жорж 142
Де Бреј Рециналд Џорџ Артур 224
Де Санктис Ђан Батиста 129
Де Сола Пинто Вилијамс 106, 137
Дебре, професор 108
Декарт Рене 48
Деливанис Димитрије 121
Демерец Милисав 107
Денковић Драгаш 58
Державин Н. С. 60
Дероко Александар 102, 145
Деспић Александар 98, 104
Дефез Рене 51
- Дигве Ејнар 61
Дикерс Дитер 194
Диманоа Пол 107
Димитријев П. А. 250, 252
Димитријевић Бојан 22, 33, 38
Димитријевић Ђорђе 93, 103
Димитријевић Милорад 104
Димитријевић Павле 142
Димитровски Тома 171
Димић Јован 95, 101
Димић Љубодраг 14, 20, 22–24, 31, 33–36, 38, 46, 50, 57, 61, 64, 223, 236, 242
Димов Димо 229
Динић-Станојчић Јелена 93
Динић Михаило 93
Дирлмајер Франц 51
Добровић Никола 96, 121, 122
Доброклонски П. Александар 50
Добросављевић Слободан 97, 145
Додеро, француски хемичар 76
Докнић Бранка 17, 23, 60, 225
Долонски Јулиус 61
Домановић Радоје 252
Донкан Дороти 106
Драгишић Петар 15
Драшковић Влада 143
Дреновец Ф. 228
Дробњаковић Боривоје 93, 145
Друловић Милојко 131, 183, 184, 189, 208, 287, 290
Дудуковић Предраг 104
- Ђаја Иван 48, 58, 77, 93, 101, 112, 234
Ђаја Синиша 102
Ђелинео Стефан 57
Ђерђа Јосип 205, 260
Ђилас Милован 35, 44, 232
Ђокић Александар 94
Ђоковић Љубомир 99, 102, 104
Ђорђевић Александар 68
Ђорђевић Божидар 92, 99, 102, 115, 277
Ђорђевић Б., професор ЕТФ-а 97
Ђорђевић Десанка 103
Ђорђевић Димитрије 18, 158
Ђорђевић Добринка 135
Ђорђевић Јован 58, 93, 96, 100, 134, 145, 234
Ђорђевић Милан 71, 96, 199

-
- Ђукић Живорад 97, 103
Ђурић Војислав 100
Ђурић Влада 147
Ђурић Милан 96, 132
Ђурић Милош 100
Ђурић Михаило 103, 146
Ђуричић Илија 88, 92, 93, 99, 110, 132, 144, 145
Ђуришић Милутин 66, 101
Ђуровић Арсен 10
- Ел Агијари Шеик Ибрахим Нага 126
Ел Швараба Ибрахим Амин 126
Ендјус Поповић Бранислава 102
Енок Езеани 261
Ердељан Јелена 18, 122
Ердељан Милош 18, 122
Ерцел Жан 76
Есканд Леополд Габриел 108
- Жакопсон**, француски професор 107
Жакула Радоје 95
Жан Емил 148
Жан Хенри 131
Жардецки Вјачеслав 51
Жежељ Бранко 111
Желчевић Илија 240
Живадиновић Радивоје 99
Живковић Радомир 59
Живојиновић Светислав 93, 145
Животић Александар 38
Животић Јелена 20
Животић Миладин 138
Живуљ Лазар 171
Жижић Божидар 146
Жиловић М. 98
Жирардо Гистав 144
Жолио Кири Ирена 48, 75
Жолио Кири Фредерик 66, 75
Жолио-Кири (брачни пар) 63, 75
Жорж Пјер 61, 63
Жујовић Милан 47
- За Нин** 247
Зенкевич Лав Александрович 61, 75
Зечев *Момчило* 36
Зимоњић Шефкет 217
Злоковић Милан 67
- Зоњић Илија 150, 151
Зорсен Бирте Токуп 239
Зрнић Никола 145
- Иберајтер** Ото 107
Ивановић В. 79
Ивановић Драгиша 65, 93
Иванушић Милутин 227
Ивачић Перо 193, 208
Ивековић Младен 156, 174
Ивковић В. 98
Ивковић Владислав 102, 147
Ивковић Милорад 133
Ивошевић Страхиња 93, 96, 98
Игњатовски И. Александар 51
Игњачев Живојин 99
Илијевић Коста 102
Илић Бранислав 104
Илић Љубиша 59, 67
Илић Сима 99, 116
Ислам Надир Латиф 239
- Jago I.** 144
Јаегер Алфред 79, 80
Јакић Света 276
Јаковљевић Стеван 57, 69, 79, 85, 86, 102
Јанићијевић Милосав 45, 46
Јанковић Александар 104
Јанковић Бранислав 102
Јанковић Вида 94
Јанковић Драгослав 100, 103
Јасперс Карл 9
Јевђевић Вујица 97, 111
Јеленић Ђурђе 93
Јеремић Драган 145
Јовановић Велимир 104
Јовановић Владимир 103
Јовановић Владислав 103
Јовановић Добривоје 199
Јовановић Драгољуб 48
Јовановић Милан 104
Јовановић Милован 95
Јовановић М. 98
Јовановић Наталија 65
Јовановић Петар 58, 87, 234
Јовић Петар 104, 147
Јовичић Милош 94, 138

-
- Јовчић Димитрије 73
Јојић Косара 104
Јокановић Бранко 104, 147
Јосимовић Радослав 93, 143
Јосифовић Мирко 102
Јосифовић Младен 58, 92, 145
Јудин Павле Фјодорович 61
Јудинцев М. Сергеј 61
Јушка Александар 235
- Кадах Доротеја 239
Како Албер 107
Калед Абдалах Ахмед 262
Камалкар Кришна 240
Кампбел М. 106
Капица Пјотр Л. 65, 75
Карамата Јован 67, 71, 72, 92, 144, 157
Карановић Бошко 220
Кардељ Едвард 69
Карер Пол 95
Карлијев Асен 229
Карпентер Доналд 235
Картхорн Теренс 105
Касем Абдел Карим 277
Кастратовић-Ристић Веселинка 50
Касу Жан 19, 162
Катић Реља 94
Качана Бурхан 239
Кашанин Радивој 88, 144
Кашињски Станислав 143
Кенелис, грчки професор 127
Кидрич Борис 74
Кимита Георг 276
Кипер, аустријски геолог 106
Киселов Добри 229
Клиска Станко 96
Кнежевић Богић 47, 58, 71, 72, 103
Ко Ко 236, 247
Ковачевић Вјера 169, 171
Ковачевић Јован 100, 145
Ковачевић Михаило 146
Ковачевић Никола 58
Којен Леон 73
Којић Бранислав 58, 102, 112
Колендић И. 98
Колман Арношт 61
Коловић, инж. 97
- Колтхоф Исак М. 75, 79–82
Комбемал, француски професор 105
Константиновић Михаило 95, 96
Кончар Ранко 33
Коњев Димитрије 50
Кораћ Вељко 146
Кораћ Љубиша 23, 34, 54
Кораћ Миладин 96
Косановић Бранка 20
Косицки И. Александар 50
Костић Александар 92
Костић Бранко 220
Костић Миливоје 66, 67, 71, 72, 99, 102, 111
Костић Слободан 99, 102, 111
Костић Станица 103
Котарбински Тадеуш 148
Коштуница Војислав 22
Крагалот Роберт 240, 274
Кречунов Станчев Иван 229
Крижнар М. 98
Кристијанзен, експерт ФАО 106
Кристијансен Арне 268, 269
Криштоф Милан 101
Криштоф Стеван 93
Ксавије Жан 148
Ксантакис, грчки професор 127
Куљбакин Стјепан 51
Куљић Тодор 35
Кунце Валтер 51
Куралт Алојз 72, 157
Куријан Шри Ц. В. 239, 240
Курије Роберт 105
Куртовић Х. 98
Кучан Виктор 101
- Лабри Раул 51
Лаврич, словеначки професор 156
Лазаревић Ђорђе 88, 96, 111, 115, 117, 145
Лазих Милорад 15
Лајбундгут Ханс 106
Лакасањ А. 105
Лакер Волтер 31, 39, 163
Лаковић Иван 33
Лакро Марсел 146
Лал Бехари Бепин 232
Лал Бехари Брај 232

Лалић Радован 57, 66, 85
Лапчевић Емануел 104
Ларкин Ј. 240
Ласкарев Д. Владимир 51
Латковић Видо 58
Лауер Рајнхард 251
Левијан, француски инжењер 107
Легет Д. М. А. 108
Ле Гоф Жак 9
Леко Александар 103
Леко Димитрије 102
Ле Лану, француски географ 76
Лењин Владимир Иљич 81
Леоте А. 108
Лермит Роберт 107
Лефевр Анри 146
Лешић Ђура 103
Ли Вивијен 75
Ли Ен Ши 250
Лиан Камиј 108
Либерт Артур 51
Либиг Јустус 94
Лижон Морис 69
Линдзи Ј. 75
Лис М. Лорејн 33
Лисенко Трофим Денисович 75
Лисовски И. Вадим 60
Ловренчић Рене 217
Лозанић Миливоје 47
Локот Тимофеј 50
Лубурић Радојица 38
Луи Рене 106
Лукић Радомир 67, 94, 100, 268
Луковић Милан 47, 48, 97
Луковић Петкана 243
Луциани Жорж 76

Љу Де Лен 250
Љу Тин Шин 250
Љу Џин И 250

Ма Кин Ји 240
Ма Са Муинт 238
Мајер Виктор 236
Мајер Џон 105
Мак Калум 105
Максимовић Бранко 58, 146
Максимовић Јованка 100

Максимовић Никола 91
Мале Гиј 108
Малић Драгомир 71, 72, 93, 97
Мамузић Златко 102
Мариначи Антонио 232
Марић Сретен 62, 76
Марков Јован 50
Марковић Драгољуб 94, 101
Марковић Миливоје 58
Марковић Мирослав 127, 158, 259
Марковић Михаило 145
Марковић М. 96
Марковић Предраг 20, 36, 37, 39, 46, 49–52, 223
Марковић Радован 97, 117
Марковић Светозар 252
Марковић С. 96, 98
Мартиновић Урош 220
Масе Жан 51
Масе Пол 51
Матејчек Владимир 143
Матић Милован 165
Маунг Аунг Минт 240
Маунг Зан Јин 236
Маунг Ки Аје 240
Маунг Ки Тан 240
Маунг Лун 238
Маунг Тајн Ван 240
Маунг Те 240
Маунг Тим Тум 240
Маунг Тун Тајн 240
Маунг Ха Ки 240
Маунг Чит Тим 240
Маџаревић Владислава 103
Маџаревић Немања 79, 80
Медаковић Дејан 100
Мелис Г. 107
Миланковић Милутин 18, 47, 52, 67, 89, 95, 96, 112, 116, 120, 145, 237
Миленковић Тома 50, 223
Милер Дитер 144, 252
Милер Харалд 142
Милетић Радмила 94
Милић Владимир 22, 25, 36
Милићевић Јован 45
Милићевић Наташа 22
Миловановић Бранислав 97
Миловановић Жана 144

-
- Миловановић Милан 91
Милојевић Д. Боривоје 69, 72, 111, 147
Милојевић Ж. Боривоје 47, 69, 92, 94
Милојевић Милоје 137
Милојевић Сима 95
Милојковић Борислав 104
Милосављевић Брана 220
Милосављевић Драгољуб 59
Милосављевић Марко 92, 95, 101
Милосављевић Миодраг 96, 111
Милосављевић Славомир 146, 151
Милошевић Боса 99, 102
Милошевић Милорад 92, 125
Милошевић-Кведер Кордија 94
Милуновић Мило 239
Милчински Андреј 68
Миљанић Нико 58
Миљанић Павле 97
Миљевић Бранко 289
Минић Милка 62
Мирдал Гунар 106
Мирић Станко 94
Мисловицер Арнолд 51
Мистри Видја 240
Митевић Душан 220, 287
Митраковић Б. 98
Митровић Митар 99
Митровић Митра 65
Митровић Момчило 20, 22, 32, 167, 170, 175, 230
Мићовић Вукић 71, 90, 92, 95, 101
Мићуновић Вукашин 170
Михајлова Филомена 287
Михајловић Добривоје 103
Михајловић Душан 103
Мицић Петар 111
Мишковић Војислав 48, 58, 66, 87, 92, 101, 111
Мишовић Јелица 127
Мишовић Милош 202
Младеновић Милош 91, 99, 102
Мокрањац Момчило 102
Моно Робер 108
Морис Џон 75
Морон-Јовановић Камидј 144
Мошин Владимир 51
Муралт Александар 105
Мучибабић Смиља 95
- Нађ Имре 254
Најдановић Никола 97, 103
Насер Гамал Абдел 277
Невенић Владислав 94, 95
Неде Дитер 144
Недељковић Драган 94, 143
Недељковић Јеврем 58, 64, 71
Недић Милан 104
Нејков Стојков Атанас 229
Нелбах Филип 59
Ненадовић Александар 247
Ненадовић Слободан 146
Неоричић Владо 221, 287, 289
Несторовић Богдан 102
Несторовић М. 98
Нетај Зорица 20
Никол Алардис 137
Николајевић Борко 100
Николић Божидар 95
Николић Драгиша 101
Николић Милош 170–172, 175, 177, 178, 184, 188, 193, 208
Николић Стеван 58, 71, 93, 94, 96, 116
Нилсен Валдемар 138
Нинчић Ђуро 165, 205
Новак Виктор 57, 66, 93, 101
Новаковић Реља 146
Нојбауер Роберт 91
Нојферт Ернст 108
Нонвеје Гвидо 94
Нориндер, шведски научник 107
Norminton Н. 144
Нутала, експерт ОУН 107
- Његован Владимир 75, 82
Њутн Исак 66
- Обрадовић Марија* 22, 170
Обрадовић Милан 193
Обрадовић Никола 98, 146
Обрачевић Чедомир 94
Огњев Борис В. 60
Окрајинов Ротовић Божица 104
Оливије Лоренс 75
Орланди Роберто 235
Орлов Константин 77, 101
Ормерод Ф. Ц. 105
Остојић Јованка 99

Острогорски Георгије 10, 51, 77, 100,
112, 116, 117, 133, 144, 145

Павићевић Бранко 101

Павлов Тодор 61

Павловић В. 97

Павловић Момчило 22, 50, 223

Ranikkar K. M. 39

Панканан Мисра 240, 248

Пантелић Тодор 104

Пантић Мирослав 142

Пантовић Милутин 101

Папи Уго 150

Папић Марко 143

Паркс Алан Стерлинг 104

Пастер Луј 66, 104, 105, 146

Патрик Чарлс Томас 251

Пе Морис 107

Пејић Обрен 65, 71

Пејовић Тадија 72, 145

Пеловски, бугарски амбасадор 229

Первић Мухарем 131

Перић Александар 103

Перишић Миливоје 101

Перишић Мирослав 14, 37, 45, 46, 53, 69,
84, 89, 127, 143, 159, 161, 225, 231, 251, 255

Перкин Френк 251

Перовић Латинка 287, 289

Перу Франсоа 148

Петковић Коста (В.) 49, 92, 94, 234

Петковић Сава 72, 99, 101, 102, 111,
146, 147

Петрановић Бранко 14, 22–24, 31–38,
57, 61, 225, 227, 228

Петрић Владета 171

Петровић Владимир 38

Петровић Драган 15, 146

Петровић Златибор 104

Петровић Лазар 102

Петровић Љубомир 31

Петровић Ф. Милић 17, 23, 49, 60, 225

Петровић Милорад 104

Петровић Михајло Алас 48, 52,

Петровић Слободан 103,

Петронијевић Бранислав 48

Пећинар Милан 103

Пецо Асим 143

Печуљић Мирослав 39, 138

Пешић Богдан 165

Пешић Загорка 220

Пио-Уљски Георгије Н. 50

Пител, совјетски професор 147

Пјанић Зоран 142

Пјерон Анри 106

Плавшић Чедомил 71, 91, 99, 102, 110

Пљакић Милика 120

Половина Пера 94

Поповић Богдан 48

Поповић Владета 47, 51, 93,

Поповић Владимир 229

Поповић Војин 66, 92

Поповић Душан 255, 256, 281

Поповић Михаило 145

Поповић Младен 72, 117

Поповић Павле 48

Портман, француски професор 105

Пратнекар Надежда 98

Премеру Анте 68

Пренан Марсел 61, 63

Прибићевић Симеун 71

Примо, шведски научник 106

Прица Срђа 158

Прњат Бранко 284

Продановић Милица 103

Просен Драгутин 97, 103

Протић Б. Миодраг 18, 242

Протић Р. 98

Прошуту Отавио 129

Лузовић Предраг 224

Пуљо Ђорђе 99, 103, 146, 151

Пухало Душан 220

Пушин Николај 51

Рабреновић Д. 98

Равдоникас Ј. Владимир 61

Раденковић Драгош 96, 98, 133

Радерфорд Ернест 66, 67

Радивојевић Жарко 102

Радић Радмила 22

Радовановић Милутин 92, 145

Радојевић Мира 20

Радојичић Ђорђе 47, 100, 101

Радојковић Божидар 98, 104

Радојковић Милан 93, 97

Радојчевић Марко 71

Радојчић Боривоје 104

-
- Радојчић Милош 67, 72, 94, 135
Радојчић Светозар 58, 93, 95, 251
Радоман Павле 103
Радоњић Радован 33
Радосављевић Љ. 98
Радосављевић Слободан 145
Радучев Стефанов Жечко 229
Ракић Љубиша 188
Ракић Миливоје 92, 97
Раковић Александар 9
Раковић Бранко 104
Ракочевић С. 98
Рамон Гастон 108
Рандерс Гунер 107
Ранковић Александар 274
Рант Жоже 68
Рахштајн, швајцарски научник 95
Рашајски С. 98
Рашковић Данило 104
Регнер Борис 243
Рељић Јелица 46
Ретејн Ј. М. 39
Рибаков Борис А. 61
Рибарић Јустин 233, 235, 243
Рибникар В. Слободан 65
Ридлбергер Џејмс 274
Ристић Војислав 92, 99
Ристић Јован 99
Ристић Марко 62, 237
Ристић Слободан 103, 104, 135
Ришков Н. Павле 50
Роги Џон 112
Роглић Јосип 69
Рос Алан 274, 275
Росенблум, француски физичар 76
Ротовић Александар 83, 99
Рудицина А. 98
Ружичић Никола 65
Ружичка Леополд 95, 105
Рутер Александер 261
- Сабовљев Александар 58, 64
Савић Исидор 65, 95
Савић И. 96, 98
Савић Кирило 67
Савић Павле 48, 49, 57, 64, 65, 66, 67, 76, 87, 88, 143, 234
Савић Срба 287, 290
- Савић, инж. 97
Садик Гаред Габре 283
Салазар Оливеира 122
Салтиков Н. Никола 51, 67, 94, 144
Сами Хусеин Ахмет 262
Сан Тејн 247
Сарај Жан 109, 110
Сартр Жан Пол 146
Сафронов Г. Ј. 250, 252
Сванс Гунар 228
Север Фрањо 287, 288
Селинић Слободан 15, 61, 69, 168
Сен Ђорђи, научник 66
Сенић Радомир 127
Сечански Живан 58
Сидик Ибрахим 285
Сикард Емил 62
Симић Владета 95, 101
Симић В. 281
Симић Сава 72,
Симић Чедомир 92, 94, 115, 145
Симовић Милош 72, 91
Симоновић Милутин 65
Сингал Шри Бхукан Саран 240, 248
Сингер Феликс 108
Синдик Илија 101
Скот Норман 240
Смодлака Војин 99, 108, 116, 117
Собољев Александар 51
Соколовић, студент 285
Соловјев Александар 51
Сондерс О. А. 107
Сорел, француски научник 105
Софреновић Ђорђе 104
Спасић М. 98
Спенсер Франк 235
Спужић Владимир 91, 92, 99, 116, 120
Стаљин Јосиф Висарионович 32, 37, 81, 83
Стамболић Вукашин 208, 210, 212
Стамболић Милош 209
Станисављевић Миливоје 104
Станков Душан 97
Станковић Богољуб 103
Станковић Душан 72, 94, 111, 117
Станковић Ђорђе 46, 166, 167, 175, 177, 178, 230
Станковић Иван 91, 102, 111, 116

-
- Станковић Павле 96
Станковић Синиша 57, 64, 69, 72, 82, 87, 88, 92, 93, 95, 101, 111, 116, 133, 134, 144, 145, 161, 162, 234
Станлеј, научник 66
Становник Јанез 281
Станојевић Бранислав Бранко 72, 99, 102
Станојевић Воја 102, 115
Станојевић Лазар 71, 92, 99
Станојевић, инж. 97
Стебут И. Александар 50
Стевановић Борислав 48, 64, 93, 95, 118, 119
Стевановић Михаило 58, 85
Стевановић М. Петар 65, 92, 95, 120
Стевић Богоје 65
Стенсфилд Поповић Мери 51, 95
Стефанов Петар 229
Стефановић Анђа 157
Стефановић Ђорђе 72, 95
Стефановић Ирена 103
Стефановић Станоје 91, 116
Стефановић, студент 194
Стјепановић Никола 94, 95
Стоилов Атанас 229
Стојаковић Анка 102, 147
Стојанов Георги 229
Стојановић Воја (Војислав) 72, 99, 111, 116, 132
Стојановић Д. 98
Стојановић Живорад 147
Стојановић И. 98
Стојановић Радмила 94, 96, 138, 145
Стојановић Светислав 73, 112
Ступар Михајло 103
Суботин Стојан 103
Сурдиј Габријел 104, 105, 106
Суријанарина Шри К. 240, 248
- Тадић Јорјо 93, 101, 145
Тангл Еберхард 51
Тарановски Кирил 158
Тарановски В. Теодор 51
Тасић Ванђел 73
Тасић Ђорђе 48
Тасовац Синиша 102, 111
Таховић Јанко 100
- Тејлор А. Ј. П. 61
Телебаковић Александар 72, 92
Тенис Ф. 51
Тевавац Мирко 34
Терзић Богдан 143
Терзић Велимир 101
Тероан, француски научник 62
Тесије Жорж 61, 62, 63, 66
Тесла Никола 142, 143
Тете, студент из Тогоа 272
Тецилазић Марија 98
Тешић Живојин 99, 120
Тиес, експерт ФАО 106
Тинеман Аугуст 105
Тито Јосип Броз 16, 32, 33, 65, 80, 81, 83, 109, 110, 112, 113, 148, 160, 170, 182, 189, 207, 217, 228, 229, 232–234, 241, 247, 275, 276, 279, 290
Титов И. Теодор 50
Тихомиров Димитрије 51
Тодоровић Драгослав 96, 100, 103
Тодоровић Коста 91, 133, 144, 145
Тодоровић Милан 104
Токаров А. Сергеј 60, 61
Толстов Ј. Г. 142
Томовић Рајко 171, 174
Томпсон Лоренс 106
Тоскић Вукашин 47
Трбојевић Милан 96, 98, 199
Трговчевић Љубинка 10, 45
Трегубов Сергије 51
Третјаков Н. Пјотр 61
Трефу Жак 66
Трипало Мика 183, 184, 210, 281
Тројановић Мијат 92, 111, 151, 152
Трпинац Павле 99
Тумбевски Георгијев Нико 229
Турајлић Радомир 96, 103
Турски Станислав 132
Тутунџић Панта 79, 97, 98
Туфегџић Властимир 104, 133
Туцаков Јован 99
- Ћупар Иво 68
Ћупић Момчило 193
- У Ну 112
У Тјен Фу 250

Увалић Радивој 58, 65, 88, 94, 95, 110

Фабр, француски научник 108

Фармаковски Владимир 51

Фелбер Роберт 239

Ферарето Франческо 232

Ферлуга Јадран 100, 146

Фесто Мачера 261

Филиповић Дора 68

Филиповић Мирко 20

Фиљушкин Б. Н. 250

Флеминг Александар 66

Флеминг Артур 142

Фоли Амаизо 239, 240, 247

Фон Србик Хајнрих 52

Фордervинклер Ирене 144

Фордова фондација 138, 297

Фрадински Викентије 50

Франки Ерио 144

Франко Франциско 68, 120, 145

Фреше, француски математичар 106

Фуше Пјер 76

Хадсон Винани 261

Хајд Чарлс 52

Хајле, амерички математичар 106

Хајне (Хајнрих) 251

Хала, енглески инжењер 107

Халдан Џон Бурдон Сандерсон 74, 75

Хансен Барбара Фишер 239

Харисијадис Славољуб 146

Харисон Р. С. 105

Хасан Ахмед Салем 126

Хаулет С. Фриман 105

Хегедушић Крста 281

Хелерштрем, професор 108

Хендерсон Моатлходи 261

Хес (Рудолф) 59

Хјулет Ен 251

Хлитчијев Јаков М. 50, 66, 96, 103, 144, 145

Хо Го Ци 250

Холсте Арнолд 51

Хорватовић Радослав 104

Хофман Иван 17, 23, 60, 225

Хоџа Енвер 225, 228,

Хоџа Мохамед Наџиб 283

Хтин Аунг У 127, 240

Хумбнер Антони 104

Цветковић Жарко 171

Цветковић Срђан 22

Цвитер Фран 69

Цицин В. Николај 75

Цофман Јудита 215

Црвенковски Крсте 34

Чадеж Маријан 95

Чавошки Коста 22

Чамо Едхем 142

Чан Шо Чан 250

Чеве Бвалиа 261

Чернозубов Нектополион 68

Черњаvски Павле 157

Черчил Винстон 247

Четмен, енглески професор 107

Чолаковић Родољуб 34, 110, 237, 256, 259

Чу Ен Лај 211

Чу Ке Ли 250

Чубрило Јован 102

Чулиновић Фердо 134

Џемал, студент из Алжира 283

Џокић Д. 98

Шакер Мохамед Хасан 262, 276

Шакић Миладин 207

Шалњиков А. Ј. 65

Шастање Франсис 144

Шатењо Ив 51

Шаховић Ксенофон 59, 67, 71, 78, 83, 91, 99, 101

Шеварлић Јарослав 101, 145

Шемол, француски професор 108

Шемол Вукасовић Марсела 51

Шестан Владо 174

Шијаковић Богољуб 9

Шиков Стеван 229

Шипетић Велимир 243

Шипка Мирко 94, 95

Шламберже Гистав 112

Шљивић Бранко 91, 101

Шљивић Сретен 48, 58, 71, 85, 89, 90

Шмаус Алојз 51

Шмит Карл 51

Шнајдерхен Ханс 108
Шневајс Едмунд 51
Шолаја В. (Владимир) 96
Шолеј Андре 61–63, 75, 76
Штампар Андрија 75, 82
Штефан Дитер 144
Штрасер Томо 104
Шуп Пол 235
Шур Хајнрих 51

Ware F. Caroline 39

РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА

- Абердин 104, 106
Авала 74, 79, 148, 203, 279
Авалски пут 203
Авганистан 214, 249, 263, 299
Адис Абеба 261
Азија 11, 19, 38, 126, 159, 163, 164, 169, 179, 189, 198, 204, 207, 213, 214, 231, 232, 242, 249, 256, 258, 259, 261–264, 269–271, 273, 283, 295, 299, 301, 302
Акра 261
Алабама 207
Албанија 69, 70, 103, 154, 167–169, 209, 224–227, 229, 230, 250, 251, 260, 264, 296
Александрија 207
Алжир 92, 94, 97, 116, 117, 189, 207, 208, 216, 218, 260, 261, 263–265, 278, 279, 283, 286, 298
Алпи 180
Америка (континент) 110, 189, 214, 218, 231
Амстердам 71, 92, 93, 99, 110, 115, 117
Анкара 185, 238, 239
Анкарски уговор 185
Аранђеловац 74, 97
Арапске земље 38, 248, 252–256, 259, 260, 262, 263, 278, 283, 293, 295, 298, 301, 302
Аргентина 297, 298
Атина 102
Аустралија 140, 218, 251
Аустрија 9, 45–47, 90, 94, 95, 98, 103, 104, 125, 126, 147, 154, 156, 166, 168, 173, 176, 177, 180, 181, 186, 190, 195–199, 203, 218, 233, 235, 238, 239, 249, 250, 251, 295
Аутопут 210, 216, 218, 279, 283
Африка 11, 19, 38, 126, 159, 163, 164, 169, 179, 189, 198, 204, 207, 213, 214, 217, 231, 232, 242, 247–249, 256, 258–265, 269–271, 273, 283–285, 295, 299–302
Афричке земље 127, 171, 210, 213, 217, 240, 254, 255, 259, 262, 265, 272, 273, 293
Афроазијске земље 250, 255, 256, 293, 294
Ахен 102, 104
- Бабишка гора 240
Багдад 135, 217
Бад Аусе (Аустрија) 99
Бад-Ишл (Аустрија) 94
Базел 95, 104, 144, 208
Балкан 170
Балкански пакт 38, 121, 126, 185, 186
Балтик 207
- Бандунг 131
Бановићи 168
Бања Лука 279, 284
Барселона 145
Башке Воде 202
Белађо (Италија) 95
Белгија 45, 67, 94, 97, 104, 132, 138, 147, 154, 168, 173, 176, 180, 181, 196, 199, 203, 214, 218, 235, 249, 250, 260, 263, 295
Бенгалон (Индија) 127
Београд 9, 10, 12–20, 22, 23, 25, 31–33, 35–40, 44–50, 52–55, 57–62, 65–70, 74, 78–80, 90, 91, 93, 95, 99, 100, 104–108, 111, 113, 117, 121, 126–129, 131–135, 137, 142–144, 146–151, 154, 155, 158, 160, 163–170, 175, 176, 179–182, 185–190, 192–197, 199, 203, 205, 210, 212, 214–216, 218, 223–234, 236, 238–243, 248, 250–253, 258, 260, 262, 264, 265, 268, 271, 272, 274–282, 284, 287–289, 292
Берлин 9, 46–48, 51, 72, 146, 181, 189, 207, 214, 216
Берн 46, 68, 77, 105
Беч 46–48, 51, 52, 72, 89, 90, 92, 93, 95, 98, 102, 104, 107, 125, 129, 144, 146, 186, 189, 196, 207, 214, 217
Бечуан 261
Бирмингем 137, 183
Блед 19, 74, 80
Блиски исток 233, 252, 254
Бока (Которска) 148
Боливија 233, 239, 260, 264, 297
Бомбај 158
Бон 189, 210, 217
Бор 40, 284
Бордо 76, 99, 143, 176
Борски рудник 182
Босна 180
Бохинь 74, 176
Бразил 177, 179, 297, 298
Братислава 165
Брисел 68, 72, 92, 93, 101–103, 111, 125, 129, 131, 142, 144, 145, 148, 150, 165, 188
Брно 165
Бродвеј 111
Брчко 168
Бугарска 51, 58, 61, 69, 70, 132, 139, 154, 165, 167–169, 189, 190, 216, 218, 223, 224, 226, 228–230, 249–251, 260, 264, 266, 296
Будимпешта 71, 83, 150, 184, 216

- Букурешт 181, 210, 217
Бурма (Бурманска Унија) 38, 112, 113, 127, 128, 139, 168, 181, 185, 187, 188, 190, 206, 207, 218, 232, 235–242, 244, 245, 247, 248, 250, 251, 254, 263, 264, 299
- Варшава** 59, 129, 130, 131, 133, 143, 146, 184, 210, 214, 215, 216, 217
Варшавски универзитет 133, 215
Вашингтон 92, 94, 111, 119, 144, 297
Велика Британија (Британија) 45, 46, 78, 90, 96, 150, 174, 190, 192, 193, 196, 235, 238, 250–252
Велика Плана 279
Велс 207, 226
Венеција 100, 102, 103, 145, 146, 217
Венецуела 208, 259, 297
Визбаден 92
Вијетнам 211, 296
Винча 48, 52, 65, 107, 143
Вирцбург 98
Виши 99
Војводина 45, 61, 215, 216
Ворослав 131
Врњачка Бања 244, 248
- Ган** 92
Гана 38, 250, 251, 253, 260, 261, 263–265, 272, 279, 298, 299
Гватемала 207
Гвинеја 263, 265, 299
Гдањск 207
Гетеборг 90, 92, 96
Гетинген 48, 90, 143, 144
Гослар (Немачка) 103
Грац 46, 90, 91, 128, 145, 181
Гренобл 46, 49, 69, 71, 76, 138, 215
Гринич 92
Гронинген 187
Грчка 38, 90, 94, 107, 121, 126, 146, 154, 165, 169, 171, 180, 185–187, 196, 198, 207, 214, 218, 226, 238, 239, 249–251, 260, 263, 264, 295
- Даблин** 101
Далем 47
Далеки исток 171
Далмација 93, 180
Дамаск 135
Данска 93, 94, 104, 106, 138, 139, 154, 169, 172, 176, 180, 195, 196, 218, 228, 233, 234, 239, 249–251, 260, 263, 295
Дармштат 92, 94, 108
Делфт (Холандија) 103, 111
Дизелдорф 119
Дортмунд 186
ДР Немачка (Источна Немачка) 154, 296
Дрина 19, 176, 180
- Дубровник 108, 109, 130, 139, 140, 148, 163, 176, 177, 190, 202, 203, 207, 210, 212, 214–216, 218, 236, 284
Дуизбург 147, 187
- Ђенова** 102, 199
Ђердап 203, 244
- Европа** 49, 66, 101, 142, 159, 183, 188, 193, 199, 214, 218, 240, 245
Европске земље 39, 140, 145, 177, 197, 213, 242, 278
Егејска Македонија 228
Египат 38, 126, 127, 132, 134, 144, 168, 171, 179, 184, 188, 204, 206–208, 214, 218, 239, 240, 249–254, 270, 276
Единбург 96, 144, 177, 178
Еквадор 218
Екс ан Прованс 147
Екс ле Бен 99
Енглеска 46, 47, 51, 52, 72, 74, 75, 92–98, 101, 104–107, 117, 124, 125, 131, 143, 151, 154, 166, 168, 169, 172–174, 176, 177, 180, 181, 188, 191–193, 195, 196, 199, 203, 207, 214–218, 224, 235, 238, 239, 245, 249–251, 260, 262, 263, 295
Есен 147
Етиопија 38, 206, 207, 218, 251, 255, 260, 261, 263–265, 267, 283, 299
- Железник** 16, 195
Женева 46, 67, 68, 94, 97, 99, 104, 105, 107, 131, 143, 145, 146, 157, 165, 204, 205, 235
- Загреб** 9, 22, 23, 33, 39, 42, 68, 74, 75, 80, 82, 91, 109, 134, 148, 154, 167, 176, 178, 179, 192, 193, 195, 197, 198, 214, 221, 225–229, 233, 240, 250, 265, 277, 280, 281, 288, 289
Задар 202, 212, 244, 289
Занзибар 260, 261, 263, 265, 300
Запад 11, 19, 28, 32, 33, 37, 61, 66, 78, 80, 81, 84, 91, 118, 119, 126, 128, 147, 156, 157, 159, 162, 163, 167, 174, 175, 180, 189, 204, 221, 281, 290, 301, 302
Западна Европа 91, 94, 110, 132, 176, 196, 198, 210, 218, 262, 263, 295, 302
Западна Немачка 72, 78, 90, 92–95, 97, 98, 101–104, 119, 125, 139, 146, 147, 151, 154, 177, 180, 181, 186, 188, 197–210, 215, 216
Западни Берлин 187, 188, 207, 208, 217
Западноевропске земље 59, 78, 104, 175, 198, 231, 249, 254, 256, 293, 295, 301
Земље „народне демократије“ 11, 28, 29, 57, 61, 66, 68, 77, 82, 83, 104, 128, 166–169, 171, 173, 178, 224, 228
Земун 236
Зрењанин 284

Ибадан (Нигерија) 208
Израел 180, 185, 186, 188, 195, 198, 207, 250, 251, 254, 260, 263, 277, 298
Индија 38, 127, 158, 168, 171, 176, 179, 180, 185–188, 198, 204, 206, 207, 214, 218, 232, 233, 235, 236, 238, 239, 241, 248–251, 254, 259, 262, 263, 270, 299
Индонезија 90, 168, 171, 177, 179, 185, 187, 204, 206, 207, 214, 218, 249–252, 260, 263, 264, 278, 283, 299
Информбиро 10–12, 31–33, 38, 44, 70, 74, 75, 83, 159, 167, 173, 174, 181, 228–231
Ирак 38, 134, 135, 142, 168, 207, 214, 216, 218, 249, 252, 254, 255, 260, 262–264, 277, 278, 285, 286, 294, 298
Иран 179, 250–252, 254
Исланд 295
Истанбул 72, 95, 96, 100–103, 106, 108, 127, 183, 188
Истанбулски универзитет 121
Исток 11, 19, 28, 32, 33, 80, 126, 147, 156, 163, 189, 204, 221, 231, 281
Источна Европа 126, 189, 198, 207, 210, 218
Источни Берлин 208
Источни блок 126, 134, 157, 224
Источноевропске земље 59, 65, 70, 73, 78, 118, 146, 156, 163, 173, 175, 180, 183, 184, 188, 197, 208, 209, 248, 253, 256, 293
Италија 38, 45, 72, 90, 94–97, 102, 104, 119, 120, 139, 145, 147, 151, 154, 168, 169, 172, 173, 175, 176, 180, 186, 188, 190, 196, 199, 203, 214, 216, 218, 226, 228, 233, 235, 238, 239, 249–251, 260, 263, 295

Јадранско море (Јадран) 19, 80, 176, 180
Јапан 90, 145, 180, 186, 188, 207, 238, 251, 260, 263, 299
Јахорина 188
Јејл (универзитет) 105, 217
Јемен 134
Јена 131
Јерусалим 181
Јордан 218, 251–254, 260, 263, 264, 277, 283, 294, 298
Југоисточна Европа 63
Југославија (ДФЈ, ФНРЈ) 11–17, 19, 21–25, 32–34, 36, 38, 42, 43, 47, 54–58, 60–66, 70, 73–76, 78–83, 86–88, 90, 94, 96, 97, 99, 105–107, 109–117, 119, 121, 123–127, 130, 132–134, 136–140, 147–150, 152, 156, 157, 159, 160–163, 166–170, 173, 174, 176, 178–182, 185–192, 195, 197, 198, 201–205, 207, 209, 211, 213, 215, 218, 219, 221, 223–237, 239–249, 251–266, 268–271, 273–285, 288, 290, 292–301
Јужна Америка 158, 206, 207, 213, 214, 262, 281, 297
Јужна Африка (Јужноафричка Унија) 168, 177

Јужна Кореја 207
Јужни Алпи 147
Јужноафричка Унија 299
Каиро 91, 126, 134, 207, 214, 217, 253, 260, 261, 276, 283, 298
Калемегдан 202
Калифорнијски универзитет 158
Камбоџа 299
Камерун 207, 242, 261, 299
Кан 106, 129, 176
Канада 90, 168, 172, 177, 179, 188, 198, 204, 216, 218, 228, 235, 238, 296
Капиталистичке земље 11, 57, 61, 74, 85, 119, 163, 274
Каракас 158
Карлов универзитет 65, 66, 69, 128
Картум 134, 135, 261
Келн 186, 194
Кембриц (Велика Британија) 46, 74, 90–92, 95, 96, 103, 115–117, 125, 128, 137, 188, 207
Кембриц (САД) 92
Кенија 260, 261, 263–265, 272, 276, 283, 300
Кијев 65, 101
Кикинда 244, 283
Кил 146
Кина 127, 132, 139, 165, 168, 171, 189, 190, 205, 207, 209–211, 214, 216, 239, 248–251, 254, 296
Кипар 207
Клаустал (Немачка) 97
Клермон-Феран 49, 143
Кнок (Белгија) 94
Књажевац 284
Колеж де Франс 148
Колумбија 218, 279
Колумбија универзитет 105, 235
Коминформ 179
Конго (белгијски) 240, 299
Копенхаген 68, 91, 92, 94, 99, 101–103, 111, 120, 123, 125
Космет 279
Котор 204, 215
Крагујевац 40, 284
Краков 48, 131, 133, 207
Краковска политехника 133
Краљевина Србија 45
Краљевина СХС/Југославија 46, 47, 50, 223
Краљевина 202
Краљево 244
Крањ 207
Крим 216
Крф 45
Куба 207, 214, 249, 267, 268, 283, 297
Кумровец 80

Ла Кангута (Перу) 208
Лајден 183, 197, 208
Лајпциг 52, 217

- Латинска Америка 168, 179, 187, 204, 264, 293, 295, 297, 301, 302
Лењинград 46, 64, 65, 145, 146
Лесковац 244, 248
Либан 188, 235, 239, 250, 253, 260, 263, 283, 298, 299
Либерија 261, 299
Ливерпул 97, 103
Лидс 75
Лијеж 69, 95
Лил 61, 93, 105, 150, 217
Лион 46, 76, 95, 101, 105, 144
Лисабон 96, 99, 122
Лођ 131
Лозана 46, 69, 96, 101
Лондон 46–48, 59, 60, 66, 71, 72, 74, 75, 86, 87, 90–102, 104–108, 111, 115, 117, 124, 125, 137, 138, 144, 145, 150, 169, 170, 191, 193, 214, 241
Лос Анђелес 158
Луксембург 186, 188, 218, 250
Лунд 90, 103, 125, 186, 188, 189, 210, 214, 217
- Љубљана 42, 68, 74, 80, 91, 154, 156, 167, 180, 185, 188, 194, 195, 214, 216, 218, 225–227, 265, 281, 284, 289
Љубостиња (манастир) 248
- Мађарска 69, 70, 132, 154, 168, 184, 189, 204, 207, 208, 224, 250, 254, 296
Мађоре (језеро у Италији) 120
Мајнц 104
Македонија 19, 93, 180, 276
Малаја 177
Мали 261
Манчестер 75, 98
Марбург 144
Мароко 186, 214, 218, 250, 251, 253, 260, 263–265, 267, 271, 283, 298
Марсеј 48, 101, 208
Мартиник 218
Масачусетс 174
Мексико 109, 142, 188, 214, 235, 248–251, 297
Милано 90, 92, 199
Минеаполис 75, 80, 97
Минесота 75
Минстер 144, 186
Минхен 46, 47, 49, 90, 93, 96–98, 103, 104, 145, 146, 187, 189, 207
Мичиген 218
Мозамбик 300
Монако 66
Монголија 296
Монпеље 46, 48, 69, 187
Монс (Белгија) 97
Монт Доре (Француска) 91
Монтреал 99
- Москва 46, 58, 60, 64, 65, 75, 133, 134, 144, 145, 147, 184, 207, 209–211, 214, 217, 285
Московски универзитет 69, 128
Нанкинг 212
Нанси 46, 48, 103, 106, 142, 188
Нант 104, 105
Напуљ 207
НАТО 37, 38
Неготин 284
Немачка 45–47, 51, 52, 94–98, 103, 104, 107, 131, 147, 154, 156, 166, 176, 180, 186, 190, 191, 195, 196, 199, 202, 203, 206, 207, 214–218, 226, 233–235, 238, 239, 249–252, 262, 295
Непал 139, 299
Несврстаност 13, 38, 292
Нигерија 208, 242, 261, 263, 265, 299, 300
Нирнберг 196
Ница 48, 94, 100, 109, 147
Ниш 40, 215, 216, 283, 289
Нови Београд 244, 245, 277
Нови Винодол 187
Нови Костолац 248
Нови Сад 22, 40, 127, 199, 214–216, 244, 277, 284, 289
Нојхајм 92
Норвешка 90, 107, 132, 139, 154, 172, 173, 180, 190, 195, 196, 214, 215, 239, 249, 250, 251, 263, 268, 269, 295
Нотингем 137
- Њаса (Њасаленд) 260, 261, 263, 265, 272, 300
Њу Брунсвик 148
Њу Делхи 232, 233, 236
Њу Орлеанс 71
Њу Џерси 111
Њујорк 72, 90, 92, 111, 165, 208, 215, 216, 242
- Обала Слоноваче 261, 265, 299, 300
Оксфорд 48, 61, 90–93, 95, 96, 99, 104, 125, 207, 214
Опатија 80, 97
Опленац 148
Осло 197, 198, 216
Охајо 72, 111, 207
Охрид 117
- Павија 101, 102
Падова 50, 90, 145, 188, 210, 214, 217
Пакистан 218, 260, 299
Палермо 93, 95
Палестина 18, 122, 218, 260, 264, 298
Параћин 215, 236
Париз 46, 48, 59, 60, 62, 63, 66–69, 71, 72, 73, 75, 90–112, 114, 116, 117, 119, 122–125, 142, 143, 145, 146, 148, 162, 165, 176, 180, 181, 188, 189, 197, 207–210, 214, 232, 242, 261, 278
Пекинг 129, 209, 211

Перу 208, 216
 Перуђа 106, 129, 214, 215, 217, 218
 Пећ 284
 Пешта 48
 Пиза 95
 Питсбург 128
 Подгорица 22, 33, 38
 Пожаревац 248
 Познањ 133, 210
 Познањски универзитет 131
 Пољска 48, 69, 70, 131–133, 138–140, 142, 143, 145, 148, 154, 165, 166, 168, 169, 188–190, 198, 199, 203, 206, 207, 209, 214–218, 226, 228, 230, 248–252, 260, 262, 264, 296
 Португал 122
 Постојна 80
 Праг 46, 48, 59, 61, 65, 66, 68, 69, 72, 128, 129, 131, 144, 145, 165, 169, 170, 171, 196, 210
 Приморје 177
 Принстон 106
 Приштина 40
 Прованса 147
 Провансалско приморје 147

Раб 177
 Равена 144
 Раковица 195
 Рангун 112, 207, 217, 236, 242
 Рангунски универзитет 113, 127, 240
 Ремс 145
 Ријека 80, 202, 221, 284
 Рим 68, 71, 92, 94–96, 99, 100, 102, 103, 116, 119, 120, 124, 125, 145, 148, 150, 174, 181, 207, 236
 Рио де Жанеиро 207
 Родезија 218, 261, 263, 265, 283, 300
 Руан 98, 176
 Руанда 300
 Руанда-Урунди 261
 Румунија 69, 70, 132, 139, 154, 165, 168, 169, 189, 209, 216, 224, 226, 227, 249–251, 296
 Рурска област 104
 Русија 9, 45, 46, 81, 223, 240
 Рутгер универзитет 148

САД (Сједињене Америчке Државе, Америка)
 28, 32, 52, 59, 75, 78–82, 90, 91, 93–95, 105–107, 112, 138, 139, 154, 158, 162, 165, 168, 172, 174, 176, 177, 179, 180, 181, 188, 190, 198, 207, 217, 218, 233, 235, 238, 240, 242, 243, 250, 251, 256, 260, 264, 274, 275, 281, 296, 297
 Салцбург 94
 Сантијаго де Чиле 128
 Сар 186
 Сарајево 17, 42, 91, 127, 134, 154, 168, 214, 227, 233, 265, 289
 Саудијска Арабија 218, 260, 263, 298

Света Гора 145
 Северна Америка 158, 262, 264, 295, 296, 301, 302
 Северна Африка 63, 94
 Северна Родезија 261
 Севр (крај Париза) 98
 Сенегал 261, 299, 300
 Сеул 207
 Сијера Леоне 261, 263, 265, 300
 Сингапур 299
 Сирија 38, 135, 188, 214, 235, 249–254, 264, 283
 Скандинавија (скандинавске земље) 125, 168, 176, 177, 181, 198, 203, 207
 Скопље 42, 91, 127, 154, 182, 221, 243
 Словенија 195
 Совјетски блок 11, 172
 Солун 93, 131
 Солунски универзитет 121, 127
 Сомалија 261, 299, 300
 Сорбона 48, 62, 63, 76, 94, 112, 143, 148
 Софија 49, 58, 72, 128, 157, 165, 210, 217, 218, 266, 277
 Софијски универзитет 58, 223
 Социјалистичке земље 31, 70, 132, 134, 152, 159, 162, 163, 173, 208, 211, 217, 248, 249, 254, 262, 264, 284, 293, 295, 296, 301, 302
 Сплит 148, 186, 202, 240
 Србија (НР Србија) 9, 14, 16, 17, 19–25, 27, 34, 36, 40, 43, 44, 55, 56, 60, 62, 76, 78, 86, 87, 93, 98, 110, 113, 130, 133, 159, 166, 170, 175, 180, 194, 195, 205, 215, 223, 227, 235, 248, 292
 Средњи исток 233, 248, 252, 254, 262, 295, 298, 301, 302
 СССР (Совјетски Савез) 11, 12, 28, 29, 31, 37, 38, 57–61, 64–68, 70, 73, 74, 77, 78, 82–84, 118, 126, 131–134, 138–140, 143, 145, 154, 156, 159, 162, 163, 167, 168, 171–173, 175, 178, 183, 184, 188, 189, 207, 209, 210, 216, 218, 225, 226, 228, 230, 231, 248–252, 260, 270, 274, 296
 Станфорд универзитет 158
 Стара Пазова 79
 Стокхолм 71, 92, 93, 95–97, 100, 118, 124, 125, 146, 177, 189, 210, 214, 216, 217, 234
 Стразбур 99, 100, 101, 104, 111, 128–131, 142, 143
 Стратфорд на Ејвону 93
 Суботица 283
 Судан 134, 135, 142, 205, 207, 214, 249–251, 253, 254, 260, 263–265, 278, 279, 283–285, 299, 300
 Судан (француски) 299, 300
 Суец 189
 Сурчин 147
 Схевенинген 101, 102

Тангањика 239, 242, 261, 263, 265, 300
 Теразије 202

- Тибинген 111, 144
Тимирјазевска академија 65
Тирана 225
Титоград 40
Того 190, 206, 218, 239, 242, 248–251, 253, 260, 261, 263–265, 272, 279, 286, 299, 300
Тоголанд 247
Торино 103, 131, 199, 214, 215
Торонто 95, 111, 235, 238
Трепча 195
Трећи свет 11, 12, 13, 37, 126, 127, 132, 134, 159, 163, 212, 231, 292, 301, 302
Тропска Африка 240
Трст 119, 120, 169, 233
Трстеник 244, 248
Тузла 289
Тулуз 108
Тунис 186, 188, 207, 214, 216, 218, 239, 242, 250, 251, 254, 260, 261, 263, 265, 278, 298, 299
Тунис (град) 261
Турска 38, 121, 126, 144, 146, 154, 180, 185–187, 191, 196, 198, 214, 238–240, 295
- Уганда 261, 300
Угарска 9, 45
Уједињене нације (Организација уједињених нација, ОУН) 11, 38, 88, 95, 172, 195, 205, 207, 208, 236, 242, 249, 300
Уједињена Арапска Република (УАР) 134, 144, 206, 214, 215, 218, 249, 251, 253–255, 260, 262–265, 277–279, 282, 283, 286, 298
Улм 47
Упсала 90, 107, 111
Уругвај 186, 207, 297
Утрехт 105, 109, 146, 151, 218
- Филаделфија 91
Финска 90, 154, 168, 180, 181, 188, 195, 196, 199, 207, 218, 233, 295
Фиренца 103, 121, 207
Фрајбург 46
Франкфурт 102, 125
Франкфурт на Мајни 95
Француска 10, 45–49, 51, 52, 62–64, 67, 69, 72, 76, 78, 91–98, 102–108, 110, 112, 114, 125, 131, 139, 143, 146, 147, 151, 154, 156, 168, 169, 172–174, 176, 177, 180, 186, 188, 195–199, 202, 203, 207, 214–218, 228, 232, 235, 238, 239, 242, 243, 250, 251, 256, 295
Француска Екваторијална Африка 261, 300
Француска Западна Африка 261, 300
Фрушка гора 203
- Хавана 208, 217
Хаг 93, 94, 99, 101, 102, 125, 142
Хаити 208
Хајделберг 46, 47
- Халд (Данска) 176
Хале 112
Хамбург 100, 144–146, 186, 189, 210, 214, 216, 217
Хановер 97, 104
Харвард 90, 238
Хелсинки 101, 144, 145, 214, 217
Холандија 75, 80, 81, 90, 95, 97, 101, 103, 125, 138, 146, 147, 151, 154, 168, 173, 180, 183, 195–197, 199, 218, 228, 238, 239, 249–251, 260, 263, 283, 295
Холштајн 105
Хонг Конг 177
Хондурас 207
Хрватска 195
- Џејлон 134, 183, 208, 215, 263, 264, 279, 299
Џетиње 148
Цирих 71, 90–93, 95, 99, 101–103, 105, 106, 111, 127, 145, 197
Цриквеница 284
- Чехословачка (ЧССР) 46, 48, 51, 52, 62, 66, 69, 70, 72, 78, 132, 138, 139, 154, 165–170, 189, 190, 207, 224–226, 228, 248–252, 260, 261, 264, 296
Чикаго 105
Чиле 134, 207, 214, 218, 228, 249, 250, 260, 264, 297
- Џорџија 188
- Шабац 248
Шамац 168
Шангај 211
Шантиникетан (Индија) 127
Шател Гијон 91
Швајцарска 45, 59, 60, 67, 69, 72, 78, 93–98, 104, 146, 147, 151, 154, 176, 180, 181, 196, 218, 235, 239, 295
Шведска 90, 92, 93, 106, 138, 154, 172, 180, 188, 195, 196, 198, 199, 218, 239, 248, 249, 251, 260, 295
Шпанија 68, 120, 145, 154, 165, 169, 171, 186, 196, 207, 228
Штутгарт 144
Шумадија 61

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Драгомир Бончић је рођен у Крушевцу 1973. Основну школу и гимназију завршио је у Александровцу. Дипломирао је, магистрирао и докторирао на Катедри за историју Југославије Филозофског факултета Универзитета у Београду. Од 2000. године ради у Институту за савремену историју у Београду, где је 2010. стекао звање научни сарадник. Бави се историјом Југославије и Србије у 20. веку, пре свега развојем просвете, науке и културе.

Објавио је монографије *Београдски универзитет 1944–1952* и *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950–1960*, око педесет чланака и историјских извора и исто толико приказа у научним часописима. Учествовао је на више националних и међународних научних скупова.

Издавач
ИНСТИТУТ ЗА САВРЕМЕНУ ИСТОРИЈУ
Београд, Трг Николе Пашића 11
Тел./факс: 011 3398 362
www.isi.co.rs; E-mail: office@isi.co.rs

За издавача
Проф. др Момчило Павловић, директор

Тираж 300 примерака
Прво издање

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

378.4(497.11):37.014.24"1945/1960"
378.18-054.6(497.11)"1945/1960"

БОНЦИЋ, Драгомир, 1973-
Мисао без пасоша : међународна сарадња
Београдског универзитета : 1945-1960. /
Драгомир Бонцић. - 1. изд. - Београд :
Институт за савремену историју, 2011
(Трстеник : М-граф). - 358 стр. : илустр. ;
24 см. - (Библиотека Студије и
монографије / [Институт за савремену
историју])

Ауторова слика. - Тираж 300. - Белешка о
аутору: стр. [359]. - Summary: Cooperation
Across the Iron Curtain. - Напомене и
библиографске референце уз текст. -
Библиографија: стр. 329-337. - Регистри.

ISBN 978-86-7403-160-5

а) Универзитет (Београд) - Међународна
сарадња - 1945-1960 б) Страни студенти -
Србија - 1945-1960
COBISS.SR-ID 186734092

Штампа М-граф, Трстеник